નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મત્થસઙ્ગહો

ગન્થારમ્ભકથા

૧. સમ્માસમ્બુદ્ધમતુલં , સસદ્ધમ્મગણુત્તમં.

અભિવાદિય ભાસિસ્સં, અભિધમ્મત્થસઙ્ગહં.

ચતુપરમત્થધમ્મો

૨. તત્થ વુત્તાભિધમ્મત્થા, **ચતુધા પરમત્થતો**.

ચિત્તં ચેતસિકં રૂપં, નિબ્બાનમિતિ સબ્બથા.

૧. ચિત્તપરિચ્છેદો

ભૂમિભેદચિત્તં

૩. તત્થ **ચિત્તં** તાવ ચતુબ્બિધં હોતિ કામાવચરં રૂપાવચરં અરૂપાવચરં લોકુત્તરઞ્ચેતિ.

અકુસલચિત્તં

૪. તત્થ કતમં **કામાવચરં**? સોમનસ્સસહગતં દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, સોમનસ્સસહગતં દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં , ઉપેક્ખાસહગતં દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકન્તિ ઇમાનિ અટ્ઠપિ લોભસહગતચિત્તાનિ નામ.

૫. દોમનસ્સસહગતં પટિઘસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકન્તિ ઇમાનિ દ્વેપિ પટિઘસમ્પયુત્તચિત્તાનિ નામ.

૬. ઉપેક્ખાસહગતં વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં ઉદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તમેકન્તિ ઇમાનિ દ્વેપિ મોમૂહચિત્તાનિ નામ.

૭. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ **દ્વાદસાકુસલચિત્તાનિ** સમત્તાનિ.

૮. અટ્ઠધા લોભમૂલાનિ, દોસમૂલાનિ ચ દ્વિધા.

મોહમૂલાનિ ચ દ્વેતિ, દ્વાદસાકુસલા સિયું.

અહેતુકચિત્તં

૯. ઉપેક્ખાસહગતં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તથા સોતવિઞ્ઞાણં, ઘાનવિઞ્ઞાણં, જિવ્હાવિઞ્ઞાણં , દુક્ખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, ઉપેક્ખાસહગતં સમ્પટિચ્છનચિત્તં, ઉપેક્ખાસહગતં સન્તીરણચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ સત્તપિ અકુસલવિપાકચિત્તાનિ નામ.

૧૦. ઉપેક્ખાસહગતં કુસલવિપાકં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તથા સોતવિઞ્ઞાણં, ઘાનવિઞ્ઞાણં, જિવ્હાવિઞ્ઞાણં, સુખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, ઉપેક્ખાસહગતં સમ્પટિચ્છનચિત્તં, સોમનસ્સસહગતં સન્તીરણચિત્તં, ઉપેક્ખાસહગતં સન્તીરણચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ અટ્ઠપિ કુસલવિપાકાહેતુકચિત્તાનિ નામ.

૧૧. ઉપેક્ખાસહગતં પઞ્ચદ્વારાવજ્જનચિત્તં, તથા મનોદ્વારાવજ્જનચિત્તં, સોમનસ્સસહગતં હસિતુપ્પાદચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ તીણિપિ અહેતુકકિરિયચિત્તાનિ નામ.

૧૨. ઇચ્ચેવ સબ્બથાપિ **અટ્ઠારસાહેતુકચિત્તાનિ** સમત્તાનિ.

૧૩. સત્તાકુસલપાકાનિ, પુઞ્ઞપાકાનિ અટ્ઠધા.

ક્રિયચિત્તાનિ તીણીતિ, અટ્ઠારસ અહેતુકા.

સોભનચિત્તં

૧૪. પાપાહેતુકમુત્તાનિ, **સોભનાનીતિ** વુચ્ચરે.

એકૂનસટ્ઠિ ચિત્તાનિ, અથેકનવુતીપિ વા.

કામાવચરસોભનચિત્તં

૧૫. સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, સોમનસ્સસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં. ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકન્તિ ઇમાનિ અટ્ઠપિ કામાવચરકુસલચિત્તાનિ નામ.

૧૬. સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, સોમનસ્સસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકન્તિ ઇમાનિ અટ્ઠપિ સહેતુકકામાવચરવિપાકચિત્તાનિ નામ.

૧૭. સોમસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, સોમનસ્સસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં , સસઙ્ખારિકમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકં, ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકન્તિ ઇમાનિ અટ્ઠપિ સહેતુકકામાવચરકિરિયચિત્તાનિ નામ.

૧૮. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ **ચતુવીસતિ સહેતુકકામાવચરકુસલવિપાકકિરિયચિત્તાનિ** સમત્તાનિ.

૧૯. વેદનાઞાણસઙ્ખારભેદેન ચતુવીસતિ.

સહેતુકામાવચરપુઞ્ઞપાકક્રિયા મતા.

૨૦. કામે તેવીસ પાકાનિ, પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ વીસતિ.

એકાદસ ક્રિયા ચેતિ, ચતુપઞ્ઞાસ સબ્બથા.

રૂપાવચરચિત્તં

૨૧. વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં પઠમજ્ઝાનકુસલચિત્તં, વિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં દુતિયજ્ઝાનકુસલચિત્તં, પીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં તતિયજ્ઝાનકુસલચિત્તં, સુખેકગ્ગતાસહિતં ચતુત્થજ્ઝાનકુસલચિત્તં, ઉપેક્ખેકગ્ગતાસહિતં પઞ્ચમજ્ઝાનકુસલચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ પઞ્ચપિ રૂપાવચરકુસલચિત્તાનિ નામ.

૨૨. વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં પઠમજ્ઝાનવિપાકચિત્તં, વિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં દુતિયજ્ઝાનવિપાકચિત્તં, પીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં તતિયજ્ઝાનવિપાકચિત્તં, સુખેકગ્ગતાસહિતં ચતુત્થજ્ઝાનવિપાકચિત્તં, ઉપેક્ખેકગ્ગતાસહિતં પઞ્ચમજ્ઝાનવિપાકચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ પઞ્ચપિ રૂપાવચરવિપાકચિત્તાનિ નામ.

૨૩. વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં પઠમજ્ઝાનકિરિયચિત્તં, વિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં દુતિયજ્ઝાનકિરિયચિત્તં, પીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં તતિયજ્ઝાનકિરિયચિત્તં , સુખેકગ્ગતાસહિતં ચતુત્થજ્ઝાનકિરિયચિત્તં, ઉપેક્ખેકગ્ગતાસહિતં પઞ્ચમજ્ઝાનકિરિયચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ પઞ્ચપિ રૂપાવચરકિરિયચિત્તાનિ નામ.

૨૪. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ **પન્નરસ રૂપાવચરકુસલવિપાકકિરિયચિત્તાનિ** સમત્તાનિ.

૨૫. પઞ્ચધા ઝાનભેદેન, રૂપાવચરમાનસં.

પુઞ્ઞપાકક્રિયાભેદા, તં પઞ્ચદસધા ભવે.

અરૂપાવચરચિત્તં

૨૬. આકાસાનઞ્ચાયતનકુસલચિત્તં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનકુસલચિત્તં, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકુસલચિત્તં, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ ચત્તારિપિ અરૂપાવચરકુસલચિત્તાનિ નામ.

૨૭. આકાસાનઞ્ચાયતનવિપાકચિત્તં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનવિપાકચિત્તં, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનવિપાકચિત્તં, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનવિપાકચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ ચત્તારિપિ અરૂપાવચરવિપાકચિત્તાનિ નામ.

૨૮. આકાસાનઞ્ચાયતનકિરિયચિત્તં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનકિરિયચિત્તં, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકિરિયચિત્તં, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકિરિયચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ ચત્તારિપિ અરૂપાવચરકિરિયચિત્તાનિ નામ.

૨૯. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ **દ્વાદસ અરૂપાવચરકુસલવિપાકકિરિયચિત્તાનિ** સમત્તાનિ.

૩૦. આલમ્બણપ્પભેદેન , ચતુધારુપ્પમાનસં.

પુઞ્ઞપાકક્રિયાભેદા, પુન દ્વાદસધા ઠિતં.

લોકુત્તરચિત્તં

૩૧. સોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં , સકદાગામિમગ્ગચિત્તં, અનાગામિમગ્ગચિત્તં, અરહત્તમગ્ગચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ ચત્તારિપિ લોકુત્તરકુસલચિત્તાનિ નામ.

૩૨. સોતાપત્તિફલચિત્તં, સકદાગામિફલચિત્તં, અનાગામિફલચિત્તં, અરહત્તફલચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ ચત્તારિપિ લોકુત્તરવિપાકચિત્તાનિ નામ.

૩૩. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ **અટ્ઠ લોકુત્તરકુસલવિપાકચિત્તાનિ** સમત્તાનિ.

૩૪. ચતુમગ્ગપ્પભેદેન, ચતુધા કુસલં તથા.

પાકં તસ્સ ફલત્તાતિ, અટ્ઠધાનુત્તરં મતં.

ચિત્તગણનસઙ્ગહો

૩૫. દ્વાદસાકુસલાનેવં, કુસલાનેકવીસતિ.

છત્તિંસેવ વિપાકાનિ, ક્રિયચિત્તાનિ વીસતિ.

૩૬. ચતુપઞ્ઞાસધા કામે, રૂપે પન્નરસીરયે.

ચિત્તાનિ દ્વાદસારુપ્પે, અટ્ઠધાનુત્તરે તથા.

૩૭. ઇત્થમેકૂનનવુતિપભેદં પન માનસં.

એકવીસસતં વાથ, વિભજન્તિ વિચક્ખણા.

વિત્થારગણના

૩૮. કથમેકૂનનવુતિવિધં ચિત્તં એકવીસસતં હોતિ? વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં પઠમજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં, વિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં દુતિયજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં,

પીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં તતિયજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં, સુખેકગ્ગતાસહિતં ચતુત્થજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં, ઉપેક્ખેકગ્ગતાસહિતં પઞ્ચમજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તઞ્ચેતિ ઇમાનિ પઞ્ચપિ સોતાપત્તિમગ્ગચિત્તાનિ નામ.

૩૯. તથા સકદાગામિમગ્ગઅનાગામિમગ્ગઅરહત્તમગ્ગચિત્તઞ્ચેતિ સમવીસતિ મગ્ગચિત્તાનિ.

૪૦. તથા ફલચિત્તાનિ ચેતિ **સમચત્તાલીસ લોકુત્તરચિત્તાનિ** ભવન્તીતિ.

૪૧. ઝાનઙ્ગયોગભેદેન, કત્વેકેકન્તુ પઞ્ચધા.

વુચ્ચતાનુત્તરં ચિત્તં, ચત્તાલીસવિધન્તિ ચ.

૪૨. યથા ચ રૂપાવચરં, ગય્હતાનુત્તરં તથા.

પઠમાદિઝાનભેદે, આરુપ્પઞ્ચાપિ પઞ્ચમે.

એકાદસવિધં તસ્મા, પઠમાદિકમીરિતં;
ઝાનમેકેકમન્તે તુ, તેવીસતિવિધં ભવે.

૪૩. સત્તતિંસવિધં પુઞ્ઞં, દ્વિપઞ્ઞાસવિધં તથા.

પાકમિચ્ચાહુ ચિત્તાનિ, એકવીસસતં બુધા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે ચિત્તસઙ્ગહવિભાગો નામ

પઠમો પરિચ્છેદો.

૨. ચેતસિકપરિચ્છેદો

સમ્પયોગલક્ખણં

૧. એકુપ્પાદનિરોધા ચ, એકાલમ્બણવત્થુકા.

ચેતોયુત્તા દ્વિપઞ્ઞાસ, ધમ્મા ચેતસિકા મતા.

અઞ્ઞસમાનચેતસિકં

૨. કથં? ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના એકગ્ગતા જીવિતિન્દ્રિયં મનસિકારો ચેતિ સત્તિમે ચેતસિકા **સબ્બચિત્તસાધારણા** નામ.

૩. વિતક્કો વિચારો અધિમોક્ખો વીરિયં પીતિ છન્દો ચાતિ છ ઇમે ચેતસિકા **પકિણ્ણકા** નામ.

૪. એવમેતે તેરસ ચેતસિકા **અઞ્ઞસમાના**તિ વેદિતબ્બા.

અકુસલચેતસિકં

૫. મોહો અહિરિકં અનોત્તપ્પં ઉદ્ધચ્ચં લોભો દિટ્ઠિ માનો દોસો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચં થિનં મિદ્ધં વિચિકિચ્છા ચેતિ ચુદ્દસિમે ચેતસિકા **અકુસલા** નામ.

સોભનચેતસિકં

૬. સદ્ધા સતિ હિરી ઓત્તપ્પં અલોભો અદોસો તત્રમજ્ઝત્તતા કાયપસ્સદ્ધિ ચિત્તપસ્સદ્ધિ કાયલહુતા ચિત્તલહુતા કાયમુદુતા ચિત્તમુદુતા કાયકમ્મઞ્ઞતા ચિત્તકમ્મઞ્ઞતા કાયપાગુઞ્ઞતા ચિત્તપાગુઞ્ઞતા કાયુજુકતા ચિત્તુજુકતા ચેતિ એકૂનવીસતિમે ચેતસિકા **સોભનસાધારણા** નામ.

૭. સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો ચેતિ તિસ્સો **વિરતિયો** નામ.

૮. કરુણા મુદિતા **અપ્પમઞ્ઞાયો** નામાતિ સબ્બથાપિ પઞ્ઞિન્દ્રિયેન સદ્ધિં પઞ્ચવીસતિમે ચેતસિકા **સોભના**તિ વેદિતબ્બા.

૯. એત્તાવતા ચ –

તેરસઞ્ઞસમાના ચ, ચુદ્દસાકુસલા તથા;
સોભના પઞ્ચવીસાતિ, દ્વિપઞ્ઞાસ પવુચ્ચરે.

સમ્પયોગનયો

૧૦. તેસં ચિત્તાવિયુત્તાનં, યથાયોગમિતો પરં.

ચિત્તુપ્પાદેસુ પચ્ચેકં, સમ્પયોગો પવુચ્ચતિ.

૧૧. સત્ત સબ્બત્થ યુજ્જન્તિ, યથાયોગં પકિણ્ણકા.

ચુદ્દસાકુસલેસ્વેવ, સોભનેસ્વેવ સોભના.

અઞ્ઞસમાનચેતસિકસમ્પયોગનયો

૧૨. કથં? **સબ્બચિત્તસાધારણા** તાવ સત્તિમે ચેતસિકા સબ્બેસુપિ એકૂનનવુતિચિત્તુપ્પાદેસુ લબ્ભન્તિ.

૧૩. **પકિણ્ણકેસુ** પન વિતક્કો તાવ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જિતકામાવચરચિત્તેસુ ચેવ એકાદસસુ પઠમજ્ઝાનચિત્તેસુ ચેતિ પઞ્ચપઞ્ઞાસચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જતિ.

૧૪. વિચારો પન તેસુ ચેવ એકાદસસુ દુતિયજ્ઝાનચિત્તેસુ ચાતિ છસટ્ઠિચિત્તેસુ.

૧૫. અધિમોક્ખો દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવિચિકિચ્છાસહગતવજ્જિતચિત્તેસુ.

૧૬. વીરિયં પઞ્ચદ્વારાવજ્જનદ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પટિચ્છનસન્તીરણવજ્જિતચિત્તેસુ.

૧૭. પીતિ દોમનસ્સુપેક્ખાસહગતકાયવિઞ્ઞાણચતુત્થજ્ઝાનવજ્જિતચિત્તેસુ.

૧૮. છન્દો અહેતુકમોમૂહવજ્જિતચિત્તેસૂતિ.

૧૯. તે પન ચિત્તુપ્પાદા યથાક્કમં –

છસટ્ઠિ પઞ્ચપઞ્ઞાસ, એકાદસ ચ સોળસ;
સત્તતિ વીસતિ ચેવ, પકિણ્ણકવિવજ્જિતા.

પઞ્ચપઞ્ઞાસ છસટ્ઠિટ્ઠસત્તતિ તિસત્તતિ;
એકપઞ્ઞાસ ચેકૂનસત્તતિ સપકિણ્ણકા.

અકુસલચેતસિકસમ્પયોગનયો

૨૦. **અકુસલેસુ** પન મોહો અહિરિકં અનોત્તપ્પં ઉદ્ધચ્ચઞ્ચાતિ ચત્તારોમે ચેતસિકા સબ્બાકુસલસાધારણા નામ, સબ્બેસુપિ દ્વાદસા કુસલેસુ લબ્ભન્તિ.

૨૧. લોભો અટ્ઠસુ લોભસહગતચિત્તેસ્વેવ લબ્ભતિ.

૨૨. દિટ્ઠિ ચતૂસુ દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તેસુ.

૨૩. માનો ચતૂસુ દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તેસુ.

૨૪. દોસો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચઞ્ચાતિ દ્વીસુ પટિઘસમ્પયુત્તચિત્તેસુ.

૨૫. થિનમિદ્ધં પઞ્ચસુ સસઙ્ખારિકચિત્તેસુ.

૨૬. વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છાસહગતચિત્તેયેવાતિ.

૨૭. સબ્બાપુઞ્ઞેસુ ચત્તારો,

લોભમૂલે તયો ગતા;
દોસમૂલેસુ ચત્તારો,
સસઙ્ખારે દ્વયં તથા.

વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છા-ચિત્તે ચાતિ ચતુદ્દસ;
દ્વાદસાકુલેસ્વેવ, સમ્પયુજ્જન્તિ પઞ્ચધા.

સોભનચેતસિકસમ્પયોગનયો

૨૮. **સોભનેસુ** પન સોભનસાધારણા તાવ એકૂનવીસતિમે ચેતસિકા સબ્બેસુપિ એકૂનસટ્ઠિસોભનચિત્તેસુ સંવિજ્જન્તિ.

૨૯. વિરતિયો પન તિસ્સોપિ લોકુત્તરચિત્તેસુ સબ્બથાપિ નિયતા એકતોવ લબ્ભન્તિ, લોકિયેસુ પન કામાવચરકુસલેસ્વેવ કદાચિ સન્દિસ્સન્તિ વિસું વિસું.

૩૦. અપ્પમઞ્ઞાયો પન દ્વાદસસુ પઞ્ચમજ્ઝાનવજ્જિતમહગ્ગતચિત્તેસુ ચેવ કામાવચરકુસલેસુ ચ સહેતુકકામાવચરકિરિયચિત્તેસુ ચાતિ અટ્ઠવીસતિચિત્તેસ્વેવ કદાચિ નાના હુત્વા જાયન્તિ, ઉપેક્ખાસહગતેસુ પનેત્થ કરુણામુદિતા ન સન્તીતિ કેચિ વદન્તિ.

૩૧. પઞ્ઞા પન દ્વાદસસુ ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરચિત્તેસુ ચેવ સબ્બેસુપિ પઞ્ચતિંસમહગ્ગતલોકુત્તરચિત્તેસુ ચાતિ સત્તચત્તાલીસચિત્તેસુ સમ્પયોગં ગચ્છતીતિ.

૩૨. એકૂનવીસતિ ધમ્મા, જાયન્તેકૂનસટ્ઠિસુ.

તયો સોળસચિત્તેસુ, અટ્ઠવીસતિયં દ્વયં.

પઞ્ઞા પકાસિતા, સત્તચત્તાલીસવિધેસુપિ;
સમ્પયુત્તા ચતુધેવં, સોભનેસ્વેવ સોભના.

૩૩. ઇસ્સામચ્છેરકુક્કુચ્ચ-વિરતિકરુણાદયો.

નાના કદાચિ માનો ચ, થિન મિદ્ધં તથા સહ.

૩૪. યથાવુત્તાનુસારેન, સેસા **નિયતયોગિનો**.

સઙ્ગહઞ્ચ પવક્ખામિ, તેસં દાનિ યથારહં.

સઙ્ગહનયો

૩૫. છત્તિંસાનુત્તરે ધમ્મા, પઞ્ચતિંસ મહગ્ગતે.

અટ્ઠતિંસાપિ લબ્ભન્તિ, કામાવચરસોભને.

સત્તવીસતિપુઞ્ઞમ્હિ, દ્વાદસાહેતુકેતિ ચ;
યથાસમ્ભવયોગેન, પઞ્ચધા તત્થ સઙ્ગહો.

લોકુત્તરચિત્તસઙ્ગહનયો

૩૬. કથં ? **લોકુત્તરેસુ** તાવ અટ્ઠસુ પઠમજ્ઝાનિકચિત્તેસુ અઞ્ઞસમાના તેરસ ચેતસિકા, અપ્પમઞ્ઞાવજ્જિતા તેવીસતિ સોભનચેતસિકા ચેતિ છત્તિંસ ધમ્મા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, તથા દુતિયજ્ઝાનિકચિત્તેસુ વિતક્કવજ્જા, તતિયજ્ઝાનિકચિત્તેસુ વિતક્કવિચારવજ્જા, ચતુત્થજ્ઝાનિકચિત્તેસુ વિતક્કવિચારપીતિવજ્જા, પઞ્ચમજ્ઝાનિકચિત્તેસુપિ ઉપેક્ખાસહગતા તે એવ સઙ્ગય્હન્તીતિ સબ્બથાપિ અટ્ઠસુ લોકુત્તરચિત્તેસુ પઞ્ચકજ્ઝાનવસેન પઞ્ચધાવ સઙ્ગહો હોતીતિ.

૩૭. છત્તિંસ પઞ્ચતિંસ ચ, ચતુત્તિંસ યથાક્કમં.

તેત્તિંસદ્વયમિચ્ચેવં, પઞ્ચધાનુત્તરે ઠિતા.

મહગ્ગતચિત્તસઙ્ગહનયો

૩૮. **મહગ્ગતેસુ** પન તીસુ પઠમજ્ઝાનિકચિત્તેસુ તાવ અઞ્ઞસમાના તેરસ ચેતસિકા, વિરતિત્તયવજ્જિતા દ્વાવીસતિ સોભનચેતસિકા ચેતિ પઞ્ચતિંસ ધમ્મા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, કરુણામુદિતા પનેત્થ પચ્ચેકમેવ યોજેતબ્બા, તથા દુતિયજ્ઝાનિકચિત્તેસુ વિતક્કવજ્જા, તતિયજ્ઝાનિકચિત્તેસુ વિતક્કવિચારવજ્જા, ચતુત્થજ્ઝાનિકચિત્તેસુ વિતક્કવિચારપીતિવજ્જા, પઞ્ચમજ્ઝાનિકચિત્તેસુ પન પન્નરસસુ અપ્પમઞ્ઞાયો ન લબ્ભન્તીતિ સબ્બથાપિ સત્તવીસતિમહગ્ગતચિત્તેસુ પઞ્ચકજ્ઝાનવસેન પઞ્ચધાવ સઙ્ગહો હોતીતિ.

૩૯. પઞ્ચતિંસ ચતુત્તિંસ, તેત્તિંસ ચ યથાક્કમં.

બાત્તિંસ ચેવ તિંસેતિ, પઞ્ચધાવ મહગ્ગતે.

કામાવચરસોભનચિત્તસઙ્ગહનયો

૪૦. **કામાવચરસોભનેસુ** પન કુસલેસુ તાવ પઠમદ્વયે અઞ્ઞસમાના તેરસ ચેતસિકા, પઞ્ચવીસતિ સોભનચેતસિકા ચેતિ અટ્ઠતિંસ ધમ્મા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, અપ્પમઞ્ઞાવિરતિયો પનેત્થ પઞ્ચપિ પચ્ચેકમેવ

યોજેતબ્બા, તથા દુતિયદ્વયે ઞાણવજ્જિતા, તતિયદ્વયે ઞાણસમ્પયુત્તા પીતિવજ્જિતા, ચતુત્થદ્વયે ઞાણપીતિવજ્જિતા તે એવ સઙ્ગય્હન્તિ. કિરિયચિત્તેસુપિ વિરતિવજ્જિતા તથેવ ચતૂસુપિ દુકેસુ ચતુધાવ સઙ્ગય્હન્તિ. તથા વિપાકેસુ ચ અપ્પમઞ્ઞાવિરતિવજ્જિતા તે એવ સઙ્ગય્હન્તીતિ સબ્બથાપિ ચતુવીસતિકામાવચરસોભનચિત્તેસુ દુકવસેન દ્વાદસધાવ સઙ્ગહો હોતીતિ.

૪૧. અટ્ઠતિંસ સત્તતિંસ, દ્વયં છત્તિંસકં સુભે.

પઞ્ચતિંસ ચતુત્તિંસ, દ્વયં તેત્તિંસકં ક્રિયે;
તેત્તિંસ પાકે બાત્તિંસ, દ્વયેકતિંસકં ભવે;
સહેતુકામાવચરપુઞ્ઞ-પાકક્રિયામને.

૪૨. નવિજ્જન્તેત્થ વિરતી, ક્રિયેસુ ચ મહગ્ગતે.

અનુત્તરે અપ્પમઞ્ઞા, કામપાકે દ્વયં તથા;
અનુત્તરે ઝાનધમ્મા, અપ્પમઞ્ઞા ચ મજ્ઝિમે;
વિરતી ઞાણપીતી ચ, પરિત્તેસુ વિસેસકા.

અકુસલચિત્તસઙ્ગહનયો

૪૩. **અકુસલેસુ** પન લોભમૂલેસુ તાવ પઠમે અસઙ્ખારિકે અઞ્ઞસમાના તેરસ ચેતસિકા, અકુસલસાધારણા ચત્તારો ચાતિ સત્તરસ લોભદિટ્ઠીહિ સદ્ધિં એકૂનવીસતિ ધમ્મા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ.

૪૪. તથેવ દુતિયે અસઙ્ખારિકે લોભમાનેન.

૪૫. તતિયે તથેવ પીતિવજ્જિતા લોભદિટ્ઠીહિ સહ અટ્ઠારસ.

૪૬. ચતુત્થે તથેવ લોભમાનેન.

૪૭. પઞ્ચમે પન પટિઘસમ્પયુત્તે અસઙ્ખારિકે દોસો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચઞ્ચાતિ ચતૂહિ સદ્ધિં પીતિવજ્જિતા તે એવ વીસતિ ધમ્મા સઙ્ગય્હન્તિ, ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ પનેત્થ પચ્ચેકમેવ યોજેતબ્બાનિ.

૪૮. સસઙ્ખારિકપઞ્ચકેપિ તથેવ થિનમિદ્ધેન વિસેસેત્વા યોજેતબ્બા.

૪૯. છન્દપીતિવજ્જિતા પન અઞ્ઞસમાના એકાદસ, અકુસલસાધારણા ચત્તારો ચાતિ પન્નરસ ધમ્મા ઉદ્ધચ્ચસહગતે સમ્પયુજ્જન્તિ.

૫૦. વિચિકિચ્છાસહગતચિત્તે ચ અધિમોક્ખવિરહિતા વિચિકિચ્છાસહગતા તથેવ પન્નરસ ધમ્મા સમુપલબ્ભન્તીતિ સબ્બથાપિ દ્વાદસાકુસલચિત્તુપ્પાદેસુ પચ્ચેકં યોજિયમાનાપિ ગણનવસેન સત્તધાવ સઙ્ગહિતા ભવન્તીતિ.

૫૧. એક્કૂનવીસાટ્ઠારસ, વીસેકવીસ વીસતિ.

દ્વાવીસ પન્નરસેતિ, સત્તધા કુસલેઠિતા.

૫૨. સાધારણા ચ ચત્તારો, સમાના ચ દસાપરે.

ચુદ્દસેતે પવુચ્ચન્તિ, **સબ્બાકુસલયોગિનો**.

અહેતુકચિત્તસઙ્ગહનયો

૫૩. **અહેતુકેસુ** પન હસનચિત્તે તાવ છન્દવજ્જિતા અઞ્ઞસમાના દ્વાદસ ધમ્મા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ.

૫૪. તથા વોટ્ઠબ્બને છન્દપીતિવજ્જિતા.

૫૫. સુખસન્તીરણે છન્દવીરિયવજ્જિતા.

૫૬. મનોધાતુત્તિકાહેતુકપટિસન્ધિયુગળે છન્દપીતિવીરિયવજ્જિતા.

૫૭. દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણે પકિણ્ણકવજ્જિતા તેયેવ સઙ્ગય્હન્તીતિ સબ્બથાપિ અટ્ઠારસસુ અહેતુકેસુ ગણનવસેન ચતુધાવ સઙ્ગહો હોતીતિ.

૫૮. દ્વાદસેકાદસ દસ, સત્ત ચાતિ ચતુબ્બિધો.

અટ્ઠારસાહેતુકેસુ, ચિત્તુપ્પાદેસુ સઙ્ગહો.

૫૯. અહેતુકેસુ સબ્બત્થ, સત્ત સેસા યથારહં.

ઇતિ વિત્થારતો વુત્તો, તેત્તિંસવિધસઙ્ગહો.

૬૦. ઇત્થં ચિત્તાવિયુત્તાનં, સમ્પયોગઞ્ચ સઙ્ગહં.

ઞત્વા ભેદં યથાયોગં, ચિત્તેન સમમુદ્દિસે.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે ચેતસિકસઙ્ગહવિભાગો નામ

દુતિયો પરિચ્છેદો.

૩. પકિણ્ણકપરિચ્છેદો

૧. સમ્પયુત્તા યથાયોગં, તેપઞ્ઞાસ સભાવતો.

ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તેસં દાનિ યથારહં.

૨. વેદનાહેતુતો કિચ્ચદ્વારાલમ્બણવત્થુતો.

ચિત્તુપ્પાદવસેનેવ, સઙ્ગહો નામ નીયતે.

વેદનાસઙ્ગહો

૩. તત્થ **વેદનાસઙ્ગહે** તાવ તિવિધા વેદના સુખં દુક્ખં અદુક્ખમસુખા ચેતિ, સુખં દુક્ખં સોમનસ્સં દોમનસ્સં ઉપેક્ખાતિ ચ ભેદેન પન પઞ્ચધા હોતિ.

૪. તત્થ સુખસહગતં કુસલવિપાકં કાયવિઞ્ઞાણમેકમેવ, તથા દુક્ખસહગતં અકુસલવિપાકં.

૫. સોમનસ્સસહગતચિત્તાનિ પન લોભમૂલાનિ ચત્તારિ, દ્વાદસ કામાવચરસોભનાનિ, સુખસન્તીરણહસનાનિ ચ દ્વેતિ અટ્ઠારસ કામાવચરસોમનસ્સસહગતચિત્તાનિ ચેવ પઠમદુતિયતતિયચતુત્થજ્ઝાનસઙ્ખાતાનિ ચતુચત્તાલીસ મહગ્ગતલોકુત્તરચિત્તાનિ ચેતિ દ્વાસટ્ઠિવિધાનિ ભવન્તિ.

૬. દોમનસ્સસહગતચિત્તાનિ પન દ્વે પટિઘસમ્પયુત્તચિત્તાનેવ.

૭. સેસાનિ સબ્બાનિપિ પઞ્ચપઞ્ઞાસ ઉપેક્ખાસહગતચિત્તાનેવાતિ.

૮. સુખં દુક્ખમુપેક્ખાતિ, તિવિધા તત્થ વેદના.

સોમનસ્સં દોમનસ્સમિતિભેદેન પઞ્ચધા.

૯. સુખમેકત્થ દુક્ખઞ્ચ, દોમનસ્સં દ્વયે ઠિતં.

દ્વાસટ્ઠીસુ સોમનસ્સં, પઞ્ચપઞ્ઞાસકેતરા.

હેતુસઙ્ગહો

૧૦. **હેતુસઙ્ગહે** હેતૂ નામ લોભો દોસો મોહો અલોભો અદોસો અમોહો ચાતિ છબ્બિધા ભવન્તિ.

૧૧. તત્થ પઞ્ચદ્વારાવજ્જનદ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પટિચ્છનસન્તીરણવોટ્ઠબ્બનહસનવસેન અહેતુકચિત્તાનિ નામ.

૧૨. સેસાનિ સબ્બાનિપિ એકસત્તતિ ચિત્તાનિ સહેતુકાનેવ.

૧૩. તત્થાપિ દ્વે મોમૂહચિત્તાનિ એકહેતુકાનિ.

૧૪. સેસાનિ દસ અકુસલચિત્તાનિ ચેવ ઞાણવિપ્પયુત્તાનિ દ્વાદસ કામાવચરસોભનાનિ ચેતિ દ્વાવીસતિ દ્વિહેતુકચિત્તાનિ.

૧૫. દ્વાદસ ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરસોભનાનિ ચેવ પઞ્ચતિંસ મહગ્ગતલોકુત્તરચિત્તાનિ ચેતિ સત્તચત્તાલીસ તિહેતુકચિત્તાનીતિ.

૧૬. લોભો દોસો ચ મોહો ચ,

હેતૂ અકુસલા તયો;
અલોભાદોસામોહો ચ,
કુસલાબ્યાકતા તથા.

૧૭. અહેતુકાટ્ઠારસેકહેતુકા દ્વે દ્વાવીસતિ.

દ્વિહેતુકા મતા સત્તચત્તાલીસતિહેતુકા.

કિચ્ચસઙ્ગહો

૧૮. **કિચ્ચસઙ્ગહે** કિચ્ચાનિ નામ પટિસન્ધિભવઙ્ગાવજ્જનદસ્સનસવનઘાયનસાયનફુસનસમ્પટિચ્છનસન્તીરણવોટ્ઠબ્બનજવનતદારમ્મણચુતિવસેન ચુદ્દસવિધાનિ ભવન્તિ.

૧૯. પટિસન્ધિભવઙ્ગાવજ્જનપઞ્ચવિઞ્ઞાણઠાનાદિવસેન પન તેસં દસધા ઠાનભેદો વેદિતબ્બો.

૨૦. તત્થ દ્વે ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણાનિ ચેવ અટ્ઠ મહાવિપાકાનિ ચ નવ રૂપારૂપવિપાકાનિ ચેતિ એકૂનવીસતિ ચિત્તાનિ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિકિચ્ચાનિ નામ.

૨૧. આવજ્જનકિચ્ચાનિ પન દ્વે.

૨૨. તથા દસ્સનસવનઘાયનસાયનફુસનસમ્પટિચ્છનકિચ્ચાનિ ચ.

૨૩. તીણિ સન્તીરણકિચ્ચાનિ.

૨૪. મનોદ્વારાવજ્જનમેવ પઞ્ચદ્વારે વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચં સાધેતિ.

૨૫. આવજ્જનદ્વયવજ્જિતાનિ કુસલાકુસલફલકિરિયચિત્તાનિ પઞ્ચપઞ્ઞાસ જવનકિચ્ચાનિ.

૨૬. અટ્ઠ મહાવિપાકાનિ ચેવ સન્તીરણત્તયઞ્ચેતિ એકાદસ તદારમ્મણકિચ્ચાનિ.

૨૭. તેસુ પન દ્વે ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણચિત્તાનિ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિતદારમ્મણસન્તીરણવસેન પઞ્ચકિચ્ચાનિ નામ.

૨૮. મહાવિપાકાનિ અટ્ઠ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિતદારમ્મણવસેન ચતુકિચ્ચાનિ નામ.

૨૯. મહગ્ગતવિપાકાનિ નવ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન તિકિચ્ચાનિ નામ.

૩૦. સોમનસ્સસન્તીરણં સન્તીરણતદારમ્મણવસેન દુકિચ્ચં.

૩૧. તથા વોટ્ઠબ્બનં વોટ્ઠબ્બનાવજ્જનવસેન.

૩૨. સેસાનિ પન સબ્બાનિપિ જવનમનોધાતુત્તિકદ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ યથાસમ્ભવમેકકિચ્ચાનીતિ.

૩૩. પટિસન્ધાદયો નામ, કિચ્ચભેદેન ચુદ્દસ.

દસધા ઠાનભેદેન, ચિત્તુપ્પાદા પકાસિતા.

૩૪. અટ્ઠસટ્ઠિ તથા દ્વે ચ, નવાટ્ઠ દ્વે યથાક્કમં.

એકદ્વિતિચતુપઞ્ચકિચ્ચઠાનાનિ નિદ્દિસે.

દ્વારસઙ્ગહો

૩૫. દ્વારસઙ્ગહે દ્વારાનિ નામ ચક્ખુદ્વારં સોતદ્વારં ઘાનદ્વારં જિવ્હાદ્વારં કાયદ્વારં મનોદ્વારઞ્ચેતિ છબ્બિધાનિ ભવન્તિ.

૩૬. તત્થ ચક્ખુમેવ ચક્ખુદ્વારં.

૩૭. તથા સોતાદયો સોતદ્વારાદીનિ.

૩૮. મનોદ્વારં પન ભવઙ્ગન્તિ પવુચ્ચતિ.

૩૯. તત્થ પઞ્ચદ્વારાવજ્જનચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્પટિચ્છનસન્તીરણવોટ્ઠબ્બનકામાવચરજવનતદારમ્મણવસેન છચત્તાલીસ ચિત્તાનિ ચક્ખુદ્વારે યથારહં ઉપ્પજ્જન્તિ, તથા પઞ્ચદ્વારાવજ્જનસોતવિઞ્ઞાણાદિવસેન સોતદ્વારાદીસુપિ છચત્તાલીસેવ ભવન્તીતિ સબ્બથાપિ પઞ્ચદ્વારે ચતુપઞ્ઞાસ ચિત્તાનિ કામાવચરાનેવ.

૪૦. મનોદ્વારે પન મનોદ્વારાવજ્જનપઞ્ચપઞ્ઞાસજવનતદારમ્મણવસેન સત્તસટ્ઠિ ચિત્તાનિ ભવન્તિ.

૪૧. એકૂનવીસતિ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન દ્વારવિમુત્તાનિ.

૪૨. તેસુ પન પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ ચેવ મહગ્ગતલોકુત્તરજવનાનિ ચેતિ છત્તિંસ યથારહમેકદ્વારિકચિત્તાનિ નામ.

૪૩. મનોધાતુત્તિકં પન પઞ્ચદ્વારિકં.

૪૪. સુખસન્તીરણવોટ્ઠબ્બનકામાવચરજવનાનિ છદ્વારિકચિત્તાનિ.

૪૫. ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણમહાવિપાકાનિ છદ્વારિકાનિ ચેવ દ્વારવિમુત્તાનિ ચ.

૪૬. મહગ્ગતવિપાકાનિ દ્વારવિમુત્તાનેવાતિ.

૪૭. એકદ્વારિકચિત્તાનિ, પઞ્ચછદ્વારિકાનિ ચ.

છદ્વારિકવિમુત્તાનિ, વિમુત્તાનિ ચ સબ્બથા.

છત્તિંસતિ તથા તીણિ, એકતિંસ યથાક્કમં;
દસધા નવધા ચેતિ, પઞ્ચધા પરિદીપયે.

આલમ્બણસઙ્ગહો

૪૮. **આલમ્બણસઙ્ગહે** આરમ્મણાનિ નામ રૂપારમ્મણં સદ્દારમ્મણં ગન્ધારમ્મણં રસારમ્મણં ફોટ્ઠબ્બારમ્મણં ધમ્મારમ્મણઞ્ચેતિ છબ્બિધાનિ ભવન્તિ.

૪૯. તત્થ રૂપમેવ રૂપારમ્મણં, તથા સદ્દાદયો સદ્દારમ્મણાદીનિ.

૫૦. ધમ્મારમ્મણં પન પસાદસુખુમરૂપચિત્તચેતસિકનિબ્બાનપઞ્ઞત્તિવસેન છધા સઙ્ગય્હતિ.

૫૧. તત્થ ચક્ખુદ્વારિકચિત્તાનં સબ્બેસમ્પિ રૂપમેવ આરમ્મણં, તઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નં. તથા સોતદ્વારિકચિત્તાદીનમ્પિ સદ્દાદીનિ, તાનિ ચ પચ્ચુપ્પન્નાનિયેવ.

૫૨. મનોદ્વારિકચિત્તાનં પન છબ્બિધમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નમતીતં અનાગતં કાલવિમુત્તઞ્ચ યથારહમારમ્મણં હોતિ.

૫૩. દ્વારવિમુત્તાનઞ્ચ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિસઙ્ખાતાનં છબ્બિધમ્પિ યથાસમ્ભવં યેભુય્યેન ભવન્તરે છદ્વારગ્ગહિતં પચ્ચુપ્પન્નમતીતં પઞ્ઞત્તિભૂતં વા કમ્મકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તસમ્મતં આરમ્મણં હોતિ.

૫૪. તેસુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ યથાક્કમં રૂપાદિએકેકારમ્મણાનેવ.

૫૫. મનોધાતુત્તિકં પન રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણં.

૫૬. સેસાનિ કામાવચરવિપાકાનિ હસનચિત્તઞ્ચેતિ સબ્બથાપિ કામાવચરારમ્મણાનેવ.

૫૭. અકુસલાનિ ચેવ ઞાણવિપ્પયુત્તકામાવચરજવનાનિ ચેતિ લોકુત્તરવજ્જિતસબ્બારમ્મણાનિ.

૫૮. ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરકુસલાનિ ચેવ પઞ્ચમજ્ઝાનસઙ્ખાતં અભિઞ્ઞાકુસલઞ્ચેતિ અરહત્તમગ્ગફલવજ્જિતસબ્બારમ્મણાનિ.

૫૯. ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરકિરિયાનિ ચેવ કિરિયાભિઞ્ઞાવોટ્ઠબ્બનઞ્ચેતિ સબ્બથાપિ સબ્બારમ્મણાનિ.

૬૦. આરુપ્પેસુ દુતિયચતુત્થાનિ મહગ્ગતારમ્મણાનિ.

૬૧. સેસાનિ મહગ્ગતચિત્તાનિ સબ્બાનિપિ પઞ્ઞત્તારમ્મણાનિ.

૬૨. લોકુત્તરચિત્તાનિ નિબ્બાનારમ્મણાનીતિ.

૬૩. પઞ્ચવીસ પરિત્તમ્હિ, છ ચિત્તાનિ મહગ્ગતે.

એકવીસતિ વોહારે, અટ્ઠ નિબ્બાનગોચરે.

વીસાનુત્તરમુત્તમ્હિ , અગ્ગમગ્ગફલુજ્ઝિતે;
પઞ્ચ સબ્બત્થ છચ્ચેતિ, સત્તધા તત્થ સઙ્ગહો.

વત્થુસઙ્ગહો

૬૪. **વત્થુસઙ્ગહે** વત્થૂનિ નામ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયહદયવત્થુ ચેતિ છબ્બિધાનિ ભવન્તિ.

૬૫. તાનિ કામલોકે સબ્બાનિપિ લબ્ભન્તિ.

૬૬. રૂપલોકે પન ઘાનાદિત્તયં નત્થિ.

૬૭. અરૂપલોકે પન સબ્બાનિપિ ન સંવિજ્જન્તિ.

૬૮. તત્થ પઞ્ચવિઞ્ઞાણધાતુયો યથાક્કમં એકન્તેન પઞ્ચ પસાદવત્થૂનિ નિસ્સાયેવ પવત્તન્તિ.

૬૯. પઞ્ચદ્વારાવજ્જનસમ્પટિચ્છનસઙ્ખાતા પન મનોધાતુ ચ હદયં નિસ્સિતાયેવ પવત્તન્તિ.

૭૦. અવસેસા પન મનોવિઞ્ઞાણધાતુસઙ્ખાતા ચ સન્તીરણમહાવિપાકપટિઘદ્વયપઠમમગ્ગહસનરૂપાવચરવસેન હદયં નિસ્સાયેવ પવત્તન્તિ.

૭૧. અવસેસા કુસલાકુસલકિરિયાનુત્તરવસેન પન નિસ્સાય વા અનિસ્સાય વા.

૭૨. આરુપ્પવિપાકવસેન હદયં અનિસ્સાયેવાતિ.

૭૩. છવત્થું નિસ્સિતા કામે, સત્ત રૂપે ચતુબ્બિધા.

તિવત્થું નિસ્સિતારુપ્પે, ધાત્વેકા નિસ્સિતા મતા.

૭૪. તેચત્તાલીસ નિસ્સાય, દ્વેચત્તાલીસ જાયરે.

નિસ્સાય ચ અનિસ્સાય, પાકારુપ્પા અનિસ્સિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે પકિણ્ણકસઙ્ગહવિભાગો નામ

તતિયો પરિચ્છેદો.

૪. વીથિપરિચ્છેદો

૧. ચિત્તુપ્પાદાનમિચ્ચેવં, કત્વાસઙ્ગહમુત્તરં.

ભૂમિપુગ્ગલભેદેન, પુબ્બાપરનિયામિતં.

પવત્તિસઙ્ગહં નામ, પટિસન્ધિપવત્તિયં;
પવક્ખામિ સમાસેન, યથાસમ્ભવતો કથં.

૨.. વીથિમુત્તાનં પન કમ્મકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તવસેન તિવિધા હોતિ વિસયપ્પવત્તિ.

૪. તત્થ વત્થુદ્વારારમ્મણાનિ પુબ્બે વુત્તનયાનેવ.

વિઞ્ઞાણછક્કં

૫. ચક્ખુવિઞ્ઞાણં સોતવિઞ્ઞાણં ઘાનવિઞ્ઞાણં જિવ્હાવિઞ્ઞાણં કાયવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણઞ્ચેતિ છ વિઞ્ઞાણાનિ.

વીથિછક્કં

૬. **છ વીથિયો** પન ચક્ખુદ્વારવીથિ સોતદ્વારવીથિ ઘાનદ્વારવીથિ જિવ્હાદ્વારવીથિ કાયદ્વારવીથિ મનોદ્વારવીથિ ચેતિ દ્વારવસેન વા, ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિ સોતવિઞ્ઞાણવીથિ ઘાનવિઞ્ઞાણવીથિ જિવ્હાવિઞ્ઞાણવીથિ કાયવિઞ્ઞાણવીથિ મનોવિઞ્ઞાણવીથિ ચેતિ વિઞ્ઞાણવસેન વા દ્વારપ્પવત્તા ચિત્તપ્પવત્તિયો યોજેતબ્બા.

વીથિભેદો

૭. અતિમહન્તં મહન્તં પરિત્તં અતિપરિત્તઞ્ચેતિ પઞ્ચદ્વારે મનોદ્વારે પન વિભૂતમવિભૂતઞ્ચેતિ છધા વિસયપ્પવત્તિ વેદિતબ્બા.

પઞ્ચદ્વારવીથિ

૮. કથં? ઉપ્પાદઠિતિભઙ્ગવસેન ખણત્તયં એકચિત્તક્ખણં નામ.

૯. તાનિ પન સત્તરસ ચિત્તક્ખણાનિ રૂપધમ્માનમાયૂ.

૧૦. એકચિત્તક્ખણાતીતાનિ વા બહુચિત્તક્ખણાતીતાનિ વા ઠિતિપ્પત્તાનેવ પઞ્ચારમ્મણાનિ પઞ્ચદ્વારે આપાથમાગચ્છન્તિ. તસ્મા યદિ એકચિત્તક્ખણાતીતકં રૂપારમ્મણં ચક્ખુસ્સ આપાથમાગચ્છતિ, તતો દ્વિક્ખત્તું ભવઙ્ગે ચલિતે ભવઙ્ગસોતં વોચ્છિન્દિત્વા તમેવ રૂપારમ્મણં આવજ્જન્તં પઞ્ચદ્વારાવજ્જનચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તતો તસ્સાનન્તરં તમેવ રૂપં પસ્સન્તં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, સમ્પટિચ્છન્તં સમ્પટિચ્છનચિત્તં, સન્તીરયમાનં સન્તીરણચિત્તં, વવત્થપેન્તં વોટ્ઠબ્બનચિત્તઞ્ચેતિ યથાક્કમં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝન્તિ, તતો પરં એકૂનતિંસ

કામાવચરજવનેસુ યંકિઞ્ચિ લદ્ધપચ્ચયં યેભુય્યેન સત્તક્ખત્તું જવતિ, જવનાનુબન્ધાનિ ચ દ્વે તદારમ્મણપાકાનિ યથારહં પવત્તન્તિ, તતો પરં ભવઙ્ગપાતો.

૧૧. એત્તાવતા ચુદ્દસ વીથિચિત્તુપ્પાદા, દ્વે ભવઙ્ગચલનાનિ, પુબ્બેવાતીતકમેકચિત્તક્ખણન્તિ કત્વા સત્તરસ ચિત્તક્ખણાનિ પરિપૂરેન્તિ, તતો પરં નિરુજ્ઝતિ, આરમ્મણમેતં **અતિમહન્તં** નામ ગોચરં.

૧૨. યાવ તદારમ્મણુપ્પાદા પન અપ્પહોન્તાતીતકમાપાથમાગતં આરમ્મણં **મહન્તં** નામ, તત્થ જવનાવસાને ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ, નત્થિ તદારમ્મણુપ્પાદો.

૧૩. યાવ જવનુપ્પાદાપિ અપ્પહોન્તાતીતકમાપાથમાગતં આરમ્મણં **પરિત્તં** નામ, તત્થ જવનમ્પિ અનુપ્પજ્જિત્વા દ્વત્તિક્ખત્તું વોટ્ઠબ્બનમેવ પવત્તતિ, તતો પરં ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ.

૧૪. યાવ વોટ્ઠબ્બનુપ્પાદા ચ પન અપ્પહોન્તાતીતકમાપાથમાગતં નિરોધાસન્નમારમ્મણં **અતિપરિત્તં** નામ, તત્થ ભવઙ્ગચલનમેવ હોતિ, નત્થિ વીથિચિત્તુપ્પાદો.

૧૫. ઇચ્ચેવં ચક્ખુદ્વારે, તથા સોતદ્વારાદીસુ ચેતિ સબ્બથાપિ પઞ્ચદ્વારે તદારમ્મણજવનવોટ્ઠબ્બનમોઘવારસઙ્ખાતાનં ચતુન્નં વારાનં યથાક્કમં આરમ્મણભૂતા વિસયપ્પવત્તિ ચતુધા વેદિતબ્બા.

૧૬. વીથિચિત્તાનિ સત્તેવ, ચિત્તુપ્પાદા ચતુદ્દસ.

ચતુપઞ્ઞાસ વિત્થારા, પઞ્ચદ્વારે યથારહં.

અયમેત્થ પઞ્ચદ્વારે વીથિચિત્તપ્પવત્તિનયો.

મનોદ્વારવીથિ પરિત્તજવનવારો

૧૭. મનોદ્વારે પન યદિ **વિભૂત**મારમ્મણં આપાથમાગચ્છતિ, તતો પરં ભવઙ્ગચલનમનોદ્વારાવજ્જનજવનાવસાને તદારમ્મણપાકાનિ પવત્તન્તિ, તતો પરં ભવઙ્ગપાતો.

૧૮. અવિભૂતે પનારમ્મણે જવનાવસાને ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ, નત્થિ તદારમ્મણુપ્પાદોતિ.

૧૯. વીથિચિત્તાનિ તીણેવ, ચિત્તુપ્પાદા દસેરિતા.

વિત્થારેન પનેત્થેક-ચત્તાલીસ વિભાવયે;

અયમેત્થ પરિત્તજવનવારો.

અપ્પનાજવનવારો

૨૦. અપ્પનાજવનવારે પન વિભૂતાવિભૂતભેદો નત્થિ, તથા તદારમ્મણુપ્પાદો ચ.

૨૧. તત્થ હિ ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરજવનાનમટ્ઠન્નં અઞ્ઞતરસ્મિં પરિકમ્મોપચારાનુલોમગોત્રભુનામેન ચતુક્ખત્તું તિક્ખત્તુમેવ વા યથાક્કમં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધાનન્તરમેવ યથારહં ચતુત્થં, પઞ્ચમં વા છબ્બીસતિમહગ્ગતલોકુત્તરજવનેસુ યથાભિનીહારવસેન યં કિઞ્ચિ જવનં અપ્પનાવીથિમોતરતિ, તતો પરં અપ્પનાવસાને ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ.

૨૨. તત્થ સોમનસ્સસહગતજવનાનન્તરં અપ્પનાપિ સોમનસ્સસહગતાવ પાટિકઙ્ખિતબ્બા, ઉપેક્ખાસહગતજવનાનન્તરં ઉપેક્ખાસહગતાવ, તત્થાપિ કુસલજવનાનન્તરં કુસલજવનઞ્ચેવ હેટ્ઠિમઞ્ચ ફલત્તયમપ્પેતિ, કિરિયજવનાનન્તરં કિરિયજવનં અરહત્તફલઞ્ચાતિ.

૨૩. દ્વત્તિંસ સુખપુઞ્ઞમ્હા, દ્વાદસોપેક્ખકા પરં,

સુખિતક્રિયતો અટ્ઠ, છ સમ્ભોન્તિ ઉપેક્ખકા.

૨૪. પુથુજ્જનાન સેક્ખાનં, કામપુઞ્ઞતિહેતુતો.

તિહેતુકામક્રિયતો, વીતરાગાનમપ્પના.

અયમેત્થ મનોદ્વારે વીથિચિત્તપ્પવત્તિનયો.

તદારમ્મણનિયમો

૨૫. સબ્બત્થાપિ પનેત્થ અનિટ્ઠે આરમ્મણે અકુસલવિપાકાનેવ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પટિચ્છનસન્તીરણતદારમ્મણાનિ.

૨૬. ઇટ્ઠે કુસલવિપાકાનિ.

૨૭. અતિઇટ્ઠે પન સોમનસ્સસહગતાનેવ સન્તીરણતદારમ્મણાનિ, તત્થાપિ સોમનસ્સસહગતકિરિયજવનાવસાને સોમનસ્સસહગતાનેવ તદારમ્મણાનિ ભવન્તિ, ઉપેક્ખાસહગતકિરિયજવનાવસાને ચ ઉપેક્ખાસહગતાનેવ હોન્તિ.

૨૮. દોમનસ્સસહગતજવનાવસાને ચ પન તદારમ્મણાનિચેવ ભવઙ્ગાનિ ચ ઉપેક્ખાસહગતાનેવ ભવન્તિ, તસ્મા યદિ સોમનસ્સપટિસન્ધિકસ્સ દોમનસ્સસહગતજવનાવસાને તદારમ્મણસમ્ભવો નત્થિ, તદા યં કિઞ્ચિ પરિચિતપુબ્બં પરિત્તારમ્મણમારબ્ભ ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણં ઉપ્પજ્જતિ, તમનન્તરિત્વા ભવઙ્ગપાતોવ હોતીતિ વદન્તિ આચરિયા.

૨૯. તથા કામાવચરજવનાવસાને કામાવચરસત્તાનં કામાવચરધમ્મેસ્વેવ આરમ્મણભૂતેસુ તદારમ્મણં ઇચ્છન્તીતિ.

૩૦. કામે જવનસત્તાલમ્બણાનં નિયમે સતિ.

વિભૂતેતિમહન્તે ચ, તદારમ્મણમીરિતં.

અયમેત્થ તદારમ્મણનિયમો.

જવનનિયમો

૩૧. **જવનેસુ** ચ પરિત્તજવનવીથિયં કામાવચરજવનાનિ સત્તક્ખત્તું છક્ખત્તુમેવ વા જવન્તિ.

૩૨. મન્દપ્પવત્તિયં પન મરણકાલાદીસુ પઞ્ચવારમેવ.

૩૩. ભગવતો પન યમકપાટિહારિયકાલાદીસુ લહુકપ્પવત્તિયં ચત્તારિપઞ્ચ વા પચ્ચવેક્ખણચિત્તાનિ ભવન્તીતિપિ વદન્તિ.

૩૪. આદિકમ્મિકસ્સ પન પઠમકપ્પનાયં મહગ્ગતજવનાનિઅભિઞ્ઞાજવનાનિ ચ સબ્બદાપિ એકવારમેવ જવન્તિ, તતો પરં ભવઙ્ગપાતો.

૩૫. ચત્તારો પન મગ્ગુપ્પાદા એકચિત્તક્ખણિકા, તતો પરં દ્વે તીણિ ફલચિત્તાનિ યથારહં ઉપ્પજ્જન્તિ, તતો પરં ભવઙ્ગપાતો.

૩૬. નિરોધસમાપત્તિકાલે દ્વિક્ખત્તું ચતુત્થારુપ્પજવનં જવતિ, તતો પરં નિરોધં ફુસતિ.

૩૭. વુટ્ઠાનકાલે ચ અનાગામિફલં વા અરહત્તફલં વા યથારહમેકવારં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધે ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ.

૩૮. સબ્બત્થાપિ સમાપત્તિવીથિયં ભવઙ્ગસોતો વિય વીથિનિયમો નત્થીતિ કત્વા બહૂનિપિ લબ્ભન્તીતિ.

૩૯. સત્તક્ખત્તું પરિત્તાનિ, મગ્ગાભિઞ્ઞા સકિં મતા.

અવસેસાનિ લબ્ભન્તિ, જવનાનિ બહૂનિપિ.

અયમેત્થ જવનનિયમો.

પુગ્ગલભેદો

૪૦. **દુહેતુકાનમહેતુકાનઞ્ચ** પનેત્થ કિરિયજવનાનિ ચેવ અપ્પનાજવનાનિ ચ લબ્ભન્તિ.

૪૧. તથા ઞાણસમ્પયુત્તવિપાકાનિ ચ સુગતિયં.

૪૨. દુગ્ગતિયં પન ઞાણવિપ્પયુત્તાનિ ચ મહાવિપાકાનિ ન લબ્ભન્તિ.

૪૩. **તિહેતુકેસુ** ચ ખીણાસવાનં કુસલાકુસલજવનાનિ ન લબ્ભન્તિ.

૪૪. તથા સેક્ખપુથુજ્જનાનં કિરિયજવનાનિ.

૪૫. દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તવિચિકિચ્છાજવનાનિ ચ સેક્ખાનં.

૪૬. અનાગામિપુગ્ગલાનં પન પટિઘજવનાનિ ચ ન લબ્ભન્તિ.

૪૭. લોકુત્તરજવનાનિ ચ યથારહં અરિયાનમેવ સમુપ્પજ્જન્તીતિ.

૪૮. અસેક્ખાનં ચતુચત્તાલીસ સેક્ખાનમુદ્દિસે.

છપ્પઞ્ઞાસાવસેસાનં, ચતુપઞ્ઞાસ સમ્ભવા.

અયમેત્થ પુગ્ગલભેદો.

ભૂમિવિભાગો

૪૯. **કામાવચરભૂમિયં** પનેતાનિ સબ્બાનિપિ વીથિચિત્તાનિ યથારહમુપલબ્ભન્તિ.

૫૦. **રૂપાવચરભૂમિયં** પટિઘજવનતદારમ્મણવજ્જિતાનિ.

૫૧. **અરૂપાવચરભૂમિયં** પઠમમગ્ગરૂપાવચરહસનહેટ્ઠિમારુપ્પવજ્જિતાનિ ચ લબ્ભન્તિ.

૫૨. સબ્બત્થાપિ ચ તંતંપસાદરહિતાનં તંતંદ્વારિકવીથિચિત્તાનિ ન લબ્ભન્તેવ.

૫૩. અસઞ્ઞસત્તાનં પન સબ્બથાપિ ચિત્તપ્પવત્તિ નત્થેવાતિ.

૫૪. અસીતિ વીથિચિત્તાનિ, કામે રૂપે યથારહં.

ચતુસટ્ઠિ તથારૂપે, દ્વેચત્તાલીસ લબ્ભરે.

અયમેત્થ ભૂમિવિભાગો.

૫૫. ઇચ્ચેવં છદ્વારિકચિત્તપ્પવત્તિ યથાસમ્ભવં ભવઙ્ગન્તરિતા યાવતાયુકમબ્બોચ્છિન્ના પવત્તતિ.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે વીથિસઙ્ગહવિભાગો નામ

ચતુત્થો પરિચ્છેદો.

૫. વીથિમુત્તપરિચ્છેદો

૧. વીથિચિત્તવસેનેવં, પવત્તિયમુદીરિતો.

પવત્તિસઙ્ગહો નામ, સન્ધિયં દાનિ વુચ્ચતિ.

૨. ચતસ્સો ભૂમિયો, ચતુબ્બિધા પટિસન્ધિ, ચત્તારિ કમ્માનિ, ચતુધા મરણુપ્પત્તિ ચેતિ વીથિમુત્તસઙ્ગહે ચત્તારિ ચતુક્કાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ભૂમિચતુક્કં

૩. તત્થ અપાયભૂમિ કામસુગતિભૂમિ રૂપાવચરભૂમિ અરૂપાવચરભૂમિ ચેતિ ચતસ્સો ભૂમિયો નામ.

૪. તાસુ નિરયો તિરચ્છાનયોનિ પેત્તિવિસયો અસુરકાયો ચેતિ **અપાયભૂમિ ચતુબ્બિધા** હોતિ.

૫. મનુસ્સા ચાતુમહારાજિકા તાવતિંસા યામા તુસિતા નિમ્માનરતિ પરનિમ્મિતવસવત્તી ચેતિ **કામસુગતિભૂમિ સત્તવિધા** હોતિ.

૬. સા પનાયમેકાદસવિધાપિ કામાવચરભૂમિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

૭. બ્રહ્મપારિસજ્જા બ્રહ્મપુરોહિતા મહાબ્રહ્મા ચેતિ પઠમજ્ઝાનભૂમિ.

૮. પરિત્તાભા અપ્પમાણાભા આભસ્સરા ચેતિ દુતિયજ્ઝાનભૂમિ.

૯. પરિત્તસુભા અપ્પમાણસુભા સુભકિણ્હા ચેતિ તતિયજ્ઝાનભૂમિ.

૧૦. વેહપ્ફલા અસઞ્ઞસત્તા સુદ્ધાવાસા ચેતિ ચતુત્થજ્ઝાનભૂમીતિ **રૂપાવચરભૂમિ સોળસવિધા** હોતિ.

૧૧. અવિહા અતપ્પા સુદસ્સા સુદસ્સી અકનિટ્ઠા ચેતિ **સુદ્ધાવાસભૂમિ પઞ્ચવિધા** હોતિ.

૧૨. આકાસાનઞ્ચાયતનભૂમિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનભૂમિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનભૂમિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનભૂમિ ચેતિ **અરૂપભૂમિ ચતુબ્બિધા** હોતિ.

૧૩. પુથુજ્જના ન લબ્ભન્તિ, સુદ્ધાવાસેસુ સબ્બથા.

સોતાપન્ના ચ સકદાગામિનો ચાપિ પુગ્ગલા.

૧૪. અરિયા નોપલબ્ભન્તિ, અસઞ્ઞાપાયભૂમિસુ.

સેસટ્ઠાનેસુ લબ્ભન્તિ, અરિયાનરિયાપિ ચ.

ઇદમેત્થ ભૂમિચતુક્કં.

પટિસન્ધિચતુક્કં

૧૫. અપાયપટિસન્ધિ કામસુગતિપટિસન્ધિ રૂપાવચરપટિસન્ધિ અરૂપાવચરપટિસન્ધિ ચેતિ **ચતુબ્બિધા પટિસન્ધિ** નામ.

૧૬. તત્થ અકુસલવિપાકોપેક્ખાસહગતસન્તીરણં અપાયભૂમિયં ઓક્કન્તિક્ખણે પટિસન્ધિ હુત્વા તતો પરં ભવઙ્ગં પરિયોસાને ચવનં હુત્વા વોચ્છિજ્જતિ, **અયમેકાપાયપટિસન્ધિ** નામ.

૧૭. કુસલવિપાકોપેક્ખાસહગતસન્તીરણં પન કામસુગતિયં મનુસ્સાનઞ્ચેવ જચ્ચન્ધાદીનં ભુમ્મસ્સિતાનઞ્ચ વિનિપાતિકાસુરાનં પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન પવત્તતિ.

૧૮. મહાવિપાકાનિ પન અટ્ઠ સબ્બત્થાપિ કામસુગતિયં પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન પવત્તન્તિ.

૧૯. ઇમા નવ કામસુગતિપટિસન્ધિયો નામ.

૨૦. સા પનાયં દસવિધાપિ કામાવચરપટિસન્ધિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

૨૧. તેસુ ચતુન્નં અપાયાનં મનુસ્સાનં વિનિપાતિકાસુરાનઞ્ચ આયુપ્પમાણગણનાય નિયમો નત્થિ.

૨૨. ચાતુમહારાજિકાનં પન દેવાનં દિબ્બાનિ પઞ્ચવસ્સસતાનિ આયુપ્પમાણં, મનુસ્સગણનાય નવુતિવસ્સસતસહસ્સપ્પમાણં હોતિ, તતો ચતુગ્ગુણં તાવતિંસાનં, તતો ચતુગ્ગુણં યામાનં, તતો ચતુગ્ગુણં તુસિતાનં, તતો ચતુગ્ગુણં નિમ્માનરતીનં, તતો ચતુગ્ગુણં પરનિમ્મિતવસવત્તીનં.

૨૩. નવસતઞ્ચેકવીસ-વસ્સાનં કોટિયો તથા.

વસ્સસતસહસ્સાનિ, સટ્ઠિ ચ વસવત્તિસુ.

૨૪. પઠમજ્ઝાનવિપાકં પઠમજ્ઝાનભૂમિયં પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન પવત્તતિ.

૨૫. તથા દુતિયજ્ઝાનવિપાકં તતિયજ્ઝાનવિપાકઞ્ચ દુતિયજ્ઝાનભૂમિયં.

૨૬. ચતુત્થજ્ઝાનવિપાકં તતિયજ્ઝાનભૂમિયં.

૨૭. પઞ્ચમજ્ઝાનવિપાકં ચતુત્થજ્ઝાનભૂમિયં.

૨૮. અસઞ્ઞસત્તાનં પન રૂપમેવ પટિસન્ધિ હોતિ. તથા તતો પરં પવત્તિયં ચવનકાલે ચ રૂપમેવ પવત્તિત્વા નિરુજ્ઝતિ, ઇમા **છ રૂપાવચરપટિસન્ધિયો** નામ.

૨૯. તેસુ બ્રહ્મપારિસજ્જાનં દેવાનં કપ્પસ્સ તતિયો ભાગો આયુપ્પમાણં.

૩૦. બ્રહ્મપુરોહિતાનં ઉપડ્ઢકપ્પો.

૩૧. મહાબ્રહ્માનં એકો કપ્પો.

૩૨. પરિત્તાભાનં દ્વે કપ્પાનિ.

૩૩. અપ્પમાણાભાનં ચત્તારિકપ્પાનિ.

૩૪. આભસ્સરાનં અટ્ઠ કપ્પાનિ.

૩૫. પરિત્તસુભાનં સોળસ કપ્પાનિ.

૩૬. અપ્પમાણસુભાનં દ્વત્તિંસ કપ્પાનિ.

૩૭. સુભકિણ્હાનં ચતુસટ્ઠિ કપ્પાનિ.

૩૮. વેહપ્ફલાનં અસઞ્ઞસત્તાનઞ્ચ પઞ્ચકપ્પસતાનિ.

૩૯. અવિહાનં કપ્પસહસ્સાનિ.

૪૦. અતપ્પાનં દ્વે કપ્પસહસ્સાનિ.

૪૧. સુદસ્સાનં ચત્તારિ કપ્પસહસ્સાનિ.

૪૨. સુદસ્સીનં અટ્ઠ કપ્પસહસ્સાનિ.

૪૩. અકનિટ્ઠાનં સોળસ કપ્પસહસ્સાનિ.

૪૪. પઠમારુપ્પાદિવિપાકાનિ પઠમારુપ્પાદિભૂમીસુ યથાક્કમં પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન પવત્તન્તિ. ઇમા **ચતસ્સો અરૂપપટિસન્ધિયો** નામ.

૪૫. તેસુ પન આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગાનં દેવાનં વીસતિકપ્પસહસ્સાનિ આયુપ્પમાણં.

૪૬. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનૂપગાનં દેવાનં ચત્તાલીસકપ્પસહસ્સાનિ.

૪૭. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનૂપગાનં દેવાનં સટ્ઠિકપ્પસહસ્સાનિ.

૪૮. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનૂપગાનં દેવાનં ચતુરાસીતિકપ્પસહસ્સાનિ.

૪૯. પટિસન્ધિ ભવઙ્ગઞ્ચ, તથા ચવનમાનસં.

એકમેવ તથેવેકવિસયઞ્ચેકજાતિયં.

ઇદમેત્થ પટિસન્ધિચતુક્કં.

કમ્મચતુક્કં

૫૦. જનકં ઉપત્થમ્ભકં ઉપપીળકં ઉપઘાતકઞ્ચેતિ **કિચ્ચવસેન**.

૫૧. ગરુકં આસન્નં આચિણ્ણં કટત્તાકમ્મઞ્ચેતિ **પાકદાનપરિયાયેન**.

૫૨. દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં ઉપપજ્જવેદનીયં અપરાપરિયવેદનીયં અહોસિકમ્મઞ્ચેતિ **પાકકાલવસેન** ચત્તારિ કમ્માનિ નામ.

૫૩. તથા અકુસલં કામાવચરકુસલં રૂપાવચરકુસલં અરૂપાવચરકુસલઞ્ચેતિ **પાકઠાનવસેન**.

૫૪. તત્થ અકુસલં કાયકમ્મં વચીકમ્મં મનોકમ્મઞ્ચેતિ કમ્મદ્વારવસેન તિવિધં હોતિ.

૫૫. કથં? પાણાતિપાતો અદિન્નાદાનં કામેસુમિચ્છાચારો ચેતિ કાયવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતે કાયદ્વારે બાહુલ્લવુત્તિતો **કાયકમ્મં** નામ.

૫૬. મુસાવાદો પિસુણવાચા ફરુસવાચા સમ્ફપ્પલાપો ચેતિ વચીવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતે વચીદ્વારે બાહુલ્લવુત્તિતો **વચીકમ્મં** નામ.

૫૭. અભિજ્ઝા બ્યાપાદો મિચ્છાદિટ્ઠિ ચેતિ અઞ્ઞત્રાપિ વિઞ્ઞત્તિયા મનસ્મિંયેવ બાહુલ્લવુત્તિતો **મનોકમ્મં** નામ.

૫૮. તેસુ પાણાતિપાતો ફરુસવાચા બ્યાપાદો ચ દોસમૂલેન જાયન્તિ.

૫૯. કામેસુમિચ્છાચારો અભિજ્ઝા મિચ્છાદિટ્ઠિ ચ લોભમૂલેન.

૬૦. સેસાનિ ચત્તારિપિ દ્વીહિ મૂલેહિ સમ્ભવન્તિ.

૬૧. ચિત્તુપ્પાદવસેન પનેતં અકુસલં સબ્બથાપિ દ્વાદસવિધં હોતિ.

૬૨. કામાવચરકુસલમ્પિ કાયદ્વારે પવત્તં કાયકમ્મં, વચીદ્વારે પવત્તં વચીકમ્મં, મનોદ્વારે પવત્તં મનોકમ્મઞ્ચેતિ કમ્મદ્વારવસેન તિવિધં હોતિ.

૬૩. તથા દાનસીલભાવનાવસેન.

૬૪. ચિત્તુપ્પાદવસેન પનેતં અટ્ઠવિધં હોતિ.

૬૫. દાનસીલભાવનાપચાયનવેય્યાવચ્ચપત્તિદાનપત્તાનુમોદનધમ્મસ્સવનધમ્મદેસના દિટ્ઠિજુકમ્મવસેન દસવિધં હોતિ.

૬૬. તં પનેતં વીસતિવિધમ્પિ કામાવચરકમ્મમિચ્ચેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

૬૭. રૂપાવચરકુસલં પન મનોકમ્મમેવ, તઞ્ચ ભાવનામયં અપ્પનાપ્પત્તં, ઝાનઙ્ગભેદેન પઞ્ચવિધં હોતિ.

૬૮. તથા અરૂપાવચરકુસલઞ્ચ મનોકમ્મં, તમ્પિ ભાવનામયં અપ્પનાપ્પત્તં. આરમ્મણભેદેન ચતુબ્બિધં હોતિ.

૬૯. એત્થાકુસલકમ્મમુદ્ધચ્ચરહિતં અપાયભૂમિયં પટિસન્ધિં જનેતિ, પવત્તિયં પન સબ્બમ્પિ દ્વાદસવિધં સત્તાકુસલપાકાનિ સબ્બત્થાપિ કામલોકે રૂપલોકે ચ યથારહં વિપચ્ચતિ.

૭૦. કામાવચરકુસલમ્પિ કામસુગતિયમેવ પટિસન્ધિં જનેતિ, તથા પવત્તિયઞ્ચ મહાવિપાકાનિ , અહેતુકવિપાકાનિ પન અટ્ઠપિ સબ્બત્થાપિ કામલોકે રૂપલોકે ચ યથારહં વિપચ્ચતિ.

૭૧. તત્થાપિ તિહેતુકમુક્કટ્ઠં કુસલં તિહેતુકં પટિસન્ધિં દત્વા પવત્તે સોળસ વિપાકાનિ વિપચ્ચતિ.

૭૨. તિહેતુકમોમકં દ્વિહેતુકમુક્કટ્ઠઞ્ચ કુસલં દ્વિહેતુકં પટિસન્ધિં દત્વા પવત્તે તિહેતુકરહિતાનિ દ્વાદસ વિપાકાનિ વિપચ્ચતિ.

૭૩. દ્વિહેતુકમોમકં પન કુસલં અહેતુકમેવ પટિસન્ધિં દેતિ, પવત્તે ચ અહેતુકવિપાકાનેવ વિપચ્ચતિ.

૭૪. અસઙ્ખારં સસઙ્ખાર-વિપાકાનિ ન પચ્ચતિ.

સસઙ્ખારમસઙ્ખાર-વિપાકાનીતિ કેચન.

તેસં દ્વાદસ પાકાનિ, દસાટ્ઠ ચ યથાક્કમં;
યથાવુત્તાનુસારેન યથાસમ્ભવમુદ્દિસે.

૭૫. રૂપાવચરકુસલં પન પઠમજ્ઝાનં પરિત્તં ભાવેત્વા બ્રહ્મપારિસજ્જેસુ ઉપ્પજ્જતિ.

૭૬. તદેવ મજ્ઝિમં ભાવેત્વા બ્રહ્મપુરોહિતેસુ.

૭૭. પણીતં ભાવેત્વા મહાબ્રહ્મેસુ.

૭૮. તથા દુતિયજ્ઝાનં તતિયજ્ઝાનઞ્ચ પરિત્તં ભાવેત્વા પરિત્તાભેસુ.

૭૯. મજ્ઝિમં ભાવેત્વા અપ્પમાણાભેસુ.

૮૦. પણીતં ભાવેત્વા આભસ્સરેસુ.

૮૧. ચતુત્થજ્ઝાનં પરિત્તં ભાવેત્વા પરિત્તસુભેસુ.

૮૨. મજ્ઝિમં ભાવેત્વા અપ્પમાણસુભેસુ.

૮૩. પણીતં ભાવેત્વા સુભકિણ્હેસુ.

૮૪. પઞ્ચમજ્ઝાનં ભાવેત્વા વેહપ્ફલેસુ.

૮૫. તદેવ સઞ્ઞાવિરાગં ભાવેત્વા અસઞ્ઞસત્તેસુ.

૮૬. અનાગામિનો પન સુદ્ધાવાસેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ.

૮૭. અરૂપાવચરકુસલઞ્ચ યથાક્કમં ભાવેત્વા આરુપ્પેસુ ઉપ્પજ્જન્તીતિ.

૮૮. ઇત્થં મહગ્ગતં પુઞ્ઞં, યથાભૂમિવવત્થિતં.

જનેતિ સદિસં પાકં, પટિસન્ધિપવત્તિયં.

ઇદમેત્થ કમ્મચતુક્કં.

ચુતિપટિસન્ધિક્કમો

૮૯. આયુક્ખયેન કમ્મક્ખયેન ઉભયક્ખયેન ઉપચ્છેદકકમ્મુના ચેતિ **ચતુધા મરણુપ્પત્તિ** નામ.

૯૦. તથા ચ મરન્તાનં પન મરણકાલે યથારહં અભિમુખીભૂતં ભવન્તરે પટિસન્ધિજનકં કમ્મં વા, તંકમ્મકરણકાલે રૂપાદિકમુપલદ્ધપુબ્બમુપકરણભૂતઞ્ચ કમ્મનિમિત્તં વા, અનન્તરમુપ્પજ્જમાનભવે ઉપલભિતબ્બમુપભોગભૂતઞ્ચ ગતિનિમિત્તં વા કમ્મબલેન છન્નં દ્વારાનં અઞ્ઞતરસ્મિં પચ્ચુપટ્ઠાતિ, તતો પરં તમેવ તથોપટ્ઠિતં આરમ્મણં આરબ્ભ વિપચ્ચમાનકકમ્માનુરૂપં પરિસુદ્ધં ઉપક્કિલિટ્ઠં વા ઉપલભિતબ્બભવાનુરૂપં તત્થોણતંવ ચિત્તસન્તાનં અભિણ્હં પવત્તતિ બાહુલ્લેન, તમેવ વા પન જનકભૂતં કમ્મં અભિનવકરણવસેન દ્વારપ્પત્તં હોતિ.

૯૧. પચ્ચાસન્નમરણસ્સ તસ્સ વીથિચિત્તાવસાને ભવઙ્ગક્ખયે વા ચવનવસેન પચ્ચુપ્પન્નભવપરિયોસાનભૂતં ચુતિચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તસ્મિં નિરુદ્ધાવસાને તસ્સાનન્તરમેવ તથાગહિતં આરમ્મણં આરબ્ભ સવત્થુકં અવત્થુકમેવ વા યથારહં અવિજ્જાનુસયપરિક્ખિત્તેન તણ્હાનુસયમૂલકેન સઙ્ખારેન જનિયમાનં સમ્પયુત્તેહિ પરિગ્ગય્હમાનં સહજાતાનમધિટ્ઠાનભાવેન પુબ્બઙ્ગમભૂતં ભવન્તરપટિસન્ધાનવસેન પટિસન્ધિસઙ્ખાતં માનસં ઉપ્પજ્જમાનમેવ પતિટ્ઠાતિ ભવન્તરે.

૯૨. મરણાસન્નવીથિયં પનેત્થ મન્દપ્પવત્તાનિ પઞ્ચેવ જવનાનિ પાટિકઙ્ખિતબ્બાનિ, તસ્મા યદિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણેસુ આપાથગતેસુ ધરન્તેસ્વેવ મરણં હોતિ, તદા પટિસન્ધિભવઙ્ગાનમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણતા લબ્ભતીતિ કત્વા કામાવચરપટિસન્ધિયા છદ્વારગ્ગહિતં કમ્મનિમિત્તં ગતિનિમિત્તઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નમતીતારમ્મણં ઉપલબ્ભતિ, કમ્મં પન અતીતમેવ, તઞ્ચ મનોદ્વારગ્ગહિતં, તાનિ પન સબ્બાનિપિ પરિત્તધમ્મભૂતાનેવારમ્મણાનિ.

૯૩. રૂપાવચરપટિસન્ધિયા પન પઞ્ઞત્તિભૂતં કમ્મનિમિત્તમેવારમ્મણં હોતિ.

૯૪. તથા અરૂપપટિસન્ધિયા ચ મહગ્ગતભૂતં પઞ્ઞત્તિભૂતઞ્ચ કમ્મનિમિત્તમેવ યથારહમારમ્મણં હોતિ.

૯૫. અસઞ્ઞસત્તાનં પન જીવિતનવકમેવ પટિસન્ધિભાવેન પતિટ્ઠાતિ, તસ્મા તે રૂપપટિસન્ધિકા નામ.

૯૬. અરૂપા અરૂપપટિસન્ધિકા.

૯૭. સેસા રૂપારૂપપટિસન્ધિકા.

૯૮. આરુપ્પચુતિયા હોન્તિ, હેટ્ઠિમારુપ્પવજ્જિતા.

પરમારુપ્પસન્ધી ચ, તથા કામતિહેતુકા.

રૂપાવચરચુતિયા , અહેતુરહિતા સિયું;
સબ્બા કામતિહેતુમ્હા, કામેસ્વેવ પનેતરા.

અયમેત્થ ચુતિપટિસન્ધિક્કમો.

૯૯. ઇચ્ચેવં ગહિતપટિસન્ધિકાનં પન પટિસન્ધિનિરોધાનન્તરતો પભુતિ તમેવારમ્મણમારબ્ભ તદેવ ચિત્તં યાવ ચુતિચિત્તુપ્પાદા અસતિ વીથિચિત્તુપ્પાદે ભવસ્સ અઙ્ગભાવેન ભવઙ્ગસન્તતિસઙ્ખાતં માનસં અબ્બોચ્છિન્નં નદીસોતો વિય પવત્તતિ.

૧૦૦. પરિયોસાને ચ ચવનવસેન ચુતિચિત્તં હુત્વા નિરુજ્ઝતિ.

૧૦૧. તતો પરઞ્ચ પટિસન્ધાદયો રથચક્કમિવ યથાક્કમં એવ પરિવત્તન્તા પવત્તન્તિ.

૧૦૨. પટિસન્ધિભવઙ્ગવીથિયો, ચુતિચેહ તથા ભવન્તરે.

પુન સન્ધિ ભવઙ્ગમિચ્ચયં, પરિવત્તતિ ચિત્તસન્તતિ.

પટિસઙ્ખાયપનેતમદ્ધુવં , અધિગન્ત્વા પદમચ્ચુતં બુધા;
સુસમુચ્છિન્નસિનેહબન્ધના, સમમેસ્સન્તિ ચિરાય સુબ્બતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે વીથિમુત્તસઙ્ગહવિભાગો નામ

પઞ્ચમો પરિચ્છેદો.

૬. રૂપપરિચ્છેદો

૧. એત્તાવતા વિભત્તા હિ, સપ્પભેદપ્પવત્તિકા.

ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, રૂપં દાનિ પવુચ્ચતિ.

૨. સમુદ્દેસા વિભાગા ચ, સમુટ્ઠાના કલાપતો.

પવત્તિક્કમતો ચેતિ, પઞ્ચધા તત્થ સઙ્ગહો.

રૂપસમુદ્દેસો

૩. ચત્તારિ મહાભૂતાનિ, ચતુન્નઞ્ચ મહાભૂતાનં ઉપાદાયરૂપન્તિ **દુવિધમ્પેતં રૂપં** એકાદસવિધેન સઙ્ગહં ગચ્છતિ.

૪. કથં? પથવીધાતુ આપોધાતુ તેજોધાતુ વાયોધાતુ **ભૂતરૂપં** નામ.

૫. ચક્ખુ સોતં ઘાનં જિવ્હા કાયો **પસાદરૂપં** નામ.

૬. રૂપં સદ્દો ગન્ધો રસો આપોધાતુવિવજ્જિતં ભૂતત્તયસઙ્ખાતં ફોટ્ઠબ્બં **ગોચરરૂપં** નામ.

૭. ઇત્થત્તં પુરિસત્તં **ભાવરૂપં** નામ.

૮. હદયવત્થુ **હદયરૂપં** નામ.

૯. જીવિતિન્દ્રિયં **જીવિતરૂપં** નામ.

૧૦. કબળીકારો આહારો **આહારરૂપં** નામ.

૧૧. ઇતિ ચ અટ્ઠારસવિધમ્પેતં રૂપં સભાવરૂપં સલક્ખણરૂપં નિપ્ફન્નરૂપં રૂપરૂપં સમ્મસનરૂપન્તિ ચ સઙ્ગહં ગચ્છતિ.

૧૨. આકાસધાતુ **પરિચ્છેદરૂપં** નામ.

૧૩. કાયવિઞ્ઞત્તિ વચીવિઞ્ઞત્તિ **વિઞ્ઞત્તિરૂપં** નામ.

૧૪. રૂપસ્સ લહુતા મુદુતા કમ્મઞ્ઞતા વિઞ્ઞત્તિદ્વયં **વિકારરૂપં** નામ.

૧૫. રૂપસ્સ ઉપચયો સન્તતિ જરતા અનિચ્ચતા **લક્ખણરૂપં** નામ.

૧૬. જાતિરૂપમેવ પનેત્થ ઉપચયસન્તતિનામેન પવુચ્ચતીતિ એકાદસવિધમ્પેતં રૂપં અટ્ઠવીસતિવિધં હોતિ સરૂપવસેન.

૧૭. કથં –

ભૂતપ્પસાદવિસયા, ભાવો હદયમિચ્ચપિ;
જીવિતાહારરૂપેહિ, અટ્ઠારસવિધં તથા.

પરિચ્છેદો ચ વિઞ્ઞત્તિ, વિકારો લક્ખણન્તિ ચ;
અનિપ્ફન્ના દસ ચેતિ, અટ્ઠવીસવિધં ભવે.

અયમેત્થ રૂપસમુદ્દેસો.

રૂપવિભાગો

૧૮. સબ્બઞ્ચ પનેતં રૂપં અહેતુકં સપ્પચ્ચયં સાસવં સઙ્ખતં લોકિયં કામાવચરં અનારમ્મણં અપ્પહાતબ્બમેવાતિ એકવિધમ્પિ અજ્ઝત્તિકબાહિરાદિવસેન બહુધા ભેદં ગચ્છતિ.

૧૯. કથં? પસાદસઙ્ખાતં પઞ્ચવિધમ્પિ **અજ્ઝત્તિકરૂપં** નામ, ઇતરં **બાહિરરૂપં**.

૨૦. પસાદહદયસઙ્ખાતં છબ્બિધમ્પિ **વત્થુરૂપં** નામ, ઇતરં **અવત્થુરૂપં**.

૨૧. પસાદવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતં સત્તવિધમ્પિ **દ્વારરૂપં** નામ, ઇતરં અદ્વારરૂપં.

૨૨. પસાદભાવજીવિતસઙ્ખાતં અટ્ઠવિધમ્પિ **ઇન્દ્રિયરૂપં** નામ, ઇતરં **અનિન્દ્રિયરૂપં**.

૨૩. પસાદવિસયસઙ્ખાતં દ્વાદસવિધમ્પિ **ઓળારિકરૂપં સન્તિકેરૂપં**, **સપ્પટિઘરૂપઞ્ચ**, ઇતરં **સુખુમરૂપં દૂરેરૂપં અપ્પટિઘરૂપઞ્ચ**.

૨૪. કમ્મજં **ઉપાદિન્નરૂપં**, ઇતરં **અનુપાદિન્નરૂપં**.

૨૫. રૂપાયતનં **સનિદસ્સનરૂપં**, ઇતરં **અનિદસ્સનરૂપં**.

૨૬. ચક્ખાદિદ્વયં અસમ્પત્તવસેન, ઘાનાદિત્તયં સમ્પત્તવસેનાતિ પઞ્ચવિધમ્પિ **ગોચરગ્ગાહિકરૂપં**, ઇતરં **અગોચરગ્ગાહિકરૂપં**.

૨૭. વણ્ણો ગન્ધો રસો ઓજા ભૂતચતુક્કઞ્ચેતિ અટ્ઠવિધમ્પિ **અવિનિબ્ભોગરૂપં**, ઇતરં **વિનિબ્ભોગરૂપં**.

૨૮. ઇચ્ચેવમટ્ઠવીસતિ-વિધમ્પિ ચ વિચક્ખણા.

અજ્ઝત્તિકાદિભેદેન, વિભજન્તિ યથારહં.

અયમેત્થ રૂપવિભાગો.

રૂપસમુટ્ઠાનનયો

૨૯. કમ્મં ચિત્તં ઉતુ આહારો ચેતિ **ચત્તારિ રૂપસમુટ્ઠાનાનિ** નામ.

૩૦. તત્થ કામાવચરં રૂપાવચરઞ્ચેતિ પઞ્ચવીસતિવિધમ્પિ કુસલાકુસલકમ્મમભિસઙ્ખતં અજ્ઝત્તિકસન્તાને કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપં પટિસન્ધિમુપાદાય ખણે ખણે સમુટ્ઠાપેતિ.

૩૧. અરૂપવિપાકદ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જિતં પઞ્ચસત્તતિવિધમ્પિ ચિત્તં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં પઠમભવઙ્ગમુપાદાય જાયન્તમેવ સમુટ્ઠાપેતિ.

૩૨. તત્થ અપ્પનાજવનં ઇરિયાપથમ્પિ સન્નામેતિ.

૩૩. વોટ્ઠબ્બનકામાવચરજવનાભિઞ્ઞા પન વિઞ્ઞત્તિમ્પિ સમુટ્ઠાપેન્તિ.

૩૪. સોમનસ્સજવનાનિ પનેત્થ તેરસ હસનમ્પિ જનેન્તિ.

૩૫. સીતુણ્હોતુસમઞ્ઞાતા તેજોધાતુ ઠિતિપ્પત્તાવ ઉતુસમુટ્ઠાનરૂપં અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચ યથારહં સમુટ્ઠાપેતિ.

૩૬. ઓજાસઙ્ખાતો આહારો આહારસમુટ્ઠાનરૂપં અજ્ઝોહરણકાલે ઠાનપ્પત્તોવ સમુટ્ઠાપેતિ.

૩૭. તત્થ હદયઇન્દ્રિયરૂપાનિ કમ્મજાનેવ.

૩૮. વિઞ્ઞત્તિદ્વયં ચિત્તજમેવ.

૩૯. સદ્દો ચિત્તોતુજો.

૪૦. લહુતાદિત્તયં ઉતુચિત્તાહારેહિ સમ્ભોતિ.

૪૧. અવિનિબ્ભોગરૂપાનિ ચેવ આકાસધાતુ ચ. ચતૂહિ સમ્ભૂતાનિ.

૪૨. લક્ખણરૂપાનિ ન કુતોચિ જાયન્તિ.

૪૩. અટ્ઠારસ પન્નરસ, તેરસ દ્વાદસાતિ ચ.

કમ્મચિત્તોતુકાહાર-જાનિ હોન્તિ યથાક્કમં.

૪૪. જાયમાનાદિરૂપાનં, સભાવત્તા હિ કેવલં.

લક્ખણાનિ ન જાયન્તિ, કેહિચીતિ પકાસિતં.

અયમેત્થ રૂપસમુટ્ઠાનનયો.

કલાપયોજના

૪૫. એકુપ્પાદા એકનિરોધા એકનિસ્સયા સહવુત્તિનો **એકવીસતિ રૂપકલાપા** નામ.

૪૬. તત્થ જીવિતં અવિનિબ્ભોગરૂપઞ્ચ ચક્ખુના સહ ચક્ખુદસકન્તિ પવુચ્ચતિ. તથા સોતાદીહિ સદ્ધિં સોતદસકં ઘાનદસકં જિવ્હાદસકં કાયદસકં ઇત્થિભાવદસકં પુમ્ભાવદસકં વત્થુદસકઞ્ચેતિ યથાક્કમં યોજેતબ્બં. અવિનિબ્ભોગરૂપમેવ જીવિતેન સહ જીવિતનવકન્તિ પવુચ્ચતિ. ઇમે **નવ કમ્મસમુટ્ઠાનકલાપા**.

૪૭. અવિનિબ્ભોગરૂપં પન સુદ્ધટ્ઠકં, તદેવ કાયવિઞ્ઞત્તિયા સહ કાયવિઞ્ઞત્તિનવકં, વચીવિઞ્ઞત્તિસદ્દેહિ સહ વચીવિઞ્ઞત્તિદસકં, લહુતાદીહિ સદ્ધિં લહુતાદેકાદસકં, કાયવિઞ્ઞત્તિલહુતાદિદ્વાદસકં, વચીવિઞ્ઞત્તિસદ્દલહુતાદિતેરસકઞ્ચેતિ **છ ચિત્તસમુટ્ઠાનકલાપા**.

૪૮. સુદ્ધટ્ઠકં સદ્દનવકં લહુતાદેકાદસકં સદ્દલહુતાદિદ્વાદસકઞ્ચેતિ **ચત્તારો ઉતુસમુટ્ઠાનકલાપા**.

૪૯. સુદ્ધટ્ઠકં લહુતાદેકાદસકઞ્ચેતિ **દ્વેઆહારસમુટ્ઠાનકલાપા**.

૫૦. તત્થ સુદ્ધટ્ઠકં સદ્દનવકઞ્ચેતિ દ્વે ઉતુસમુટ્ઠાનકલાપા બહિદ્ધાપિ લબ્ભન્તિ, અવસેસા પન સબ્બેપિ અજ્ઝત્તિકમેવાતિ.

૫૧. કમ્મચિત્તોતુકાહાર-સમુટ્ઠાના યથાક્કમં.

નવ છ ચતુરો દ્વેતિ, કલાપા એકવીસતિ.

કલાપાનં પરિચ્છેદ-લક્ખણત્તા વિચક્ખણા;
ન કલાપઙ્ગમિચ્ચાહુ, આકાસં લક્ખણાનિ ચ.

અયમેત્થ કલાપયોજના.

રૂપપવત્તિક્કમો

૫૨. સબ્બાનિપિ પનેતાનિ રૂપાનિ કામલોકે યથારહં અનૂનાનિ પવત્તિયં ઉપલબ્ભન્તિ.

૫૩. પટિસન્ધિયં પન સંસેદજાનઞ્ચેવ ઓપપાતિકાનઞ્ચ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયભાવવત્થુદસકસઙ્ખાતાનિ સત્ત દસકાનિ પાતુભવન્તિ ઉક્કટ્ઠવસેન, ઓમકવસેન પન ચક્ખુસોતઘાનભાવદસકાનિ કદાચિપિ ન લબ્ભન્તિ, તસ્મા તેસં વસેન કલાપહાનિ વેદિતબ્બા.

૫૪. ગબ્ભસેય્યકસત્તાનં પન કાયભાવવત્થુદસકસઙ્ખાતાનિ તીણિ દસકાનિ પાતુભવન્તિ, તત્થાપિ ભાવદસકં કદાચિ ન લબ્ભતિ, તતો પરં પવત્તિકાલે કમેન ચક્ખુદસકાદીનિ ચ પાતુભવન્તિ.

૫૫. ઇચ્ચેવં પટિસન્ધિમુપાદાય કમ્મસમુટ્ઠાના, દુતિયચિત્તમુપાદાય ચિત્તસમુટ્ઠાના, ઠિતિકાલમુપાદાય ઉતુસમુટ્ઠાના, ઓજાફરણમુપાદાય આહારસમુટ્ઠાના ચેતિ ચતુસમુટ્ઠાનરૂપકલાપસન્તતિ કામલોકે દીપજાલા વિય, નદીસોતો વિય ચ યાવતાયુકમબ્બોચ્છિન્ના પવત્તતિ.

૫૬. મરણકાલે પન ચુતિચિત્તોપરિસત્તરસમચિત્તસ્સ ઠિતિકાલમુપાદાય કમ્મજરૂપાનિ ન ઉપ્પજ્જન્તિ, પુરેતરમુપ્પન્નાનિ ચ કમ્મજરૂપાનિ ચુતિચિત્તસમકાલમેવ પવત્તિત્વા નિરુજ્ઝન્તિ, તતો પરં ચિત્તજાહારજરૂપઞ્ચ વોચ્છિજ્જતિ, તતો પરં ઉતુસમુટ્ઠાનરૂપપરમ્પરા યાવ મતકળેવરસઙ્ખાતા પવત્તન્તિ.

૫૭. ઇચ્ચેવં મતસત્તાનં, પુનદેવ ભવન્તરે.

પટિસન્ધિમુપાદાય, તથા રૂપં પવત્તતિ.

૫૮. રૂપલોકે પન ઘાનજિવ્હાકાયભાવદસકાનિ ચ આહારજકલાપાનિ ચ ન લબ્ભન્તિ, તસ્મા તેસં પટિસન્ધિકાલે ચક્ખુસોતવત્થુવસેન તીણિ દસકાનિ જીવિતનવકઞ્ચેતિ ચત્તારો કમ્મસમુટ્ઠાનકલાપા, પવત્તિયં ચિત્તોતુસમુટ્ઠાના ચ લબ્ભન્તિ.

૫૯. અસઞ્ઞસત્તાનં પન ચક્ખુસોતવત્થુસદ્દાપિ ન લબ્ભન્તિ, તથા સબ્બાનિપિ ચિત્તજરૂપાનિ, તસ્મા તેસં પટિસન્ધિકાલે જીવિતનવકમેવ, પવત્તિયઞ્ચ સદ્દવજ્જિતં ઉતુસમુટ્ઠાનરૂપં અતિરિચ્છતિ.

૬૦. ઇચ્ચેવં કામરૂપાસઞ્ઞીસઙ્ખાતેસુ તીસુ ઠાનેસુ પટિસન્ધિપવત્તિવસેન દુવિધા રૂપપ્પવત્તિ વેદિતબ્બા.

૬૧. અટ્ઠવીસતિ કામેસુ, હોન્તિ તેવીસ રૂપિસુ.

સત્તરસેવ સઞ્ઞીનં, અરૂપે નત્થિ કિઞ્ચિપિ.

સદ્દો વિકારો જરતા, મરણઞ્ચોપપત્તિયં;
ન લબ્ભન્તિ પવત્તે તુ, ન કિઞ્ચિપિ ન લબ્ભતિ.

અયમેત્થ રૂપપવત્તિક્કમો.

નિબ્બાનભેદો

૬૨. **નિબ્બાનં** પન લોકુત્તરસઙ્ખાતં ચતુમગ્ગઞાણેન સચ્છિકાતબ્બં મગ્ગફલાનમારમ્મણભૂતં વાનસઙ્ખાતાય તણ્હાય નિક્ખન્તત્તા નિબ્બાનન્તિ પવુચ્ચતિ.

૬૩. તદેતં સભાવતો એકવિધમ્પિ સઉપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ ચેતિ દુવિધં હોતિ કારણપરિયાયેન.

૬૪. તથા સુઞ્ઞતં અનિમિત્તં અપ્પણિહિતઞ્ચેતિ તિવિધં હોતિ આકારભેદેન.

૬૫. પદમચ્ચુતમચ્ચન્તં, અસઙ્ખતમનુત્તરં.

નિબ્બાનમિતિ ભાસન્તિ, વાનમુત્તા મહેસયો.

ઇતિ ચિત્તં ચેતસિકં, રૂપં નિબ્બાનમિચ્ચપિ;

પરમત્થં પકાસેન્તિ, ચતુધાવ તથાગતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે રૂપસઙ્ગહવિભાગો નામ

છટ્ઠો પરિચ્છેદો.

૭. સમુચ્ચયપરિચ્છેદો

૧. દ્વાસત્તતિવિધા વુત્તા, વત્થુધમ્મા સલક્ખણા.

તેસં દાનિ યથાયોગં, પવક્ખામિ સમુચ્ચયં.

૨. અકુસલસઙ્ગહો મિસ્સકસઙ્ગહો બોધિપક્ખિયસઙ્ગહો સબ્બસઙ્ગહો ચેતિ સમુચ્ચયસઙ્ગહો ચતુબ્બિધો વેદિતબ્બો.

અકુસલસઙ્ગહો

૩. કથં? **અકુસલસઙ્ગહે** તાવ ચત્તારો આસવા – કામાસવો ભવાસવો દિટ્ઠાસવો અવિજ્જાસવો.

૪. ચત્તારો ઓઘા – કામોઘો ભવોઘો દિટ્ઠોઘો અવિજ્જોઘો.

૫. ચત્તારો યોગા – કામયોગો ભવયોગો દિટ્ઠિયોગો અવિજ્જાયોગો.

૬. ચત્તારો ગન્થા – અભિજ્ઝાકાયગન્થો, બ્યાપાદો કાયગન્થો, સીલબ્બતપરામાસો કાયગન્થો, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો.

૭. ચત્તારો ઉપાદાના – કામુપાદાનં દિટ્ઠુપાદાનં સીલબ્બતુપાદાનં અત્તવાદુપાદાનં.

૮. છ નીવરણાનિ – કામચ્છન્દનીવરણં બ્યાપાદનીવરણં થિનમિદ્ધનીવરણં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચનીવરણં વિચિકિચ્છાનીવરણં અવિજ્જાનીવરણં.

૯. સત્ત અનુસયા – કામરાગાનુસયો ભવરાગાનુસયો પટિઘાનુસયો માનાનુસયો દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયો અવિજ્જાનુસયો.

૧૦. દસ સંયોજનાનિ – કામરાગસંયોજનં રૂપરાગસંયોજનં અરૂપરાગસંયોજનં પટિઘસંયોજનં માનસંયોજનં દિટ્ઠિસંયોજનં સીલબ્બતપરામાસસંયોજનં વિચિકિચ્છાસંયોજનં ઉદ્ધચ્ચસંયોજનં અવિજ્જાસંયોજનં સુત્તન્તે.

૧૧. અપરાનિપિ દસ સંયોજનાનિ – કામરાગસંયોજનં ભવરાગસંયોજનં પટિઘસંયોજનં માનસંયોજનં દિટ્ઠિસંયોજનં સીલબ્બતપરામાસસંયોજનં વિચિકિચ્છાસંયોજનં ઇસ્સાસંયોજનં મચ્છરિયસંયોજનં અવિજ્જાસંયોજનં અભિધમ્મે (વિભ॰ ૯૬૯).

૧૨. દસ કિલેસા – લોભો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા થિનં ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પં.

૧૩. આસવાદીસુ પનેત્થ કામભવનામેન તબ્બત્થુકા તણ્હા અધિપ્પેતા, સીલબ્બતપરામાસો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો અત્તવાદુપાદો ચ તથાપવત્તં દિટ્ઠિગતમેવ પવુચ્ચતિ.

૧૪. આસવોઘા ચ યોગા ચ,

તયો ગન્થા ચ વત્થુતો;
ઉપાદાના દુવે વુત્તા,
અટ્ઠ નીવરણા સિયું.

છળેવાનુસયા હોન્તિ, નવ સંયોજના મતા;
કિલેસા દસ વુત્તોયં, નવધા પાપસઙ્ગહો.

મિસ્સકસઙ્ગહો

૧૫. **મિસ્સકસઙ્ગહે** છ હેતૂ – લોભો દોસો મોહો અલોભો અદોસો અમોહો.

૧૬. સત્ત ઝાનઙ્ગાનિ – વિતક્કો વિચારો પીતિ એકગ્ગતા સોમનસ્સં દોમનસ્સં ઉપેક્ખા.

૧૭. દ્વાદસ મગ્ગઙ્ગાનિ – સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ મિચ્છાદિટ્ઠિ મિચ્છાસઙ્કપ્પો મિચ્છાવાયામો મિચ્છાસમાધિ.

૧૮. બાવીસતિન્દ્રિયાનિ – ચક્ખુન્દ્રિયં સોતિન્દ્રિયં ઘાનિન્દ્રિયં જિવ્હિન્દ્રિયં કાયિન્દ્રિયં ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયં સુખિન્દ્રિયં દુક્ખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપેક્ખિન્દ્રિયં સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

૧૯. નવ બલાનિ – સદ્ધાબલં વીરિયબલં સતિબલં સમાધિબલં પઞ્ઞાબલં હિરિબલં ઓત્તપ્પબલં અહિરિકબલં અનોત્તપ્પબલં.

૨૦. ચત્તારો અધિપતી – છન્દાધિપતિ વીરિયાધિપતિ ચિત્તાધિપતિ વીમંસાધિપતિ.

૨૧. ચત્તારો આહારા – કબળીકારો આહારો, ફસ્સો દુતિયો, મનોસઞ્ચેતના તતિયા, વિઞ્ઞાણં ચતુત્થં.

૨૨. ઇન્દ્રિયેસુ પનેત્થ સોતાપત્તિમગ્ગઞાણં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં.

૨૩. અરહત્તફલઞાણં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

૨૪. મજ્ઝે છ ઞાણાનિ અઞ્ઞિન્દ્રિયાનીતિ પવુચ્ચન્તિ.

૨૫. જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ રૂપારૂપવસેન દુવિધં હોતિ.

૨૬. પઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ ઝાનઙ્ગાનિ, અવીરિયેસુ બલાનિ, અહેતુકેસુ મગ્ગઙ્ગાનિ ન લબ્ભન્તિ.

૨૭. તથા વિચિકિચ્છાચિત્તે એકગ્ગતા મગ્ગિન્દ્રિયબલભાવં ન ગચ્છતિ.

૨૮. દ્વિહેતુકતિહેતુકજવનેસ્વેવ યથાસમ્ભવં અધિપતિ એકોવ લબ્ભતીતિ.

૨૯. છ હેતૂ પઞ્ચ ઝાનઙ્ગા, મગ્ગઙ્ગા નવ વત્થુતો.

સોળસિન્દ્રિયધમ્મા ચ, બલધમ્મા નવેરિતા.

ચત્તારોધિપતિ વુત્તા, તથાહારાતિ સત્તધા;
કુસલાદિસમાકિણ્ણો, વુત્તોમિસ્સકસઙ્ગહો.

બોધિપક્ખિયસઙ્ગહો

૩૦. **બોધિપક્ખિયસઙ્ગહે** ચત્તારો સતિપટ્ઠાના કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં વેદનાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં ચિત્તાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં ધમ્માનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં.

૩૧. ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ઉપ્પન્નાનં પાપકાનં પહાનાય વાયામો, અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અનુપ્પાદાય વાયામો, અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ઉપ્પાદાય વાયામો, ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ભિય્યોભાવાય વાયામો.

૩૨. ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા – છન્દિદ્ધિપાદો વીરિયિદ્ધિપાદો ચિત્તિદ્ધિપાદો વીમંસિદ્ધિપાદો.

૩૩. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ – સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં.

૩૪. પઞ્ચ બલાનિ – સદ્ધાબલં વીરિયબલં સતિબલં સમાધિબલં પઞ્ઞાબલં.

૩૫. સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા – સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગો.

૩૬. અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાનિ – સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ.

૩૭. એત્થ પન ચત્તારો સતિપટ્ઠાનાતિ સમ્માસતિ એકાવ પવુચ્ચતિ.

૩૮. તથા ચત્તારો સમ્મપ્પધાનાતિ ચ સમ્માવાયામો.

૩૯. છન્દો ચિત્તમુપેક્ખા ચ, સદ્ધાપસ્સદ્ધિપીતિયો.

સમ્માદિટ્ઠિ ચ સઙ્કપ્પો, વાયામો વિરતિત્તયં.

સમ્માસતિ સમાધીતિ, ચુદ્દસેતે સભાવતો;
સત્તતિંસપ્પભેદેન, સત્તધા તત્થ સઙ્ગહો.

૪૦. સઙ્કપ્પપસ્સદ્ધિ ચ પીતુપેક્ખા,

છન્દો ચ ચિત્તં વિરતિત્તયઞ્ચ;

નવેકઠાના વિરિયં નવઙ્ઢ,
સતી સમાધી ચતુ પઞ્ચ પઞ્ઞા;
સદ્ધા દુઠાનુત્તમસત્તતિંસ-
ધમ્માનમેસો પવરો વિભાગો.

૪૧. સબ્બે લોકુત્તરે હોન્તિ, ન વા સઙ્કપ્પપીતિયો.

લોકિયેપિ યથાયોગં, છબ્બિસુદ્ધિપવત્તિયં.

સબ્બસઙ્ગહો

૪૨. **સબ્બસઙ્ગહે** પઞ્ચક્ખન્ધા – રૂપક્ખન્ધો વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

૪૩. પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા – રૂપુપાદાનક્ખન્ધો વેદનુપાદાનક્ખન્ધો સઞ્ઞુપાદાનક્ખન્ધો સઙ્ખારુપાદાનક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણુપાદાનક્ખન્ધો.

૪૪. દ્વાદસાયતનાનિ – ચક્ખાયતનં સોતાયતનં ઘાનાયતનં જિવ્હાયતનં કાયાયતનં મનાયતનં રૂપાયતનં સદ્દાયતનં ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં ધમ્માયતનં.

૪૫. અટ્ઠારસ ધાતુયો – ચક્ખુધાતુ સોતધાતુ ઘાનધાતુ જિવ્હાધાતુ કાયધાતુ રૂપધાતુ સદ્દધાતુ ગન્ધધાતુ રસધાતુ ફોટ્ઠબ્બધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ સોતવિઞ્ઞાણધાતુ ઘાનવિઞ્ઞાણધાતુ જિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતુ કાયવિઞ્ઞાણધાતુ મનોધાતુ ધમ્મધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ.

૪૬. ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ – દુક્ખં અરિયસચ્ચં, દુક્ખસમુદયો અરિયસચ્ચં, દુક્ખનિરોધો અરિયસચ્ચં, દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચં.

૪૭. એત્થ પન ચેતસિકસુખુમરૂપનિબ્બાનવસેન એકૂનસત્તતિ ધમ્મા ધમ્માયતનધમ્મધાતૂતિ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ.

૪૮. મનાયતનમેવ સત્તવિઞ્ઞાણધાતુવસેન ભિજ્જતિ.

૪૯. રૂપઞ્ચ વેદના સઞ્ઞા, સેસચેતસિકા તથા.

વિઞ્ઞાણમિતિ પઞ્ચેતે, પઞ્ચક્ખન્ધાતિ ભાસિતા.

૫૦. પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધાતિ , તથા તેભૂમકા મતા.

ભેદાભાવેન નિબ્બાનં, ખન્ધસઙ્ગહનિસ્સટં.

૫૧. દ્વારારમ્મણભેદેન, ભવન્તાયતનાનિ ચ.

દ્વારાલમ્બતદુપ્પન્ન-પરિયાયેન ધાતુયો.

૫૨. દુક્ખં તેભૂમકં વટ્ટં, તણ્હા સમુદયો ભવે.

નિરોધો નામ નિબ્બાનં, મગ્ગો લોકુત્તરો મતો.

૫૩. મગ્ગયુત્તા ફલા ચેવ, ચતુસચ્ચવિનિસ્સટા.

ઇતિ પઞ્ચપ્પભેદેન, પવુત્તો સબ્બસઙ્ગહો.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે સમુચ્ચયસઙ્ગહવિભાગો નામ

સત્તમો પરિચ્છેદો.

૮. પચ્ચયપરિચ્છેદો

૧. યેસં સઙ્ખતધમ્માનં, યે ધમ્મા પચ્ચયા યથા.

તં વિભાગમિહેદાનિ, પવક્ખામિ યથારહં.

૨. પટિચ્ચસમુપ્પાદનયો પટ્ઠાનનયો ચેતિ પચ્ચયસઙ્ગહો દુવિધો વેદિતબ્બો.

૩. તત્થ તબ્ભાવભાવીભાવાકારમત્તોપલક્ખિતો પટિચ્ચસમુપ્પાદનયો, પટ્ઠાનનયો પન આહચ્ચપચ્ચયટ્ઠિતિમારબ્ભ પવુચ્ચતિ, ઉભયં પન વોમિસ્સેત્વા પપઞ્ચેન્તિ આચરિયા.

પટિચ્ચસમુપ્પાદનયો

૪. તત્થ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો , ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ. એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતીતિ અયમેત્થ **પટિચ્ચસમુપ્પાદનયો**.

૫. તત્થ તયો અદ્ધા દ્વાદસઙ્ગાનિ વીસતાકારા તિસન્ધિ ચતુસઙ્ખેપા તીણિ વટ્ટાનિ દ્વે મૂલાનિ ચ વેદિતબ્બાનિ.

૬. કથં? અવિજ્જાસઙ્ખારા અતીતો અદ્ધા, જાતિજરામરણં અનાગતો અદ્ધા, મજ્ઝે અટ્ઠ પચ્ચુપ્પન્નો અદ્ધાતિ તયો અદ્ધા.

૭. અવિજ્જા સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણં નામરૂપં સળાયતનં ફસ્સો વેદના તણ્હા ઉપાદાનં ભવો જાતિ જરામરણન્તિ દ્વાદસઙ્ગાનિ.

૮. સોકાદિવચનં પનેત્થ નિસ્સન્દફલનિદસ્સનં.

૯. અવિજ્જાસઙ્ખારગ્ગહણેન પનેત્થ તણ્હુપાદાનભવાપિ ગહિતા ભવન્તિ, તથા તણ્હુપાદાનભવગ્ગહણેન ચ અવિજ્જાસઙ્ખારા, જાતિજરામરણગ્ગહણેન ચ વિઞ્ઞાણાદિફલપઞ્ચકમેવ ગહિતન્તિ કત્વા –

૧૦. અતીતે હેતવો પઞ્ચ, ઇદાનિ ફલપઞ્ચકં.

ઇદાનિ હેતવો પઞ્ચ, આયતિં ફલપઞ્ચકન્તિ;
વીસતાકારા તિસન્ધિ, ચતુસઙ્ખેપા ચ ભવન્તિ.

૧૧. અવિજ્જાતણ્હુપાદાના ચ કિલેસવટ્ટં, કમ્મભવસઙ્ખાતો ભવેકદેસો સઙ્ખારા ચ કમ્મવટ્ટં, ઉપપત્તિભવસઙ્ખાતો ભવેકદેસો અવસેસા ચ વિપાકવટ્ટન્તિ તીણિ વટ્ટાનિ.

૧૨. અવિજ્જાતણ્હાવસેન દ્વે મૂલાનિ ચ વેદિતબ્બાનિ.

૧૩. તેસમેવ ચ મૂલાનં, નિરોધેન નિરુજ્ઝતિ.

જરામરણમુચ્છાય, પીળિતાનમભિણ્હસો;
આસવાનં સમુપ્પાદા, અવિજ્જા ચ પવત્તતિ.

વટ્ટમાબન્ધમિચ્ચેવં, તેભૂમકમનાદિકં;
પટિચ્ચસમુપ્પાદોતિ, પટ્ઠપેસિ મહામુનિ.

પટ્ઠાનનયો

૧૪. હેતુપચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયો અનન્તરપચ્ચયો સમનન્તરપચ્ચયો સહજાતપચ્ચયો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો નિસ્સયપચ્ચયો ઉપનિસ્સયપચ્ચયો પુરેજાતપચ્ચયો પચ્છાજાતપચ્ચયો આસેવનપચ્ચયો કમ્મપચ્ચયો વિપાકપચ્ચયો આહારપચ્ચયો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો ઝાનપચ્ચયો મગ્ગપચ્ચયો સમ્પયુત્તપચ્ચયો વિપ્પયુત્તપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયો નત્થિપચ્ચયો વિગતપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયોતિ અયમેત્થ **પટ્ઠાનનયો**.

૧૫. છધા નામં તુ નામસ્સ, પઞ્ચધા નામરૂપિનં.

એકધા પુન રૂપસ્સ, રૂપં નામસ્સ ચેકધા.

પઞ્ઞત્તિનામરૂપાનિ, નામસ્સ દુવિધા દ્વયં;
દ્વયસ્સ નવધા ચેતિ, છબ્બિધા પચ્ચયા કથં.

૧૬. અનન્તરનિરુદ્ધા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પટુપ્પન્નાનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં અનન્તરસમનન્તરનત્થિવિગતવસેન, પુરિમાનિ જવનાનિ પચ્છિમાનં જવનાનં આસેવનવસેન, સહજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયુત્તવસેનેતિ ચ **છધા નામં નામસ્સ** પચ્ચયો હોતિ.

૧૭. હેતુઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાનિ સહજાતાનં નામરૂપાનં હેતાદિવસેન, સહજાતા ચેતના સહજાતાનં નામરૂપાનં, નાનાક્ખણિકા ચેતના કમ્માભિનિબ્બત્તાનં નામરૂપાનં કમ્મવસેન, વિપાકક્ખન્ધા અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતાનં રૂપાનં વિપાકવસેનેતિ ચ **પઞ્ચધા નામં નામરૂપાનં** પચ્ચયો હોતિ.

૧૮. પચ્છાજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતવસેનેતિ **એકધાવ નામં રૂપસ્સ** પચ્ચયો હોતિ.

૧૯. છ વત્થૂનિ પવત્તિયં સત્તન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં પઞ્ચારમ્મણાનિ ચ પઞ્ચવિઞ્ઞાણવીથિયા પુરેજાતવસેનેતિ **એકધાવ રૂપં નામસ્સ** પચ્ચયો હોતિ.

૨૦. આરમ્મણવસેન ઉપનિસ્સયવસેનેતિ ચ **દુવિધા પઞ્ઞત્તિનામરૂપાનિ નામસ્સેવ** પચ્ચયા હોન્તિ.

૨૧. તત્થ રૂપાદિવસેન છબ્બિધં હોતિ આરમ્મણં.

૨૨. ઉપનિસ્સયો પન તિવિધો હોતિ – આરમ્મણૂપનિસ્સયો અનન્તરૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો ચેતિ.

૨૩. તત્થ આરમ્મણમેવ ગરુકતં આરમ્મણૂપનિસ્સયો.

૨૪. અનન્તરનિરુદ્ધા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અનન્તરૂપનિસ્સયો.

૨૫. રાગાદયો પન ધમ્મા સદ્ધાદયો ચ સુખં દુક્ખં પુગ્ગલો ભોજનં ઉતુસેનાસનઞ્ચ યથારહં અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચ કુસલાદિધમ્માનં, કમ્મં વિપાકાનન્તિ ચ બહુધા હોતિ પકતૂપનિસ્સયો.

૨૬. અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઆહારઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેનેતિ યથારહં **નવધા નામરૂપાનિ નામરૂપાનં** પચ્ચયા ભવન્તિ.

૨૭. તત્થ ગરુકતમારમ્મણં આરમ્મણાધિપતિવસેન નામાનં, સહજાતાધિપતિ ચતુબ્બિધોપિ સહજાતવસેન સહજાતાનં નામરૂપાનન્તિ ચ દુવિધો હોતિ અધિપતિપચ્ચયો.

૨૮. ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતરૂપાનઞ્ચ, મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપાદારૂપાનઞ્ચ, પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુવિપાકા અઞ્ઞમઞ્ઞન્તિ ચ તિવિધો હોતિ સહજાતપચ્ચયો.

૨૯. ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં, મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં, પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુવિપાકા અઞ્ઞમઞ્ઞન્તિ ચ તિવિધો હોતિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો.

૩૦. ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતરૂપાનઞ્ચ, મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપાદારૂપાનઞ્ચ, છ વત્થૂનિ સત્તન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનન્તિ ચ તિવિધો હોતિ નિસ્સયપચ્ચયો.

૩૧. કબળીકારો આહારો ઇમસ્સ કાયસ્સ, અરૂપિનો આહારા સહજાતાનં નામરૂપાનન્તિ ચ દુવિધો હોતિ આહારપચ્ચયો.

૩૨. પઞ્ચ પસાદા પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં, રૂપજીવિતિન્દ્રિયં ઉપાદિન્નરૂપાનં, અરૂપિનો ઇન્દ્રિયા સહજાતાનં નામરૂપાનન્તિ ચ તિવિધો હોતિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો.

૩૩. ઓક્કન્તિક્ખણે વત્થુ વિપાકાનં, ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સહજાતરૂપાનં સહજાતવસેન, પચ્છાજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતવસેન છ વત્થૂનિ પવત્તિયં સત્તન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં પુરેજાતવસેનેતિ ચ તિવિધો હોતિ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો.

૩૪. સહજાતં પુરેજાતં, પચ્છાજાતઞ્ચ સબ્બથા.

કબળીકારો આહારો, રૂપજીવિતમિચ્ચયન્તિ. –

પઞ્ચવિધો હોતિ અત્થિપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયો ચ.

૩૫. આરમ્મણૂપનિસ્સયકમ્મત્થિપચ્ચયેસુ ચ સબ્બેપિ પચ્ચયા સમોધાનં ગચ્છન્તિ.

૩૬. સહજાતરૂપન્તિ પનેત્થ સબ્બત્થાપિ પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનઞ્ચ વસેન દુવિધં હોતીતિ વેદિતબ્બં.

૩૭. ઇતિ તેકાલિકા ધમ્મા, કાલમુત્તા ચ સમ્ભવા.

અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચ, સઙ્ખતાસઙ્ખતા તથા;
પઞ્ઞત્તિનામરૂપાનં, વસેન તિવિધા ઠિતા;
પચ્ચયા નામ પટ્ઠાને, ચતુવીસતિ સબ્બથા.

૩૮. તત્થ રૂપધમ્મા રૂપક્ખન્ધોવ, ચિત્તચેતસિકસઙ્ખાતા ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા, નિબ્બાનઞ્ચેતિ પઞ્ચવિધમ્પિ અરૂપન્તિ ચ નામન્તિ ચ પવુચ્ચતિ.

પઞ્ઞત્તિભેદો

૩૯. તતો અવસેસા પઞ્ઞત્તિ પન પઞ્ઞાપિયત્તા પઞ્ઞત્તિ, પઞ્ઞાપનતો પઞ્ઞત્તીતિ ચ દુવિધા હોતિ.

૪૦. કથં? તંતંભૂતવિપરિણામાકારમુપાદાય તથા તથા પઞ્ઞત્તા ભૂમિપબ્બતાદિકા, સમ્ભારસન્નિવેસાકારમુપાદાય ગેહરથસકટાદિકા, ખન્ધપઞ્ચકમુપાદાય પુરિસપુગ્ગલાદિકા, ચન્દાવટ્ટનાદિકમુપાદાય દિસાકાલાદિકા, અસમ્ફુટ્ઠાકારમુપાદાય કૂપગુહાદિકા, તંતંભૂતનિમિત્તં ભાવનાવિસેસઞ્ચ ઉપાદાય કસિણનિમિત્તાદિકા ચેતિ એવમાદિપ્પભેદા પન પરમત્થતો અવિજ્જમાનાપિ અત્થચ્છાયાકારેન ચિત્તુપ્પાદાનમારમ્મણભૂતા તં તં ઉપાદાય ઉપનિધાય કારણં કત્વા તથા તથા પરિકપ્પિયમાના સઙ્ખાયતિ સમઞ્ઞાયતિ વોહરીયતિ પઞ્ઞાપીયતીતિ પઞ્ઞત્તીતિ પવુચ્ચતિ. અયં પઞ્ઞત્તિ પઞ્ઞાપિયત્તા પઞ્ઞત્તિ નામ.

૪૧. પઞ્ઞાપનતો પઞ્ઞત્તિ પન નામનામકમ્માદિનામેન પરિદીપિતા, સા વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, અવિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ , વિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ ચેતિ છબ્બિધા હોતિ.

૪૨. તત્થ યદા પન પરમત્થતો વિજ્જમાનં રૂપવેદનાદિં એતાય પઞ્ઞાપેન્તિ, તદાયં વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. યદા પન પરમત્થતો અવિજ્જમાનં ભૂમિપબ્બતાદિં એતાય પઞ્ઞાપેન્તિ, તદાયં અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તીતિ પવુચ્ચતિ. ઉભિન્નં પન વોમિસ્સકવસેન સેસા યથાક્કમં છળભિઞ્ઞો, ઇત્થિસદ્દો, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, રાજપુત્તોતિ ચ વેદિતબ્બા.

૪૩. વચીઘોસાનુસારેન, સોતવિઞ્ઞાણવીથિયા.

પવત્તાનન્તરુપ્પન્ન-મનોદ્વારસ્સ ગોચરા.

અત્થા યસ્સાનુસારેન, વિઞ્ઞાયન્તિ તતો પરં;
સાયં પઞ્ઞત્તિ વિઞ્ઞેય્યા, લોકસઙ્કેતનિમ્મિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે પચ્ચયસઙ્ગહવિભાગો નામ

અષ્ઠમો પરિચ્છેદો.

૯. કમ્મટ્ઠાનપરિચ્છેદો

૧. સમથવિપસ્સનાનં, ભાવનાનમિતો પરં.

કમ્મટ્ઠાનં પવક્ખામિ, દુવિધમ્પિ યથાક્કમં.

સમથકમ્મટ્ઠાનં

૨. તત્થ **સમથસઙ્ગહે** તાવ દસ કસિણાનિ, દસ અસુભા, દસ અનુસ્સતિયો, ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો, એકા સઞ્ઞા, એકં વવત્થાનં, ચત્તારો આરુપ્પા ચેતિ સત્તવિધેન સમથકમ્મટ્ઠાનસઙ્ગહો.

ચરિતભેદો

૩. રાગચરિતા દોસચરિતા મોહચરિતા સદ્ધાચરિતા બુદ્ધિચરિતા વિતક્કચરિતા ચેતિ છબ્બિધેન ચરિતસઙ્ગહો.

ભાવનાભેદો

૪. પરિકમ્મભાવના ઉપચારભાવના અપ્પનાભાવના ચેતિ તિસ્સો ભાવના.

નિમિત્તભેદો

૫. પરિકમ્મનિમિત્તં ઉગ્ગહનિમિત્તં પટિભાગનિમિત્તઞ્ચેતિ તીણિ નિમિત્તાનિ ચ વેદિતબ્બાનિ.

૬. કથં? પથવીકસિણં આપોકસિણં તેજોકસિણં વાયોકસિણં નીલકસિણં પીતકસિણં લોહિતકસિણં ઓદાતકસિણં આકાસકસિણં આલોકકસિણઞ્ચેતિ ઇમાનિ **દસ કસિણાનિ** નામ.

૭. ઉદ્ધુમાતકં વિનીલકં વિપુબ્બકં વિચ્છિદ્દકં વિક્ખાયિતકં વિક્ખિત્તકં હતવિક્ખિત્તકં લોહિતકં પુળવકં અટ્ઠિકઞ્ચેતિ ઇમે **દસ અસુભા** નામ.

૮. બુદ્ધાનુસ્સતિ ધમ્માનુસ્સતિ સંઘાનુસ્સતિ સીલાનુસ્સતિ ચાગાનુસ્સતિ દેવતાનુસ્સતિ ઉપસમાનુસ્સતિ મરણાનુસ્સતિ કાયગતાસતિ આનાપાનસ્સતિ ચેતિ ઇમા **દસ અનુસ્સતિયો** નામ.

૯. મેત્તા કરુણા મુદિતા ઉપેક્ખા ચેતિ ઇમા **ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો** નામ, બ્રહ્મવિહારોતિ ચ પવુચ્ચતિ.

૧૦. આહારેપટિક્કૂલસઞ્ઞા **એકા સઞ્ઞા** નામ.

૧૧. ચતુધાતુવવત્થાનં **એકં વવત્થાનં** નામ.

૧૨. આકાસાનઞ્ચાયતનાદયો **ચત્તારો આરુપ્પા** નામાતિ સબ્બથાપિ સમથનિદ્દેસે ચત્તાલીસ કમ્મટ્ઠાનાનિ ભવન્તિ.

સપ્પાયભેદો

૧૩. ચરિતાસુ પન દસ અસુભા કાયગતાસતિસઙ્ખાતા કોટ્ઠાસભાવના ચ રાગચરિતસ્સ સપ્પાયા.

૧૪. ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો નીલાદીનિ ચ ચત્તારિ કસિણાનિ દોસચરિતસ્સ.

૧૫. આનાપાનં મોહચરિતસ્સ વિતક્કચરિતસ્સ ચ,

૧૬. બુદ્ધાનુસ્સતિઆદયો છ સદ્ધાચરિતસ્સ.

૧૭. મરણઉપસમસઞ્ઞાવવત્થાનાનિ બુદ્ધિચરિતસ્સ.

૧૮. સેસાનિ પન સબ્બાનિપિ કમ્મટ્ઠાનાનિ સબ્બેસમ્પિ સપ્પાયાનિ, તત્થાપિ કસિણેસુ પુથુલં મોહચરિતસ્સ, ખુદ્દકં વિતક્કચરિતસ્સેવાતિ.

અયમેત્થ સપ્પાયભેદો.

ભાવનાભેદો

૧૯. **ભાવનાસુ** સબ્બત્થાપિ પરિકમ્મભાવના લબ્ભતેવ, બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીસુ અટ્ઠસુ સઞ્ઞાવવત્થાનેસુ ચાતિ દસસુકમ્મટ્ઠાનેસુ ઉપચારભાવનાવ સમ્પજ્જતિ, નત્થિ અપ્પના.

૨૦. સેસેસુ પન સમતિંસકમ્મટ્ઠાનેસુ અપ્પનાભાવનાપિ સમ્પજ્જતિ.

૨૧. તત્થાપિ દસ કસિણાનિ આનાપાનઞ્ચ પઞ્ચકજ્ઝાનિકાનિ.

૨૨. દસ અસુભા કાયગતાસતિ ચ પઠમજ્ઝાનિકા.

૨૩. મેત્તાદયો તયો ચતુક્કજ્ઝાનિકા.

૨૪. ઉપેક્ખા પઞ્ચમજ્ઝાનિકાતિ છબ્બીસતિ રૂપાવચરજ્ઝાનિકાનિ કમ્મટ્ઠાનાનિ.

૨૫. ચત્તારો પન આરુપ્પા આરુપ્પજ્ઝાનિકાતિ.

અયમેત્થ ભાવનાભેદો.

ગોચરભેદો

૨૬. **નિમિત્તેસુ** પન પરિકમ્મનિમિત્તં ઉગ્ગહનિમિત્તઞ્ચ સબ્બત્થાપિ યથારહં પરિયાયેન લબ્ભન્તેવ.

૨૭. પટિભાગનિમિત્તં પન કસિણાસુભકોટ્ઠાસઆનાપાનેસ્વેવ લબ્ભતિ, તત્થ હિ પટિભાગનિમિત્તમારબ્ભ ઉપચારસમાધિ અપ્પનાસમાધિ ચ પવત્તન્તિ.

૨૮. કથં? આદિકમ્મિકસ્સ હિ પથવીમણ્ડલાદીસુ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તસ્સ તમારમ્મણં પરિકમ્મનિમિત્તન્તિ પવુચ્ચતિ, સા ચ ભાવના પરિકમ્મભાવના નામ.

૨૯. યદા પન તં નિમિત્તં ચિત્તેન સમુગ્ગહિતં હોતિ, ચક્ખુના પસ્સન્તસ્સેવ મનોદ્વારસ્સ આપાથમાગતં, તદા તમેવારમ્મણં ઉગ્ગહનિમિત્તં નામ, સા ચ ભાવના સમાધિયતિ.

૩૦. તથા સમાહિતસ્સ પનેતસ્સ તતો પરં તસ્મિં ઉગ્ગહનિમિત્તે પરિકમ્મસમાધિના ભાવનમનુયુઞ્જન્તસ્સ યદા તપ્પટિભાગં વત્થુધમ્મવિમુચ્ચિતં પઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતં ભાવનામયમારમ્મણં ચિત્તે સન્નિસન્નં સમપ્પિતં હોતિ, તદા તં પટિભાગનિમિત્તં સમુપ્પન્નન્તિ પવુચ્ચતિ.

૩૧. તતો પટ્ઠાય પરિપન્થવિપ્પહીના કામાવચરસમાધિસઙ્ખાતા ઉપચારભાવના નિપ્ફન્ના નામ હોતિ.

૩૨. તતો પરં તમેવ પરિભાગનિમિત્તં ઉપચારસમાધિના સમાસેવન્તસ્સ રૂપાવચરપઠમજ્ઝાનમપ્પેતિ.

૩૩. તતો પરં તમેવ પઠમજ્ઝાનં આવજ્જનં સમાપજ્જનં અધિટ્ઠાનં વુટ્ઠાનં પચ્ચવેક્ખણા ચેતિ ઇમાહિ પઞ્ચહિ વસિતાહિ વસીભૂતં કત્વા વિતક્કાદિકમોળારિકઙ્ગં પહાનાય વિચારાદિસુખુમઙ્ગુપત્તિયા પદહતો યથાક્કમં દુતિયજ્ઝાનાદયો યથારહમપ્પેન્તિ.

૩૪. ઇચ્ચેવં પથવીકસિણાદીસુ દ્વાવીસતિકમ્મટ્ઠાનેસુ પટિભાગનિમિત્તમુપલબ્ભતિ.

૩૫. અવસેસેસુ પન અપ્પમઞ્ઞા સત્તપઞ્ઞત્તિયં પવત્તન્તિ.

૩૬. આકાસવજ્જિતકસિણેસુ પન યં કિઞ્ચિ કસિણં ઉગ્ઘાટેત્વા લદ્ધમાકાસં અનન્તવસેન પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ પઠમારુપ્પમપ્પેતિ.

૩૭. તમેવ પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણં અનન્તવસેન પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ દુતિયારુપ્પમપ્પેતિ.

૩૮. તમેવ પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણાભાવં પન ‘‘નત્થિ કિઞ્ચી’’તિ પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ તતિયારુપ્પમપ્પેતિ.

૩૯. તતિયારુપ્પં ‘‘સન્તમેતં, પણીતમેત’’ન્તિ પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ ચતુત્થારુપ્પમપ્પેતિ.

૪૦. અવસેસેસુ ચ દસસુ કમ્મટ્ઠાનેસુ બુદ્ધગુણાદિકમારમ્મણમારબ્ભ પરિકમ્મં કત્વા તસ્મિં નિમિત્તે સાધુકમુગ્ગહિતે તત્થેવ પરિકમ્મઞ્ચ સમાધિયતિ, ઉપચારો ચ સમ્પજ્જતિ.

૪૧. અભિઞ્ઞાવસેન પવત્તમાનં પન રૂપાવચરપઞ્ચમજ્ઝાનં અભિઞ્ઞાપાદકપઞ્ચમજ્ઝાના વુટ્ઠહિત્વા અધિટ્ઠેય્યાદિકમાવજ્જેત્વા પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ રૂપાદીસુ આરમ્મણેસુ યથારહમપ્પેતિ.

૪૨. અભિઞ્ઞા ચ નામ –

ઇદ્ધિવિધં દિબ્બસોતં, પરચિત્તવિજાનના;
પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિ, દિબ્બચક્ખૂતિ પઞ્ચધા.

અયમેત્થ ગોચરભેદો.

નિટ્ઠિતો ચ સમથકમ્મટ્ઠાનનયો.

વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં

વિસુદ્ધિભેદો

૪૩. **વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાને** પન સીલવિસુદ્ધિ ચિત્તવિસુદ્ધિ દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિ મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ ચેતિ સત્તવિધેન વિસુદ્ધિસઙ્ગહો.

૪૪. અનિચ્ચલક્ખણં દુક્ખલક્ખણં અનત્તલક્ખણઞ્ચેતિ તીણિ લક્ખણાનિ.

૪૫. અનિચ્ચાનુપસ્સના દુક્ખાનુપસ્સના અનત્તાનુપસ્સના ચેતિ તિસ્સો અનુપસ્સના.

૪૬. સમ્મસનઞાણં ઉદયબ્બયઞાણં ભઙ્ગઞાણં ભયઞાણં આદીનવઞાણં નિબ્બિદાઞાણં મુઞ્ચિતુકમ્યતાઞાણં પટિસઙ્ખાઞાણં સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં અનુલોમઞાણઞ્ચેતિ દસ વિપસ્સનાઞાણાનિ.

૪૭. સુઞ્ઞતો વિમોક્ખો, અનિમિત્તો વિમોક્ખો, અપ્પણિહિતો વિમોક્ખો ચેતિ તયો વિમોક્ખા.

૪૮. સુઞ્ઞતાનુપસ્સના અનિમિત્તાનુપસ્સના અપ્પણિહિતાનુપસ્સાના ચેતિ તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ચ વેદિતબ્બાનિ.

૪૯. કથં ? પાતિમોક્ખસંવરસીલં ઇન્દ્રિયસંવરસીલં આજીવપારિસુદ્ધિસીલં પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલઞ્ચેતિ ચતુપારિસુદ્ધિસીલં **સીલવિસુદ્ધિ** નામ.

૫૦. ઉપચારસમાધિ અપ્પનાસમાધિ ચેતિ દુવિધોપિ સમાધિ **ચિત્તવિસુદ્ધિ** નામ.

૫૧. લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનવસેન નામરૂપ પરિગ્ગહો **દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ** નામ.

૫૨. તેસમેવ ચ નામરૂપાનં પચ્ચયપરિગ્ગહો **કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિ** નામ.

૫૩. તતો પરં પન તથાપરિગ્ગહિતેસુ સપ્પચ્ચયેસુ તેભૂમકસઙ્ખારેસુ અતીતાદિભેદભિન્નેસુ ખન્ધાદિનયમારબ્ભ કલાપવસેન સઙ્ખિપિત્વા ‘‘અનિચ્ચં ખયટ્ઠેન, દુક્ખં ભયટ્ઠેન, અનત્તા અસારકટ્ઠેના’’તિ અદ્ધાનવસેન સન્તતિવસેન ખણવસેન વા સમ્મસનઞાણેન લક્ખણત્તયં સમ્મસન્તસ્સ તેસ્વેવ પચ્ચયવસેન ખણવસેન ચ ઉદયબ્બયઞાણેન ઉદયબ્બયં સમનુપસ્સન્તસ્સ ચ –

‘‘ઓભાસો પીતિ પસ્સદ્ધિ, અધિમોક્ખો ચ પગ્ગહો;
સુખં ઞાણમુપટ્ઠાનમુપેક્ખા ચ નિકન્તિ ચે’’તિ. –

ઓભાસાદિવિપસ્સનુપક્કિલેસપરિપન્થપરિગ્ગહવસેન મગ્ગામગ્ગલક્ખણવવત્થાનં **મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ** નામ.

૫૪. તથા પરિપન્થવિમુત્તસ્સ પન તસ્સ ઉદયબ્બયઞાણતો પટ્ઠાય યા વાનુલોમા તિલક્ખણં વિપસ્સનાપરમ્પરાય પટિપજ્જન્તસ્સ નવ વિપસ્સનાઞાણાનિ **પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ** નામ.

૫૫. તસ્સેવં પટિપજ્જન્તસ્સ પન વિપસ્સનાપરિપાકમાગમ્મ ''ઇદાનિ અપ્પના ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ ભવઙ્ગં વોચ્છિજ્જિત્વા ઉપ્પન્નમનોદ્વારાવજ્જનાનન્તરં દ્વે તીણિ વિપસ્સનાચિત્તાનિ યં કિઞ્ચિ અનિચ્ચાદિલક્ખણમારબ્ભ પરિકમ્મોપચારાનુલોમનામેન પવત્તન્તિ.

૫૬. યા સિખાપ્પત્તા, સા સાનુલોમા સઙ્ખારુપેક્ખા વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાતિ ચ પવુચ્ચતિ.

૫૭. તતો પરં ગોત્રભુચિત્તં નિબ્બાનમાલમ્બિત્વા પુથુજ્જનગોત્તમભિભવન્તં, અરિયગોત્તમભિસમ્ભોન્તઞ્ચ પવત્તતિ.

૫૮. તસ્સાનન્તરમેવ મગ્ગો દુક્ખસચ્ચં પરિજાનન્તો સમુદયસચ્ચં પજહન્તો, નિરોધસચ્ચં સચ્છિકરોન્તો, મગ્ગસચ્ચં ભાવનાવસેન અપ્પનાવીથિમોતરતિ.

૫૯. તતો પરં દ્વે તીણિ ફલચિત્તાનિ પવત્તિત્વા ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ, પુન ભવઙ્ગં વોચ્છિન્દિત્વા પચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ પવત્તન્તિ.

૬૦. મગ્ગં ફલઞ્ચ નિબ્બાનં, પચ્ચવેક્ખતિ પણ્ડિતો.

હીને કિલેસે સેસે ચ, પચ્ચવેક્ખતિ વાન વા.

છબ્બિસુદ્ધિકમેનેવં, ભાવેતબ્બો ચતુબ્બિધો;
ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ, નામ મગ્ગો પવુચ્ચતિ.

અયમેત્થ વિસુદ્ધિભેદો.

વિમોક્ખભેદો

૬૧. તત્થ અનત્તાનુપસ્સના અત્તાભિનિવેસં મુઞ્ચન્તી સુઞ્ઞતાનુપસ્સના નામ વિમોક્ખમુખં હોતિ.

૬૨. અનિચ્ચાનુપસ્સના વિપલ્લાસનિમિત્તં મુઞ્ચન્તી અનિમિત્તાનુપસ્સના નામ.

૬૩. દુક્ખાનુપસ્સના તણ્હાપણિધિં મુઞ્ચન્તી અપ્પણિહિતાનુપસ્સના નામ.

૬૪. તસ્મા યદિ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના અનત્તતો વિપસ્સતિ, સુઞ્ઞતો વિમોક્ખો નામ હોતિ મગ્ગો.

૬૫. યદિ અનિચ્ચતો વિપસ્સતિ, અનિમિત્તો વિમોક્ખો નામ.

૬૬. યદિ દુક્ખતો વિપસ્સતિ, અપ્પણિહિતો વિમોક્ખો નામાતિ ચ મગ્ગો વિપસ્સનાગમનવસેન તીણિ નામાનિ લભતિ, તથા ફલઞ્ચ મગ્ગાગમનવસેન મગ્ગવીથિયં.

૬૭. ફલસમાપત્તિવીથિયં પન યથાવુત્તનયેન વિપસ્સન્તાનં યથાસકફલમુપ્પજ્જમાનમ્પિ વિપસ્સનાગમનવસેનેવ સુઞ્ઞતાદિવિમોક્ખોતિ ચ પવુચ્ચતિ, આરમ્મણવસેન પન સરસવસેન ચ નામત્તયં સબ્બત્થ સબ્બેસમ્પિ સમમેવ ચ.

અયમેત્થ વિમોક્ખભેદો.

પુગ્ગલભેદો

૬૮. એત્થ પન સોતાપત્તિમગ્ગં ભાવેત્વા દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાપહાનેન પહીનાપાયગમનો સત્તક્ખત્તુપરમો **સોતાપન્નો** નામ હોતિ.

૬૯. સકદાગામિમગ્ગં ભાવેત્વા રાગદોસમોહાનં તનુકરત્તા **સકદાગામી** નામ હોતિ સકિદેવ ઇમં લોકં આગન્ત્વા.

૭૦. અનાગામિમગ્ગં ભાવેત્વા કામરાગબ્યાપાદાનમનવસેસપ્પહાનેન **અનાગામી** નામ હોતિ અનાગન્ત્વા ઇત્થત્તં.

૭૧. અરહત્તમગ્ગં ભાવેત્વા અનવસેસકિલેસપ્પહાનેન **અરહા** નામ હોતિ ખીણાસવો લોકે અગ્ગદક્ખિણેય્યોતિ.

અયમેત્થ પુગ્ગલભેદો.

સમાપત્તિભેદો

૭૨. **ફલસમાપત્તિવીથિયં** પનેત્થ સબ્બેસમ્પિ યથાસકફલવસેન સાધારણાવ.

૭૩. **નિરોધસમાપત્તિસમાપજ્જનં** પન અનાગામીનઞ્ચેવ અરહન્તાનઞ્ચ લબ્ભતિ, તત્થ યથાક્કમં પઠમજ્ઝાનાદિમહગ્ગતસમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય તત્થ ગતે સઙ્ખારધમ્મે તત્થ તત્થેવ વિપસ્સન્તો યાવ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ગન્ત્વા તતો પરં અધિટ્ઠેય્યાદિકં પુબ્બકિચ્ચં કત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમાપજ્જતિ, તસ્સ દ્વિન્નં અપ્પનાજવનાનં પરતો વોચ્છિજ્જતિ ચિત્તસન્તતિ, તતો નિરોધસમાપન્નો નામ હોતિ.

૭૪. વુટ્ઠાનકાલે પન અનાગામિનો અનાગામિફલચિત્તં, અરહતો અરહત્તફલચિત્તં એકવારમેવ પવત્તિત્વા ભવઙ્ગપાતો હોતિ, તતો પરં પચ્ચવેક્ખણઞાણં પવત્તતિ.

અયમેત્થ સમાપત્તિભેદો.

નિટ્ઠિતો ચ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનનયો.

ઉય્યોજનં

૭૫. ભાવેતબ્બં પનિચ્ચેવં, ભાવનાદ્વયમુત્તમં.

પટિપત્તિરસસ્સાદં, પત્થયન્તેન સાસનેતિ.

ઇતિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે કમ્મટ્ઠાનસઙ્ગહવિભાગો નામ

નવમો પરિચ્છેદો.

નિગમનં

(ક) ચારિત્તસોભિતવિસાલકુલોદયેન ,
સદ્ધાભિવુડ્ઢપરિસુદ્ધગુણોદયેન;
નમ્પવ્હયેન પણિધાય પરાનુકમ્પં,
યં પત્થિતં પકરણં પરિનિટ્ઠિતં તં.

(ખ) પુઞ્ઞેન તેન વિપુલેન તુ **મૂલસોમં**;
ધઞ્ઞાધિવાસમુદિતોદિતમાયુકન્તં;
પઞ્ઞાવદાતગુણસોભિતલજ્જિભિક્ખૂ,
મઞ્ઞન્તુ પુઞ્ઞવિભવોદયમઙ્ગલાય.

ઇતિ અનુરુદ્ધાચરિયેન રચિતં

અભિધમ્મત્થસઙ્ગહં નામ પકરણં.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ.

અભિધમ્મત્થવિભાવિનીટીકા

ગન્થારમ્ભકથા

(ક) વિસુદ્ધકરુણાઞાણં , બુદ્ધં સમ્બુદ્ધપૂજિતં;
ધમ્મં સદ્ધમ્મસમ્ભૂતં, નત્વા સંઘં નિરઙ્ગણં.

(ખ) સારિપુત્તં મહાથેરં, પરિયત્તિવિસારદં;
વન્દિત્વા સિરસા ધીરં, ગરું ગારવભાજનં.

(ગ) વણ્ણયિસ્સં સમાસેન, અભિધમ્મત્થસઙ્ગહં;
આભિધમ્મિકભિક્ખૂનં, પરં પીતિવિવડ્ઢનં.

(ઘ) પોરાણેહિ અનેકાપિ, કતા યા પન વણ્ણના;
ન તાહિ સક્કા સબ્બત્થ, અત્થો વિઞ્ઞાતવે ઇધ.

(ઙ) તસ્મા લીનપદાનેત્થ, સાધિપ્પાયમહાપયં;
વિભાવેન્તો સમાસેન, રચયિસ્સામિ વણ્ણનન્તિ.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના

૧. પરમવિચિત્તનયસમન્નાગતં સકસમયસમયન્તરગહનવિગ્ગાહણસમત્થં સુવિમલવિપુલપઞ્ઞાવેય્યત્તિયજનનં પકરણમિદમારભન્તોયમાચરિયો પઠમં તાવ રતનત્તયપણામાભિધેય્ય કરણપ્પકારપકરણાભિધાનપયોજનાનિ દસ્સેતું ‘‘**સમ્માસમ્બુદ્ધ**’’ન્ત્યાદિમાહ.

એત્થ હિ ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધ…પે॰… અભિવાદિયા’’તિ ઇમિના **રતનત્તયપણામો** વુત્તો, અભિધમ્મત્થસઙ્ગહ’’ન્તિ એતેન **અભિધેય્યકરણપ્પકારપકરણાભિધાનાનિ** અભિધમ્મત્થાનં ઇધ સઙ્ગહેતબ્બભાવદસ્સનેન તેસં ઇમિના સમુદિતેન પટિપાદેતબ્બભાવદીપનતો, એકત્થ સઙ્ગય્હ કથનાકારદીપનતો, અત્થાનુગતસમઞ્ઞાપરિદીપનતો ચ. **પયોજનં** પન સઙ્ગહપદેન સામત્થિયતો દસ્સિતમેવ અભિધમ્મત્થાનં એકત્થ સઙ્ગહે સતિ તદુગ્ગહપરિપુચ્છાદિવસેન તેસં સરૂપાવબોધસ્સ, તમ્મૂલિકાય ચ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થસિદ્ધિયા અનાયાસેન સંસિજ્ઝનતો.

તત્થ રતનત્તયપણામપ્પયોજનં તાવ બહુધા પપઞ્ચેન્તિ આચરિયા, વિસેસતો પન અન્તરાયનિવારણં પચ્ચાસીસન્તિ. તથા હિ વુત્તં સઙ્ગહકારેહિ ‘‘તસ્સાનુભાવેન હતન્તરાયો’’તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા). રતનત્તયપણામો હિ અત્થતો પણામકિરિયાભિનિપ્ફાદિકા કુસલચેતના, સા ચ વન્દનેય્યવન્દકાનં ખેત્તજ્ઝાસયસમ્પદાહિ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયભૂતા યથાલદ્ધસમ્પત્તિનિમિત્તકસ્સ કમ્મસ્સ અનુબલપ્પદાનવસેન તન્નિબ્બત્તિતવિપાકસન્તતિયા અન્તરાયકરાનિ ઉપપીળકઉપચ્છેદકકમ્માનિ પટિબાહિત્વા તન્નિદાનાનં યથાધિપ્પેતસિદ્ધિવિબન્ધકાનં રોગાદિઅન્તરાયાનમપ્પવત્તિં સાધેતિ. તસ્મા પકરણારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણં યથારદ્ધપકરણસ્સ અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થઞ્ચેવ સોતૂનઞ્ચ વન્દનાપુબ્બઙ્ગમાય પટિપત્તિયા અનન્તરાયેન ઉગ્ગહણધારણાદિસંસિજ્ઝનત્થઞ્ચ. અભિધેય્યકથનં પન વિદિતાભિધેય્યસ્સેવ ગન્થસ્સ વિઞ્ઞૂહિ ઉગ્ગહણાદિવસેન પટિપજ્જિતબ્બભાવતો. કરણપ્પકારપ્પયોજનસન્દસ્સનાનિ ચ સોતુજનસમુસ્સાહજનનત્થં. અભિધાનકથનં પન વોહારસુખત્થન્તિ અયમેત્થ **સમુદાયત્થો**. અયં પન **અવયવત્થો** – સસદ્ધમ્મગણુત્તમં અતુલં સમ્માસમ્બુદ્ધં અભિવાદિય અભિધમ્મત્થસઙ્ગહં ભાસિસ્સન્તિ સમ્બન્ધો.

તત્થ સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્મે અભિસમ્બુદ્ધોતિ **સમ્મા સમ્બુદ્ધો**, ભગવા. સો હિ સઙ્ખતાસઙ્ખતભેદં સકલમ્પિ ધમ્મજાતં યાથાવસરસલક્ખણપટિવેધવસેન સમ્મા સયં વિચિતોપચિતપારમિતાસમ્ભૂતેન સયમ્ભૂઞાણેન સામં બુજ્ઝિ અઞ્ઞાસિ. યથાહ ‘‘સયં અભિઞ્ઞાય કમુદ્દિસેય્ય’’ન્તિ (મહાવ॰ ૧૧; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; ૨.૩૪૧; ધ॰ પ॰ ૩૫૩), અથ વા બુધધાતુસ્સ જાગરણવિકસનત્થેસુપિ પવત્તનતો સમ્મા સામઞ્ચ પટિબુદ્ધો અનઞ્ઞપટિબોધિતો હુત્વા સયમેવ સવાસનસમ્મોહનિદ્દાય અચ્ચન્તં વિગતો, દિનકરકિરણસમાગમેન પરમરુચિરસિરિસોભગ્ગપ્પત્તિયા વિકસિતમિવ પદુમં અગ્ગમગ્ગઞાણસમાગમેન અપરિમિતગુણગણાલઙ્કતસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પત્તિયા સમ્મા સયમેવ વિકસિતો વિકાસમનુપ્પત્તોત્યત્થો. યથાવુત્તવચનત્થયોગેપિ સમ્માસમ્બુદ્ધસદ્દસ્સ ભગવતિ સમઞ્ઞાવસેન પવત્તત્તા ‘‘અતુલ’’ન્તિ ઇમિના વિસેસેતિ. તુલાય સમ્મિતો તુલ્યો, સોયેવ તુલો યકારલોપવસેન. અથ વા

સમ્મિતત્થે અકારપચ્ચયવસેન તુલાય સમ્મિતો તુલો, ન તુલો **અતુલો**, સીલાદીહિ ગુણેહિ કેનચિ અસદિસો, નત્થિ એતસ્સ વા તુલો સદિસોતિ **અતુલો** સદેવકે લોકે અગ્ગપુગ્ગલભાવતો. યથાહ "યાવતા, ભિક્ખવે, સત્તા અપદા વા દ્વિપદા વા ચતુપ્પદા વા...પે॰... તથાગતો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી"તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ૫.૩૨; ઇતિવુ॰ ૯૦).

એત્તાવતા ચ હેતુફલસત્તૂપકારસમ્પદાવસેન તીહાકારેહિ ભગવતો થોમના કતા હોતિ. તત્થ **હેતુસમ્પદા** નામ મહાકરુણાસમાયોગો બોધિસમ્ભારસમ્ભરણઞ્ચ . **ફલસમ્પદા** પન ઞાણપહાનઆનુભાવરૂપકાયસમ્પદાવસેન ચતુબ્બિધા. તત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનં મગ્ગઞાણં, તમ્મૂલકાનિ ચ દસબલાદિઞાણાનિ **ઞાણસમ્પદા**. સવાસનસકલસંકિલેસાનમચ્ચન્તમનુપ્પાદધમ્મતાપાદનં **પહાનસમ્પદા**. યથિચ્છિતનિપ્ફાદને આધિપચ્ચં **આનુભાવસમ્પદા**. સકલલોકનયનાભિસેકભૂતા પન લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપ્પટિમણ્ડિતા અત્તભાવસમ્પત્તિ **રૂપકાયસમ્પદા** નામ. **સત્તૂપકારો** પન આસયપયોગવસેન દુવિધો. તત્થ દેવદત્તાદીસુ વિરોધિસત્તેસુપિ નિચ્ચં હિતજ્ઝાસયતા, અપરિપાકગતિન્દ્રિયાનં ઇન્દ્રિયપરિપાકકાલાગમનઞ્ચ **આસયો** નામ. તદઞ્ઞસત્તાનં પન લાભસક્કારાદિનિરપેક્ખચિત્તસ્સ યાનત્તયમુખેન સબ્બદુક્ખનિય્યાનિકધમ્મદેસના **પયોગો** નામ.

તત્થ પુરિમા દ્વે ફલસમ્પદા "સમ્માસમ્બુદ્ધ"ન્તિ ઇમિના દસ્સિતા, ઇતરા પન દ્વે, તથા સત્તૂપકારસમ્પદા ચ "અતુલ"ન્તિ એતેન, તદુપાયભૂતા પન હેતુસમ્પદા દ્વીહિપિ સામત્થિયતો દસ્સિતા તથાવિધહેતુબ્યતિરેકેન તદુભયસમ્પત્તીનમસમ્ભવતો, અહેતુકત્તે ચ સબ્બત્થ તાસં સમ્ભવપ્પસઙ્ગતો.

તદેવં તિવિધાવત્થાસઙ્ગહિતથોમનાપુબ્બઙ્ગમં બુદ્ધરતનં વન્દિત્વા ઇદાનિ સેસરતનાનમ્પિ પણામમારભન્તો આહ "**સસદ્ધમ્મગણુત્તમ**"ન્તિ. ગુણીભૂતાનમ્પિ હિ ધમ્મસંઘાનં અભિવાદેતબ્બભાવો સહયોગેન વિઞ્ઞાયતિ યથા "સપુત્તદારો આગતોતિ પુત્તદારસ્સાપિ આગમન"ન્તિ.

તત્થ અત્તાનં ધારેન્તે ચતૂસુ અપાયેસુ, વટ્ટદુક્ખેસુ ચ અપતમાને કત્વા ધારેતીતિ ધમ્મો, ચતુમગ્ગફલનિબ્બાનવસેન નવવિધો, પરિયત્તિયા સહ દસવિધો વા ધમ્મો. ધારણઞ્ચ પનેતસ્સ અપાયાદિનિબ્બત્તકકિલેસવિદ્ધંસનં, તં અરિયમગ્ગસ્સ કિલેસસમુચ્છેદકભાવતો, નિબ્બાનસ્સ ચ આરમ્મણભાવેન તસ્સ તદત્થસિદ્ધિહેતુતાય નિપ્પરિયાયતો લબ્ભતિ, ફલસ્સ પન કિલેસાનં પટિપ્પસ્સમ્ભનવસેન મગ્ગાનુકૂલપ્પવત્તિતો, પરિયત્તિયા ચ તદધિગમહેતુતાયાતિ ઉભિન્નમ્પિ પરિયાયતોતિ દટ્ઠબ્બં. સતં સપ્પુરિસાનં અરિયપુગ્ગલાનં, સન્તો વા સંવિજ્જમાનો ન તિત્થિયપરિકપ્પિતો અત્તા વિય પરમત્થતો અવિજ્જમાનો સન્તો વા પસત્થો સ્વાક્ખાતતાદિગુણયોગતો ન બાહિરકધમ્મો વિય એકન્તનિન્દિતો ધમ્મોતિ સદ્ધમ્મો, ગણો ચ સો અટ્ઠન્નં અરિયપુગ્ગલાનં સમૂહભાવતો ઉત્તમો ચ સુપ્પટિપન્નતાદિગુણવિસેસયોગતો, ગણાનં, ગણેસુ વા દેવમનુસ્સાદિ સમૂહેસુ ઉત્તમો યથાવુત્તગુણવસેનાતિ ગણુત્તમો, સહ સદ્ધમ્મેન, ગણુત્તમેન ચાતિ સસદ્ધમ્મગણુત્તમો, તં **સસદ્ધમ્મગણુત્તમં**.

અભિવાદિયાતિ વિસેસતો વન્દિત્વા, ભયલાભકુલાચારાદિવિરહેન સક્કચ્ચં આદરેન કાયવચીમનોદ્વારેહિ વન્દિત્વાત્યત્થો. **ભાસિસ્સ**ન્તિ કથેસ્સામિ. નિબ્બત્તિતપરમત્થભાવેન અભિ વિસિટ્ઠા ધમ્મા એત્થાતિઆદિના અભિધમ્મો, ધમ્મસઙ્ગણીઆદિસત્તપકરણં અભિધમ્મપિટકં, તત્થ વુત્તા અત્થા અભિધમ્મત્થા, તે સઙ્ગય્હન્તિ એત્થ, એતેનાતિ વા **અભિધમ્મત્થસઙ્ગહં**.

પરમત્થધમ્મવણ્ણના

૨. એવં તાવ યથાધિપ્પેતપ્પયોજનનિમિત્તં રતનત્તયપણામાદિકં વિધાય ઇદાનિ યેસં અભિધમ્મત્થાનં સઙ્ગહણવસેન ઇદં પકરણં પટ્ઠપીયતિ, તે તાવ સઙ્ખેપતો ઉદ્દિસન્તો આહ "**તત્થ વુત્તા**"ત્યાદિ. **તત્થ** તસ્મિં અભિધમ્મે **સબ્બથા** કુસલાદિવસેન, ખન્ધાદિવસેન ચ **વુત્તા** અભિધમ્મત્થા **પરમત્થતો** સમ્મુતિં ઠપેત્વા નિબ્બત્તિતપરમત્થવસેન **ચિત્તં** વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, **ચેતસિકં** વેદનાદિક્ખન્ધત્તયં, રૂપં ભૂતુપાદાયભેદભિન્નો રૂપક્ખન્ધો, **નિબ્બાનં** મગ્ગફલાનમારમ્મણભૂતો અસઙ્ખતધમ્મોતિ એવં **ચતુધા** ચતૂહાકારેહિ ઠિતાતિ યોજના. તત્થ પરમો ઉત્તમો અવિપરીતો અત્થો, પરમસ્સ વા ઉત્તમસ્સ ઞાણસ્સ અત્થો ગોચરોતિ **પરમત્થો**.

ચિન્તેતીતિ **ચિત્તં**, આરમ્મણં વિજાનાતીતિ અત્થો. યથાહ "વિસયવિજાનનલક્ખણં ચિત્ત"ન્તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ ધમ્મુદેસવારફસ્સપઞ્ચમકરાસિવણ્ણના). સતિપિ હિ નિસ્સયસમનન્તરાદિપચ્ચયેન વિના આરમ્મણેન ચિત્તમુપ્પજ્જતીતિ તસ્સ તંલક્ખણતા વુત્તા, એતેન નિરારમ્મણવાદિમતં પટિક્ખિત્તં હોતિ. ચિન્તેન્તિ વા એતેન કરણભૂતેન સમ્પયુત્તધમ્માતિ **ચિત્તં**. અથ વા ચિન્તનમત્તં **ચિત્તં**. યથાપચ્ચયં હિ પવત્તિમત્તમેવ યદિદં સભાવધમ્મો નામ. એવઞ્ચ કત્વા સબ્બેસમ્પિ પરમત્થધમ્માનં ભાવસાધનમેવ નિપ્પરિયાયતો લબ્ભતિ, કત્તુકરણવસેન પન નિબ્બચનં પરિયાયકથાતિ દટ્ઠબ્બં. સકસકકિચ્ચેસુ હિ ધમ્માનં અત્તપ્પધાનતાસમારોપનેન કત્તુભાવો ચ, તદનુકૂલભાવેન સહજાતધમ્મસમૂહે કત્તુભાવસમારોપનેન પટિપાદેતબ્બધમ્મસ્સ કરણત્તઞ્ચ પરિયાયતોવ લબ્ભતિ, તથાનિદસ્સનં પન ધમ્મસભાવવિનિમુત્તસ્સ કત્તાદિનો અભાવપરિદીપનત્થન્તિ વેદિતબ્બં. વિચિત્તકરણાદિતોપિ ચિત્તસદ્દત્થં પપઞ્ચેન્તિ. અયં પનેત્થ સઙ્ગહો –

"વિચિત્તકરણા ચિત્તં, અત્તનો ચિત્તતાય વા;
ચિતં કમ્મકિલેસેહિ, ચિતં તાયતિ વા તથા;
ચિનોતિ અત્તસન્તાનં, વિચિત્તારમ્મણન્તિ ચા"તિ.

ચેતસિ ભવં તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ **ચેતસિકં**. ન હિ તં ચિત્તેન વિના આરમ્મણગ્ગહણસમત્થં અસતિ ચિત્તે સબ્બેન સબ્બં અનુપ્પજ્જનતો, ચિત્તં પન કેનચિ ચેતસિકેન વિનાપિ આરમ્મણે પવત્તતીતિ તં ચેતસિકમેવ ચિત્તાયત્તવુત્તિકં નામ. તેનાહ ભગવા "મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા"તિ (ધ॰ પ॰ ૧-૨), એતેન સુખાદીનં અચેતનત્તનિચ્ચત્તાદયો વિપ્પટિપત્તિયોપિ પટિક્ખિત્તા હોન્તિ. ચેતસિ નિયુત્તં વા **ચેતસિકં**.

રુપ્પતીતિ **રૂપં**, સીતુણ્હાદિવિરોધિપચ્ચયેહિ વિકારમાપજ્જતિ, આપાદીયતીતિ વા અત્થો. તેનાહ ભગવા "સીતેનપિ રુપ્પતિ, ઉણ્હેનપિ રુપ્પતી"ત્યાદિ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯), રુપ્પનઞ્ચેત્થ સીતાદિવિરોધિપચ્ચયસમવાયે વિસદિસુપ્પત્તિયેવ. યદિ એવં અરૂપધમ્માનમ્પિ રૂપવોહારો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ સીતાદિગ્ગહણસામત્થિયતો વિભૂતતરસ્સેવ રુપ્પનસ્સાધિપ્પેતત્તા. ઇતરથા હિ "રુપ્પતી"તિ અવિસેસવચનેનેવ પરિયત્તન્તિ કિં સીતાદિગ્ગહણેન, તં પન સીતાદિના ફુટ્ઠસ્સ રુપ્પનં વિભૂતતરં, તસ્મા તદેવેત્થાધિપ્પેતન્તિ ઞાપનત્થં સીતાદિગ્ગહણં કતં. યદિ એવં કથં બ્રહ્મલોકે રૂપવોહારો, ન હિ તત્થ ઉપઘાતકા સીતાદયો અત્થીતિ? કિઞ્ચાપિ ઉપઘાતકા નત્થિ, અનુગ્ગાહકા પન અત્થિ, તસ્મા તંવસેનેત્થ રુપ્પનં સમ્ભવતીતિ, અથ વા તંસભાવાનતિવત્તનતો તત્થ રૂપવોહારોતિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

ભવાભવં વિનનતો સંસિબ્બનતો વાનસઙ્ખાતાય તણ્હાય નિક્ખન્તં, નિબ્બાતિ વા એતેન રાગગ્ગિઆદિકોતિ **નિબ્બાનં**.

૧. ચિત્તપરિચ્છેદવણ્ણના

ભૂમિભેદચિત્તવણ્ણના

૩. ઇદાનિ યસ્મા વિભાગવન્તાનં ધમ્માનં સભાવવિભાવનં વિભાગેન વિના ન હોતિ, તસ્મા યથાઉદ્દિટ્ઠાનં અભિધમ્મત્થાનં ઉદ્દેસક્કમેન વિભાગં દસ્સેતું ચિત્તં તાવ ભૂમિજાતિસમ્પયોગાદિવસેન વિભજિત્વા નિદ્દિસિતુમારભન્તો આહ ''**તત્થ ચિત્તં તાવ**''ત્યાદિ. **તાવ**-સદ્દો પઠમન્તિ એતસ્સત્થે. યથાઉદ્દિટ્ઠેસુ ચતૂસુ અભિધમ્મત્થેસુ પઠમં ચિત્તં નિદ્દિસીયતીતિ અયઞ્હેત્થત્થો. ચત્તારો વિધા પકારા અસ્સાતિ **ચતુબ્બિધં**. યસ્મા પનેતે ચતુભુમ્મકા ધમ્મા અનુપુબ્બપણીતા, તસ્મા હીનુક્કટ્ઠુક્કટ્ઠતરતમાનુક્કમેન તેસં નિદ્દેસો કતો. તત્થ કામેતીતિ કામો, કામતણ્હા, સા એત્થ અવચરતિ આરમ્મણકરણવસેનાતિ **કામાવચરં**. કામીયતીતિ વા કામો, એકાદસવિધો કામભવો, તસ્મિં યેભુય્યેન અવચરતીતિ **કામાવચરં**. યેભુય્યેન ચરણસ્સ હિ અધિપ્પેતત્તા રૂપારૂપભવેસુ પવત્તસ્સાપિ ઇમસ્સ કામાવચરભાવો ઉપપન્નો હોતિ. કામભવોયેવ વા કામો એત્થ અવચરતીતિ કામાવચરો, તત્થ પવત્તમ્પિ ચિત્તં નિસ્સિતે નિસ્સયવોહારેન **કામાવચરં** ''મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''ત્યાદીસુ વિયાતિ અલમતિવિસારણિયા કથાય. હોતિ ચેત્થ –

''કામોવચરતીત્યેત્થ, કામેવચરતીતિ વા;
ઠાનૂપચારતો વાપિ, તં કામાવચરં ભવે''તિ.

રૂપારૂપાવચરેસુપિ એસેવ નયો યથારહં દટ્ઠબ્બો. ઉપાદાનક્ખન્ધસઙ્ખાતલોકતો ઉત્તરતિ અનાસવભાવેનાતિ **લોકુત્તરં**, મગ્ગચિત્તં. ફલચિત્તં પન તતો ઉત્તિણ્ણન્તિ **લોકુત્તરં**. ઉભયમ્પિ વા સહ નિબ્બાનેન લોકતો ઉત્તરં અધિકં યથાવુત્તગુણવસેનેવાતિ **લોકુત્તરં**.

ભૂમિભેદચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અકુસલચિત્તવણ્ણના

૪. ઇમેસુ પન ચતૂસુ ચિત્તેસુ કામાવચરચિત્તસ્સ કુસલાકુસલવિપાકકિરિયભેદેન ચતુબ્બિધભાવેપિ પાપાહેતુકવજ્જાનં એકૂનસટ્ઠિયા, એકનવુતિયા વા ચિત્તાનં સોભનનામેન વોહારકરણત્થં ''પાપાહેતુકમુત્તાનિ 'સોભનાની'તિ વુચ્ચરે''તિ એવં વક્ખમાનનયસ્સ અનુરૂપતો પાપાહેતુકેયેવ પઠમં દસ્સેન્તો, તેસુ ચ ભવેસુ ગહિતપટિસન્ધિકસ્સ સત્તસ્સ આદિતો વીથિચિત્તવસેન લોભસહગતચિત્તુપ્પાદાનમેવ સમ્ભવતો તેયેવ પઠમં દસ્સેત્વા તદનન્તરં દ્વિહેતુકભાવસામઞ્ઞેન દોમનસ્સસહગતે, તદનન્તરં એકહેતુકે ચ દસ્સેતું ''**સોમનસ્સસહગત**''ન્ત્યાદિના લોભમૂલં તાવ વેદનાદિટ્ઠિસઙ્ખારભેદેન અટ્ઠધા વિભજિત્વા દસ્સેતિ.

તત્થ સુન્દરં મનો, તં વા એતસ્સ અત્થીતિ સુમનો, ચિત્તં, તંસમઙ્ગિપુગ્ગલો વા, તસ્સ ભાવો તસ્મિં અભિધાનબુદ્ધીનં પવત્તિહેતુતાયાતિ સોમનસ્સં, માનસિકસુખવેદનાયેતં અધિવચનં, તેન સહગતં એકુપ્પાદાદિવસેન સંસટ્ઠં, તેન સહ એકુપ્પાદાદિભાવં ગતન્તિ વા **સોમનસ્સસહગતં**. મિચ્છા પસ્સતીતિ દિટ્ઠિ. સામઞ્ઞવચનસ્સપિ હિ અત્થપ્પકરણાદિના વિસેસવિસયતા હોતીતિ ઇધ મિચ્છાદસ્સનમેવ ''દિટ્ઠી''તિ વુચ્ચતિ. દિટ્ઠિયેવ દિટ્ઠિગતં ''સઙ્ખારગતં થામગત''ન્ત્યાદીસુ વિય ગત-સદ્દસ્સ તબ્ભાવવુત્તિત્તા. દ્વાસટ્ઠિયા વા દિટ્ઠીસુ ગતં અન્તોગતં, દિટ્ઠિયા વા ગમનમત્તં ન એત્થ ગન્તબ્બો અત્તાદિકો કોચિ અત્થીતિ દિટ્ઠિગતં, ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ પવત્તો અત્તત્તનિયાદિઅભિનિવેસો, તેન સમં એકુપ્પાદાદીહિ પકારેહિ યુત્તન્તિ **દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તં**. સઙ્ખરોતિ ચિત્તં તિક્ખભાવસઙ્ખાતમણ્ડનવિસેસેન સજ્જેતિ, સઙ્ખરીયતિ વા તં એતેન યથાવુત્તનયેન સજ્જીયતીતિ સઙ્ખારો, તત્થ તત્થ કિચ્ચે સંસીદમાનસ્સ ચિત્તસ્સ અનુબલપ્પદાનવસેન અત્તનો વા પરેસં વા પવત્તપુબ્બપ્પયોગો, સો પન અત્તનો પુબ્બભાગપ્પવત્તે ચિત્તસન્તાને ચેવ પરસન્તાને ચ પવત્તતીતિ તન્નિબ્બત્તિતો ચિત્તસ્સ તિક્ખભાવસઙ્ખાતો વિસેસોવિધ સઙ્ખારો, સો યસ્સ નત્થિ તં અસઙ્ખારં , તદેવ **અસઙ્ખારિકં**. સઙ્ખારેન સહિતં **સસઙ્ખારિકં**. તથા ચ વદન્તિ –

''પુબ્બપ્પયોગસમ્ભૂતો, વિસેસો ચિત્તસમ્ભવી;
સઙ્ખારો તંવસેનેત્થ, હોત્યાસઙ્ખારિકાદિતા''તિ.

અથ વા ''સસઙ્ખારિકં અસઙ્ખારિક''ન્તિ ચેતં કેવલં સઙ્ખારસ્સ ભાવાભાવં સન્ધાય વુત્તં, ન તસ્સ સહપ્પવત્તિસબ્ભાવાભાવતોતિ ભિન્નસન્તાનપ્પવત્તિનોપિ સઙ્ખારસ્સ ઇદમત્થિતાય તંવસેન નિબ્બત્તં ચિત્તં સઙ્ખારો અસ્સ અત્થીતિ **સસઙ્ખારિકં** ''સલોમકો સપક્ખકો''ત્યાદીસુ વિય સહ-સદ્દસ્સ વિજ્જમાનત્થપરિદીપનતો. તબ્બિપરીતં પન તદભાવતો વુત્તનયેન **અસઙ્ખારિકં**. દિટ્ઠિગતેન વિપ્પયુત્તં વિસંસટ્ઠન્તિ **દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તં**. ઉપપત્તિતો યુત્તિતો ઇક્ખતિ અનુભવતિ વેદયમાનાપિ મજ્ઝત્તાકારસણ્ઠિતિયાતિ ઉપેક્ખા. સુખદુક્ખાનં વા ઉપેતા યુત્તા અવિરુદ્ધા ઇક્ખા અનુભવનન્તિ ઉપેક્ખા. સુખદુક્ખાવિરોધિતાય હેસા તેસં અનન્તરમ્પિ પવત્તતિ. **ઉપેક્ખાસહગત**ન્તિ ઇદં વુત્તનયમેવ.

કસ્મા પનેત્થ અઞ્ઞેસુપિ ફસ્સાદીસુ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ વિજ્જમાનેસુ સોમનસ્સસહગતાદિભાવોવ વુત્તોતિ? સોમનસ્સાદીનમેવ અસાધારણભાવતો. ફસ્સાદયો હિ કેચિ સબ્બચિત્તસાધારણા, કેચિ કુસલાદિસાધારણા, મોહાદયો ચ સબ્બાકુસલસાધારણાતિ ન તેહિ સક્કા ચિત્તં વિસેસેતું, સોમનસ્સાદયો પન કત્થચિ ચિત્તે હોન્તિ, કત્થચિ ન હોન્તીતિ પાકટોવ તંવસેન ચિત્તસ્સ વિસેસો. કસ્મા પનેતે કત્થચિ હોન્તિ, કત્થચિ ન હોન્તીતિ? કારણસ્સ સન્નિહિતાસન્નિહિતભાવતો. કિં પન નેસં કારણન્તિ? વુચ્ચતેસભાવતો, પરિકપ્પતો વા હિ ઇટ્ઠારમ્મણં, સોમનસ્સપટિસન્ધિકતા, અગમ્ભીરસભાવતા ચ ઇધ સોમનસ્સસ્સ કારણં, ઇટ્ઠમજ્ઝત્તારમ્મણં, ઉપેક્ખાપટિસન્ધિકતા, ગમ્ભીરસભાવતા ચ ઉપેક્ખાય, દિટ્ઠિવિપન્નપુગ્ગલસેવના, સસ્સતુચ્છેદાસયતા ચ દિટ્ઠિયા, બલવઉતુભોજનાદયો પન પચ્ચયા અસઙ્ખારિકભાવસ્સાતિ. તસ્મા અત્તનો અનુરૂપકારણવસેન નેસં ઉપ્પજ્જનતો કત્થચિ ચિત્તેયેવ સમ્ભવોતિ સક્કા એતેહિ ચિત્તસ્સ વિસેસો પઞ્ઞાપેતુન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા નેસં સતિપિ મોહહેતુકભાવે લોભસહગતભાવોવ નિગમને વુત્તો.

ઇમેસં પન અટ્ઠન્નમ્પિ અયમુપ્પત્તિક્કમો વેદિતબ્બો. યદા હિ ''નત્થિ કામેસુ આદીનવો''ત્યાદિના નયેન મિચ્છાદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા હટ્ઠતુટ્ઠો કામે વા પરિભુઞ્જતિ, દિટ્ઠમઙ્ગલાદીનિ વા સારતો પચ્ચેતિ સભાવતિક્ખેનેવ અનુસ્સાહિતેન ચિત્તેન, તદા પઠમં અકુસલચિત્તમુપ્પજ્જતિ. યદા પન મન્દેન સમુસ્સાહિતેન ચિત્તેન, તદા દુતિયં. યદા પન મિચ્છાદિટ્ઠિં અપુરક્ખત્વા કેવલં હટ્ઠતુટ્ઠો મેથુનં વા સેવતિ, પરસમ્પત્તિં વા અભિજ્ઝાયતિ, પરભણ્ડં વા હરતિ સભાવતિક્ખેનેવ અનુસ્સાહિતેન ચિત્તેન, તદા તતિયં. યદા પન મન્દેન સમુસ્સાહિતેન ચિત્તેન, તદા ચતુત્થં. યદા પન કામાનં વા અસમ્પત્તિં આગમ્મ, અઞ્ઞેસં વા સોમનસ્સહેતૂનં અભાવેન ચતૂસુપિ વિકપ્પેસુ સોમનસ્સરહિતા હોન્તિ, તદા સેસાનિ ચત્તારિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ. **અટ્ઠપી**તિ પિ-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો, તેન વક્ખમાનનયેન અકુસલકમ્મપથેસુ નેસં લબ્ભમાનકમ્મપથાનુરૂપતો પવત્તિભેદં કાલદેસસન્તાનારમ્મણાદિભેદેન અનેકવિધતમ્પિ સઙ્ગણ્હાતિ.

૫. દુટ્ઠુ મનો, તં વા એતસ્સાતિ દુમ્મનો, તસ્સ ભાવો દોમનસ્સં, માનસિકદુક્ખવેદનાયેતં અધિવચનં, તેન સહગતન્તિ **દોમનસ્સસહગતં**. આરમ્મણે પટિહઞ્ઞતીતિ **પટિઘો**, દોસો. ચણ્ડિક્કસભાવતાય હેસ આરમ્મણં પટિહનન્તો વિય પવત્તતિ. દોમનસ્સસહગતસ્સ વેદનાવસેન અભેદેપિ અસાધારણધમ્મવસેન ચિત્તસ્સ ઉપલક્ખણત્થં દોમનસ્સગ્ગહણં, પટિઘસમ્પયુત્તભાવો પન ઉભિન્નં એકન્તસહચારિતા દસ્સનત્થં વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. દોમનસ્સઞ્ચેત્થ અનિટ્ઠારમ્મણાનુભવનલક્ખણો વેદનાક્ખન્ધપરિયાપન્નો એકો ધમ્મો, પટિઘો ચણ્ડિક્કસભાવો સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નો એકો ધમ્મોતિ અયમેતેસં વિસેસો. એત્થ ચ યં કિઞ્ચિ અનિટ્ઠારમ્મણં, નવવિધઆઘાતવત્થૂનિ ચ દોમનસ્સસ્સ કારણં, પટિઘસ્સ કારણઞ્ચાતિ દટ્ઠબ્બં. દ્વિન્નં પન નેસં ચિત્તાનં પાણાતિપાતાદીસુ તિક્ખમન્દપ્પવત્તિકાલે ઉપ્પત્તિ વેદિતબ્બા. એત્થાપિ નિગમને **પિ**-સદ્દસ્સ અત્થો વુત્તનયાનુસારેન દટ્ઠબ્બો.

૬. સભાવં વિચિનન્તો તાય કિચ્છતિ કિલમતીતિ વિચિકિચ્છા. અથ વા ચિકિચ્છિતું દુક્કરતાય વિગતા ચિકિચ્છા ઞાણપ્પટિકારો ઇમિસ્સાતિ વિચિકિચ્છા, તાય સમ્પયુત્તં **વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તં**. ઉદ્ધતસ્સ ભાવો ઉદ્ધચ્ચં. ઉદ્ધચ્ચસ્સ સબ્બાકુસલસાધારણભાવેપિ ઇધ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ પધાનં હુત્વા પવત્તતીતિ ઇદમેવ તેન વિસેસેત્વા વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા ધમ્મુદ્દેસપાળિયં સેસાકુસલેસુ ઉદ્ધચ્ચં યેવાપનકવસેન વુત્તં, ઇધ પન ''ઉદ્ધચ્ચં ઉપ્પજ્જતી''તિ સરૂપેનેવ દેસિતં. હોન્તિ ચેત્થ –

''સબ્બાકુસલયુત્તમ્પિ, ઉદ્ધચ્ચં અન્તમાનસે;
બલવં ઇતિ તંયેવ, વુત્તમુદ્ધચ્ચયોગતો.

''તેનેવ હિ મુનિન્દેન, યેવાપનકનામતો;
વત્વા સેસેસુ એત્થેવ, તં સરૂપેન દેસિત''ન્તિ.

ઇમાનિ પન દ્વે ચિત્તાનિ મૂલન્તરવિરહતો અતિસમ્મૂળ્હતાય, સંસપ્પનવિક્ખિપનવસેન પવત્તવિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસમાયોગેન ચઞ્ચલતાય ચ સબ્બત્થાપિ રજ્જનદુસ્સનરહિતાનિ ઉપેક્ખાસહગતાનેવ પવત્તન્તિ, તતોયેવ ચ સભાવતિક્ખતાય ઉસ્સાહેતબ્બતાય અભાવતો સઙ્ખારભેદોપિ નેસં નત્થિ. હોન્તિ ચેત્થ –

''મૂળ્હત્તા ચેવ સંસપ્પ-વિક્ખેપા ચેકહેતુકં;
સોપેક્ખં સબ્બદા નો ચ, ભિન્નં સઙ્ખારભેદતો.

''ન હિ તસ્સ સભાવેન, તિક્ખતુસ્સાહનીયતા;
અત્થિ સંસપ્પમાનસ્સ, વિક્ખિપન્તસ્સ સબ્બદા''તિ.

મોહેન મુય્હન્તિ અતિસયેન મુય્હન્તિ મૂલન્તરવિરહતોતિ મોમૂહાનિ.

૭. ઇચ્ચેવન્ત્યાદિ યથાવુત્તાનં દ્વાદસાકુસલચિત્તાનં નિગમનં. તત્થ **ઇતિ**-સદ્દો વચનવચનીયસમુદાયનિદસ્સનત્થો. **એવં**-સદ્દો વચનવચનીયપટિપાટિસન્દસ્સનત્થો. નિપાતસમુદાયો વા એસ વચનવચનીયનિગમનારમ્ભે. **ઇચ્ચેવં** યથાવુત્તનયેન **સબ્બથાપિ** સોમનસ્સુપેક્ખાદિટ્ઠિસમ્પયોગાદિના પટિઘસમ્પયોગાદિના વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચયોગેનાતિ સબ્બેનાપિ સમ્પયોગાદિઆકારેન દ્વાદસ અકુસલચિત્તાનિ **સમત્તાનિ** પરિનિટ્ઠિતાનિ, સઙ્ગહેત્વા વા અત્તાનિ ગહિતાનિ, વુત્તાનીત્યત્થો. તત્થ કુસલપટિપક્ખાનિ અકુસલાનિ મિત્તપ્પટિપક્ખો અમિત્તો વિય, પટિપક્ખભાવો ચ કુસલાકુસલાનં યથાક્કમં પહાયકપહાતબ્બભાવેન વેદિતબ્બો.

૮. **અટ્ઠધા**ત્યાદિ સઙ્ગહગાથા. લોભો ચ સો સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનેન મૂલસદિસત્તા મૂલઞ્ચ, કં એતેસન્તિ **લોભમૂલાનિ** ચિત્તાનિ વેદનાદિભેદતો **અટ્ઠધા** સિયું . તથા **દોસમૂલાનિ** સઙ્ખારભેદતો **દ્વિધા. મોહમૂલાનિ** સુદ્ધો મોહોયેવ મૂલમેતેસન્તિ મોહમૂલસઙ્ખાતાનિ સમ્પયોગભેદતો **દ્વે ચા**તિ અકુસલા દ્વાદસ સિયુન્ત્યત્થો.

અકુસલચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અહેતુકચિત્તવણ્ણના

૯. એવં મૂલભેદતો તિવિધમ્પિ અકુસલં સમ્પયોગાદિભેદતો દ્વાદસધા વિભજિત્વા ઇદાનિ અહેતુકચિત્તાનિ નિદ્દિસન્તો તેસં અકુસલવિપાકાદિવસેન તિવિધભાવેપિ અકુસલાનન્તરં અકુસલવિપાકેયેવ ચક્ખાદિનિસ્સયસમ્પટિચ્છનાદિકિચ્ચભેદેન સત્તધા વિભજિતું "**ઉપેક્ખાસહગતં ચક્ખુવિઞ્ઞાણ**"ન્ત્યાદિમાહ. તત્થ ચક્ખતિ વિઞ્ઞાણાધિટ્ઠિતં હુત્વા સમવિસમં આચિક્ખન્તં વિય હોતીતિ ચક્ખુ. અથ વા ચક્ખતિ રૂપં અસ્સાદેન્તં વિય હોતીતિ ચક્ખુ. ચક્ખતીતિ હિ અયં સદ્દો ''મધું ચક્ખતિ, બ્યઞ્જનં ચક્ખતી''ત્યાદીસુ વિય અસ્સાદનત્થો હોતિ. તેનાહ ભગવા – ''ચક્ખું ખો પન, માગણ્ડિય, રૂપારામં રૂપરતં રૂપસમ્મુદિત''ન્ત્યાદિ. યદિ એવં ''સોતં ખો, માગણ્ડિય, સદ્દારામં સદ્દરતં સદ્દસમ્મુદિત''ન્ત્યાદિવચનતો (મ॰ નિ॰ ૨.૨૦૯) સોતાદીનમ્પિ સદ્દાદિઅસ્સાદનં અત્થીતિ તેસમ્પિ ચક્ખુસદ્દાભિધેય્યતા આપજ્જેય્યાતિ? નાપજ્જતિ નિરુળ્હત્તા, નિરુળ્હો હેસ ચક્ખુ-સદ્દો દટ્ઠુકામતાનિદાનકમ્મજભૂતપ્પસાદલક્ખણે ચક્ખુપ્પસાદેયેવ મયૂરાદિસદ્દા વિય સકુણવિસેસાદીસુ, ચક્ખુના સહવુત્તિયા પન ભમુકટ્ઠિપરિચ્છિન્નો મંસપિણ્ડોપિ ''ચક્ખૂ''તિ વુચ્ચતિ. **અટ્ઠકથાયં** પન અનેકત્થત્તા ધાતૂનં ચક્ખતિ-સદ્દસ્સ વિભાવનત્થતાપિ સમ્ભવતીતિ ''ચક્ખતિ રૂપં વિભાવેતીતિ ચક્ખૂ''તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૧૦) વુત્તં. ચક્ખુસ્મિં વિઞ્ઞાણં તન્નિસ્સિતત્થાતિ **ચક્ખુવિઞ્ઞાણં**. તથા હેતં ''ચક્ખુસન્નિસ્સિતરૂપવિજાનનલક્ખણ''ન્તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૩૧; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૫૪) વુત્તં.

એવં **સોતવિઞ્ઞાણાદી**સુપિ યથારહં દટ્ઠબ્બં. "**તથા**"તિ ઇમિના ઉપેક્ખાસહગતભાવં અતિદિસતિ. વિઞ્ઞાણાધિટ્ઠિતં હુત્વા સુણાતીતિ **સોતં**. ઘાયતિ ગન્ધોપાદાનં કરોતીતિ **ઘાનં**. જીવિતનિમિત્તં રસો જીવિતં, તં અવ્હાયતિ તસ્મિં નિન્નતાયાતિ **જિવ્હા** નિરુત્તિનયેન. કુચ્છિતાનં પાપધમ્માનં આયો પવત્તિટ્ઠાનન્તિ **કાયો**. કાયિન્દ્રિયઞ્હિ ફોટ્ઠબ્બગ્ગહણસભાવત્તા તદસ્સાદવસપ્પવત્તાનં, તમ્મૂલકાનઞ્ચ પાપધમ્માનં વિસેસકારણન્તિ તેસં પવત્તિટ્ઠાનં વિય ગય્હતિ. સસમ્ભારકાયો વા કુચ્છિતાનં કેસાદીનં આયોતિ **કાયો**. તંસહચરિતત્તા પન પસાદકાયોપિ તથા વુચ્ચતિ. દુ કુચ્છિતં હુત્વા ખનતિ કાયિકસુખં, દુક્ખમન્તિ વા **દુક્ખં**. દુક્કરમોકાસદાનં એતસ્સાતિ **દુક્ખ**"ન્તિપિ અપરે. પઞ્ચવિઞ્ઞાણગ્ગહિતં રૂપાદિઆરમ્મણં સમ્પટિચ્છતિ તદાકારપ્પવત્તિયાતિ **સમ્પટિચ્છનં**. સમ્મા તીરેતિ યથાસમ્પટિચ્છિતં રૂપાદિઆરમ્મણં વીમંસતીતિ **સન્તીરણં**. અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધાનં કુસલાકુસલાનં પાકાતિ **વિપાકા**,

વિપક્કભાવમાપન્નાનં અરૂપધમ્માનમેતં અધિવચનં. એવઞ્ચ કત્વા કુસલાકુસલકમ્મસમુટ્ઠાનાનમ્પિ કટત્તારૂપાનં નત્થિ વિપાકવોહારો. અકુસલસ્સ વિપાકચિત્તાનિ **અકુસલવિપાકચિત્તાનિ**.

૧૦. સુખયતિ કાયચિત્તં, સુટ્ઠુ વા ખનતિ કાયચિત્તાબાધં, સુખેન ખમિતબ્બન્તિ વા **સુખં**. ''સુકરમોકાસદાનં એતસ્સાતિ **સુખ**''ન્તિ અપરે. કસ્મા પન યથા અકુસલવિપાકસન્તીરણં એકમેવ વુત્તં, એવમવત્વા કુસલવિપાકસન્તીરણં દ્વિધા વુત્તન્તિ? ઇટ્ઠઇટ્ઠમજ્ઝત્તારમ્મણવસેન વેદનાભેદસમ્ભવતો. યદિ એવં તત્થાપિ અનિટ્ઠઅનિટ્ઠમજ્ઝત્તારમ્મણવસેન વેદનાભેદેન ભવિતબ્બન્તિ? નયિદમેવં અનિટ્ઠારમ્મણે ઉપ્પજ્જિતબ્બસ્સપિ દોમનસ્સસ્સ પટિઘેન વિના અનુપ્પજ્જનતો, પટિઘસ્સ ચ એકન્તાકુસલસભાવસ્સ અબ્યાકતેસુ અસમ્ભવતો. ન હિ ભિન્નજાતિકો ધમ્મો ભિન્નજાતિકેસુ ઉપલબ્ભતિ, તસ્મા અત્તના સમાનયોગક્ખમસ્સ અસમ્ભવતો અકુસલવિપાકેસુ દોમનસ્સં ન સમ્ભવતીતિ તસ્સ તંસહગતતા ન વુત્તા. અથ વા યથા કોચિ બલવતા પોથિયમાનો દુબ્બલપુરિસો તસ્સ પટિપ્પહરિતું અસક્કોન્તો તસ્મિં ઉપેક્ખકોવ હોતિ, એવમેવ અકુસલવિપાકાનં પરિદુબ્બલભાવતો અનિટ્ઠારમ્મણેપિ દોમનસ્સુપ્પાદો નત્થીતિ સન્તીરણં ઉપેક્ખાસહગતમેવ.

ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ પન ચત્તારિ ઉભયવિપાકાનિપિ વત્થારમ્મણઘટ્ટનાય દુબ્બલભાવતો અનિટ્ઠે ઇટ્ઠેપિ ચ આરમ્મણે ઉપેક્ખાસહગતાનેવ. તેસઞ્હિ ચતુન્નમ્પિ વત્થુભૂતાનિ ચક્ખાદીનિ ઉપાદારૂપાનેવ, તથા આરમ્મણભૂતાનિપિ રૂપાદીનિ, ઉપાદારૂપકેન ચ ઉપાદારૂપકસ્સ સઙ્ઘટ્ટનં અતિદુબ્બલં પિચુપિણ્ડકેન પિચુપિણ્ડકસ્સ ફુસનં વિય, તસ્મા તાનિ સબ્બથાપિ ઉપેક્ખાસહગતાનેવ. કાયવિઞ્ઞાણસ્સ પન ફોટ્ઠબ્બસઙ્ખાતભૂતત્તયમેવ આરમ્મણન્તિ તં કાયપ્પસાદે સઙ્ઘટ્ટિતમ્પિ તં અતિક્કમિત્વા તન્નિસ્સયેસુ મહાભૂતેસુ પટિહઞ્ઞતિ. ભૂતરૂપેહિ ચ ભૂતરૂપાનં સઙ્ઘટ્ટનં બલવતરં અધિકરણિમત્થકે પિચુપિણ્ડકં ઠપેત્વા કૂટેન પહટકાલે કૂટસ્સ પિચુપિણ્ડકં અતિક્કમિત્વા અધિકરણિગ્ગહણં વિય, તસ્મા વત્થારમ્મણઘટ્ટનાય બલવભાવતો કાયવિઞ્ઞાણં અનિટ્ઠે દુક્ખસહગતં, ઇટ્ઠે સુખસહગતન્તિ. સમ્પટિચ્છનયુગળં પન અત્તના અસમાનનિસ્સયાનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનમનન્તરં ઉપ્પજ્જતીતિ સમાનનિસ્સયતો અલદ્ધાનન્તરપચ્ચયતાય સભાગૂપત્થમ્ભરહિતો વિય પુરિસો નાતિબલવં સબ્બથાપિ વિસયરસમનુભવિતું ન સક્કોતીતિ સબ્બથાપિ ઉપેક્ખાસહગતમેવ. વુત્તવિપરિયાયતો કુસલવિપાકસન્તીરણં ઇટ્ઠઇટ્ઠમજ્ઝત્તારમ્મણેસુ સુખોપેક્ખાસહગતન્તિ. યદિ એવં આવજ્જનદ્વયસ્સ ઉપેક્ખાસમ્પયોગં કસ્મા વક્ખતિ, નનુ તમ્પિ સમાનનિસ્સયાનન્તરં પવત્તતીતિ? સચ્ચં, તત્થ પન પુરિમં પુબ્બે કેનચિ અગ્ગહિતેયેવ આરમ્મણે એકવારમેવ પવત્તતિ, પચ્છિમમ્પિ વિસદિસચિત્તસન્તાનપરાવત્તનવસેન બ્યાપારન્તરસાપેક્ખન્તિ ન સબ્બથાપિ વિસયરસમનુભવિતું સક્કોતિ, તસ્મા મજ્ઝત્તવેદનાસમ્પયુત્તમેવાતિ. હોન્તિ ચેત્થ –

''વત્થાલમ્બસભાવાનં, ભૂતિકાનઞ્હિ ઘટ્ટનં;
દુબ્બલં ઇતિ ચક્ખાદિ-ચતુચિત્તમુપેક્ખકં.

''કાયનિસ્સયફોટ્ઠબ્બ-ભૂતાનં ઘટ્ટનાય તુ;
બલવત્તા ન વિઞ્ઞાણં, કાયિક મજ્ઝવેદનં.

''સમાનનિસ્સયો યસ્મા, નત્થાનન્તરપચ્ચયો;
તસ્મા દુબ્બલમાલમ્બે, સોપેક્ખં સમ્પટિચ્છન''ન્તિ.

કુસલસ્સ વિપાકાનિ, સમ્પયુત્તહેતુવિરહતો અહેતુકચિત્તાનિ ચાતિ **કુસલવિપાકાહેતુકચિત્તાનિ**. નિબ્બત્તકહેતુવસેન નિપ્ફન્નાનિપિ હેતાનિ સમ્પયુત્તહેતુવસેનેવ અહેતુકવોહારં લભન્તિ, ઇતરથા મહાવિપાકેહિ ઇમેસં નાનત્તાસમ્ભવતો. કિં પનેત્થ કારણં યથા ઇધેવં અકુસલવિપાકનિગમને અહેતુકગ્ગહણં ન કતન્તિ? બ્યભિચારાભાવતો. સતિ હિ સમ્ભવે, બ્યભિચારે ચ વિસેસનં સાત્થકં સિયા. અકુસલવિપાકાનં પન લોભાદિસાવજ્જધમ્મવિપાકભાવેન તબ્બિધુરેહિ, અલોભાદીહિ સમ્પયોગાયોગતો, સયં અબ્યાકતનિરવજ્જસભાવાનં લોભાદિઅકુસલધમ્મસમ્પયોગવિરોધતો ચ નત્થિ કદાચિપિ સહેતુકતાય સમ્ભવોતિ અહેતુકભાવાબ્યભિચારતો ન તાનિ અહેતુકસદ્દેન વિસેસિતબ્બાનિ.

૧૧. ઇદાનિ અહેતુકાધિકારે અહેતુકકિરિયચિત્તાનિપિ કિચ્ચભેદેન તિધા દસ્સેતું **''ઉપેક્ખાસહગત''**ન્ત્યાદિ વુત્તં. ચક્ખાદિપઞ્ચદ્વારે ઘટ્ટિતમારમ્મણં આવજ્જેતિ તત્થ આભોગં કરોતિ, ચિત્તસન્તાનં વા ભવઙ્ગવસેન પવત્તિતું અદત્વા વીથિચિત્તભાવાય પરિણામેતીતિ **પઞ્ચદ્વારાવજ્જનં**, કિરિયાહેતુકમનોધાતુચિત્તં. આવજ્જનસ્સ અનન્તરપચ્ચયભૂતં ભવઙ્ગચિત્તં મનોદ્વારં વીથિચિત્તાનં પવત્તિમુખભાવતો.

તસ્મિં દિટ્ઠસુતમુતાદિવસેન આપાથમાગતમારમ્મણં આવજ્જેતિ , વુત્તનયેન વા ચિત્તસન્તાનં પરિણામેતીતિ **મનોદ્વારાવજ્જનં**, કિરિયાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુઉપેક્ખાસહગતચિત્તં. ઇદમેવ ચ પઞ્ચદ્વારે યથાસન્તીરિતં આરમ્મણં વવત્થપેતીતિ વોટ્ઠબ્બનન્તિ ચ વુચ્ચતિ. હસિતં ઉપ્પાદેતીતિ **હસિતુપ્પાદં**, ખીણાસવાનં અનોળારિકારમ્મણેસુ પહટ્ઠાકારમત્તહેતુકં કિરિયાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુસોમનસ્સસહગતચિત્તં.

૧૨. સબ્બથાપીતિ અકુસલવિપાકકુસલવિપાકકિરિયભેદેન. **અટ્ઠારસા**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **અહેતુકચિત્તાની**તિ પરિચ્છિન્નધમ્મનિદસ્સનં.

અહેતુકચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોભનચિત્તવણ્ણના

૧૪. એવં દ્વાદસાકુસલઅહેતુકાટ્ઠારસવસેન સમતિંસ ચિત્તાનિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ તબ્બિનિમુત્તાનં સોભનવોહારં ઠપેતું "**પાપાહેતુકમુત્તાની**"ત્યાદિ વુત્તં. અત્તના અધિસયિતસ્સ અપાયાદિદુક્ખસ્સ પાપનતો પાપેહિ , હેતુસમ્પયોગાભાવતો અહેતુકેહિ ચ મુત્તાનિ ચતુવીસતિકામાવચરપઞ્ચતિંસમહગ્ગતલોકુત્તરવસેન એકૂનસટ્ઠિપરિમાણાનિ, અથ વા અટ્ઠ લોકુત્તરાનિ ઝાનઙ્ગયોગભેદેન પચ્ચેકં પઞ્ચધા કત્વા **એકનવુતિપિ** ચિત્તાનિ સોભનગુણાવહનતો, અલોભાદિઅનવજ્જહેતુસમ્પયોગતો ચ **સોભનાનીતિ વુચ્ચરે** કથીયન્તિ.

કામાવચરસોભનચિત્તવણ્ણના

૧૫. ઇદાનિ સોભનેસુ કામાવચરાનમેવ પઠમં ઉદ્દિટ્ઠત્તા તેસુપિ અબ્યાકતાનં કુસલપુબ્બકત્તા પઠમં કામાવચરકુસલં, તતો તબ્બિપાકં, તદનન્તરં તદેકભૂમિપરિયાપન્નં કિરિયચિત્તઞ્ચ પચ્ચેકં વેદનાઞાણસઙ્ખારભેદેન અટ્ઠધા દસ્સેતું "**સોમનસ્સસહગત**"ન્ત્યાદિ વુત્તં. તત્થ જાનાતિ યથાસભાવં પટિવિજ્ઝતીતિ **ઞાણં**. સેસં વુત્તનયમેવ. એત્થ ચ બલવસદ્ધાય દસ્સનસમ્પત્તિયા પચ્ચયપટિગ્ગાહકાદિસમ્પત્તિયાતિ એવમાદીહિ કારણેહિ સોમનસ્સસહગતતા, પઞ્ઞાસંવત્તનિકકમ્મતો, અબ્યાપજ્જલોકૂપપત્તિતો, ઇન્દ્રિયપરિપાકતો, કિલેસદૂરીભાવતો ચ ઞાણસમ્પયુત્તતા, તબ્બિપરિયાયેન ઉપેક્ખાસહગતતા ચેવ ઞાણવિપ્પયુત્તતા ચ, આવાસસપ્પાયાદિવસેન કાયચિત્તાનં કલ્લભાવતો, પુબ્બે દાનાદીસુ કતપરિચયતાદીહિ ચ અસઙ્ખારિકતા, તબ્બિપરિયાયેન સસઙ્ખારિકતા ચ વેદિતબ્બા.

તત્થ યદા પન યો દેય્યધમ્મપટિગ્ગાહકાદિસમ્પત્તિં, અઞ્ઞં વા સોમનસ્સહેતું આગમ્મ હટ્ઠપહટ્ઠો ''અત્થિ દિન્ન''ન્ત્યાદિનયપ્પવત્તં સમ્માદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા મુત્તચાગતાદિવસેન અસંસીદન્તો અનુસ્સાહિતો પરેહિ દાનાદીનિ પુઞ્ઞાનિ કરોતિ, તદાસ્સ ચિત્તં સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારિકં હોતિ. યદા પન વુત્તનયેનેવ હટ્ઠતુટ્ઠો સમ્માદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વાપિ અમુત્તચાગતાદિવસેન સંસીદમાનો પરેહિ વા ઉસ્સાહિતો કરોતિ, તદાસ્સ તદેવ ચિત્તં સસઙ્ખારિકં હોતિ. યદા પન ઞાતિજનસ્સ પટિપત્તિદસ્સનેન જાતપરિચયા બાલદારકા ભિક્ખૂ દિસ્વા સોમનસ્સજાતા સહસા કિઞ્ચિદેવ હત્થગતં દદન્તિ વા વન્દન્તિ વા, તદા તેસં તતિયં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યદા પન ''દેથ, વન્દથા''તિ ઞાતીહિ ઉસ્સાહિતા એવં પટિપજ્જન્તિ, તદા ચતુત્થં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યદા પન દેય્યધમ્મપટિગ્ગાહકાદીનં અસમ્પત્તિં, અઞ્ઞેસં વા સોમનસ્સહેતૂનં અભાવં આગમ્મ ચતૂસુપિ વિકપ્પેસુ સોમનસ્સરહિતા હોન્તિ, તદા સેસાનિ ચત્તારિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ. **અટ્ઠપી**તિ **પિ**-સદ્દેન દસપુઞ્ઞકિરિયાદિવસેન અનેકવિધતં સમ્પિણ્ડેતિ. તથા હિ વદન્તિ –

''કમેન પુઞ્ઞવત્થૂહિ, ગોચરાધિપતીહિ ચ;
કમ્મહીનાદિતો ચેવ, ગણેય્ય નયકોવિદો''તિ.

ઇમાનિ હિ અટ્ઠ ચિત્તાનિ દસપુઞ્ઞકિરિયવત્થુવસેન પવત્તનતો પચ્ચેકં દસ દસાતિ કત્વા અસીતિ ચિત્તાનિ હોન્તિ, તાનિ ચ છસુ આરમ્મણેસુ પવત્તનતો પચ્ચેકં છગ્ગુણિતાનિ સાસીતિકાનિ ચત્તારિ સતાનિ હોન્તિ, અધિપતિભેદેન પન ઞાણવિપ્પયુત્તાનં ચત્તાલીસાધિકદ્વિસતપરિમાણાનં વીમંસાધિપતિસમ્પયોગાભાવતો તાનિ તિણ્ણં અધિપતીનં વસેન તિગુણિતાનિ વીસાધિકાનિ સત્તસતાનિ, તથા ઞાણસમ્પયુત્તાનિ ચ ચતુન્નં અધિપતીનં વસેન ચતુગ્ગુણિતાનિ સસટ્ઠિકાનિ નવ સતાનીતિ એવં અધિપતિવસેન

સહસ્સં સાસીતિકાનિ ચ છ સતાનિ હોન્તિ, તાનિ કાયવચીમનોકમ્મસઙ્ખાતકમ્મત્તિકવસેન તિગુણિતાનિ ચત્તાલીસાધિકાનિ પઞ્ચ સહસ્સાનિ હોન્તિ, તાનિ ચ હીનમજ્ઝિમપણીતભેદતો તિગુણિતાનિ વીસસતાધિકપન્નરસસહસ્સાનિ હોન્તિ. યં પન વુત્તં **આચરિયબુદ્ધદત્તત્થેરેન** –

> ‘‘સત્તરસ સહસ્સાનિ, દ્વે સતાનિ અસીતિ ચ;
> કામાવચરપુઞ્ઞાનિ, ભવન્તીતિ વિનિદ્દિસે’’તિ.

તં અધિપતિવસેન ગણનપરિહાનિં અનાદિયિત્વા સોતપતિતવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, કાલદેસાદિભેદેન પન નેસં ભેદો અપ્પમેય્યોવ.

કુચ્છિતે (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧) પાપધમ્મે સલયન્તિ કમ્પેન્તિ વિદ્ધંસેન્તિ અપગમેન્તીતિ વા કુસલાનિ. અથ વા કુચ્છિતાકારેન સન્તાને સયનતો પવત્તનતો કુસસઙ્ખાતે પાપધમ્મે લુનન્તિ છિન્દન્તીતિ કુસલાનિ. અથ વા કુચ્છિતે પાપધમ્મે સાનતો તનુકરણતો ઓસાનકરણતો વા કુસસઙ્ખાતેન ઞાણેન, સદ્ધાદિધમ્મજાતેન વા લાતબ્બાનિ સહજાતઉપનિસ્સયભાવેન યથારહં પવત્તેતબ્બાનીતિ કુસલાનિ, તાનેવ યથાવુત્તત્થેન કામાવચરાનિ કુસલચિત્તાનિ ચાતિ **કામાવચરકુસલચિત્તાનિ**.

૧૬. યથા પનેતાનિ પુઞ્ઞકિરિયવસેન, કમ્મદ્વારવસેન, કમ્મવસેન, અધિપતિવસેન ચ પવત્તન્તિ, નેવં વિપાકાનિ દાનાદિવસેન અપ્પવત્તનતો, વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપનાભાવતો, અવિપાકસભાવતો, છન્દાદીનિ પુરક્ખત્વા અપ્પવત્તિતો ચ, તસ્મા તંવસેન પરિહાપેત્વા યથારહં ગણનભેદો યોજેતબ્બો. ઇમાનિપિ ઇટ્ઠઇટ્ઠમજ્ઝત્તારમ્મણવસેન યથાક્કમં સોમનસ્સુપેક્ખાસહિતાનિ. પટિસન્ધાદિવસપ્પવત્તિયં કમ્મસ્સ બલવાબલવભાવતો, તદારમ્મણપ્પવત્તિયં યેભુય્યેન જવનાનુરૂપતો, કદાચિ તત્થાપિ કમ્માનુરૂપતો ચ ઞાણસમ્પયુત્તાનિ, ઞાણવિપ્પયુત્તાનિ ચ હોન્તિ. યથાપયોગં વિના સપ્પયોગઞ્ચ યથાઉપટ્ઠિતેહિ કમ્માદિપચ્ચયેહિ ઉતુભોજનાદિસપ્પાયાસપ્પાયવસેન અસઙ્ખારિકસસઙ્ખારિકાનિ.

૧૭. કિરિયચિત્તાનમ્પિ કુસલે વુત્તનયેન યથારહં સોમનસ્સસહગતાદિતા વેદિતબ્બા.

૧૮. સહેતુકકામાવચરકુસલવિપાકકિરિયચિત્તાનીતિ એત્થ **સહેતુકગ્ગહણં** વિપાકકિરિયાપેક્ખં વિસેસનં કુસલસ્સ એકન્તસહેતુકત્તા. હોતિ હિ યથાલાભયોજના, ‘‘સક્ખરકથલમ્પિ મચ્છગુમ્બમ્પિ ચરન્તમ્પિ તિટ્ઠન્તમ્પી’’ત્યાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) વિય સક્ખરકથલસ્સ ચરણાયોગતો મચ્છગુમ્બાપેક્ખાય ચરણકિરિયા યોજીયતીતિ.

૧૯. સહેતુકામાવચરપુઞ્ઞપાકકિરિયા વેદનાઞાણસઙ્ખારભેદેન પચ્ચેકં વેદનાભેદતો દુવિધત્તા, ઞાણભેદતો ચતુબ્બિધત્તા, સઙ્ખારભેદતો અટ્ઠવિધત્તા ચ સમ્પિણ્ડેત્વા ચતુવીસતિ મતાતિ યોજના. નનુ ચ વેદનાભેદો તાવ યુત્તો તાસં ભિન્નસભાવત્તા. ઞાણસઙ્ખારભેદો પન કથન્તિ? ઞાણસઙ્ખારાનં ભાવાભાવકતોપિ ભેદો ઞાણસઙ્ખારકતોવ યથા વસ્સકતો સુભિક્ખો દુબ્ભિક્ખોતિ, તસ્મા ઞાણસઙ્ખારકતો ભેદો ઞાણસઙ્ખારભેદોતિ ન એત્થ કોચિ વિરોધોતિ.

૨૦. ઇદાનિ સબ્બાનિપિ કામાવચરચિત્તાનિ સમ્પિણ્ડેત્વા દસ્સેતું ‘‘**કામે તેવીસા**’’ત્યાદિ વુત્તં. **કામે** ભવે સત્ત અકુસલવિપાકાનિ, સહેતુકાહેતુકાનિ સોળસ કુસલવિપાકાનીતિ એવં તેવીસતિ વિપાકાનિ દ્વાદસ અકુસલાનિ, અટ્ઠ કુસલાનીતિ **પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ વીસતિ** અહેતુકા તિસ્સો સહેતુકા અટ્ઠાતિ **એકાદસ કિરિયા ચાતિ સબ્બથાપિ** કુસલાકુસલવિપાકકિરિયાનં અન્તોગધભેદેન **ચતુપઞ્ઞાસેવ** કાલદેસસન્તાનાદિભેદેન અનેકવિધભાવેપીત્યત્થો.

કામાવચરસોભનચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

રૂપાવચરચિત્તવણ્ણના

૨૧. ઇદાનિ તદનન્તરુદ્દિટ્ઠસ્સ રૂપાવચરસ્સ નિદ્દેસક્કમો અનુપ્પત્તોતિ તસ્સ ઝાનઙ્ગયોગભેદેન પઞ્ચધા વિભાગં દસ્સેતું ‘‘**વિતક્ક… પે॰… સહિત**’’ન્ત્યાદિમાહ. વિતક્કો ચ વિચારો ચ પીતિ ચ સુખઞ્ચ એકગ્ગતા ચાતિ ઇમેહિ સહિતં **વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસહિતં**. તત્થ આરમ્મણં વિતક્કેતિ સમ્પયુત્તધમ્મે અભિનિરોપેતીતિ **વિતક્કો**, સો સહજાતાનં

આરમ્મણાભિનિરોપનલક્ખણો, યથા હિ કોચિ ગામવાસી પુરિસો રાજવલ્લભં સમ્બન્ધિનં મિત્તં વા નિસ્સાય રાજગેહં અનુપવિસતિ, એવં વિતક્કં નિસ્સાય ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતિ. યદિ એવં કથં અવિતક્કં ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતીતિ? તમ્પિ વિતક્કબલેનેવ અભિનિરોહતિ. યથા હિ સો પુરિસો પરિચયેન તેન વિનાપિ નિરાસઙ્કો રાજગેહં પવિસતિ, એવં પરિચયેન વિતક્કેન વિનાપિ અવિતક્કં ચિત્તં આરમ્મણં અભિનિરોહતિ. **પરિચયો**તિ ચેત્થ સવિતક્કચિત્તસ્સ સન્તાને અભિણ્હપ્પવત્તિવસેન નિબ્બત્તા ચિત્તભાવના. અપિ ચેત્થ પઞ્ચવિઞ્ઞાણં અવિતક્કમ્પિ વત્થારમ્મણસઙ્ઘટ્ટનબલેન, દુતિયજ્ઝાનાદીનિ ચ હેટ્ઠિમભાવનાબલેન અભિરોહન્તિ.

આરમ્મણે તેન ચિત્તં વિચરતીતિ **વિચારો**. સો આરણનુમજ્જનલક્ખણો. તથા હેસ ''અનુસન્ધાનતા''તિ (ધ॰ સ॰ ૮) નિદ્દિટ્ઠો. એત્થ ચ વિચારતો ઓળારિકટ્ઠેન, તસ્સેવ પુબ્બઙ્ગમટ્ઠેન ચ પઠમઘણ્ટાભિઘાતો વિય ચેતસો પઠમાભિનિપાતો વિતક્કો, અનુરવો વિય અનુસઞ્ચરણં વિચારો. વિપ્ફારવાચેત્થ વિતક્કો ચિત્તસ્સ પરિપ્ફન્દનભૂતો, આકાસે ઉપ્પતિતુકામસ્સ સકુણસ્સ પક્ખવિક્ખેપો વિય, પદુમાભિમુખપાતો વિય ચ ગન્ધાનુબન્ધચેતસા ભમરસ્સ, સન્તવુત્તિ વિચારો ચિત્તસ્સ નાતિપરિપ્ફન્દનભૂતો, આકાસે ઉપ્પતિતસ્સ સકુણસ્સ પક્ખપ્પસારણં વિય, પદુમસ્સ ઉપરિભાગે પરિબ્ભમનં વિય ચ પદુમાભિમુખપતિતસ્સ ભમરસ્સ.

પિનયતિ કાયચિત્તં તપ્પેતિ, વડ્ઢેતીતિ વા **પીતિ**, સા સમ્પિયાયનલક્ખણા, આરમ્મણં કલ્લતો ગહણલક્ખણાતિ વુત્તં હોતિ, સમ્પયુત્તધમ્મે સુખયતીતિ **સુખં**, તં ઇટ્ઠાનુભવનલક્ખણં સુભોજનરસસ્સાદકો રાજા વિય. તત્થ આરમ્મણપ્પટિલાભે પીતિયા વિસેસો પાકટો કન્તારખિન્નસ્સ વનન્તોદકદસ્સને વિય, યથાલદ્ધસ્સ અનુભવને સુખસ્સ વિસેસો પાકટો યથાદિટ્ઠઉદકસ્સ પાનાદીસુ વિયાતિ. નાનારમ્મણવિક્ખેપાભાવેન એકં આરમ્મણં અગ્ગં ઇમસ્સાતિ એકગ્ગં, ચિત્તં, તસ્સ ભાવો **એકગ્ગતા**, સમાધિ. સો અવિક્ખેપલક્ખણો. તસ્સ હિ વસેન સસમ્પયુત્તં ચિત્તં અવિક્ખિત્તં હોતિ.

પઠમઞ્ચ દેસનાક્કમતો ચેવ ઉપ્પત્તિક્કમતો ચ આદિભૂતત્તા તં ઝાનઞ્ચ આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનતો, પચ્ચનીકઝાપનતો ચાતિ પઠમજ્ઝાનં, વિતક્કાદિપઞ્ચકં. ઝાનઙ્ગસમુદાયે ચેવ હિ ઝાનવોહારો નેમિઆદિઅઙ્ગસમુદાયે રથવોહારો વિય, તથા હિ વુત્તં **વિભઙ્ગે** ''ઝાનન્તિ વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા''તિ (વિભ॰ ૫૬૯). પઠમજ્ઝાનેન સમ્પયુત્તં કુસલચિત્તં **પઠમજ્ઝાનકુસલચિત્તં**.

કસ્મા પન અઞ્ઞેસુ ફસ્સાદીસુ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ વિજ્જમાનેસુ ઇમેયેવ પઞ્ચ ઝાનઙ્ગવસેન વુત્તાતિ? વુચ્ચતે – ઉપનિજ્ઝાનકિચ્ચવન્તતાય, કામચ્છન્દાદીનં ઉજુપટિપક્ખભાવતો ચ. વિતક્કો હિ આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપેતિ. વિચારો અનુપ્પબન્ધેતિ, પીતિ ચસ્સ પીનનં, સુખઞ્ચ ઉપબ્રૂહનં કરોતિ, અથ નં સસમ્પયુત્તધમ્મં એતેહિ અભિનિરોપનાનુપ્પબન્ધનપીનનઉપબ્રૂહનેહિ અનુગ્ગહિતા એકગ્ગતા સમાધાનકિચ્ચેન અત્તાનં અનુવત્તાપેન્તી એકત્તારમ્મણે સમં, સમ્મા ચ આધિયતિ. ઇન્દ્રિયસમતાવસેન સમં પટિપક્ખધમ્માનં દૂરીભાવેન લીનુદ્ધચ્ચાભાવેન સમ્મા ચ ઠપેતીતિ એવમેતે સમેવ ઉપનિજ્ઝાનકિચ્ચં આવેણિકં. કામચ્છન્દાદિપટિપક્ખભાવે પન સમાધિ કામચ્છન્દસ્સ પટિપક્ખો રાગપ્પણિધિયા ઉજુપચ્ચનીકભાવતો. કામચ્છન્દવસેન હિ નાનારમ્મણેહિ પલોભિતસ્સ પરિબ્ભમન્તસ્સ ચિત્તસ્સ સમાધાનં એકગ્ગતાય હોતિ. પીતિ બ્યાપાદસ્સ પામોજ્જસભાવત્તા. વિતક્કો થિનમિદ્ધસ્સ યોનિસો સઙ્કપ્પનવસેન સવિપ્ફારપ્પવત્તિતો સુખં અવૂપસમાનુતાપસભાવસ્સ ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સ વૂપસન્તસીતલસભાવત્તા. વિચારો વિચિકિચ્છાય આરમ્મણે અનુમજ્જનવસેન પઞ્ઞાપતિરૂપસભાવત્તા. એવં ઉપનિજ્ઝાનકિચ્ચવન્તતાય, કામચ્છન્દાદીનં ઉજુપટિપક્ખભાવતો ચ ઇમેયેવ પઞ્ચ ઝાનઙ્ગભાવેન વવત્થિતાતિ. યથાહુ –

> ''ઉપનિજ્ઝાનકિચ્ચત્તા, કામાદિપટિપક્ખતો;
> સન્તેસુપિ ચ અઞ્ઞેસુ, પઞ્ચેવ ઝાનસઞ્ઞિતા''તિ.

ઉપેક્ખા પનેત્ત સન્તવુત્તિસભાવત્તા સુખેવ અન્તોગધાતિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહુ –

> ''ઉપેક્ખા સન્તવુત્તિત્તા, સુખમિચ્ચેવ ભાસિતા''તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩૨; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૪૪);

પહાનઙ્ગાદિવસેન પનસ્સ વિસેસો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ, તથા અરૂપાવચરલોકુત્તરેસુપિ લબ્ભમાનકવિસેસો. અથેત્થ કામાવચરકુસલેસુ વિય સઙ્ખારભેદો કસ્મા ન ગહિતો. ઇદમ્પિ હિ કેવલં સમથાનુયોગવસેન પટિલદ્ધં સસઙ્ખારિકં, મગ્ગાધિગમવસેન પટિલદ્ધં અસઙ્ખારિકન્તિ સક્કા વત્તુન્તિ? નયિદમેવં મગ્ગાધિગમવસેનસત્તિતો પટિલદ્ધસ્સાપિ અપરભાગે પરિકમ્મવસેનેવ

ઉપ્પજ્જનતો, તસ્મા સબ્બસ્સપિ ઝાનસ્સ પરિકમ્મસઙ્ખાતપુબ્બાભિસઙ્ખારેન વિના કેવલં અધિકારવસેન અનુપ્પજ્જનતો ''અસઙ્ખારિક''ન્તિપિ, અધિકારેન ચ વિના કેવલં પરિકમ્માભિસઙ્ખારેનેવ અનુપ્પજ્જનતો ''સસઙ્ખારિક''ન્તિપિ ન સક્કા વત્તુન્તિ. અથ વા પુબ્બાભિસઙ્ખારવસેનેવ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ ન કદાચિ અસઙ્ખારિકભાવો સમ્ભવતીતિ ''અસઙ્ખારિક''ન્તિ ચ બ્યભિચારાભાવતો ''સસઙ્ખારિક''ન્તિ ચ ન વુત્તન્તિ.

પિ-સદ્દેન ચેત્થ ચતુક્કપઞ્ચકનયવસેન સુદ્ધિકનવકો, તઞ્ચ દુક્ખપ્પટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદુક્ખપ્પટિપદાખિપ્પાભિઞ્ઞાસુખપ્પટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાસુખપ્પટિપદાખિપ્પાભિઞ્ઞાવસેન પટિપદાચતુક્કેન યોજેત્વા દેસિતત્તા ચત્તારો નવકા, પરિત્તં પરિત્તારમ્મણં, પરિત્તં અપ્પમાણારમ્મણં, અપ્પમાણં પરિત્તારમ્મણં, અપ્પમાણં અપ્પમાણારમ્મણન્તિ આરમ્મણચતુક્કેન યોજિતત્તા ચત્તારો નવકા, ''દુક્ખપ્પટિપદં દન્ધાભિઞ્ઞં પરિત્તં પરિત્તારમ્મણં, દુક્ખપ્પટિપદં દન્ધાભિઞ્ઞં પરિત્તં અપ્પમાણારમ્મણ''ન્ત્યાદિના આરમ્મણપ્પટિપદામિસ્સકનયવસેન સોળસ નવકાતિ પઞ્ચવીસતિ નવકાતિ એવમાદિભેદં સઙ્ગણ્હાતિ.

૨૨. ઝાનવિસેસેન નિબ્બત્તિતવિપાકો એકન્તતો તંતંઝાનસદિસોવાતિ વિપાકં ઝાનસદિસમેવ વિભત્તં. ઇમમેવ હિ અત્થં દીપેતું ભગવતા વિપાકનિદ્દેસેપિ કુસલં ઉદ્દિસિત્વાવ તદનન્તરં મહગ્ગતલોકુત્તરવિપાકા વિભત્તા.

૨૫. રૂપાવચરમાનસં **ઝાનભેદેન** પઞ્ચહિ ચતૂહિ તીહિ દ્વીહિ પુન દ્વીહિ ઝાનઙ્ગેહિ સમ્પયોગભેદેન **પઞ્ચધા** પઞ્ચઙ્ગિકં ચતુરઙ્ગિકં તિવઙ્ગિકં દુવઙ્ગિકં પુન દુવઙ્ગિકન્તિ પઞ્ચવિધં હોતિ અવિસેસેન, પુન તં પુઞ્ઞપાકકિરિયાનં પચ્ચેકં પઞ્ચન્નં પઞ્ચન્નં ભેદા પઞ્ચદસધા ભવેત્યત્થો.

રૂપાવચરચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અરૂપાવચરચિત્તવણ્ણના

૨૬. ઇદાનિ અરૂપાવચરં આરમ્મણભેદેન ચતુધા વિભજિત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**આકાસાનઞ્ચાયતના**''તિઆદિ. તત્થ ઉપ્પાદાદિઅન્તરહિતતાય નાસ્સ અન્તોતિ અનન્તં, આકાસઞ્ચ તં અનન્તઞ્ચાતિ આકાસાનન્તં, કસિણુગ્ઘાટિમાકાસો. ''અનન્તાકાસ''ન્તિ ચ વત્તબ્બે ''અગ્યાહિતો''ત્યાદીસુ વિય વિસેસનસ્સ પરનિપાતવસેન ''આકાસાનન્ત''ન્તિ વુત્તં. આકાસાનન્તમેવ આકાસાનઞ્ચં સકત્થે ભાવપચ્ચયવસેન. આકાસાનઞ્ચમેવ આયતનં સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ અધિટ્ઠાનટ્ઠેન દેવાનં દેવાયતનં વિયાતિ આકાસાનઞ્ચાયતનં. તસ્મિં અપ્પનાપ્પત્તં પઠમારુપ્પજ્ઝાનમ્પિ ઇધ ''આકાસાનઞ્ચાયતન''ન્તિ વુત્તં યથા પથવીકસિણારમ્મણં ઝાનં ''પથવીકસિણ''ન્તિ. અથ વા આકાસાનઞ્ચં આયતનં અસ્સાતિ આકાસાનઞ્ચાયતનં, ઝાનં, તેન સમ્પયુત્તં કુસલચિત્તં **આકાસાનઞ્ચાયતનકુસલચિત્તં**.

વિઞ્ઞાણમેવ અનન્તં વિઞ્ઞાણાનન્તં, પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણં. તઞ્હિ ઉપ્પાદાદિઅન્તવન્તમ્પિ અનન્તાકાસે પવત્તનતો અત્તાનં આરબ્ભ પવત્તાય ભાવનાય ઉપ્પાદાદિઅન્તં અગ્ગહેત્વા અનન્તતો ફરણવસેન પવત્તનતો ચ ''અનન્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ. વિઞ્ઞાણાનન્તમેવ વિઞ્ઞાણઞ્ચં આકારસ્સ રસ્સત્તં, ન-કારસ્સ લોપઞ્ચ કત્વા. દુતિયારુપ્પવિઞ્ઞાણેન વા અઞ્ચિતબ્બં પાપુણિતબ્બન્તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચં, તદેવ આયતનં દુતિયારુપ્પસ્સ અધિટ્ઠાનત્તાતિ **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં**. સેસં પુરિમસમં.

નાસ્સ પઠમારુપ્પસ્સ કિઞ્ચનં અપ્પમત્તકં અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિ અવસિટ્ઠં અત્થીતિ અકિઞ્ચનં, તસ્સ ભાવો **આકિઞ્ચઞ્ઞં**, પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણાભાવો. તદેવ આયતનન્ત્યાદિ પુરિમસદિસં.

ઓળારિકાય સઞ્ઞાય અભાવતો, સુખુમાય ચ સઞ્ઞાય અત્થિતાય નેવસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ સઞ્ઞા અત્થિ, નાપિ અસઞ્ઞં અવિજ્જમાનસઞ્ઞન્તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞં, ચતુત્થારુપ્પજ્ઝાનં. દીઘં કત્વા પન ''નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞ''ન્તિ વુત્તં. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞમેવ આયતનં મનાયતનધમ્માયતનપરિયાપન્નત્તાતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં. અથ વા સઞ્ઞાવ વિપસ્સનાય ગોચરભાવં ગન્ત્વા નિબ્બેદજનનસઙ્ખાતસ્સ પટુસઞ્ઞાકિચ્ચસ્સ અભાવતો નેવસઞ્ઞા ચ ઉણ્હોદકે તેજોધાતુ વિય સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેન વિજ્જમાનત્તા ન અસઞ્ઞાતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા, સા એવ આયતનં ઇમસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ નિસ્સયાદિભાવતોતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં. સઞ્ઞાવસેન ચેત્થ ઝાનૂપલક્ખણં નિદસ્સનમત્તં. વેદનાદયોપિ હિ તસ્મિં ઝાને

નેવવેદનાનાવેદનાદિકાયેવાતિ. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનેન સમ્પયુત્તં કુસલચિત્તં **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલચિત્તં**. **પિ**-સદ્દેન ચેત્થ આરમ્મણપ્પટિપદામિસ્સકનયવસેન સોળસક્ખત્તુકદેસનં (ધ॰ સ॰ ૨૬૫-૨૬૮), અઞ્ઞમ્પિ ચ **પાળિયં** આગતનયભેદં સઙ્ગણ્હાતિ.

૩૦. આરમ્મણાનં અતિક્કમિતબ્બાનં, કસિણાકાસવિઞ્ઞાણતદભાવસઙ્ખાતાનં આલમ્બિતબ્બાનઞ્ચ આકાસાદિચતુન્નં ગોચરાનં પભેદેન આરુપ્પમાનસં ચતુબ્બિધં હોતિ. તઞ્હિ યથાક્કમં પઞ્ચમજ્ઝાનારમ્મણં કસિણનિમિત્તં અતિક્કમ્મ તદુગ્ઘાટેન લદ્ધં આકાસમાલમ્બિત્વા તમ્પિ અતિક્કમ્મ તત્થ પવત્તં વિઞ્ઞાણમાલમ્બિત્વા તમ્પિ અતિક્કમ્મ તદભાવભૂતં અકિઞ્ચનભાવમાલમ્બિત્વા તમ્પિ અતિક્કમ્મ તત્થ પવત્તં તતિયારુપ્પવિઞ્ઞાણમાલમ્બિત્વા પવત્તતિ, ન પન રૂપાવચરકુસલં વિય પુરિમપુરિમઅઙ્ગાતિક્કમવસેન પુરિમપુરિમસ્સાપિ આરમ્મણં ગહેત્વા. તેનાહુ આચરિયા –

> ‘‘આરમ્મણાતિક્કમતો, ચતસ્સોપિ ભવન્તિમા;
> અઙ્ગાતિક્કમમેતાસં, ન ઇચ્છન્તિ વિભાવિનો’’તિ; (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬૮);

અરૂપાવચરચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોભનચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

લોકુત્તરચિત્તવણ્ણના

૩૧. ઇદાનિ લોકુત્તરકુસલં ચતુમગ્ગયોગતો, ફલઞ્ચ તદનુરૂપપ્પવત્તિયા ચતુધા વિભજિત્વા દસ્સેતું **‘‘સોતાપત્તિમગ્ગચિત્ત’’**ન્ત્યાદિ વુત્તં. નિબ્બાનં પતિસવનતો ઉપગમનતો, નિબ્બાનમહાસમુદ્દનિન્નતાય સોતસદિસત્તા વા ‘‘સોતો’’તિ વુચ્ચતિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, તસ્સ આપત્તિ આદિતો પજ્જનં પાપુણનં પઠમસમન્નાગમો સોતાપત્તિ આ-ઉપસગ્ગસ્સ આદિકમ્મનિ પવત્તનતો. નિબ્બાનં મગ્ગેતિ, નિબ્બાનત્થિકેહિ વા મગ્ગીયતિ, કિલેસે મારેન્તો ગચ્છતીતિ વા મગ્ગો, તેન સમ્પયુત્તં ચિત્તં મગ્ગચિત્તં, સોતાપત્તિયા લદ્ધં મગ્ગચિત્તં **સોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં**. અથ વા અરિયમગ્ગસોતસ્સ આદિતો પજ્જનં એતસ્સાતિ સોતાપત્તિ, પુગ્ગલો, તસ્સ મગ્ગો સોતાપત્તિમગ્ગો, તેન સમ્પયુત્તં ચિત્તં **સોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં**.

સકિં એકવારં પટિસન્ધિવસેન ઇમં મનુસ્સલોકં આગચ્છતીતિ સકદાગામી, ઇધ પત્વા ઇધ પરિનિબ્બાયી, તત્થ પત્વા તત્થ પરિનિબ્બાયી, ઇધ પત્વા તત્થ પરિનિબ્બાયી, તત્થ પત્વા ઇધ પરિનિબ્બાયી, ઇધ પત્વા તત્થ નિબ્બત્તિત્વા ઇધ પરિનિબ્બાયીતિ પઞ્ચસુ સકદાગામીસુ પઞ્ચમકો ઇધાધિપ્પેતો. સો હિ ઇતો ગન્ત્વા પુન સકિં ઇધ આગચ્છતીતિ. તસ્સ મગ્ગો સકદાગામિમગ્ગો. કિઞ્ચાપિ મગ્ગસમઙ્ગિનો તથાગમનાસમ્ભવતો ફલટ્ઠોયેવ સકદાગામી નામ, તસ્સ પન કારણભૂતો પુરિમુપ્પન્નો મગ્ગો મગ્ગન્તરાવચ્છેદનત્થં ફલટ્ઠેન વિસેસેત્વા વુચ્ચતિ ‘‘સકદાગામિમગ્ગો’’તિ. એવં અનાગામિમગ્ગોતિ. સકદાગામિમગ્ગેન સમ્પયુત્તં ચિત્તં **સકદાગામિમગ્ગચિત્તં**.

પટિસન્ધિવસેન ઇમં કામધાતું ન આગચ્છતીતિ અનાગામી, તસ્સ મગ્ગો અનાગામિમગ્ગો, તેન સમ્પયુત્તં ચિત્તં **અનાગામિમગ્ગચિત્તં**. અગ્ગદક્ખિણેય્યભાવેન પૂજાવિસેસં અરહતીતિ અરહા, અથ વા કિલેસસઙ્ખાતા અરયો, સંસારચક્કસ્સ વા અરા કિલેસા હતા અનેનાતિ અરહા, પાપકરણે રહાભાવતો વા અરહા, અટ્ઠમકો અરિયપુગ્ગલો, તસ્સ ભાવો અરહત્તં, ચતુત્થફલસ્સેતં અધિવચનં, તસ્સ આગમનભૂતો મગ્ગો અરહત્તમગ્ગો, તેન સમ્પયુત્તં ચિત્તં **અરહત્તમગ્ગચિત્તં**.

પિ-સદ્દેન એકેકસ્સ મગ્ગસ્સ નયસહસ્સવસેન ચતુન્નં ચતુસહસ્સભેદં **સચ્ચવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૨૦૬; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૦૬-૨૧૪) આગતં સટ્ઠિસહસ્સભેદં નયં હેટ્ઠા વુત્તનયેન અનેકવિધત્તમ્પિ સઙ્ગણ્હાતિ. તત્થાયં નયસહસ્સમત્તપરિદીપના, કથં? સોતાપત્તિમગ્ગો તાવ ઝાનનામેન પટિપદાભેદં અનામસિત્વા કેવલં સુઞ્ઞતો અપ્પણિહિતોતિ દ્વિધા વિભત્તો, પુન પટિપદાચતુક્કેન યોજેત્વા પચ્ચેકં ચતુધા વિભત્તોતિ એવં ઝાનનામેન દસધા વિભત્તો. તથા મગ્ગસતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગસચ્ચસમથધમ્મખન્ધઆયતનધાતુઆહારફસ્સવેદનાસઞ્ઞાચેતનાચિત્તનામેહિપિ પચ્ચેકં દસદસાકારેહિ વિભત્તો તથા તથા બુજ્ઝનકાનં પુગ્ગલાનં વસેન. તસ્મા ઝાનવસેન દસમગ્ગાદીનં એકૂનવીસતિયા વસેન દસ દસાતિ વીસતિયા ઠાનેસુ દ્વે નયસતાનિ હોન્તિ. પુન તાનિ ચતૂહિ અધિપતીહિ યોજેત્વા પચ્ચેકં ચતુધા વિભત્તાનીતિ એવં અધિપતીહિ અમિસ્સેત્વા દ્વે સતાનિ, મિસ્સેત્વા અટ્ઠ સતાનીતિ સોતાપત્તિમગ્ગે નયસહસ્સં હોતિ, તથા સકદાગામિમગ્ગાદીસુપિ.

૩૨. સોતાપત્તિયા લદ્ધં, સોતાપત્તિસ્સ વા ફલચિત્તં વિપાકભૂતં ચિત્તં **સોતાપત્તિફલચિત્તં**. અરહત્તઞ્ચ તં ફલચિત્તઞ્ચાતિ **અરહત્તફલચિત્તં**.

૩૪. **ચતુમગ્ગપ્પભેદેના**તિ ઇન્દ્રિયાનં અપાટવપાટવતરતમભેદેન ભિન્નસામત્થિયતાય સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસાનં નિરવસેસપ્પહાનં કામરાગબ્યાપાદાનં તનુભાવાપાદનં તેસમેવ નિરવસેસપ્પહાનં રૂપારૂપરાગમાનુદ્ધચ્ચાવિજ્જાનં અનવસેસપ્પહાનન્તિ એવં સંયોજનપ્પહાનવસેન ચતુબ્બિધાનં સોતાપત્તિમગ્ગાદીનં અટ્ઠઙ્ગિકમગ્ગાનં સમ્પયોગભેદેન ચતુમગ્ગસઙ્ખાતં લોકુત્તરકુસલં ચતુધા હોતિ, વિપાકં પન **તસ્સેવ** કુસલસ્સ **ફલત્તા** તદનુરૂપતો તથા ચતુધાતિ એવં **અનુત્તરં** અત્તનો ઉત્તરિતરાભાવેન અનુત્તરસઙ્ખાતં લોકુત્તરં ચિત્તં અટ્ઠધા મતન્તિ યોજના.

કિરિયાનુત્તરસ્સ પન અસમ્ભવતો દ્વાદસવિધતા ન વુત્તા. કસ્મા પન તસ્સ અસમ્ભવોતિ? મગ્ગસ્સ એકચિત્તક્ખણિકત્તા. યદિ હિ મગ્ગચિત્તં પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જેય્ય, તદુપ્પત્તિયા કિરિયભાવો સક્કા વત્તું. તં પન કિલેસસમુચ્છેદકવસેનેવ ઉપલભિતબ્બતો એકવારપ્પવત્તેનેવ ચ તેન અસનિસમ્પાતેન વિય તરુઆદીનં સમૂલવિદ્ધંસનસ્સ તંતંકિલેસાનં અચ્ચન્તં અપ્પવત્તિયા સાધિતત્તા પુન ઉપ્પજ્જમાનેપિ કાતબ્બાભાવતો દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થઞ્ચ ફલસમાપત્તિયા એવ નિબ્બાનારમ્મણવસેન પવત્તનતો ન કદાચિ સેક્ખાનં અસેક્ખાનં વા ઉપ્પજ્જતિ. તસ્મા નત્થિ સબ્બથાપિ લોકુત્તરકિરિયચિત્તન્તિ.

લોકુત્તરચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચિત્તગણનસઙ્ગહવણ્ણના

૩૫. “**દ્વાદસાકુસલાનેવ**”ન્ત્યાદિ યથાવુત્તાનં ચતુભૂમિકચિત્તાનં ગણનસઙ્ગહો.

૩૬. એવં જાતિવસેન સઙ્ગહં દસ્સેત્વા પુન ભૂમિવસેન દસ્સેતું “**ચતુપઞ્ઞાસધા કામે**”ત્યાદિ વુત્તં. **કામે** ભવે ચિત્તાનિ ચતુપઞ્ઞાસધા ઈરયે, **રૂપે** ભવે પન્નરસ ઈરયે, **આરુપ્પે** ભવે દ્વાદસ ઈરયે, **અનુત્તરે** પન નવવિધે ધમ્મસમુદાયે ચિત્તાનિ અટ્ઠધા **ઈરયે**, કથેય્યાત્યત્થો. એત્થ ચ કામતણ્હાદિવિસયભાવેન કામભવાદિપરિયાપન્નાનિ ચિત્તાનિ સકસકભૂમિતો અઞ્ઞત્થ પવત્તમાનાનિપિ કામભવાદીસુ ચિત્તાનીતિ વુત્તાનિ, યથા મનુસ્સિત્થિયા કુચ્છિસ્મિં નિબ્બત્તોપિ તિરચ્છાનગતો તિરચ્છાનયોનિપરિયાપન્નત્તા તિરચ્છાનેસ્વેવ સઙ્ગય્હતિ. કત્થચિ અપરિયાપન્નાનિ નવવિધલોકુત્તરધમ્મસમૂહેકદેસભૂતાનિ ‘‘રુક્ખે સાખા’’ત્યાદીસુ વિય અનુત્તરે ચિત્તાનીતિ વુત્તાનિ. અથ વા ‘‘કામે, રૂપે’’તિ ચ ઉત્તરપદલોપનિદ્દેસો. અરૂપે ભવાનિ આરુપ્પાનિ. નત્થિ એતેસં ઉત્તરં ચિત્તન્તિ અનુત્તરાનીતિ ઉપયોગબહુવચનવસેન **કામે** કામાવચરાનિ ચિત્તાનિ ચતુપઞ્ઞાસધા ઈરયે, **રૂપે** રૂપાવચરાનિ ચિત્તાનિ પન્નરસ ઈરયે, **આરુપ્પે** આરુપ્પાનિ ચિત્તાનિ દ્વાદસ ઈરયે. **અનુત્તરે** લોકુત્તરાનિ ચિત્તાનિ અટ્ઠધા ઈરયેતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધો દટ્ઠબ્બો.

૩૭. **ઇત્થં** યથાવુત્તેન જાતિભેદભિન્નચતુભૂમિકચિત્તભેદવસેન એકૂનનવુતિપ્પભેદં કત્વા **માનસં** ચિત્તં **વિચક્ખણા** વિસેસેન અત્થચક્ખણસભાવા પણ્ડિતા વિભજન્તિ. અથ વા **એકવીસસતં** એકુત્તરવીસાધિકં સતં વિભજન્તિ.

ચિત્તગણનસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિત્થારગણનવણ્ણના

૩૮. ઝાનઙ્ગવસેન પઠમજ્ઝાનસદિસત્તા પઠમજ્ઝાનઞ્ચ તં સોતાપત્તિમગ્ગચિત્તઞ્ચેતિ **પઠમજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તં**. પાદકજ્ઝાનસમ્મસિતજ્ઝાનપુગ્ગલજ્ઝાસયેસુપિ, હિ અઞ્ઞતરવસેન તંતંઝાનસદિસત્તા વિતક્કાદિઅઙ્ગપાતુભાવેન ચત્તારોપિ મગ્ગા પઠમજ્ઝાનાદિવોહારં લભન્તા પચ્ચેકં પઞ્ચધા વિભજન્તિ. તેનાહ ‘‘ઝાનઙ્ગયોગભેદેના’’ત્યાદિ, તત્થ પઠમજ્ઝાનાદીસુ યં યં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તતો તતો વુટ્ઠાય સઙ્ખારે સમ્મસન્તસ્સ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના પવત્તા, તં **પાદકજ્ઝાનં** વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાય પદટ્ઠાનભાવતો. યં યં ઝાનં સમ્મસન્તસ્સ સા પવત્તા, તં **સમ્મસિતજ્ઝાનં**. ‘‘અહો વત મે પઠમજ્ઝાનસદિસો મગ્ગો પઞ્ચઙ્ગિકો, દુતિયજ્ઝાનાદીસુ વા અઞ્ઞતરસદિસો ચતુરઙ્ગાદિભેદો મગ્ગો ભવેય્યા’’તિ એવં યોગાવચરસ્સ ઉપ્પન્નજ્ઝાસયો **પુગ્ગલજ્ઝાસયો** નામ.

તત્થ યેન પઠમજ્ઝાનાદીસુ અઞ્ઞતરં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય પકિણ્ણકસઙ્ખારે સમ્મસિત્વા મગ્ગો ઉપ્પાદિતો હોતિ, તસ્સ સો મગ્ગો પઠમજ્ઝાનાદીસુ તંતંપાદકજ્ઝાનસદિસો હોતિ. સચે પન વિપસ્સનાપાદકં કિઞ્ચિ ઝાનં નત્થિ, કેવલં પઠમજ્ઝાનાદીસુ અઞ્ઞતરં ઝાનં સમ્મસિત્વા મગ્ગો ઉપ્પાદિતો હોતિ, તસ્સ સો સમ્મસિતજ્ઝાનસદિસો હોતિ. યદા પન યં કિઞ્ચિ ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય અઞ્ઞતરં સમ્મસિત્વા મગ્ગો ઉપ્પાદિતો હોતિ, તદા પુગ્ગલજ્ઝાસયવસેન દ્વીસુ અઞ્ઞતરસદિસો હોતિ. સચે પન પુગ્ગલસ્સ તથાવિધો અજ્ઝાસયો નત્થિ, હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ઉપરૂપરિઝાનધમ્મે સમ્મસિત્વા ઉપ્પાદિતમગ્ગો પાદકજ્ઝાનં અનપેક્ખિત્વા સમ્મસિતજ્ઝાનસદિસો હોતિ. ઉપરૂપરિઝાનતો પન વુટ્ઠાય હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમજ્ઝાનધમ્મે સમ્મસિત્વા ઉપ્પાદિતમગ્ગો સમ્મસિતજ્ઝાનં અનપેક્ખિત્વા પાદકજ્ઝાનસદિસો હોતિ. હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમજ્ઝાનતો હિ ઉપરૂપરિઝાનં બલવતરન્તિ. વેદનાનિયમો પન સબ્બત્થાપિ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાનિયમેન હોતિ. તથા સુક્ખવિપસ્સકસ્સ સકલજ્ઝાનઙ્ગનિયમો. તસ્સ હિ પાદકજ્ઝાનાદીનં અભાવેન તેસં વસેન નિયમાભાવતો વિપસ્સનાનિયમેન પઞ્ચઙ્ગિકોવ મગ્ગો હોતીતિ. અપિચ સમાપત્તિલાભિનોપિ ઝાનં પાદકં અકત્વા પકિણ્ણકસઙ્ખારે સમ્મસિત્વા ઉપ્પાદિતમગ્ગોપિ વિપસ્સનાનિયમેનેવ પઞ્ચઙ્ગિકોવ હોતીતિ અયમેત્થ અટ્ઠકથાદિતો ઉદ્ધટો વિનિચ્છયસારો. થેરવાદદસ્સનાદિવસપ્પવત્તો પન પપઞ્ચો અટ્ઠકથાદીસુ વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. યથા ચેત્થ, એવં સબ્બત્થાપિ વિત્થારનયો તત્થ તત્થ વુત્તનયેન ગહેતબ્બો. ગન્થભીરુકજનાનુગ્ગહત્થં પનેત્થ સઙ્ખેપકથા અધિપ્પેતા.

૪૨. યથા **રૂપાવચરં** ચિત્તં પઠમાદિપઞ્ચવિધઝાનભેદેન **ગય્હતિ** ''પઠમજ્ઝાન''ન્ત્યાદિના વુચ્ચતિ , તથા અનુત્તરમ્પિ ચિત્તં ''પઠમજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્ત''ન્ત્યાદિના ગય્હતિ. આરુપ્પઞ્ચાપિ ઉપેક્ખેકગ્ગતાયોગેન અઙ્ગસમતાય પઞ્ચમજ્ઝાને ગય્હતિ, પઞ્ચમજ્ઝાનવોહારં લભતીત્યત્થો. અથ વા **રૂપાવચરં** ચિત્તં અનુત્તરઞ્ચ **પઠમાદિઝાનભેદે** ''પઠમજ્ઝાનકુસલચિત્તં, પઠમજ્ઝાનસોતાપત્તિમગ્ગચિત્તન્ત્યાદિના યથા ગય્હતિ, તથા આરુપ્પઞ્ચાપિ **પઞ્ચમે** ઝાને ગય્હતીતિ યોજના. આચરિયસ્સાપિ હિ અયમેવ યોજના અધિપ્પેતાતિ દિસ્સતિ **નામરૂપપરિચ્છેદે** ઉજુકમેવ તથા વુત્તત્તા. વુત્તઞ્હિ તત્થ –

''રૂપાવચરચિત્તાનિ, ગય્હન્તાનુત્તરાનિ ચ;
પઠમાદિઝાનભેદે, આરુપ્પઞ્ચાપિ પઞ્ચમે''તિ. (નામ॰ પરિ॰ ૨૪);

તસ્માતિ યસ્મા રૂપાવચરં વિય અનુત્તરમ્પિ પઠમાદિઝાનભેદે ગય્હતિ, આરુપ્પઞ્ચાપિ પઞ્ચમે ગય્હતિ, યસ્મા વા ઝાનઙ્ગયોગભેદેન એકેકં પઞ્ચધા કત્વા અનુત્તરં ચિત્તં ચત્તાલીસવિધન્તિ વુચ્ચતિ, રૂપાવચરલોકુત્તરાનિ વિય ચ પઠમાદિઝાનભેદે, તથા આરુપ્પઞ્ચાપિ પઞ્ચમે ગય્હતિ, તસ્મા પઠમાદિકમેકેકં ઝાનં લોકિયં તિવિધં, લોકુત્તરં અટ્ઠવિધન્તિ એકાદસવિધં. અન્તે તુ ઝાનં **તેવીસતિવિધં** તિવિધરૂપાવચરદ્વાદસવિધઅરૂપાવચરઅટ્ઠલોકુત્તરવસેનાત્યત્થો.

૪૩. પાદકજ્ઝાનાદિવસેન ગણનવુદ્ધિ કુસલવિપાકેસ્વેવ સમ્ભવતીતિ તેસમેવ ગણનં એકવીસસતગણનાય અઙ્ગભાવેન દસ્સેન્તો આહ ''**સત્તતિંસા**''ત્યાદિ.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

ચિત્તપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ચેતસિકપરિચ્છેદવણ્ણના

સમ્પયોગલક્ખણવણ્ણના

૧. એવં તાવ ચિત્તં ભૂમિજાતિસમ્પયોગસઙ્ખારઝાનારમ્મણમગ્ગભેદેન યથારહં વિભજિત્વા ઇદાનિ ચેતસિકવિભાગસ્સ અનુપ્પત્તત્તા પઠમં તાવ ચતુબ્બિધસમ્પયોગલક્ખણસન્દસ્સનવસેન ચેતસિકલક્ખણં ઠપેત્વા, તદનન્તરં અઞ્ઞસમાનઅકુસલસોભનવસેન તીહિ રાસીહિ ચેતસિકધમ્મે ઉદ્દિસિત્વા, તેસં સોળસહાકારેહિ સમ્પયોગં, તેત્તિંસવિધેન સઙ્ગહઞ્ચ દસ્સેતું “**એકુપ્પાદનિરોધા ચા**”ત્યાદિ આરદ્ધં. ચિત્તેન સહ એકતો ઉપ્પાદો ચ નિરોધો ચ યેસં તે **એકુપ્પાદનિરોધા**. એકં આલમ્બણઞ્ચ વત્થુ ચ યેસં તે **એકાલમ્બણવત્થુકા**. એવં ચતૂહિ લક્ખણેહિ **ચેતોયુત્તા** ચિત્તેન સમ્પયુત્તા દ્વિપઞ્ઞાસ લક્ખણા ધારણતો **ધમ્મા** નિયતયોગિનો, અનિયતયોગિનો ચ ચેતસિકા મતા.

તત્થ યદિ એકુપ્પાદમત્તેનેવ ચેતોયુત્તાતિ અધિપ્પેતા, તદા ચિત્તેન સહ ઉપ્પજ્જમાનાનં રૂપધમ્માનમ્પિ ચેતોયુત્તતા આપજ્જેય્યાતિ એકનિરોધગ્ગહણં. એવમ્પિ ચિત્તાનુપરિવત્તિનો વિઞ્ઞત્તિદ્વયસ્સ પસઙ્ગો નસક્કા નિવારેતું, તથા ‘‘એકતો ઉપ્પાદો વા નિરોધો વા એતેસન્તિ એકુપ્પાદનિરોધા’’તિ પરિકપ્પેન્તસ્સ પુરેતરમુપ્પજ્જિત્વા ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે નિરુજ્ઝમાનાનમ્પિ રૂપધમ્માનન્તિ એકાલમ્બણગ્ગહણં. યે એવં તિવિધલક્ખણા, તે નિયમતો એકવત્થુકેવાતિદસ્સનત્થં એકવત્થુકગ્ગહણન્તિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

સમ્પયોગલક્ખણવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અઞ્ઞસમાનચેતસિકવણ્ણના

૨. **કથન્તિ** સરૂપસમ્પયોગાકારાનં કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. ફુસતીતિ **ફસ્સો** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ ધમ્મુદ્દેસવારફસ્સપઞ્ચમકરાસિવણ્ણના), સ્વાયં ફુસનલક્ખણો. અયઞ્હિ અરૂપધમ્મોપિ સમાનો આરમ્મણે ફુસનાકારેનેવ પવત્તતિ, સા ચસ્સ ફુસનાકારપ્પવત્તિ અમ્બિલખાદકાદીનં પસ્સન્તસ્સ પરસ્સ ખેળુપ્પાદાદિ વિય દટ્ઠબ્બા. વેદયતિ આરમ્મણરસં અનુભવતીતિ **વેદના**, સા વેદયિતલક્ખણા. આરમ્મણરસાનુભવનઞ્હિ પત્વા સેસસમ્પયુત્તધમ્મા એકદેસમત્તેનેવ રસં અનુભવન્તિ, એકંસતો પન ઇસ્સરવતાય વેદનાવ અનુભવતિ. તથા હેસા ‘‘સુભોજનરસાનુભવનકરાજા વિયા’’તિ વુત્તા. સુખાદિવસેન પનસ્સા ભેદં સયમેવ વક્ખતિ. નીલાદિભેદં આરમ્મણં સઞ્જાનાતિ સઞ્ઞં કત્વા જાનાતીતિ **સઞ્ઞા**, સા સઞ્જાનનલક્ખણા. સા હિ ઉપ્પજ્જમાના દારુઆદીસુ વડ્ઢકિઆદીનં સઞ્ઞાણકરણં વિય પચ્છા સઞ્જાનનસ્સ કારણભૂતં આકારં ગહેત્વા ઉપ્પજ્જતિ. નિમિત્તકારિકાય તાવેતં યુજ્જતિ, નિમિત્તેન સઞ્જાનન્તિયા પન કથન્તિ? સાપિ પુન અપરાય સઞ્ઞાય સઞ્જાનનસ્સ નિમિત્તં આકારં ગહેત્વા ઉપ્પજ્જતીતિ ન એત્થ કોચિ અસમ્ભવો.

ચેતેતિ અત્તના સમ્પયુત્તધમ્મે આરમ્મણે અભિસન્દહતિ, સઙ્ખતાભિસઙ્ખરણે વા બ્યાપારમાપજ્જતીતિ **ચેતના**. તથા હિ અયમેવ અભિસઙ્ખરણે પધાનત્તા વિભઙ્ગે સુત્તન્તભાજનિયે સઙ્ખારક્ખન્ધં વિભજન્તેન ‘‘સઙ્ખતમભિસઙ્ખરોન્તીતિ સઙ્ખારા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯) વત્વા ‘‘ચક્ખુસમ્ફસ્સજા ચેતના’’ત્યાદિના (વિભ॰ ૨૧)

નિદ્દિટ્ઠા. સા ચેતયિતલક્ખણા, જેટ્ઠસિસ્સમહાવડ્ઢકિઆદયો વિય સકિચ્ચપરકિચ્ચસાધિકાતિ દટ્ઠબ્બં. **એકગ્ગતાવિતક્કવિચારપીતીનં** સરૂપવિભાવનં હેટ્ઠા આગતમેવ.

જીવન્તિ તેન સમ્પયુત્તધમ્માતિ જીવિતં, તદેવ સહજાતાનુપાલને આધિપચ્ચયોગેન ઇન્દ્રિયન્તિ **જીવિતિન્દ્રિયં**, તં અનુપાલનલક્ખણં ઉપ્પલાદિઅનુપાલકં ઉદકં વિય. કરણં કારો, મનસ્મિં કારો **મનસિકારો**, સો ચેતસો આરમ્મણે સમન્નાહારલક્ખણો. વિતક્કો હિ સહજાતધમ્માનં આરમ્મણે અભિનિરોપનસભાવત્તા તે તત્થ પક્ખિપન્તો વિય હોતિ, ચેતના અત્તના આરમ્મણગ્ગહણેન યથારુળ્હે ધમ્મેપિ તત્થ તત્થ નિયોજેન્તી બલનાયકો વિય હોતિ, મનસિકારો તે આરમ્મણાભિમુખં પયોજનતો આજાનીયાનં પયોજનકસારથિ વિયાતિ અયમેતેસં વિસેસો. ધમ્માનઞ્હિ તં તં યાથાવસરસલક્ખણં સભાવતો પટિવિજ્ઝિત્વા ભગવતા તે તે ધમ્મા વિભત્તાતિ ભગવતિ સદ્ધાય ''એવં વિસેસા ઇમે ધમ્મા''તિ ઓકપ્પેત્વા ઉગ્ગહણપરિપુચ્છાદિવસેન તેસં સભાવસમધિગમાય યોગો કરણીયો, ન પન તત્થ તત્થ વિપ્પટિપજ્જન્તેહિ સમ્મોહો આપજ્જિતબ્બોતિ અયમેત્થ આચરિયાનં અનુસાસની. સબ્બેસમ્પિ એકૂનનવુતિચિત્તાનં સાધારણા નિયમતો તેસુ ઉપ્પજ્જનતોતિ **સબ્બચિત્તસાધારણા** નામ.

૩. અધિમુચ્ચનં **અધિમોક્ખો**, સો સન્નિટ્ઠાનલક્ખણો, આરમ્મણે નિચ્ચલભાવેન ઇન્દખીલો વિય દટ્ઠબ્બો. વીરાનં ભાવો, કમ્મં, વિધિના ઈરયિતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ વા **વીરિયં**, ઉસ્સાહો, સો સહજાતાનં ઉપત્થમ્ભનલક્ખણો. વીરિયવસેન હિ તેસં ઓલીનવુત્તિતા ન હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા ઇમસ્સ વિતક્કાદીહિ વિસેસો સુપાકટો હોતિ. છન્દનં **છન્દો**, આરમ્મણેન અત્થિકતા, સો કત્તુકામતાલક્ખણો. તથા હેસ ''આરમ્મણગ્ગહણે ચેતસો હત્થપ્પસારણં વિયા''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ યેવાપનકવણ્ણના) વુચ્ચતિ. દાનવત્થુવિસ્સજ્જનવસેન પવત્તકાલેપિ ચેસ વિસ્સજ્જિતબ્બેન તેન અત્થિકોવ ખિપિતબ્બઉસૂનં ગહણે અત્થિકો ઇસ્સાસો વિય. સોભનેસુ તદિતરેસુ ચ પકારેન કિણ્ણા વિપ્પકિણ્ણાતિ **પકિણ્ણકા**.

૪. સોભનાપેક્ખાય ઇતરે, ઇતરાપેક્ખાય સોભના ચ અઞ્ઞે નામ, તેસં સમાના ન ઉદ્ધચ્ચસદ્ધાદયો વિય અકુસલાદિસભાવાયેવાતિ **અઞ્ઞસમાના**.

અઞ્ઞસમાનચેતસિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અકુસલચેતસિકવણ્ણના

૫. એવં તાવ સબ્બચિત્તસાધારણવસેન, પકિણ્ણકવસેન ચ સોભનેતરસભાવે તેરસ ધમ્મે ઉદ્દિસિત્વા ઇદાનિ હેટ્ઠા ચિત્તવિભાગે નિદ્દિટ્ઠાનુક્કમેન અકુસલધમ્મપરિયાપન્ને પઠમં, તતો સોભનધમ્મપરિયાપન્ને ચ દસ્સેતું ''**મોહો**''ત્યાદિ વુત્તં. અહેતુકા પન આવેણિકધમ્મા નત્થીતિ ન તે વિસું વુત્તા. આરમ્મણે મુય્હતીતિ **મોહો**, અઞ્ઞાણં, સો આરમ્મણસભાવચ્છાદનલક્ખણો. આરમ્મણગ્ગહણવસપ્પવત્તોપિ હેસ તસ્સ યથાસભાવપ્પટિચ્છાદનાકારેનેવ પવત્તતિ. ન હિરીયતિ ન લજ્જતીતિ અહિરિકો, પુગ્ગલો, ધમ્મસમૂહો વા. અહિરિકસ્સ ભાવો અહિરિક્કં, તદેવ **અહિરિકં**. ન ઓત્તપ્પતીતિ **અનોત્તપ્પં**. તત્થ ગૂથતો ગામસૂકરો વિય કાયદુચ્ચરિતાદિતો અજિગુચ્છનલક્ખણં અહિરિકં, અગ્ગિતો સલભો વિય તતો અનુત્તાસલક્ખણં અનોત્તપ્પં. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘જિગુચ્છતિ નાહિરિકો, પાપા ગૂથાવ સૂકરો;
ન ભાયતિ અનોત્તપ્પી, સલભો વિય પાવકા’’તિ.

ઉદ્ધતસ્સ ભાવો **ઉદ્ધચ્ચં**, તં ચિત્તસ્સ અવૂપસમલક્ખણં પાસાણાભિઘાતસમુદ્ધતભસ્મં વિય. લુબ્ભતીતિ **લોભો**, સો આરમ્મણે અભિસઙ્ગલક્ખણો મક્કટાલેપો વિય. ચિત્તસ્સ આલમ્બિતુકામતામત્તં છન્દો, લોભો તત્થ અભિગિજ્ઝનન્તિ અયમેતેસં વિસેસો. ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ મિચ્છાભિનિવેસલક્ખણા દિટ્ઠિ. ઞાણઞ્હિ આરમ્મણં યથાસભાવતો જાનાતિ, દિટ્ઠિ યથાસભાવં વિજહિત્વા અયાથાવતો ગણ્હાતીતિ અયમેતેસં વિસેસો. ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’ત્યાદિના મઞ્ઞતીતિ **માનો**, સો ઉણ્ણતિલક્ખણો. તથા હેસ ‘‘કેતુકમ્યતાપચ્ચુપટ્ઠાનો’’તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૦૦) વુત્તો. દુસ્સતીતિ **દોસો**, સો ચણ્ડિક્કલક્ખણો પહટાસીવિસો વિય, ઇસ્સતીતિ **ઇસ્સા**, સા પરસમ્પત્તિઉસૂયનલક્ખણા. મચ્છરસ્સ ભાવો **મચ્છરિયં**, ‘‘મા ઇદં અચ્છરિયં અઞ્ઞેસં હોતુ, મય્હમેવ હોતૂ’’તિ પવત્તં વા **મચ્છરિયં**, તં અત્તસમ્પત્તિનિગૂહનલક્ખણં. કુચ્છિતં કતન્તિ કુકતં. કતાકતદુચ્ચરિતસુચરિતં. અકતમ્પિ હિ કુકત’’ન્તિ વોહરન્તિ ‘‘યં મયા અકતં. તં કુકત’’ન્તિ. ઇધ પન કતાકતં આરબ્ભ ઉપ્પન્નો વિપ્પટિસારચિત્તુપ્પાદો કુકતં, તસ્સ ભાવો **કુક્કુચ્ચં**, તં કતાકતદુચ્ચરિતસુચરિતાનુસોચનલક્ખણં. થિનનં **થિનં**, અનુસ્સાહનાવસંસીદનવસેન સંહતભાવો. મિદ્ધનં **મિદ્ધં**, વિગતસામત્થિયતા, અસત્તિવિઘાતો વા, તત્થ થિનં ચિત્તસ્સ અકમ્મઞ્ઞતાલક્ખણં, મિદ્ધં વેદનાદિક્ખન્ધત્તયસ્સાતિ અયમેતેસં વિસેસો. તથા હિ **પાળિયં** (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૨-૧૧૬૩) ‘‘તત્થ કતમં થિનં? યા ચિત્તસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા. તત્થ કતમં મિદ્ધં? યા કાયસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા’’ત્યાદિના ઇમેસં નિદ્દેસો પવત્તો. નનુ ચ ‘‘કાયસ્સા’’તિ વચનતો રૂપકાયસ્સપિ અકમ્મઞ્ઞતા મિદ્ધન્તિ તસ્સ રૂપભાવોપિ આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ, તત્થ તત્થ આચરિયેહિ આનીતકારણવસેનેવસ્સ પટિક્ખિત્તત્તા. તથા હિ મિદ્ધવાદિમતપ્પટિક્ખેપનત્થં તેસં વાદનિક્ખેપપુબ્બકં અટ્ઠકથાદીસુ બહુધા વિત્થારેન્તિ આચરિયા. અયં પનેત્થ સઙ્ગહો –

‘‘કેચિ મિદ્ધમ્પિ રૂપન્તિ, વદન્તેતં ન યુજ્જતિ;
પહાતબ્બેસુ વુત્તત્તા, કામચ્છન્દાદયો વિય.

‘‘પહાતબ્બેસુ અક્ખાત-મેતં નીવરણેસુ હિ;
રૂપન્તુ ન પહાતબ્બ-મક્ખાતં દસ્સનાદિના.

‘‘‘ન તુમ્હં ભિક્ખવે રૂપં, પજહેથા’તિ પાઠતો;
પહેય્યભાવલેસોપિ, યત્થ રૂપસ્સ દિસ્સતિ.

‘‘તત્થ તબ્બિસયચ્છન્દ-રાગહાનિ પકાસિતા;
વુત્તઞ્હિ તત્થ યો છન્દ-રાગક્ખેપોતિઆદિકં.

‘‘રૂપારૂપેસુ મિદ્ધેસુ, અરૂપં તત્થ દેસિતં;
ઇતિ ચે નત્થિ તં તત્થ, અવિસેસેન પાઠતો.

‘‘સક્કા હિ અનુમાતું યં, મિદ્ધં રૂપન્તિ ચિન્તિતં;
તમ્પિ નીવરણં મિદ્ધ-ભાવતો ઇતરં વિય.

‘‘સમ્પયોગાભિધાના ચ, ન તં રૂપન્તિ નિચ્છયો;
અરૂપીનઞ્હિ ખન્ધાનં, સમ્પયોગો પવુચ્ચતિ.

‘‘તથારુપ્પે સમુપ્પત્તિ, પાઠતો નત્થિ રૂપતા;
નિદ્દા ખીણાસવાનન્તુ, કાયગેલઞ્ઞતો સિયા’’તિ.

અકુસલચેતસિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોભનચેતસિકવણ્ણના

૬. સદ્દહતીતિ **સદ્ધા**, બુદ્ધાદીસુ પસાદો, સા સમ્પયુત્તધમ્માનં પસાદનલક્ખણા ઉદકપ્પસાદકમણિ વિય. સરણં **સતિ**, અસમ્મોસો, સા સમ્પયુત્તધમ્માનં સારણલક્ખણા. હિરીયતિ કાયદુચ્ચરિતાદીહિ જિગુચ્છતીતિ **હિરી**, સા પાપતો જિગુચ્છનલક્ખણા. ઓત્તપ્પતીતિ **ઓત્તપ્પં**, તં પાપતો ઉત્તાસલક્ખણં. અત્તગારવવસેન પાપતો જિગુચ્છનતો કુલવધૂ વિય હિરી, પરગારવવસેન પાપતો ઉત્તાસનતો વેસિયા વિય ઓત્તપ્પં. લોભપ્પટિપક્ખો **અલોભો**, સો આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અલગ્ગતાલક્ખણો મુત્તભિક્ખુ વિય. દોસપ્પટિપક્ખો **અદોસો**, સો અચણ્ડિક્કલક્ખણો અનુકૂલમિત્તો વિય. તેસુ ધમ્મેસુ મજ્ઝત્તતા **તત્રમજ્ઝત્તતા**, સા ચિત્તચેતસિકાનં અજ્ઝુપેક્ખનલક્ખણા સમપ્પવત્તાનં અસ્સાનં અજ્ઝુપેક્ખકો સારથિ વિય.

કાયસ્સ પસ્સમ્ભનં **કાયપ્પસ્સદ્ધિ**. ચિત્તસ્સ પસ્સમ્ભનં **ચિત્તપ્પસ્સદ્ધિ**. ઉભોપિ ચેતા કાયચિત્તદરથવૂપસમલક્ખણા. કાયસ્સ લહુભાવો **કાયલહુતા**. તથા **ચિત્તલહુતા**. તા કાયચિત્તગરુભાવવૂપસમલક્ખણા. કાયસ્સ મુદુભાવો **કાયમુદુતા**. તથા **ચિત્તમુદુતા**. તા કાયચિત્તથદ્ધભાવવૂપસમલક્ખણા. કમ્મનિ સાધુ કમ્મઞ્ઞં, તસ્સ ભાવો કમ્મઞ્ઞતા, કાયસ્સ કમ્મઞ્ઞતા **કાયકમ્મઞ્ઞતા**. તથા **ચિત્તકમ્મઞ્ઞતા**. તા કાયચિત્તઅકમ્મઞ્ઞભાવવૂપસમલક્ખણા. પગુણસ્સ ભાવો પાગુઞ્ઞં, તદેવ પાગુઞ્ઞતા, કાયસ્સ પાગુઞ્ઞતા **કાયપાગુઞ્ઞતા**. તથા **ચિત્તપાગુઞ્ઞતા**. તા કાયચિત્તાનં ગેલઞ્ઞવૂપસમલક્ખણા. કાયસ્સ ઉજુકભાવો **કાયુજુકતા**. તથા **ચિત્તુજુકતા**. તા કાયચિત્તાનં અજ્જવલક્ખણા. યથાક્કમં પનેતા કાયચિત્તાનં સારમ્ભાદિકરધાતુક્ખોભપટિપક્ખપચ્ચયસમુટ્ઠાના, **કાયો**તિ ચેત્થ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયસ્સ ગહણં. યસ્મા ચેતે દ્વે દ્વે ધમ્માવ એકતો હુત્વા યથાસકં પટિપક્ખધમ્મે હનન્તિ, તસ્મા ઇધેવ દુવિધતા વુત્તા, ન સમાધિઆદીસુ. અપિચ ચિત્તપ્પસ્સદ્ધિઆદીહિ ચિત્તસ્સેવ પસ્સદ્ધાદિભાવો હોતિ, કાયપ્પસ્સદ્ધિઆદીહિ પન રૂપકાયસ્સપિ તંસમુટ્ઠાનપણીતરૂપફરણવસેનાતિ તદત્થસન્દસ્સનત્થઞ્ચેત્થ દુવિધતા વુત્તા. સોભનાનં સબ્બેસમ્પિ સાધારણા નિયમેન તેસુ ઉપ્પજ્જનતોતિ **સોભનસાધારણા**.

૭. સમ્મા વદન્તિ એતાયાતિ **સમ્માવાચા**, વચીદુચ્ચરિતવિરતિ. સા ચતુબ્બિધા મુસાવાદા વેરમણિ, પિસુણવાચા વેરમણિ, ફરુસવાચા વેરમણિ, સમ્ફપ્પલાપા વેરમણીતિ. કમ્મમેવ કમ્મન્તો સુત્તન્તવનન્તાદયો વિય. સમ્મા પવત્તો કમ્મન્તો **સમ્માકમ્મન્તો**, કાયદુચ્ચરિતવિરતિ. સા તિવિધા પાણાતિપાતા વેરમણિ, અદિન્નાદાના વેરમણિ, કામેસુમિચ્છાચારા વેરમણીતિ. સમ્મા આજીવન્તિ એતેનાતિ **સમ્માઆજીવો**, મિચ્છાજીવવિરતિ. સો પન આજીવહેતુકકાયવચીદુચ્ચરિતતો વિરમણવસેન સત્તવિધો, કુહનલપનાદિમિચ્છાજીવવિરમણવસેન બહુવિધો વા. તિવિધાપિ પનેતા પચ્ચેકં સમ્પત્તસમાદાનસમુચ્છેદવિરતિવસેન તિવિધા **વિરતિયો નામ** યથાવુત્તદુચ્ચરિતેહિ વિરમણતો.

૮. કરોતિ પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં હદયખેદં જનેતિ, કિરતિ વા વિક્ખિપતિ પરદુક્ખં, કિણાતિ વા તં હિંસતિ, કિરિયતિ વા દુક્ખિતેસુ પસારિયતીતિ **કરુણા**, સા પરદુક્ખાપનયનકામતાલક્ખણા. તાય હિ પરદુક્ખં અપનીયતુ વા, મા વા, તદાકારેનેવ સા પવત્તતિ. મોદન્તિ એતાયાતિ **મુદિતા**, સા પરસમ્પત્તિઅનુમોદનલક્ખણા, અપ્પમાણસત્તારમ્મણત્તા અપ્પમાણા, તા એવ **અપ્પમઞ્ઞા**. નનુ ચ ''ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞા''તિ વક્ખતિ, કસ્મા પનેત્થ દ્વેયેવ વુત્તાતિ? અદોસતત્રમજ્ઝત્તતાહિ મેત્તુપેક્ખાનં ગહિતત્તા. અદોસોયેવ હિ સત્તેસુ હિતજ્ઝાસયવસપ્પવત્તો **મેત્તા** નામ. તત્રમજ્ઝત્તતાયેવ તેસુ પટિઘાનુનયવૂપસમપ્પવત્તા **ઉપેક્ખા** નામ. તેનાહુ પોરાણા –

> ''અબ્યાપાદેન મેત્તા હિ, તત્રમજ્ઝત્તતાય ચ;
> ઉપેક્ખા ગહિતા યસ્મા, તસ્મા ન ગહિતા ઉભો''તિ. (અભિધ॰ ૭૦);

પકારેન જાનાતિ અનિચ્ચાદિવસેન અવબુજ્ઝતીતિ પઞ્ઞા, સા એવ યથાસભાવાવબોધને આધિપચ્ચયોગતો ઇન્દ્રિયન્તિ **પઞ્ઞિન્દ્રિયં**. અથ સઞ્ઞાવિઞ્ઞાણપઞ્ઞાનં કિં નાનાકરણન્તિ? સઞ્ઞા તાવ નીલાદિવસેન સઞ્જાનનમત્તં કરોતિ, લક્ખણપ્પટિવેધં કાતું ન સક્કોતિ. વિઞ્ઞાણં લક્ખણપ્પટિવેધમ્પિ સાધેતિ, ઉસ્સક્કિત્વા પન મગ્ગં પાપેતું ન સક્કોતિ. પઞ્ઞા પન તિવિધમ્પિ કરોતિ, બાલગામિકહેરઞ્ઞિકાનં કહાપણાવબોધનમેત્થ નિદસ્સનન્તિ. ઞાણવિપ્પયુત્તસઞ્ઞાય ચેત્થ આકારગ્ગહણવસેન ઉપ્પજ્જનકાલે વિઞ્ઞાણં અબ્બોહારિકં, સેસકાલે બલવં. ઞાણસમ્પયુત્તા પન ઉભોપિ તદનુગતિકા હોન્તિ. સબ્બથાપિ પઞ્ચવીસતીતિ સમ્બન્ધો.

૯. ''**તેરસઞ્ઞસમાના**''ત્યાદિ તીહિ રાસીહિ વુત્તાનં સઙ્ગહો.

સોભનચેતસિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સમ્પયોગનયવણ્ણના

૧૦. ચિત્તેન સહ અવિયુત્તા **ચિત્તાવિયુત્તા**, ચેતસિકાતિ વુત્તં હોતિ. ઉપ્પજ્જતીતિ ઉપ્પાદો, ચિત્તમેવ ઉપ્પાદો **ચિત્તુપ્પાદો** . અઞ્ઞત્થ પન સસમ્પયુત્તં ચિત્તં ચિત્તુપ્પાદોતિ વુચ્ચતિ ''ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તં એતેનાતિ ઉપ્પાદો, ધમ્મસમૂહો, ચિત્તઞ્ચ તં ઉપ્પાદો ચાતિ ચિત્તુપ્પાદો''તિ કત્વા. સમાહારદ્વન્દેપિ હિ પુલ્લિઙ્ગં કત્થચિ સદ્દવિદૂ ઇચ્છન્તિ. તેસં ચિત્તાવિયુત્તાનં ચિત્તુપ્પાદેસુ પચ્ચેકં સમ્પયોગો ઇતો પરં યથાયોગં પવુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો.

અઞ્ઞસમાનચેતસિકસમ્પયોગનયવણ્ણના

૧૩. સભાવેન અવિતક્કત્તા દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ વજ્જિતાનિ એતેહિ, તેહિ વા એતાનિ વજ્જિતાનીતિ **દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જિતાનિ**, ચતુચત્તાલીસ કામાવચરચિત્તાનિ. તેસુ ચેવ એકાદસસુ પઠમજ્ઝાનચિત્તેસુ ચ વિતક્કો જાયતિ સેસાનં ભાવનાબલેન અવિતક્કત્તાતિ અધિપ્પાયો.

૧૪. **તેસુ ચેવ** પઞ્ચપઞ્ઞાસસવિતક્કચિત્તેસુ, એકાદસસુ દુતિયજ્ઝાનચિત્તેસુ ચાતિ છસટ્ઠિચિત્તેસુ વિચારો જાયતિ.

૧૫. દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ, વિચિકિચ્છાસહગતેન ચાતિ એકાદસહિ વજ્જિતેસુ અટ્ઠસત્તતિચિત્તેસુ અધિમોક્ખો જાયતિ.

૧૬. પઞ્ચદ્વારાવજ્જનેન, દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ, સમ્પટિચ્છનદ્વયેન, સન્તીરણત્તયેન ચાતિ સોળસહિ વજ્જિતેસુ તેસત્તતિયા ચિત્તેસુ વીરિયં જાયતિ.

૧૭. દોમનસ્સસહગતેહિદ્વીહિ , ઉપેક્ખાસહગતેહિ પઞ્ચપઞ્ઞાસચિત્તેહિ, કાયવિઞ્ઞાણદ્વયેન, એકાદસહિ ચતુત્થજ્ઝાનેહિ ચાતિ સત્તતિચિત્તેહિ વજ્જિતેસુ એકપઞ્ઞાસચિત્તેસુ પીતિ જાયતિ.

૧૮. અહેતુકેહિ અટ્ઠારસહિ, મોમૂહેહિ દ્વીહિ ચાતિ વીસતિયા ચિત્તેહિ વજ્જિતેસુ એકૂનસત્તતિચિત્તેસુ છન્દો જાયતિ.

૧૯. **તે પના**તિ પકિણ્ણકવિવજ્જિતા તંસહગતા ચ. **યથાક્કમ**ન્તિ વિતક્કાદિછપકિણ્ણકવજ્જિતતંસહિતકમાનુરૂપતો. ‘‘**છસટ્ઠિ પઞ્ચપઞ્ઞાસા**’’ત્યાદિ એકવીસસતગણનવસેન, એકૂનનવુતિગણનવસેન ચ યથારહં યોજેતબ્બં.

અઞ્ઞસમાનચેતસિકસમ્પયોગનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અકુસલચેતસિકસમ્પયોગનયવણ્ણના

૨૦. ‘‘સબ્બાકુસલસાધારણા’’તિ વત્વા તદેવ સમત્થેતું ‘‘**સબ્બેસુપી**’’ત્યાદિ વુત્તં. યો હિ કોચિ પાણાતિપાતાદીસુ પટિપજ્જતિ, સો સબ્બોપિ મોહેન તત્થ અનાદીનવદસ્સાવી અહિરિકેન તતો અજિગુચ્છન્તો, અનોત્તપ્પેન અનોત્તપ્પન્તો, ઉદ્ધચ્ચેન અવૂપસન્તો ચ હોતિ, તસ્મા તે સબ્બાકુસલેસુ ઉપલબ્ભન્તિ.

૨૧. **લોભસહગતચિત્તેસ્વેવા**તિ **એવ**-કારો અધિકારત્થાયપિ હોતીતિ ‘‘દિટ્ઠિસહગતચિત્તેસૂ’’તિઆદીસુપિ અવધારણં દટ્ઠબ્બં. સક્કાયાદીસુ હિ અભિનિવિસન્તસ્સ તત્થ મમાયનસમ્ભવતો દિટ્ઠિ લોભસહગતચિત્તેસ્વેવ લબ્ભતિ. માનોપિ અહંમાનવસેન પવત્તનતો દિટ્ઠિસદિસોવ પવત્તતીતિ દિટ્ઠિયા સહ એકચિત્તુપ્પાદેન પવત્તતિ કેસરસીહો વિય અપરેન તથાવિધેન સહ એકગુહાયં, ન ચાપિ દોસમૂલાદીસુ ઉપ્પજ્જતિ અત્તસિનેહસન્નિસ્સયભાવેન એકન્તલોભપદટ્ઠાનત્તાતિ સો દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેસ્વેવ લબ્ભતિ.

૨૪. તથા પરસમ્પત્તિં ઉસૂયન્તસ્સ, અત્તસમ્પત્તિયા ચ પરેહિ સાધારણભાવં અનિચ્છન્તસ્સ, કતાકતદુચ્ચરિતસુચરિતે અનુસોચન્તસ્સ ચ તત્થ તત્થ પટિહનનવસેનેવ પવત્તનતો ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ પટિઘચિત્તેસ્વેવ.

૨૫. અકમ્મઞ્ઞતાપકતિકસ્સ તથા સભાવતિક્ખેસુ અસઙ્ખારિકેસુ પવત્તનાયોગતો થિનમિદ્ધં સસઙ્ખારિકેસ્વેવ લબ્ભતિ.

૨૭. સબ્બાપુઞ્ઞેસ્વેવ **ચત્તારો** ચેતસિકા ગતા, લોભમૂલેયેવ યથાસમ્ભવં તયો ગતા, દોસમૂલેસ્વેવ દ્વીસુ ચત્તારો ગતા, તથા સસઙ્ખારેયેવ દ્વયન્તિ યોજના. **વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છાચિત્તે ચા**તિ **ચ**-સદ્દો અવધારણે.

વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છાચિત્તેયેવાતિ સમ્બન્ધો.

અકુસલચેતસિકસમ્પયોગનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોભનચેતસિકસમ્પયોગનયવણ્ણના

૨૯. લોકુત્તરચિત્તેસુ પાદકજ્ઝાનાદિવસેન કદાચિ સમ્માસઙ્કપ્પવિરહો સિયા, ન પન વિરતીનં અભાવો મગ્ગસ્સ કાયદુચ્ચરિતાદીનં સમુચ્છેદવસેન, ફલસ્સ ચ તદનુકૂલવસેન પવત્તનતોતિ વુત્તં "**વિરતિયો પના**"ત્યાદિ. **સબ્બથાપી**તિ સબ્બેહિપિ તંતંદુચ્ચરિતદુરાજીવાનં વિધમનવસપ્પવત્તેહિ આકારેહિ. ન હિ એતાસં લોકિયેસુ વિય લોકુત્તરેસુપિ મુસાવાદાદીનં વિસું વિસું પહાનવસેન પવત્તિ હોતિ સબ્બેસમેવ દુચ્ચરિતદુરાજીવાનં તેન તેન મગ્ગેન કેસઞ્ચિ સબ્બસો, કેસઞ્ચિ અપાયગમનીયાદિઅવત્થાય પહાનવસેન એકક્ખણે સમુચ્છિન્દનતો. નનુ ચાયમત્થો "**એકતોવા**"તિ ઇમિનાવ સિદ્ધોતિ? તં ન, તિસ્સન્નં એકતોવુત્તિપરિદીપનમત્તેન ચતુબ્બિધવચીદુચ્ચરિતાદીનં પટિપક્ખાકારપ્પવત્તિયા અદીપિતત્તા. કેચિ પન ઇમમત્થં અસલ્લક્ખેત્વાવ "'સબ્બથાપી'તિ ઇદં અતિરિત્ત"ન્તિ વદન્તિ, તત્થ તેસં અઞ્ઞાણમેવ કારણં. "**નિયતા**"તિ ઇમિનાપિ લોકિયેસુ વિય કદાચિ સમ્ભવં નિવારેતિ. તથા હેતા લોકિયેસુ યેવાપનકવસેન દેસિતા, ઇધ પન સરૂપેનેવ. **કામાવચરકુસલેસ્વેવા**તિ અવધારણેન કામાવચરવિપાકકિરિયેસુ મહગ્ગતેસુ ચ સમ્ભવં નિવારેતિ. તથા ચેવ ઉપરિ વક્ખતિ. **કદાચી**તિ મુસાવાદાદિએકેકદુચ્ચરિતેહિ પટિવિરમણકાલે. કદાચિ ઉપ્પજ્જન્તાપિ ન એકતો ઉપ્પજ્જન્તિ વીતિક્કમિતબ્બવત્થુસઙ્ખાતાનં અત્તનો આરમ્મણાનં સમ્ભવાપેક્ખત્તાતિ વુત્તં "**વિસું વિસુ**"ન્તિ.

૩૦. અપ્પનાપ્પત્તાનં અપ્પમઞ્ઞાનં ન કદાચિ સોમનસ્સરહિતા પવત્તિ અત્થીતિ "**પઞ્ચમ…પે॰… ચિત્તેસુ ચા**"તિ વુત્તં. વિનીવરણાદિતાય મહત્તં ગતાનિ, મહન્તેહિ વા ઝાયીહિ ગતાનિ પત્તાનીતિ **મહગ્ગતાનિ**. **નાના હુત્વા**તિ ભિન્નારમ્મણત્તા અત્તનો આરમ્મણભૂતાનં દુક્ખિતસુખિતસત્તાનં આપાથગમનાપેક્ખતાય વિસું વિસું હુત્વા. **એત્થા**તિ ઇમેસુ કામાવચરકુસલચિત્તેસુ, કરુણામુદિતાભાવનાકાલે અપ્પનાવીથિતો પુબ્બે પરિચયવસેન ઉપેક્ખાસહગતચિત્તેહિપિ પરિકમ્મં હોતિ, યથા તં પગુણગન્થં સજ્ઝાયન્તસ્સ કદાચિ અઞ્ઞવિહિતસ્સપિ સજ્ઝાયનં, યથા ચ પગુણવિપસ્સનાય સઙ્ખારે સમ્મસન્તસ્સ કદાચિ પરિચયબલેન ઞાણવિપ્પયુત્તચિત્તેહિપિ સમ્મસનન્તિ ઉપેક્ખાસહગતકામાવચરેસુ કરુણામુદિતાનં અસમ્ભવવાદો કેચિવાદો કતો. અપ્પનાવીથિયં પન તાસં એકન્તતો સોમનસ્સસહગતેસ્વેવ સમ્ભવો દટ્ઠબ્બો ભિન્નજાતિકસ્સ વિય ભિન્નવેદનસ્સપિ આસેવનપચ્ચયાભાવતો.

૩૨. **તયો સોળસચિત્તેસૂ**તિ સમ્માવાચાદયો તયો ધમ્મા અટ્ઠલોકુત્તરકામાવચરકુસલવસેન સોળસચિત્તેસુ જાયન્તિ.

૩૩. એવં નિયતાનિયતસમ્પયોગવસેન વુત્તેસુ અનિયતધમ્મે એકતો દસ્સેત્વા સેસાનં નિયતભાવં દીપેતું "**ઇસ્સામચ્છેરા**"ત્યાદિ વુત્તં. ઇસ્સામચ્છેરકુક્કુચ્ચવિરતિકરુણાદયો નાના કદાચિ જાયન્તિ, માનો ચ કદાચિ "સેય્યોહમસ્મી"ત્યાદિવસપ્પવત્તિયં જાયતિ. થિનમિદ્ધં **તથા** કદાચિ અકમ્મઞ્ઞતાવસપ્પવત્તિયં **સહ** અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિપ્પયોગિવસેન જાયતીતિ યોજના. અથ વા **માનો ચા**તિ એત્થ **ચ**-સદ્દં "સહા"તિ એત્થાપિ યોજેત્વા થિનમિદ્ધં **તથા કદાચિ સહ** ચ સસઙ્ખારિકપટિઘે, દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તસસઙ્ખારિકેસુ ચ ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચેહિ, માનેન ચ સદ્ધિં,

કદાચિ તદિતરસસઙ્ખારિકચિત્તસમ્પયોગકાલે, તંસમ્પયોગકાલેપિ વા **નાના** ચ જાયતીતિ યોજના દટ્ઠબ્બા. અપરે પન આચરિયા ''માનો ચ થિનમિદ્ધઞ્ચ તથા કદાચિ નાના કદાચિ સહ ચ જાયતી''તિ એત્તકમેવ યોજેસું.

૩૪. **સેસા**તિ યથાવુત્તેહિ એકાદસહિ અનિયતેહિ ઇતરે એકચત્તાલીસ. કેચિ પન ''યથાવુત્તેહિ અનિયતયેવાપનકેહિ સેસા નિયતયેવાપનકા''તિ વણ્ણેન્તિ, તં તેસં મતિમત્તં, ઇધ યેવાપનકનામેન કેસઞ્ચિ અનુદ્ધટત્તા. કેવલઞ્હેત્થ નિયતાનિયતવસેન ચિત્તુપ્પાદેસુ યથારહં લબ્ભમાનચેતસિકમત્તસન્દસ્સનં આચરિયેન કતં, ન યેવાપનકનામેન કેચિ ઉદ્ધટાતિ.

એવં તાવ ''ફસ્સાદીસુ અયં ધમ્મો એત્તકેસુ ચિત્તેસુ ઉપલબ્ભતી''તિ ચિત્તપરિચ્છેદવસેન સમ્પયોગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ''ઇમસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે એત્તકા ચેતસિકા''તિ ચેતસિકરાસિપરિચ્છેદવસેન સઙ્ગહં દસ્સેતું ''**સઙ્ગહઞ્ચા**''ત્યાદિ વુત્તં.

સોભનચેતસિકસમ્પયોગનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સમ્પયોગનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સઙ્ગહનયવણ્ણના

૩૫. ''**છત્તિંસા**''ત્યાદિ તત્થ તત્થ યથારહં લબ્ભમાનકધમ્મવસેન ગણનસઙ્ગહો.

૩૬. પઠમજ્ઝાને નિયુત્તાનિ ચિત્તાનિ, તં વા એતેસં અત્થીતિ **પઠમજ્ઝાનિકચિત્તાનિ**. અપ્પમઞ્ઞાનં સત્તારમ્મણત્તા, લોકુત્તરાનઞ્ચ નિબ્બાનારમ્મણત્તા વુત્તં ''**અપ્પમઞ્ઞાવજ્જિતા**''તિ. ''**તથા**''તિ ઇમિના અઞ્ઞસમાના, અપ્પમઞ્ઞાવજ્જિતા સોભનચેતસિકા ચ સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ આકડ્ઢતિ. **ઉપેક્ખાસહગતા**તિ વિતક્કવિચારપીતિસુખવજ્જા સુખટ્ઠાનં પવિટ્ઠઉપેક્ખાય સહગતા. **પઞ્ચકજ્ઝાનવસેના**તિ વિતક્કવિચારે વિસું વિસું અતિક્કમિત્વા ભાવેન્તસ્સ નાતિતિક્ખઞાણસ્સ વસેન દેસિતસ્સ ઝાનપઞ્ચકસ્સ વસેન. તે પન એકતો અતિક્કમિત્વા ભાવેન્તસ્સ તિક્ખઞાણસ્સ વસેન દેસિતચતુક્કજ્ઝાનવસેન દુતિયજ્ઝાનિકેસુ વિતક્કવિચારવજ્જિતાનં સમ્ભવતો ચતુધા એવ સઙ્ગહો હોતીતિ અધિપ્પાયો.

૩૭. **તેત્તિંસદ્વયં** ચતુત્થપઞ્ચમજ્ઝાનચિત્તેસુ.

મહગ્ગતચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના

૩૮. **તીસૂ**તિ કુસલવિપાકકિરિયવસેન તિવિધેસુ સીલવિસુદ્ધિવસેન સુવિસોધિતકાયવચીપયોગસ્સ કેવલં ચિત્તસમાધાનમત્તેન મહગ્ગતજ્ઝાનાનિ પવત્તન્તિ, ન પન કાયવચીકમ્માનં વિસોધનવસેન, નાપિ દુચ્ચરિતદુરાજીવાનં સમુચ્છિન્દનપટિપ્પસ્સમ્ભનવસેનાતિ વુત્તં ''**વિરતિવજ્જિતા**''તિ. **પચ્ચેકમેવા**તિ વિસું વિસુંયેવ. **પન્નરસસૂ**તિ રૂપાવચરવસેન તીસુ, આરુપ્પવસેન દ્વાદસસૂતિ પન્નરસસુ. **અપ્પમઞ્ઞાયો ન લબ્ભન્તી**તિ એત્થ કારણં વુત્તમેવ.

મહગ્ગતચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કામાવચરસોભનચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના

૪૦. **પચ્ચેકમેવા**તિ એકેકાયેવ. અપ્પમઞ્ઞાનં હિ સત્તારમ્મણત્તા, વિરતીનઞ્ચ વીતક્કમિતબ્બવત્થુવિસયત્તા નત્થિ તાસં એકચિત્તુપ્પાદે સમ્ભવોતિ લોકિયવિરતીનં એકન્તકુસલસભાવત્તા નત્થિ અબ્યાકતેસુ સમ્ભવોતિ વુત્તં “**વિરતિવજ્જિતા**”તિ. તેનાહ ‘‘પઞ્ચ સિક્ખાપદા કુસલાયેવા’’તિ (વિભ॰ ૭૧૫). ઇતરથા સદ્ધાસતિઆદયો વિય ‘‘સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા’’તિ વદેય્ય. ફલસ્સ પન મગ્ગપટિબિમ્બભૂતત્તા, દુચ્ચરિતદુરાજીવાનં પટિપ્પસ્સમ્ભનતો ચ ન લોકુત્તરવિરતીનં એકન્તકુસલતા યુત્તાતિ તાસં તત્થ અગ્ગહણં. કામાવચરવિપાકાનમ્પિ એકન્તપરિત્તારમ્મણત્તા, અપ્પમઞ્ઞાનઞ્ચ સત્તારમ્મણત્તા, વિરતીનમ્પિ એકન્તકુસલત્તા વુત્તં “**અપ્પમઞ્ઞાવિરતિવજ્જિતા**”તિ.

નનુ ચ પઞ્ઞત્તાદિઆરમ્મણમ્પિ કામાવચરકુસલં હોતીતિ તસ્સ વિપાકેનપિ કુસલસદિસારમ્મણેન ભવિતબ્બં યથા તં મહગ્ગતલોકુત્તરવિપાકેહીતિ? નયિદમેવં, કામતણ્હાધીનસ્સ ફલભૂતત્તા. યથા હિ દાસિયા પુત્તો માતરા ઇચ્છિતં કાતું અસક્કોન્તો સામિકેનેવ ઇચ્છિતિચ્છિતં કરોતિ, એવં કામતણ્હાયત્તતાય દાસિસદિસસ્સ કામાવચરકમ્મસ્સ વિપાકભૂતં ચિત્તં તેન ગહિતારમ્મણં અગ્ગહેત્વા કામતણ્હારમ્મણમેવ ગણ્હાતીતિ. **દ્વાદસધા**તિ કુસલવિપાકકિરિયભેદેસુ પચ્ચેકં ચત્તારો ચત્તારો દુકાતિ કત્વા તીસુ દ્વાદસધા.

૪૨. ઇદાનિ ઇમેસુ પઠમજ્ઝાનિકાદીહિ દુતિયજ્ઝાનિકાદીનં ભેદકરધમ્મે દસ્સેતું “**અનુત્તરે ઝાનધમ્મા**”ત્યાદિ વુત્તં. **અનુત્તરે** ચિત્તે વિતક્કવિચારપીતિસુખવસેન **ઝાનધમ્મા વિસેસકા** ભેદકા. **મજ્ઝિમે** મહગ્ગતે અપ્પમઞ્ઞા, ઝાનધમ્મા ચ. **પરિત્તેસુ** કામાવચરેસુ વિરતી, ઞાણપીતી ચ અપ્પમઞ્ઞા ચ વિસેસકા, તત્થ **વિરતી** કુસલેહિ વિપાકકિરિયાનં વિસેસકા, **અપ્પમઞ્ઞા** કુસલકિરિયેહિ વિપાકાનં, **ઞાણપીતી** પન તીસુ પઠમયુગળાદીહિ દુતિયયુગળાદીનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

કામાવચરસોભનચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અકુસલચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના

૪૪. **દુતિયે અસઙ્ખારિકે**તિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તે અસઙ્ખારિકે લોભમાનેન તથેવ અઞ્ઞસમાના, અકુસલસાધારણા ચ એકૂનવીસતિ ધમ્માતિ સમ્બન્ધો.

૪૫. **તતિયે**તિ ઉપેક્ખાસહગતદિટ્ઠિસમ્પયુત્તે અસઙ્ખારિકે.

૪૬. **ચતુત્થે**તિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તે અસઙ્ખારિકે.

૪૭. **ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ પનેત્થ પચ્ચેકમેવ યોજેતબ્બાનિ** ભિન્નારમ્મણત્તાયેવાતિ અધિપ્પાયો.

૫૦. અધિમોક્ખસ્સ નિચ્છયાકારપ્પવત્તિતો દ્વેળ્હકસભાવે વિચિકિચ્છાચિત્તે સમ્ભવો નત્થીતિ “**અધિમોક્ખવિરહિતા**”તિ વુત્તં.

૫૧. એકૂનવીસતિ પઠમદુતિયઅસઙ્ખારિકેસુ, અટ્ઠારસ તતિયચતુત્થઅસઙ્ખારિકેસુ, વીસ પઞ્ચમે અસઙ્ખારિકે, એકવીસ પઠમદુતિયસસઙ્ખારિકેસુ, વીસતિ તતિયચતુત્થસસઙ્ખારિકેસુ, દ્વાવીસ પઞ્ચમે સસઙ્ખારિકે, પન્નરસ મોમૂહદ્વયેતિ એવં અકુસલે સત્તધા ઠિતાતિ યોજના.

૫૨. સાધારણાતિ અકુસલાનં સબ્બેસમેવ સાધારણભૂતા **ચત્તારો સમાના ચ** છન્દપીતિઅધિમોક્ખવજ્જિતા અઞ્ઞસમાના અપરે દસાતિ એતે ચુદ્દસ ધમ્મા સબ્બાકુસલયોગિનોતિ પવુચ્ચન્તીતિ યોજના.

અકુસલચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અહેતુકચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના

૫૪. ‘‘**તથા**’’તિ ઇમિના અઞ્ઞસમાને પચ્ચામસતિ.

૫૬. મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા વિય વિસિટ્ઠમનનકિચ્ચાયોગતો મનનમત્તા ધાતૂતિ **મનોધાતુ. અહેતુકપટિસન્ધિયુગળે**તિ ઉપેક્ખાસન્તીરણદ્વયે.

૫૮. દ્વાદસ હસનચિત્તે, એકાદસ વોટ્ઠબ્બનસુખસન્તીરણેસુ, દસ મનોધાતુત્તિકાહેતુકપટિસન્ધિયુગળવસેન પઞ્ચસુ, સત્ત દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસૂતિ અટ્ઠારસાહેતુકેસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ સઙ્ગહો ચતુબ્બિધો હોતીતિ યોજના.

૫૯. તેત્તિંસવિધસઙ્ગહોતિ અનુત્તરે પઞ્ચ, તથા મહગ્ગતે, કામાવચરસોભને દ્વાદસ, અકુસલે સત્ત, અહેતુકે ચત્તારોતિ તેત્તિંસવિધસઙ્ગહો.

૬૦. ઇત્થં યથાવુત્તનયેન **ચિત્તાવિયુત્તાનં** ચેતસિકાનં ચિત્તપરિચ્છેદવસેન વુત્તં **સમ્પયોગઞ્ચ** ચેતસિકરાસિપરિચ્છેદવસેન વુત્તં **સઙ્ગહઞ્ચ** ઞત્વા **યથાયોગં ચિત્તેન સમં ભેદં ઉદ્દિસે** ‘‘સબ્બચિત્તસાધારણા તાવ સત્ત એકૂનનવુતિચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જનતો પચ્ચેકં એકૂનનવુતિવિધા , પકિણ્ણકેસુ વિતક્કો પઞ્ચપઞ્ઞાસચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જનતો પઞ્ચપઞ્ઞાસવિધો’’ત્યાદિના કથેય્યાતિ અત્થો.

અહેતુકચિત્તસઙ્ગહનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

ચેતસિકપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પકિણ્ણકપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. ઇદાનિ યથાવુત્તાનં ચિત્તચેતસિકાનં વેદનાદિવિભાગતો, તંતંવેદનાદિભેદભિન્નચિત્તુપ્પાદવિભાગતો ચ પકિણ્ણકસઙ્ગહં દસ્સેતું “**સમ્પયુત્તા યથાયોગ**”ન્ત્યાદિ આરદ્ધં. યથાયોગં સમ્પયુત્તા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા **સભાવતો** અત્તનો અત્તનો સભાવવસેન એકૂનનવુતિવિધમ્પિ ચિત્તં આરમ્મણવિજાનનસભાવસામઞ્ઞેન એકવિધં, સબ્બચિત્તસાધારણો ફસ્સો ફુસનસભાવેન એકવિધોત્યાદિના **તેપઞ્ઞાસ** હોન્તિ.

૨. ઇદાનિ તેસં ધમ્માનં યથારહં વેદના...પે॰... વત્થુતો **સઙ્ગહો નામ** વેદનાસઙ્ગહાદિનામકો પકિણ્ણકસઙ્ગહો **ચિત્તુપ્પાદવસેનેવ** તંતંવેદનાદિભેદભિન્નચિત્તુપ્પાદાનં વસેનેવ ન કત્થચિ તંવિરહેન **નીયતે** ઉપનીયતે, આહરીયતીત્યત્થો.

વેદનાસઙ્ગહવણ્ણના

૩. **તત્થા**તિ તેસુ છસુ સઙ્ગહેસુ. સુખાદિવેદનાનં, તંસહગતચિત્તુપ્પાદાનઞ્ચ વિભાગવસેન સઙ્ગહો **વેદનાસઙ્ગહો**. દુક્ખતો, સુખતો ચ અઞ્ઞા **અદુક્ખમસુખા મ**-કારાગમવસેન. નનુ ચ ‘‘દ્વેમા, ભિક્ખવે, વેદના સુખા દુક્ખા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૬૭) વચનતો દ્વે એવ વેદનાતિ? સચ્ચં, તં પન અનવજ્જપક્ખિકં અદુક્ખમસુખં સુખવેદનાયં , સાવજ્જપક્ખિકઞ્ચ દુક્ખવેદનાયં સઙ્ગહેત્વા વુત્તં. યમ્પિ કત્થચિ સુત્તે ‘‘યં કિઞ્ચિ વેદયિતમિદમેત્થ દુક્ખસ્સા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૯) વચનં, તં સઙ્ખારદુક્ખતાય સબ્બવેદનાનં દુક્ખસભાવત્તા વુત્તં. યથાહ – ‘‘સઙ્ખારાનિચ્ચતં, આનન્દ, મયા સન્ધાય ભાસિતં સઙ્ખારવિપરિણામતઞ્ચ યં કિઞ્ચિવેદયિતમિદમેત્થ દુક્ખસ્સા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૯; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૫૨). તસ્મા તિસ્સોયેવ વેદનાતિ દટ્ઠબ્બા. તેનાહ ભગવા – ‘‘તિસ્સો ઇમા, ભિક્ખવે, વેદના સુખા દુક્ખા અદુક્ખમસુખા ચા’’તિ (ઇતિવુ॰ ૫૨-૫૩; સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૯-૨૫૧). એવં તિવિધાપિ પનેતા **ઇન્દ્રિયદેસનાયં** ‘‘સુખિન્દ્રિયં દુક્ખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપેક્ખિન્દ્રિય’’ન્તિ (વિભ॰ ૨૧૯) પઞ્ચધા દેસિતાતિ તંવસેનપેત્થ વિભાગં દસ્સેતું “**સુખં દુક્ખ**”ન્ત્યાદિ વુત્તં. કાયિકમાનસિકસાતાસાતભેદતો હિ સુખં દુક્ખઞ્ચ પચ્ચેકં દ્વિધા વિભજિત્વા ‘‘સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દુક્ખિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિય’’ન્તિ (વિભ॰ ૨૧૯) દેસિતા, ઉપેક્ખા પન ભેદાભાવતો ઉપેક્ખિન્દ્રિયન્તિ એકધાવ. યથા હિ સુખદુક્ખાનિ અઞ્ઞથા કાયસ્સ અનુગ્ગહમુપઘાતઞ્ચ કરોન્તિ, અઞ્ઞથા મનસો, નેવં ઉપેક્ખા, તસ્મા સા એકધાવ દેસિતા, તેનાહુ પોરાણા –

‘‘કાયિકં માનસં દુક્ખં, સુખઞ્ચોપેક્ખવેદના;
એકં માનસમેવેતિ, પઞ્ચધિન્દ્રિયભેદતો’’તિ. (સ॰ સ॰ ૭૪);

તત્થ ઇટ્ઠફોટ્ઠબ્બાનુભવનલક્ખણં **સુખં**. અનિટ્ઠફોટ્ઠબ્બાનુભવનલક્ખણં **દુક્ખં**. સભાવતો, પરિકપ્પતો વા ઇટ્ઠાનુભવનલક્ખણં **સોમનસ્સં**. તથા અનિટ્ઠાનુભવનલક્ખણં **દોમનસ્સં**. મજ્ઝત્તાનુભવનલક્ખણા **ઉપેક્ખા**.

૫. **ચતુચત્તાલીસ** પચ્ચેકં લોકિયલોકુત્તરભેદેન એકાદસવિધત્તા.

૭. **સેસાની**તિ સુખદુક્ખસોમનસ્સદોમનસ્સસહગતેહિ અવસેસાનિ અકુસલતો છ, અહેતુકતો ચુદ્દસ, કામાવચરસોભનતો દ્વાદસ, પઞ્ચમજ્ઝાનિકાનિ તેવીસાતિ સબ્બાનિપિ **પઞ્ચપઞ્ઞાસ**.

વેદનાસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

હેતુસઙ્ગહવણ્ણના

૧૦. લોભાદિહેતૂનં વિભાગવસેન, તંસમ્પયુત્તવસેન ચ સઙ્ગહો **હેતુસઙ્ગહો**. હેતવો નામ છબ્બિધા ભવન્તીતિ સમ્બન્ધો. હેતુભાવો પન નેસં સમ્પયુત્તાનં સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનસઙ્ખાતો મૂલભાવો. લદ્ધહેતુપચ્ચયા હિ ધમ્મા વિરુળ્હમૂલા વિય પાદપા થિરા હોન્તિ, ન અહેતુકા વિય જલતલે સેવાલસદિસા. એવઞ્ચ કત્વા એતે મૂલસદિસતાય ''મૂલાની''તિ ચ વુચ્ચન્તિ. અપરે પન ''કુસલાદીનં કુસલાદિભાવસાધનં હેતુભાવો''તિ વદન્તિ, એવં સતિ હેતૂનં અત્તનો કુસલાદિભાવસાધનો અઞ્ઞો હેતુ મગ્ગિતબ્બો સિયા. અથ સેસસમ્પયુત્તહેતુપટિબદ્ધો તેસં કુસલાદિભાવો, એવમ્પિ મોમૂહચિત્તસમ્પયુત્તસ્સ હેતુનો અકુસલભાવો અપ્પટિબદ્ધો સિયા. અથ તસ્સ સભાવતો અકુસલભાવોપિ સિયા, એવં સતિ સેસહેતૂનમ્પિ સભાવતોવ કુસલાદિભાવોતિ તેસં વિય સમ્પયુત્તધમ્માનમ્પિ સો હેતુપટિબદ્ધો ન સિયા. યદિ ચ હેતુપટિબદ્ધો કુસલાદિભાવો, તદા અહેતુકાનં અબ્યાકતભાવો ન સિયાતિ અલમતિનિપ્પીળનેન. કુસલાદિભાવો પન કુસલાકુસલાનં યોનિસોઅયોનિસોમનસિકારપ્પટિબદ્ધો. યથાહ – ''યોનિસો, ભિક્ખવે, મનસિકરોતો અનુપ્પન્ના ચેવ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના ચ કુસલા ધમ્મા અભિવડ્ઢન્તી''ત્યાદિ (અ॰ નિ॰ ૧.૬૭), અબ્યાકતાનં પન અબ્યાકતભાવો નિરનુસયસન્તાનપ્પટિબદ્ધો કમ્મપ્પટિબદ્ધો અવિપાકભાવપ્પટિબદ્ધો ચાતિ દટ્ઠબ્બં.

૧૬. ઇદાનિ હેતૂનં જાતિભેદં દસ્સેતું ''**લોભો દોસો ચા**''ત્યાદિ વુત્તં.

હેતુસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કિચ્ચસઙ્ગહવણ્ણના

૧૮. પટિસન્ધાદીનં કિચ્ચાનં વિભાગવસેન, તંકિચ્ચવન્તાનઞ્ચ પરિચ્છેદવસેન સઙ્ગહો **કિચ્ચસઙ્ગહો**. ભવતો ભવસ્સ પટિસન્ધાનં **પટિસન્ધિકિચ્ચં**. અવિચ્છેદપ્પવત્તિહેતુભાવેન ભવસ્સ અઙ્ગભાવો **ભવઙ્ગકિચ્ચં**. **આવજ્જનકિચ્ચાદીનિ** હેટ્ઠા વુત્તવચનત્થાનુસારેન યથારહં યોજેતબ્બાનિ. આરમ્મણે તંતંકિચ્ચસાધનવસેન અનેકક્ખત્તું, એકક્ખત્તું વા જવમાનસ્સ વિય પવત્તિ **જવનકિચ્ચં**. તંતંજવનગ્ગહિતારમ્મણસ્સ આરમ્મણકરણં **તદારમ્મણકિચ્ચં**. નિબ્બત્તભવતો પરિગળ્હનં **ચુતિકિચ્ચં**.

૧૯. ઇમાનિ પન કિચ્ચાનિ ઠાનવસેન પાકટાનિ હોન્તીતિ તં દાનિ પભેદતો દસ્સેતું ''**પટિસન્ધી**''ત્યાદિ વુત્તં, તત્થ પટિસન્ધિયા ઠાનં **પટિસન્ધિઠાનં**. કામં પટિસન્ધિવિનિમુત્તં ઠાનં નામ નત્થિ, સુખગ્ગહણત્થં પન ''સિલાપુત્તકસ્સ સરીર''ન્ત્યાદીસુ વિય અભેદેપિ ભેદપરિકપ્પનાતિ દટ્ઠબ્બં. એવં સેસેસુપિ. દસ્સનાદીનં પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં ઠાનં **પઞ્ચવિઞ્ઞાણઠાનં**. **આદિ**-સદ્દેન સમ્પટિચ્છનઠાનાદીનં સઙ્ગહો.

તત્થ ચુતિભવઙ્ગાનં અન્તરા **પટિસન્ધિઠાનં**. પટિસન્ધિઆવજ્જનાનં, જવનાવજ્જનાનં, તદારમ્મણાવજ્જનાનં, વોટ્ઠબ્બનાવજ્જનાનં, કદાચિ જવનચુતીનં, તદારમ્મણચુતીનઞ્ચ અન્તરા **ભવઙ્ગઠાનં**. ભવઙ્ગપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં, ભવઙ્ગજવનાનઞ્ચ અન્તરા **આવજ્જનઠાનં**. પઞ્ચદ્વારાવજ્જનસમ્પટિચ્છનાનમન્તરા **પઞ્ચવિઞ્ઞાણઠાનં**. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસન્તીરણાનમન્તરા **સમ્પટિચ્છનઠાનં**. સમ્પટિચ્છનવોટ્ઠબ્બનાનમન્તરા

સન્તીરણઠાનં. સન્તીરણજવનાનં, સન્તીરણભવઙ્ગાનઞ્ચ અન્તરા **વોટ્ઠબ્બનઠાનં**. વોટ્ઠબ્બનતદારમ્મણાનં, વોટ્ઠબ્બનભવઙ્ગાનં, વોટ્ઠબ્બનચુતીનં, મનોદ્વારાવજ્જનતદારમ્મણાનં, મનોદ્વારાવજ્જનભવઙ્ગાનં, મનોદ્વારાવજ્જનચુતીનઞ્ચ અન્તરા **જવનઠાનં**. જવનભવઙ્ગાનં, જવનચુતીનઞ્ચ અન્તરા **તદારમ્મણઠાનં**. જવનપટિસન્ધીનં, તદારમ્મણપટિસન્ધીનં, ભવઙ્ગપટિસન્ધીનં વા અન્તરા **ચુતિઠાનં** નામ.

૨૦. **દ્વે ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણાનિ** સુખસન્તીરણસ્સ પટિસન્ધિવસપ્પવત્તિભાવાભાવતોતિઅધિપ્પાયો. એવઞ્ચ કત્વા **પટ્ઠાને** ''ઉપેક્ખાસહગતં ધમ્મં પટિચ્ચ ઉપેક્ખાસહગતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ ન હેતુપચ્ચયા''તિ (પટ્ઠા॰ ૪.૧૩.૧૭૯) એવમાગતસ્સ ઉપેક્ખાસહગતપદસ્સ વિભઙ્ગે ''અહેતુકં ઉપેક્ખાસહગતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા, દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ એકો ખન્ધો, અહેતુકપટિસન્ધિક્ખણે ઉપેક્ખાસહગતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા, દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ એકો ખન્ધો''તિ (પટ્ઠા॰ ૪.૧૩.૧૭૯) એવં પવત્તિપટિસન્ધિવસેન પટિચ્ચનયો ઉદ્ધટો, પીતિસહગતસુખસહગતપદવિભઙ્ગે પન ''અહેતુકં પીતિસહગતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચતયો ખન્ધા...પે॰... દ્વે ખન્ધા. અહેતુકં સુખસહગતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા ...પે॰... એકો ખન્ધો''તિ (પટ્ઠા॰ ૪.૧૩.૧૪૪, ૧૬૭) પવત્તિવસેનેવ ઉદ્ધટો, ન પન ''અહેતુકપટિસન્ધિક્ખણે''ત્યાદિના પટિસન્ધિવસેન, તસ્મા યથાધમ્મસાસને અવચનમ્પિ અભાવમેવ દીપેતીતિ ન તસ્સ પટિસન્ધિવસેન પવત્તિ અત્થિ. યત્થ પન લબ્ભમાનસ્સપિ કસ્સચિ અવચનં, તત્થ કારણં ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ.

૨૫. મનોદ્વારાવજ્જનસ્સ પરિત્તારમ્મણે દ્વત્તિક્ખત્તું પવત્તમાનસ્સપિ નત્થિ જવનકિચ્ચં તસ્સ આરમ્મણરસાનુભવનાભાવતોતિ વુત્તં ''**આવજ્જનદ્વયવજ્જિતાની**''તિ. એવઞ્ચ કત્વા વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** ''જવનટ્ઠાને ઠત્વા''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથા). ઇતરથા ''જવનં હુત્વા''તિ વત્તબ્બં સિયાતિ. **કુસલાકુસલફલકિરિયચિત્તાની**તિ એકવીસતિ લોકિયલોકુત્તરકુસલાનિ, દ્વાદસ અકુસલાનિ, ચત્તારિ લોકુત્તરફલચિત્તાનિ, અટ્ઠારસ તેભૂમકકિરિયચિત્તાનિ. એકચિત્તક્ખણિકમ્પિ હિ લોકુત્તરમગ્ગાદિકં તંસભાવવન્તતાય જવનકિચ્ચં નામ, યથા એકેકગોચરવિસયમ્પિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં સકલવિસયાવબોધનસામત્થિયયોગતો ન કદાચિ તંનામં વિજહતીતિ.

૨૭. એવં કિચ્ચભેદેન વુત્તાનેવ યથાસકં લબ્ભમાનકિચ્ચગણનવસેન સમ્પિણ્ડેત્વા દસ્સેતું ''**તેસુ પના**''ત્યાદિ વુત્તં.

૩૩. પટિસન્ધાદયો ચિત્તુપ્પાદા **નામકિચ્ચભેદેન** પટિસન્ધાદીનં નામાનં, કિચ્ચાનઞ્ચ ભેદેન, અથ વા **પટિસન્ધાદયો નામ** તન્નામકા ચિત્તુપ્પાદા પટિસન્ધાદીનં કિચ્ચાનં ભેદેન ચુદ્દસ, ઠાનભેદેન પટિસન્ધાદીનંયેવ ઠાનાનં ભેદેન દસધા પકાસિતાતિ યોજના. એકકિચ્ચઠાનદ્વિકિચ્ચઠાનતિકિચ્ચઠાનચતુકિચ્ચઠાનપઞ્ચકિચ્ચઠાનાનિ ચિત્તાનિ યથાક્કમં અટ્ઠસટ્ઠિ, તથા દ્વે ચ નવ ચ અટ્ઠ ચ દ્વે ચાતિ નિદ્દિસેતિ સમ્બન્ધો.

કિચ્ચસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દ્વારસઙ્ગહવણ્ણના

૩૫. દ્વારાનં , દ્વારપ્પવત્તચિત્તાનઞ્ચ પરિચ્છેદવસેન સઙ્ગહો **દ્વારસઙ્ગહો**. આવજ્જનાદીનં અરૂપધમ્માનં પવત્તિમુખભાવતો દ્વારાનિ વિયાતિ **દ્વારાનિ**.

૩૬. **ચક્ખુમેવા**તિ પસાદચક્ખુમેવ.

૩૭. આવજ્જનાદીનં મનાનં, મનોયેવ વા દ્વારન્તિ **મનોદ્વારં**. **ભવઙ્ગ**ન્તિ આવજ્જનાનન્તરં ભવઙ્ગં. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘સાવજ્જનં ભવઙ્ગન્તુ, મનોદ્વારન્તિ વુચ્ચતી’’તિ;

૩૯. **તત્થા**તિ તેસુ ચક્ખાદિદ્વારેસુ ચક્ખુદ્વારે છચત્તાલીસ ચિત્તાનિ યથારહમુપ્પજ્જન્તીતિ સમ્બન્ધો. પઞ્ચદ્વારાવજ્જનમેકં, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ ઉભયવિપાકવસેન સત્ત, વોટ્ઠબ્બનમેકં, કામાવચરજવનાનિ ચ કુસલાકુસલનિરાવજ્જનકિરિયવસેન એકૂનતિંસ, તદારમ્મણાનિ ચ અગ્ગહિતગ્ગહણેન અટ્ઠેવાતિ **છચત્તાલીસ**. **યથારહ**ન્તિ ઇટ્ઠાદિઆરમ્મણે યોનિસોઅયોનિસોમનસિકારનિરનુસયસન્તાનાદીનં અનુરૂપવસેન. **સબ્બથાપી**તિ આવજ્જનાદિતદારમ્મણપરિયોસાનેન સબ્બેનપિ પકારેન કામાવચરાનેવાતિ યોજના. સબ્બથાપિ ચતુપઞ્ઞાસ ચિત્તાનીતિ વા સમ્બન્ધો. સબ્બથાપિ તંતંદ્વારિકવસેન ઠિતાનિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન ચક્ખુદ્વારિકેસુ છચત્તાલીસચિત્તેસુ સોતવિઞ્ઞાણાદીનં ચતુન્નં યુગળાનં પક્ખેપેન ચતુપઞ્ઞાસપીત્યત્થો.

૪૧. ચક્ખાદિદ્વારેસુ અપ્પવત્તનતો, મનોદ્વારસઙ્ખાતભવઙ્ગતો આરમ્મણન્તરગ્ગહણવસેન અપ્પવત્તિતો ચ પટિસન્ધાદિવસેન પવત્તાનિ **એકૂનવીસતિ દ્વારવિમુત્તાનિ**.

૪૨. દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ સકસકદ્વારે, છબ્બીસતિ મહગ્ગતલોકુત્તરજવનાનિ મનોદ્વારેયેવ ઉપ્પજ્જનતો છત્તિંસ ચિત્તાનિ યથારહં સકસકદ્વારાનુરૂપં **એકદ્વારિકચિત્તાનિ**.

૪૫. પઞ્ચદ્વારેસુ સન્તીરણતદારમ્મણવસેન, મનોદ્વારે ચ તદારમ્મણવસેન પવત્તનતો **છદ્વારિકાનિ ચેવ** પટિસન્ધાદિવસપ્પવત્તિયા **દ્વારવિમુત્તાનિ ચ**.

૪૭. પઞ્ચદ્વારિકાનિ ચ છદ્વારિકાનિ ચ **પઞ્ચછદ્વારિકાનિ**. છદ્વારિકાનિ ચ તાનિ કદાચિ દ્વારવિમુત્તાનિ ચાતિ **છદ્વારિકવિમુત્તાનિ**. અથ વા છદ્વારિકાનિ ચ છદ્વારિકવિમુત્તાનિ ચાતિ **છદ્વારિકવિમુત્તાની**તિ એકદેસસરૂપેકસેસો દટ્ઠબ્બો.

દ્વારસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આલમ્બણસઙ્ગહવણ્ણના

૪૮. આરમ્મણાનં સરૂપતો, વિભાગતો, તંવિસયચિત્તતો ચ સઙ્ગહો **આલમ્બણસઙ્ગહો**. વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં રૂપયતિ હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ રૂપં, તદેવ દુબ્બલપુરિસેન દણ્ડાદિ વિય ચિત્તચેતસિકેહિ આલમ્બીયતિ, તાનિ વા આગન્ત્વા એત્થ રમન્તીતિ આરમ્મણન્તિ **રૂપારમ્મણં**. સદ્દીયતીતિ સદ્દો, સોયેવ આરમ્મણન્તિ **સદ્દારમ્મણં**. ગન્ધયતિ અત્તનો વત્થું સૂચેતિ ‘‘ઇદમેત્થ અત્થી’’તિ પેસુઞ્ઞં કરોન્તં વિય હોતીતિ ગન્ધો, સોયેવ આરમ્મણં **ગન્ધારમ્મણં**. રસન્તિ તં સત્તા અસ્સાદેન્તીતિ રસો, સોયેવ આરમ્મણં **રસારમ્મણં**. ફુસીયતીતિ ફોટ્ઠબ્બં, તદેવ આરમ્મણં **ફોટ્ઠબ્બારમ્મણં**. ધમ્મોયેવ આરમ્મણં **ધમ્મારમ્મણં**.

૪૯. **તત્થાતિ** તેસુ રૂપાદિઆરમ્મણેસુ, **રૂપમેવાતિ** વણ્ણાયતનસઙ્ખાતં રૂપમેવ. **સદ્દાદયોતિ** સદ્દાયતનાદિસઙ્ખાતા સદ્દાદયો, આપોધાતુવજ્જિતભૂતત્તયસઙ્ખાતં ફોટ્ઠબ્બાયતનઞ્ચ.

૫૦. પઞ્ચારમ્મણપસાદાનિ ઠપેત્વા સેસાનિ સોળસ **સુખુમરૂપાનિ**.

૫૧. **પચ્ચુપ્પન્નન્તિ** વત્તમાનં.

૫૨. **છબ્બિધમ્પીતિ** રૂપાદિવસેન છબ્બિધમ્પિ. વિનાસાભાવતો અતીતાદિકાલવસેન નવત્તબ્બત્તા નિબ્બાનં, પઞ્ઞત્તિ ચ **કાલવિમુત્તં** નામ. **યથારહન્તિ** કામાવચરજવનઅભિઞ્ઞાસેસમહગ્ગતાદિજવનાનં અનુરૂપતો. કામાવચરજવનાનઞ્હિ હસિતુપ્પાદવજ્જાનં છબ્બિધમ્પિ તિકાલિકં, કાલવિમુત્તઞ્ચ આરમ્મણં હોતિ. હસિતુપ્પાદસ્સ તિકાલિકમેવ. તથા હિસ્સ એકન્તપરિત્તારમ્મણતં વક્ખતિ. દિબ્બચક્ખાદિવસપ્પવત્તસ્સ પન અભિઞ્ઞાજવનસ્સ યથારહં છબ્બિધમ્પિ તિકાલિકં, કાલવિમુત્તઞ્ચ આરમ્મણં હોતિ. વિભાગો પનેત્થ નવમપરિચ્છેદે આવિ ભવિસ્સતિ. સેસાનં પન કાલવિમુત્તં, અતીતઞ્ચ યથારહમારમ્મણં હોતિ.

૫૩. દ્વાર...પે॰... સઙ્ખાતાનં છબ્બિધમ્પિ આરમ્મણં હોતીતિ સમ્બન્ધો, તં પન નેસં આરમ્મણં ન આવજ્જનસ્સ વિય કેનચિ અગ્ગહિતમેવ ગોચરભાવં ગચ્છતિ, ન ચ પઞ્ચદ્વારિકજવનાનં વિય એકન્તપચ્ચુપ્પન્નં, નાપિ મનોદ્વારિકજવનાનં વિય તિકાલિકમેવ, અવિસેસેન કાલવિમુત્તં વા, નાપિ મરણાસન્નતો પુરિમભાગજવનાનં વિય કમ્મકમ્મનિમિત્તાદિવસેન આગમસિદ્ધિવોહારવિનિમુત્તન્તિ આહ ''**યથાસમ્ભવં...પે॰... સમ્મત**''ન્તિ. તત્થ **યથાસમ્ભવન્તિ** તંતંભૂમિકપટિસન્ધિભવઙ્ગચુતીનં તંતંદ્વારગ્ગહિતાદિવસેન સમ્ભવાનુરૂપતો. કામાવચરાનઞ્હિ પટિસન્ધિભવઙ્ગાનં તાવ રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણં છદ્વારગ્ગહિતં યથારહં પચ્ચુપ્પન્નમતીતઞ્ચ કમ્મનિમિત્તસમ્મતમારમ્મણં હોતિ, તથા ચુતિચિત્તસ્સ અતીતમેવ. ધમ્મારમ્મણં પન તેસં તિણ્ણમ્પિ મનોદ્વારગ્ગહિતમેવ અતીતં કમ્મકમ્મનિમિત્તસમ્મતં, તથા રૂપારમ્મણં એકમેવ મનોદ્વારગ્ગહિતં એકન્તપચ્ચુપ્પન્નં ગતિનિમિત્તસમ્મતન્તિ એવં કામાવચરપટિસન્ધાદીનં યથાસમ્ભવં છદ્વારગ્ગહિતં પચ્ચુપ્પન્નમતીતઞ્ચ કમ્મકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તસમ્મતમારમ્મણં હોતિ.

મહગ્ગતપટિસન્ધાદીસુ પન રૂપાવચરાનં, પઠમતતિયારુપ્પાનઞ્ચ ધમ્મારમ્મણમેવ મનોદ્વારગ્ગહિતં પઞ્ઞત્તિભૂતં કમ્મનિમિત્તસમ્મતં, તથા દુતિયચતુત્થારુપ્પાનં અતીતમેવાતિ એવં મહગ્ગતપટિસન્ધિભવઙ્ગચુતીનં મનોદ્વારગ્ગહિતં પઞ્ઞત્તિભૂતં, અતીતં વા કમ્મનિમિત્તસમ્મતમેવ આરમ્મણં હોતિ.

યેભુય્યેન ભવન્તરે છદ્વારગ્ગહિતન્તિ બાહુલ્લેન અતીતાનન્તરભવે મરણાસન્નપ્પવત્તછદ્વારિકજવનેહિ ગહિતં. અસઞ્ઞીભવતો ચુતાનઞ્હિ પટિસન્ધિવિસયસ્સ અનન્તરાતીતભવે ન કેનચિ દ્વારેન ગહણં અત્થીતિ તદેવેત્થ યેભુય્યગ્ગહણેન બ્યભિચારિતં. કેવલઞ્હિ કમ્મબલેનેવ તેસં પટિસન્ધિયા કમ્મનિમિત્તાદિકમારમ્મણં ઉપટ્ઠાતિ. તથા હિ **સચ્ચસઙ્ખેપે** અસઞ્ઞીભવતો ચુતસ્સ પટિસન્ધિનિમિત્તં પુચ્છિત્વા –

> ''ભવન્તરકતં કમ્મં, યમોકાસં લભે તતો;
> હોતિ સા સન્ધિ તેનેવ, ઉપટ્ઠાપિતગોચરે''તિ. (સ॰ સ॰ ૧૭૧) –

કેવલં કમ્મબલેનેવ પટિસન્ધિગોચરસ્સ ઉપટ્ઠાનં વુત્તં. ઇતરથા હિ જવનગ્ગહિતસ્સપિ આરમ્મણસ્સ કમ્મબલેનેવ ઉપટ્ઠાપિયમાનત્તા "**તેનેવા**"તિ સાવધારણવચનસ્સ અધિપ્પાયસુઞ્ઞતા આપજ્જેય્યાતિ. નનુ ચ તેસમ્પિ પટિસન્ધિગોચરો કમ્મભવે કેનચિ દ્વારેન જવનગ્ગહિતો સમ્ભવતીતિ? સચ્ચં સમ્ભવતિ કમ્મકમ્મનિમિત્તસમ્મતો, ગતિનિમિત્તસમ્મતો પન સબ્બેસમ્પિ મરણકાલેયેવ ઉપટ્ઠાતીતિ કુતો તસ્સ કમ્મભવે ગહણસમ્ભવો. અપિચેત્થ મરણાસન્નપવત્તજવનેહિ ગહિતમેવ સન્ધાય "છદ્વારગ્ગહિત"ન્તિ વુત્તં, એવઞ્ચ કત્વા આચરિયેન ઇમસ્મિંયેવ અધિકારે **પરમત્થવિનિચ્છયે** વુત્તં –

"મરણાસન્નસત્તસ્સ, યથોપટ્ઠિતગોચરં;
છદ્વારેસુ તમારબ્ભ, પટિસન્ધિ ભવન્તરે"તિ. (પરમ॰ વિ॰ ૮૯);

"**પચ્ચુપ્પન્ન**"ન્ત્યાદિના અનાગતસ્સ પટિસન્ધિગોચરભાવં નિવારેતિ. ન હિ તં અતીતકમ્મકમ્મનિમિત્તાનિ વિય અનુભૂતં, નાપિ પચ્ચુપ્પન્નકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તાનિ વિય આપાથગતઞ્ચ હોતીતિ, કમ્મકમ્મનિમિત્તાદીનઞ્ચ સરૂપં સયમેવ વક્ખતિ.

૫૪. **તેસૂ**તિ રૂપાદિપચ્ચુપ્પન્નાદિકમ્માદિઆરમ્મણેસુ વિઞ્ઞાણેસુ. રૂપાદીસુ એકેકં આરમ્મણં એતેસન્તિ **રૂપાદિએકેકારમ્મણાનિ**.

૫૫. રૂપાદિકં પઞ્ચવિધમ્પિ આરમ્મણમેતસ્સાતિ **રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણં**.

૫૬. **સેસાની**તિ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પટિચ્છનેહિ અવસેસાનિ એકાદસ કામાવચરવિપાકાનિ . **સબ્બથાપિ કામાવચરારમ્મણાની**તિ સબ્બેનપિ છદ્વારિકદ્વારવિમુત્તછળારમ્મણવસપ્પવત્તાકારેન નિબ્બત્તાનિપિ એકન્તકામાવચરસભાવછળારમ્મણગોચરાનિ. એત્થ હિ વિપાકાનિ તાવ સન્તીરણાદિવસેન રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણે, પટિસન્ધાદિવસેન છળારમ્મણસઙ્ખાતે કામાવચરારમ્મણેયેવ પવત્તન્તિ.

હસનચિત્તમ્પિ પધાનસારુપ્પટ્ઠાનં દિસ્વા તુસ્સન્તસ્સ રૂપારમ્મણે, ભણ્ડભાજનટ્ઠાને મહાસદ્દં સુત્વા "એવરૂપા લોલુપ્પતણ્હા મે પહીના"તિ તુસ્સન્તસ્સ સદ્દારમ્મણે, ગન્ધાદીહિ ચેતિયપૂજનકાલે તુસ્સન્તસ્સ ગન્ધારમ્મણે, રસસમ્પન્નં પિણ્ડપાતં સબ્રહ્મચારીહિ ભાજેત્વા પરિભુઞ્જનકાલે તુસ્સન્તસ્સ રસારમ્મણે, આભિસમાચારિકવત્તપરિપૂરણકાલે તુસ્સન્તસ્સ ફોટ્ઠબ્બારમ્મણે, પુબ્બેનિવાસઞાણાદીહિ ગહિતકામાવચરધમ્મં આરબ્ભ તુસ્સન્તસ્સ ધમ્મારમ્મણેતિ એવં પરિત્તધમ્મપરિયાપન્નેસ્વેવ છસુ આરમ્મણેસુ પવત્તતિ.

૫૭. દ્વાદસાકુસલઅટ્ઠઞાણવિપ્પયુત્તજવનવસેન વીસતિ ચિત્તાનિ અત્તનો જળભાવતો લોકુત્તરધમ્મે આરબ્ભ પવત્તિતું ન સક્કોન્તીતિ નવવિધલોકુત્તરધમ્મે વજ્જેત્વા તેભૂમકાનિ, પઞ્ઞત્તિઞ્ચ આરબ્ભ પવત્તન્તીતિ આહ "**અકુસલાનિ ચેવા**"ત્યાદિ. ઇમેસુ હિ અકુસલતો ચત્તારો દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદા પરિત્તધમ્મે આરબ્ભ પરામસનઅસ્સાદનાભિનન્દનકાલે કામાવચરારમ્મણા, તેનેવાકારેન સત્તવીસતિ મહગ્ગતધમ્મે આરબ્ભ પવત્તિયં મહગ્ગતારમ્મણા, સમ્મુતિધમ્મે આરબ્ભ પવત્તિયં પઞ્ઞત્તારમ્મણા. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદાપિ તેયેવ ધમ્મે આરબ્ભ કેવલં અસ્સાદનાભિનન્દનવસેન પવત્તિયં, પટિઘસમ્પયુત્તા ચ દુસ્સનવિપ્પટિસારવસેન, વિચિકિચ્છાસહગતો અનિટ્ઠઙ્ગમનવસેન, ઉદ્ધચ્ચસહગતો વિક્ખિપનવસેન, અવૂપસમવસેન ચ પવત્તિયં પરિત્તમહગ્ગતપઞ્ઞત્તારમ્મણો, કુસલતો ચત્તારો, કિરિયતો ચત્તારોતિ અટ્ઠ ઞાણવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદા

સેક્ખપુથુજ્જનખીણાસવાનં અસક્કચ્ચદાનપચ્ચવેક્ખણધમ્મસ્સવનાદીસુ પરિત્તધમ્મે આરબ્ભ પવત્તિકાલે કામાવચરારમ્મણા, અતિપગુણજ્ઝાનપચ્ચવેક્ખણકાલે મહગ્ગતારમ્મણા, કસિણનિમિત્તાદીસુ પરિકમ્માદિકાલે પઞ્ઞત્તારમ્મણાતિ દટ્ઠબ્બં.

૫૮. **અરહત્તમગ્ગફલવજ્જિતસબ્બારમ્મણાનિ** સેક્ખપુથુજ્જનસન્તાનેસ્વેવ પવત્તનતો. સેક્ખાપિ હિ ઠપેત્વા લોકિયચિત્તં અરહતો મગ્ગફલસઙ્ખાતં પાટિપુગ્ગલિકચિત્તં જાનિતું ન સક્કોન્તિ અનધિગતત્તા, તથા પુથુજ્જનાદયોપિ સોતાપન્નાદીનં, સેક્ખાનં પન અત્તનો અત્તનો મગ્ગફલપચ્ચવેક્ખણેસુ પરસન્તાનગતમગ્ગફલારમ્મણાય અભિઞ્ઞાય પરિકમ્મકાલે, અભિઞ્ઞાચિત્તેનેવ મગ્ગફલાનં પરિચ્છિન્દનકાલે ચ અત્તનો અત્તનો સમાનાનં, હેટ્ઠિમાનઞ્ચ મગ્ગફલધમ્મે આરબ્ભ કુસલજવનાનં પવત્તિ અત્થીતિ અરહત્તમગ્ગફલસ્સેવ પટિક્ખેપો કતો. કામાવચરમહગ્ગતપઞ્ઞત્તિનિબ્બાનાનિ પન સેક્ખપુથુજ્જનાનં સક્કચ્ચદાનપચ્ચવેક્ખણધમ્મસ્સવનસઙ્ખારસમ્મસનકસિણપરિકમ્માદીસુ તંતદારમ્મણિકાભિઞ્ઞાનં પરિકમ્મકાલે, ગોત્રભુવોદાનકાલે, દિબ્બચક્ખાદીહિ રૂપવિજાનનાદિકાલે ચ કુસલજવનાનં ગોચરભાવં ગચ્છન્તિ.

૫૯. **સબ્બથાપિ સબ્બારમ્મણાની**તિ કામાવચરમહગ્ગતસબ્બલોકુત્તરપઞ્ઞત્તિવસેન સબ્બથાપિ સબ્બારમ્મણાનિ, ન પન અકુસલાદયો વિય સપ્પદેસસબ્બારમ્મણાનીત્યત્થો. કિરિયજવનાનઞ્હિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિવસપ્પવત્તિયં, વોટ્ઠબ્બનસ્સ ચ તંતંપુરેચારિકવસપ્પવત્તિયં ન ચ કિઞ્ચિ અગોચરં નામ અત્થિ.

૬૦. પઠમતતિયારુપ્પારમ્મણત્તા **આરુપ્પેસુ દુતિયચતુત્થાનિ મહગ્ગતારમ્મણાનિ**.

૬૧. **સેસાનિ…પે॰… પઞ્ઞત્તારમ્મણાની**તિ પન્નરસ રૂપાવચરાનિ, પઠમતતિયારુપ્પાનિ ચાતિ એકવીસતિ કસિણાદિપઞ્ઞત્તીસુ પવત્તનતો પઞ્ઞત્તારમ્મણાનિ.

૬૩. તેવીસતિકામાવચરવિપાકપઞ્ચદ્વારાવજ્જનહસનવસેન પઞ્ચવીસતિ ચિત્તાનિ **પરિત્થમ્હિ** કામાવચરારમ્મણે યેવ ભવન્તિ. કામાવચરઞ્હિ મહગ્ગતાદયો ઉપાદાય મન્દાનુભાવતાય પરિસમન્તતો અત્તં ખણ્ડિતં વિયાતિ **પરિત્તં**. ‘‘છ ચિત્તાનિ મહગ્ગતેયેવા’’ત્યાદિના સબ્બત્થ સાવધારણયોજના દટ્ઠબ્બા.

આલમ્બણસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વત્થુસઙ્ગહવણ્ણના

૬૪. વત્થુવિભાગતો , તબ્બત્થુકચિત્તપરિચ્છેદવસેન ચ સઙ્ગહો **વત્થુસઙ્ગહો**. વસન્તિ એતેસુ ચિત્તચેતસિકા તન્નિસ્સયત્તાતિ **વત્થૂનિ**.

૬૫. **તાનિ કામલોકે સબ્બાનિપિ લબ્ભન્તિ** પરિપુણ્ણિન્દ્રિયસ્સ તત્થેવ ઉપલબ્ભનતો. **પિ**-સદ્દેન પન અન્ધબધિરાદિવસેન કેસઞ્ચિ અસમ્ભવં દીપેતિ.

૬૬. **ઘાનાદિત્તયં નત્થિ** બ્રહ્માનં કામવિરાગભાવનાવસેન ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બેસુ વિરત્તતાય તબ્બિસયપ્પસાદેસુપિ વિરાગસભાવતો. બુદ્ધદસ્સનધમ્મસ્સવનાદિઅત્થં પન ચક્ખુસોતેસુ અવિરત્તભાવતો ચક્ખાદિદ્વયં તત્થ ઉપલબ્ભતિ.

૬૭. અરૂપલોકે સબ્બાનિપિ છ વત્થૂનિ ન **સંવિજ્જન્તિ** અરૂપીનં રૂપવિરાગભાવનાબલેન તત્થ સબ્બેન સબ્બં રૂપપ્પવત્તિયા અભાવતો.

૬૮. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનેવ નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન ધાતુયોતિ **પઞ્ચવિઞ્ઞાણધાતુયો**.

૬૯. મનનમત્તા ધાતુ **મનોધાતુ**.

૭૦. મનોયેવ વિસિટ્ઠવિજાનનકિચ્ચયોગતો વિઞ્ઞાણં નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન ધાતુ ચાતિ **મનોવિઞ્ઞાણધાતુ**. મનસો વિઞ્ઞાણધાતૂતિ વા **મનોવિઞ્ઞાણધાતુ**. સા હિ મનતોયેવ અનન્તરપચ્ચયતો સમ્ભૂયમનસોયેવ અનન્તરપચ્ચયભૂતાતિ મનસો સમ્બન્ધિની હોતિ. સન્તીરણત્તયસ્સ, અટ્ઠમહાવિપાકાનં, પટિઘદ્વયસ્સ, પઠમમગ્ગસ્સ, હસિતુપ્પાદસ્સ, પન્નરસરૂપાવચરાનઞ્ચ વસેન પવત્તા યથાવુત્તમનોધાતુપઞ્ચવિઞ્ઞાણધાતૂહિ અવસેસા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ સઞ્ઞાતા ચ તિંસ ધમ્મા ન કેવલં મનોધાતુયેવ, તથા હદયં નિસ્સાયેવ પવત્તન્તીતિ સમ્બન્ધો.

સન્તીરણમહાવિપાકાનિ હિ એકાદસ દ્વારાભાવતો, કિચ્ચાભાવતો ચ આરુપ્પે ન ઉપ્પજ્જન્તિ . પટિઘસ્સ અનીવરણાવત્થસ્સ અભાવતો તંસહગતં ચિત્તદ્વયં રૂપલોકેપિ નત્થિ, પગેવ આરુપ્પે. પઠમમગ્ગોપિ પરતોઘોસપચ્ચયાભાવે સાવકાનં અનુપ્પજ્જનતો, બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધાનઞ્ચ મનુસ્સલોકતો અઞ્ઞત્થ અનિબ્બત્તનતો, હસનચિત્તઞ્ચ કાયાભાવતો, રૂપાવચરાનિ અરૂપીનં રૂપવિરાગભાવનાવસેન તદારમ્મણેસુ ઝાનેસુપિ વિરત્તભાવતો અરૂપભવે ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ સબ્બાનિપિ એતાનિ તેત્તિંસ ચિત્તાનિ હદયં નિસ્સાયેવ પવત્તન્તિ.

૭૧. પઞ્ચરૂપાવચરકુસલતો અવસેસાનિ દ્વાદસ લોકિયકુસલાનિ, પટિઘદ્વયતો અવસેસાનિ દસ અકુસલાનિ, પઞ્ચદ્વારાવજ્જનહસનરૂપાવચરકિરિયેહિ અવસેસાનિ તેરસ કિરિયચિત્તાનિ, પઠમમગ્ગતો અવસેસાનિ સત્ત અનુત્તરાનિ ચાતિ ઇમેસં વસેન દ્વેચત્તાલીસવિધા મનોવિઞ્ઞાણધાતુસઞ્ઞાતા ધમ્મા પઞ્ચવોકારભવવસેન **હદયં નિસ્સાય વા**, ચતુવોકારભવવસેન **અનિસ્સાયવા** પવત્તન્તિ.

૭૩. કામે ભવે છવત્થું નિસ્સિતા સત્ત વિઞ્ઞાણધાતુયો, **રૂપે** ભવે તિવત્થું નિસ્સિતા ઘાનવિઞ્ઞાણાદિત્તયવજ્જિતા ચતુબ્બિધા વિઞ્ઞાણધાતુયો, **આરુપ્પે** ભવે અનિસ્સિતા એકા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ મતાતિ યોજના.

૭૪. કામાવચરવિપાકપઞ્ચદ્વારાવજ્જનપટિઘદ્વયહસનવસેન સત્તવીસતિ કામાવચરાનિ, પન્નરસ રૂપાવચરાનિ, પઠમમગ્ગોતિ **તેચત્તાલીસ** નિસ્સાયેવ જાયરે, તતોયેવ અવસેસા આરુપ્પવિપાકવજ્જિતા **દ્વેચત્તાલીસ** નિસ્સાય ચ અનિસ્સાય ચ જાયરે, **પાકારુપ્પા** ચત્તારો અનિસ્સિતાયેવાતિ સમ્બન્ધો.

વત્થુસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

પકિણ્ણકપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. વીથિપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. ઇચ્ચેવં યથાવુત્તનયેન **ચિત્તુપ્પાદાનં** ચતુન્નં ખન્ધાનં **ઉત્તરં** વેદનાસઙ્ગહાદિવિભાગતો ઉત્તમં પભેદસઙ્ગહં કત્વા પુન કામાવચરાદીનં તિણ્ણં ભૂમીનં, દ્વિહેતુકાદિપુગ્ગલાનઞ્ચ ભેદેન લક્ખિતં ''ઇદં એત્તકેહિ પરં, ઇમસ્સ અનન્તરં એત્તકાનિ ચિત્તાની''તિ એવં પુબ્બાપરચિત્તેહિ નિયામિતં પટિસન્ધિપવત્તીસુ ચિત્તુપ્પાદાનં **પવત્તિસઙ્ગહં નામ** તન્નામકં સઙ્ગહં યથાસમ્ભવતો સમાસેન પવક્ખામીતિ યોજના.

૨. વત્થુદ્વારારમ્મણસઙ્ગહા હેટ્ઠા કથિતાપિ પરિપુણ્ણં કત્વા પવત્તિસઙ્ગહં દસ્સેતું પુન નિક્ખિત્તા.

૩. વિસયાનં દ્વારેસુ, વિસયેસુ ચ ચિત્તાનં પવત્તિ **વિસયપ્પવત્તિ**.

૪. **તત્થા**તિ તેસુ છસુ છક્કેસુ.

વીથિછક્કવણ્ણના

૬. ''ચક્ખુદ્વારે પવત્તા વીથિ ચિત્તપરમ્પરા ચક્ખુદ્વારવીથી''ત્યાદિના દ્વારવસેન, ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્બન્ધિની વીથિ તેન સહ એકારમ્મણએકદ્વારિકતાય સહચરણભાવતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથી''ત્યાદિના વિઞ્ઞાણવસેન વા વીથીનં નામ યોજના કાતબ્બાતિ દસ્સેતું ''**ચક્ખુદ્વારવીથી**''ત્યાદિ વુત્તં.

વીથિછક્કવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વીથિભેદવણ્ણના

૭. ''**અતિમહન્ત**''ન્ત્યાદીસુ એકચિત્તક્ખણાતીતં હુત્વા આપાથાગતં સોળસચિત્તક્ખણાયુકં **અતિમહન્તં** નામ. દ્વિતિચિત્તક્ખણાતીતં હુત્વા પન્નરસચુદ્દસચિત્તક્ખણાયુકં **મહન્તં** નામ. ચતુચિત્તક્ખણતો પટ્ઠાય યાવ નવચિત્તક્ખણાતીતં હુત્વા તેરસચિત્તક્ખણતો પટ્ઠાય યાવ અટ્ઠચિત્તક્ખણાયુતં **પરિત્તં** નામ. દસચિત્તક્ખણતો પટ્ઠાય યાવ પન્નરસચિત્તક્ખણાતીતં હુત્વા સત્તચિત્તક્ખણતો પટ્ઠાય યાવ દ્વિચિત્તક્ખણાયુકં **અતિપરિત્તં** નામ. એવઞ્ચ કત્વા વક્ખતિ ''એકચિત્તક્ખણાતીતાની''ત્યાદિ. **વિભૂતં** પાકટં. **અવિભૂતં** અપાકટં.

વીથિભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચદ્વારવીથિવણ્ણના

૮. **કથ**ન્તિ કેન પકારેન અતિમહન્તાદિવસેન વિસયવવત્થાનન્તિ પુચ્છિત્વા ચિત્તક્ખણવસેન તં પકાસેતું ''**ઉપ્પાદઠિતી**''ત્યાદિ આરદ્ધં. ઉપ્પજ્જનં **ઉપ્પાદો**, અત્તપટિલાભો. ભઞ્જનં **ભઙ્ગો**, સરૂપવિનાસો. ઉભિન્નં વેમજ્ઝે ભઙ્ગાભિમુખપ્પવત્તિ **ઠિતિ** નામ. કેચિ પન ચિત્તસ્સ ઠિતિક્ખણં પટિસેધેન્તિ. અયઞ્હિ નેસં અધિપ્પાયો – **ચિત્તયમકે** (વિભ॰ મૂલટી॰ ૨૦ પકિણ્ણકકથાવણ્ણના; યમ॰ ૨.ચિત્તયમક.૮૧, ૧૦૨) ''ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાન''ન્તિ એવમાદિપદાનં વિભઙ્ગે ''ભઙ્ગક્ખણે ઉપ્પન્નં , નો ચ ઉપ્પજ્જમાનં, ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પન્નઞ્ચેવ ઉપ્પજ્જમાનઞ્ચા''ત્યાદિના (યમ॰ ૨.ચિત્તયમક.૮૧, ૧૦૨) ભઙ્ગુપ્પાદાવ કથિતા, ન ઠિતિક્ખણો. યદિ ચ ચિત્તસ્સ

ઠિતિક્ખણોપિ અત્થિ, ‘‘ઠિતિક્ખણે ભઙ્ગક્ખણે ચા’’તિ વત્તબ્બં સિયા. અથ મતં ‘‘ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, વયો પઞ્ઞાયતિ, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતીતિ (અ॰ નિ॰ ૩.૪૭) સુત્તન્તપાઠતો ઠિતિક્ખણો અત્થી’’તિ, તત્થપિ એકસ્મિં ધમ્મે અઞ્ઞથત્તસ્સ અનુપ્પજ્જનતો, પઞ્ઞાણવચનતો ચ પબન્ધઠિતિયેવ અધિપ્પેતા, ન ચ ખણઠિતિ, ન ચ અભિધમ્મે લબ્ભમાનસ્સ અવચને કારણં અત્થિ, તસ્મા યથાધમ્મસાસને અવચનમ્પિ અભાવમેવ દીપેતીતિ. તત્થ વુચ્ચતે યથેવ હિ એકધમ્માધારભાવેપિ ઉપ્પાદભઙ્ગાનં અઞ્ઞો ઉપ્પાદક્ખણો, અઞ્ઞો ભઙ્ગક્ખણોતિ ઉપ્પાદાવત્થાય ભિન્ના ભઙ્ગાવત્થા ઇચ્છિતા. ઇતરથા હિ ‘‘અઞ્ઞોયેવ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ, અઞ્ઞો નિરુજ્ઝતી’’તિ આપજ્જેય્ય, એવમેવ ઉપ્પાદભઙ્ગાવત્થાહિ ભિન્ના ભઙ્ગાભિમુખાવત્થાપિ ઇચ્છિતબ્બા, સા ઠિતિ નામ. **પાળિયં** પન વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરોધતો નયદસ્સનવસેન સા ન વુત્તા. અભિધમ્મદેસનાપિ હિ કદાચિ વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરોધેન પવત્તતિ, યથા રૂપસ્સ ઉપ્પાદો ઉપચયો સન્તતીતિ દ્વિધા ભિન્દિત્વા દેસિતો, **સુત્તે ચ** ‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, સઙ્ખતસ્સ સઙ્ખતલક્ખણાનિ. કતમાનિ તીણિ? ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, વયો પઞ્ઞાયતિ, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતી’’તિ એવં સઙ્ખતધમ્મસ્સેવ લક્ખણદસ્સનત્થં ઉપ્પાદાદીનં વુત્તત્તા ન સક્કા પબન્ધસ્સ પઞ્ઞત્તિસભાવસ્સ અસઙ્ખતસ્સ ઠિતિ તત્થ વુત્તાતિ વિઞ્ઞાતું. ઉપસગ્ગસ્સ ચ ધાત્વત્થેયેવ પવત્તનતો ‘‘પઞ્ઞાયતી’’તિ એતસ્સ વિઞ્ઞાયતીતિ અત્થો. તસ્મા ન એત્તાવતા ચિત્તસ્સ ઠિતિક્ખણો પટિબાહિતું યુત્તોતિ સુવુત્તમેતં ‘‘ઉપ્પાદઠિતિભઙ્ગવસેના’’તિ. એવઞ્ચ કત્વા વુત્તં **અટ્ઠકથાય**મ્પિ ‘‘એકેકસ્સ ઉપ્પાદઠિતિભઙ્ગવસેન તયો તયો ખણા’’તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬ પકિણ્ણકકથા).

૯. અરૂપં લહુપરિણામં, રૂપં ગરુપરિણામં ગાહકગાહેતબ્બભાવસ્સ તંતંખણવસેન ઉપ્પજ્જનતોતિ આહ ‘‘**તાની**’’ત્યાદિ. **તાની**તિ તાદિસાનિ. સત્તરસન્નં ચિત્તાનં ખણાનિ વિય ખણાનિ **સત્તરસચિત્તક્ખણાનિ**, તાનિ ચિત્તક્ખણાનિ સત્તરસાતિ વા સમ્બન્ધો. વિસું વિસું પન એકપઞ્ઞાસ ચિત્તક્ખણાનિ હોન્તિ. **રૂપધમ્માન**ન્તિ વિઞ્ઞત્તિલક્ખણરૂપવજ્જાનં રૂપધમ્માનં. વિઞ્ઞત્તિદ્વયઞ્હિ એકચિત્તક્ખણાયુકં. તથા હિ તં ચિત્તાનુપરિવત્તિધમ્મેસુ વુત્તં. લક્ખણરૂપેસુ ચ જાતિ ચેવ અનિચ્ચતા ચ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદભઙ્ગક્ખણેહિ સમાનાયુકા, જરતા પન એકૂનપઞ્ઞાસચિત્તક્ખણાયુકા. એવઞ્ચ કત્વા વદન્તિ –

‘‘તં સત્તરસચિત્તાયુ, વિના વિઞ્ઞત્તિલક્ખણ’’ન્તિ (સ॰ સ॰ ૬૦);

કેચિ (વિભ॰ મૂલટી॰ ૨૦) પન ‘‘**પટિચ્ચસમુપ્પાદટ્ઠકથાયં** ‘એત્તાવતા એકાદસ ચિત્તક્ખણા અતીતા હોન્તિ, અથાવસેસપઞ્ચચિત્તક્ખણાયુકે’તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૨૩; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૭) વચનતો સોળસચિત્તક્ખણાનિ રૂપધમ્માનમાયૂ. ઉપ્પજ્જમાનમેવ હિ રૂપં ભવઙ્ગચલનસ્સ પચ્ચયો હોતી’’તિ વદન્તિ, તયિદમસારં ‘‘પટિસન્ધિચિત્તેન સહુપ્પન્નં કમ્મજરૂપં તતો પટ્ઠાય સત્તરસમેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝતિ, પટિસન્ધિચિત્તસ્સ ઠિતિક્ખણે ઉપ્પન્નં અટ્ઠારસમસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે નિરુજ્ઝતી’’ત્યાદિના (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬ પકિણ્ણકકથા) **અટ્ઠકથાય**મેવ સત્તરસચિત્તક્ખણસ્સ આગતત્તા. યત્થ પન સોળસચિત્તક્ખણાનેવ પઞ્ઞાયન્તિ, તત્થ ચિત્તપ્પવત્તિયા પચ્ચયભાવયોગ્યક્ખણવસેન નયો નીતો. હેટ્ઠિમકોટિયા હિ એકચિત્તક્ખણમ્પિ અતિક્કન્તસ્સેવ રૂપસ્સ આપાથાગમનસામત્થિયન્તિ અલમતિવિત્થારેન.

૧૦. એકચિત્તસ્સ ખણં વિય ખણં એકચિત્તક્ખણં, તં અતીતં એતેસં, એતાનિ વા તં અતીતાનીતિ **એકચિત્તક્ખણાતીતાનિ**. **આપાથમાગચ્છન્તી**તિ રૂપસદ્દારમ્મણાનિ સકસકટ્ઠાને ઠત્વાવ ગોચરભાવં ગચ્છન્તીતિ આભોગાનુરૂપં અનેકકલાપગતાનિ આપાથં આગચ્છન્તિ, સેસાનિ પન ઘાનાદિનિસ્સયેસુ અલ્લીનાનેવ

વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિકારણાનીતિ એકેકકલાપગતાનિપિ. એકેકકલાપગતાપિ હિ પસાદા વિઞ્ઞાણસ્સ આધારભાવં ગચ્છન્તિ, તે પન ભવઙ્ગચલનસ્સ અનન્તરપચ્ચયભૂતેન ભવઙ્ગેન સદ્ધિં ઉપ્પન્ના. ‘‘આવજ્જનેન સદ્ધિં ઉપ્પન્ના’’તિ અપરે.

દ્વિક્ખત્તું ભવઙ્ગે ચલિતેતિ વિસદિસવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિહેતુભાવસઙ્ખાતભવઙ્ગચલનવસેન પુરિમગ્ગહિતારમ્મણસ્મિંયેવ દ્વિક્ખત્તું ભવઙ્ગે પવત્તે. પઞ્ચસુ હિ પસાદેસુ યોગ્યદેસાવત્થાનવસેન આરમ્મણે ઘટ્ટિતે પસાદઘટ્ટનાનુભાવેન ભવઙ્ગસન્તતિ વોચ્છિજ્જમાના સહસા અનોચ્છિજ્જિત્વા યથા વેગેન ધાવન્તો ઠાતુકામોપિ પુરિસો એકદ્વિપદવારે અતિક્કમિત્વાવ તિટ્ઠતિ, એવં દ્વિક્ખત્તું ઉપ્પજ્જિત્વાવ ઓચ્છિજ્જતિ. તત્થ પઠમચિત્તં ભવઙ્ગસન્તતિં ચાલેન્તં વિય ઉપ્પજ્જતીતિ **ભવઙ્ગચલનં**, દુતિયં તસ્સ ઓચ્છિજ્જનાકારેન ઉપ્પજ્જનતો **ભવઙ્ગુપચ્છેદો**તિ વોહરન્તિ. ઇધ પન અવિસેસેન વુત્તં ‘‘દ્વિક્ખત્તું ભવઙ્ગે ચલિતે’’તિ.

નનુ ચ રૂપાદિના પસાદે ઘટ્ટિતે તન્નિસ્સિતસ્સેવ ચલનં યુત્તં, કથં પન હદયવત્થુનિસ્સિતસ્સ ભવઙ્ગસ્સાતિ? સન્તતિવસેન એકાબદ્ધત્તા. યથા હિ ભેરિયા એકસ્મિં તલે ઠિતસક્ખરાય મક્ખિકાય નિસિન્નાય અપરસ્મિં તલે દણ્ડાદિના પહટે અનુક્કમેન ભેરિચમ્મવરત્તાદીનં ચલનેન સક્ખરાય ચલિતાય મક્ખિકાય ઉપ્પતિત્વા ગમનં હોતિ, એવમેવ રૂપાદિના પસાદે ઘટ્ટિતે તન્નિસ્સયેસુ મહાભૂતેસુ ચલિતેસુ અનુક્કમેન તંસમ્બન્ધાનં સેસરૂપાનમ્પિ ચલનેન હદયવત્થુમ્હિ ચલિતે તન્નિસ્સિતસ્સ ભવઙ્ગસ્સ ચલનાકારેન પવત્તિ હોતિ. વુત્તઞ્ચ –

‘‘ઘટ્ટિતે અઞ્ઞવત્થુમ્હિ, અઞ્ઞનિસ્સિતકમ્પનં;
એકાબદ્ધેન હોતીતિ, સક્ખરોપમયા વદે’’તિ. (સ॰ સ॰ ૧૭૬);

ભવઙ્ગસોતન્તિ ભવઙ્ગપ્પવાહં. **આવજ્જન્ત**ન્તિ ‘‘કિં નામેત’’ન્તિ વદન્તં વિય આભોગં કુરુમાનં. **પસ્સન્ત**ન્તિ પચ્ચક્ખતો પેક્ખન્તં. નનુ ચ ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૩; અ॰ નિ॰ ૩.૬૨; વિભ॰ ૫૧૭) વચનતો ચક્ખુન્દ્રિયમેવ દસ્સનકિચ્ચં સાદેતિ, ન વિઞ્ઞાણન્તિ? નયિદમેવં, રૂપસ્સ અન્ધભાવેન રૂપદસ્સને અસમત્થભાવતો. યદિ ચ તં રૂપં પસ્સતિ, તથા સતિ અઞ્ઞવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિનોપિ રૂપદસ્સનપ્પસઙ્ગો સિયા. યદિ એવં વિઞ્ઞાણસ્સ તં કિચ્ચં સાધેતિ, વિઞ્ઞાણસ્સ અપ્પટિબન્ધત્તા અન્તરિતરૂપસ્સપિ દસ્સનં સિયા. હોતુ અન્તરિતસ્સપિ દસ્સનં, યસ્સ ફલિકાદિતિરોહિતસ્સ આલોકપટિબન્ધો નત્થિ, યસ્સ પન કુટ્ટાદિઅન્તરિતસ્સ અલોકપટિબન્ધો અત્થિ. તત્થ પચ્ચયાભાવતો વિઞ્ઞાણં નુપ્પજ્જતીતિ ન તસ્સ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન ગહણં હોતિ. ‘‘ચક્ખુના’’તિ પનેત્થ તેન દ્વારેન કરણભૂતેનાતિ અધિપ્પાયો. અથ વા નિસ્સિતકિરિયા નિસ્સયપ્પટિબદ્ધા વુત્તા યથા ‘‘મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી’’તિ.

સમ્પટિચ્છન્તન્તિ તમેવ રૂપં પટિગ્ગણ્હન્તં વિય. **સન્તીરયમાન**ન્તિ તમેવ રૂપં વીમંસન્તં વિય. **વવત્થપેન્ત**ન્તિ તમેવ રૂપં સુટ્ઠુ સલ્લક્ખેન્તં વિય. યોનિસોમનસિકારાદિવસેન લદ્ધો પચ્ચયો એતેનાતિ **લદ્ધપચ્ચયં**. યં કિઞ્ચિ જવનન્તિ સમ્બન્ધો. મુચ્છામરણાસન્નકાલેસુ ચ છપ્પઞ્ચપિ જવનાનિ પવત્તન્તીતિ આહ ‘‘**યેભુય્યેના**’’તિ. **જવનાનુબન્ધાની**તિ પટિસોતગામિનાવં નદીસોતો વિય કિઞ્ચિ કાલં જવનં અનુગતાનિ. તસ્સ જવનસ્સ આરમ્મણં આરમ્મણમેતેસન્તિ તદારમ્મણાનિ ‘‘બ્રહ્મસ્સરો’’ત્યાદીસુ વિય મજ્ઝેપદલોપવસેન, તદારમ્મણાનિ ચ તાનિ પાકાનિ ચાતિ **તદારમ્મણપાકાનિ**. **યથારહ**ન્તિ આરમ્મણજવનસત્તાનુરૂપં. તથા પવત્તિં પન સયમેવ પકાસયિસ્સતિ, **ભવઙ્ગપાતો**તિ વીથિચિત્તવસેન અપ્પવત્તિત્વા ચિત્તસ્સ ભવઙ્ગપાતો વિય, ભવઙ્ગવસેન

ઉપ્પત્તીતિ વુત્તં હોતિ. એત્થ ચ વીથિચિત્તપ્પવત્તિયા સુખગ્ગહણત્થં અમ્બોપમાદિકં આહરન્તિ, તત્રિદં અમ્બોપમામત્તં (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથા) – એકો કિર પુરિસો ફલિતમ્બરુક્ખમૂલે સસીસં પારુપિત્વા નિદ્દાયન્તો આસન્ને પતિતસ્સ એકસ્સ અમ્બફલસ્સ સદ્દેન પબુજ્ઝિત્વા સીસતો વત્થં અપનેત્વા ચક્ખું ઉમ્મીલેત્વા દિસ્વા ચ તં ગહેત્વા મદ્દિત્વા ઉપસિઙ્ઘિત્વા પક્કભાવં ઞત્વા પરિભુઞ્જિત્વા મુખગતં સહ સેમ્હેન અજ્ઝોહરિત્વા પુન તત્થેવ નિદ્દાયતિ. તત્થ પુરિસસ્સ નિદ્દાયનકાલો વિય ભવઙ્ગકાલો, ફલસ્સ પતિતકાલો વિય આરમ્મણસ્સ પસાદઘટ્ટનકાલો, તસ્સ સદ્દેન પબુદ્ધકાલો વિય આવજ્જનકાલો, ઉમ્મીલેત્વા ઓલોકિતકાલો વિય ચક્ખુવિઞ્ઞાણપ્પવત્તિકાલો, ગહિતકાલો વિય સમ્પટિચ્છનકાલો, મદ્દનકાલો વિય સન્તીરણકાલો, ઉપસિઙ્ઘનકાલો વિય વોટ્ઠબ્બનકાલો, પરિભોગકાલો વિય જવનકાલો, મુખગતં સહ સેમ્હેન અજ્ઝોહરણકાલો વિય તદારમ્મણકાલો, પુન નિદ્દાયનકાલો વિય પુન ભવઙ્ગકાલો.

ઇમાય ચ ઉપમાય કિં દીપિતં હોતિ? આરમ્મણસ્સ પસાદઘટ્ટનમેવ કિચ્ચં, આવજ્જનસ્સ વિસયાભુજનમેવ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ દસ્સનમત્તમેવ, સમ્પટિચ્છનાદીનઞ્ચ પટિગ્ગણ્હનાદિમત્તમેવ , જવનસ્સેવ પન આરમ્મણરસાનુભવનં, તદારમ્મણસ્સ ચ તેન અનુભૂતસ્સેવ અનુભવનન્તિ એવં કિચ્ચવસેન ધમ્માનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અસંકિણ્ણતા દીપિતા હોતિ. એવં પવત્તમાનં પન ચિત્તં ''આવજ્જનં નામ હુત્વા ભવઙ્ગાનન્તરં હોતિ, ત્વં દસ્સનાદીસુ અઞ્ઞતરં હુત્વા આવજ્જનાનન્તર''ન્ત્યાદિના નિયુઞ્જકે કારકે અસતિપિ ઉતુબીજનિયામાદિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથા) વિય ચિત્તનિયામવસેનેવ પવત્તતીતિ વેદિતબ્બં.

૧૧. એત્તાવતા સત્તરસ ચિત્તક્ખણાનિ પરિપૂરેન્તીતિ સમ્બન્ધો.

૧૨. **અપ્પહોન્તાતીતક**ન્તિ અપ્પહોન્તં હુત્વા અતીતં. **નત્થિ તદારમ્મણુપ્પાદો**તિ ચુદ્દસચિત્તક્ખણાયુકે તાવ આરમ્મણસ્સ નિરુદ્ધત્તાવ તદારમ્મણં નુપ્પજ્જતિ. ન હિ એકવીથિયં કેસુચિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણેસુ કાનિચિ અતીતારમ્મણાનિ હોન્તિ. પન્નરસચિત્તક્ખણાયુકેસુપિ જવનુપ્પત્તિતો પરં એકમેવ ચિત્તક્ખણં અવસિટ્ઠન્તિ દ્વિક્ખત્તું તદારમ્મણુપ્પત્તિયા અપ્પહોનકભાવતો નત્થિ દુતિયતદારમ્મણસ્સ ઉપ્પત્તીતિ પઠમમ્પિ નુપ્પજ્જતિ. દ્વિક્ખત્તુમેવ હિ તદારમ્મણુપ્પત્તિ **પાળિયં** નિયમિતા ચિત્તપ્પવત્તિગણનાયં સબ્બવારેસુ ''તદારમ્મણાનિ દ્વે''તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૭) દ્વિન્નમેવ ચિત્તવારાનં આગતત્તા. યં પન **પરમત્થવિનિચ્છયે** વુત્તં –

''સકિં દ્વે વા તદાલમ્બં, સકિમાવજ્જનાદયો''તિ (પરમ॰ વિ॰ ૧૧૬), તં મજ્ઝિમભાણકમતાનુસારેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. યસ્મા પન મજ્ઝિમભાણકાનં વાદો હેટ્ઠા વુત્તપાળિયા અસંસન્દનતો **સમ્મોહવિનોદનીયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૭) પટિક્ખિત્તોવ, તસ્મા આચરિયેનપિ અત્તના અનધિપ્પેતત્તાયેવ ઇધ ચેવ નામરૂપપરિચ્છેદે ચ સકિં તદારમ્મણુપ્પત્તિ ન વુત્તા.

૧૩. વોટ્ઠબ્બનુપ્પાદતો પરં છચિત્તક્ખણાવસિટ્ઠાયુકમ્પિ આરમ્મણં અપ્પાયુકભાવેન પરિદુબ્બલત્તા જવનુપ્પત્તિયા પચ્ચયો ન હોતિ. જવનઞ્હિ ઉપ્પજ્જમાનં નિયમેન સત્તચિત્તક્ખણાયુકેયેવ ઉપ્પજ્જતીતિ અધિપ્પાયેનાહ ''**જવનમ્પિ અનુપ્પજ્જિત્વા**''તિ. હેતુમ્હિ ચાયં ત્વાપચ્ચયો, જવનસ્સપિ અનુપ્પત્તિયાતિ અત્થો. ઇતરથા હિ અપરકાલકિરિયાય સમાનકત્તુકતા ન લબ્ભતીતિ. **દ્વત્તિક્ખત્તુ**ન્તિ દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા. કેચિ પન ''તિક્ખત્તુ'ન્તિ ઇદં વચનસિલિટ્ઠતામત્તપ્પયોજન''ન્તિ વદન્તિ, તં પન તેસં અભિનિવેસમત્તં. ન હિ ''દ્વિક્ખત્તું વોટ્ઠબ્બનમેવ પરિવત્તતી''તિ વુત્તેપિ વચનસ્સ અસિલિટ્ઠભાવો અત્થિ, ન ચ તિક્ખત્તું પવત્તિયા બાધકં કિઞ્ચિ વચનં

અટ્ઠકથાદીસુ અત્થિ. એવઞ્ચ કત્વા તત્થ તત્થ સીહળસંવણ્ણનાકારાપિ ‘‘દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા’’ઇચ્ચેવ વણ્ણેન્તિ. **વોટ્ઠબ્બનમેવ પરિવત્તતી**તિ વોટ્ઠબ્બનમેવ પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જતિ. તં પન અપ્પત્વા અન્તરા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ ઠત્વા ચિત્તપ્પવત્તિયા નિવત્તનં નત્થિ.

આનન્દાચરિયો પનેત્થ (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથાવણ્ણના) ‘‘આવજ્જના કુસલાકુસલાનં ખન્ધાનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧૭) આવજ્જનાય કુસલાકુસલાનં અનન્તરપચ્ચયભાવસ્સ વુત્તત્તા વોટ્ઠબ્બનાવજ્જનાનઞ્ચ અત્થન્તરાભાવતો સતિ ઉપ્પત્તિયં વોટ્ઠબ્બનં કામાવચરકુસલાકુસલકિરિયજવનાનં એકન્તતો અનન્તરપચ્ચયભાવેનેવ પવત્તેય્ય, નો અઞ્ઞથાતિ મુચ્છાકાલાદીસુ મન્દીભૂતવેગતાય જવનપારિપૂરિયા પરિત્તારમ્મણં નિયમિતબ્બં, ન વોટ્ઠબ્બનસ્સ દ્વત્તિક્ખત્તું પવત્તિયાતિ દીપેતિ. કિઞ્ચાપિ એવં દીપેતિ, તિહેતુકવિપાકાનિ પન અનન્તરપચ્ચયભાવેન વુત્તાનેવ. ખીણાસવાનં ચુતિવસેન પવત્તાનિ ન કસ્સચિ અનન્તરપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તીતિ તાનિ વિય વોટ્ઠબ્બનમ્પિ પચ્ચયવેકલ્લતો કુસલાકુસલાદીનં અનન્તરપચ્ચયો ન હોતીતિ ન ન સક્કા વત્તું, તસ્મા **અટ્ઠકથાસુ** આગતનયેનેવેત્થ પરિત્તારમ્મણં નિયમિતન્તિ.

૧૪. નત્થિ વીથિચિત્તુપ્પાદો ઉપરિમકોટિયા સત્તચિત્તક્ખણાયુકસ્સપિ દ્વત્તિક્ખત્તું વોટ્ઠબ્બનુપ્પત્તિયા અપ્પહોનકભાવતો વીથિચિત્તાનં ઉપ્પાદો નત્થિ, ભવઙ્ગપાતોવ હોતીતિ અધિપ્પાયો. ભવઙ્ગચલનમેવાતિ અવધારણફલં દસ્સેતું ‘‘નત્થિ વીથિચિત્તુપ્પાદો’’તિ વુત્તં. અપરે પન ‘‘નત્થિ ભવઙ્ગુપચ્છેદો’’તિ અવધારણફલં દસ્સેન્તિ, તં પન વીથિચિત્તુપ્પાદાભાવવચનેનેવ સિદ્ધં. સતિ હિ વીથિચિત્તુપ્પાદે ભવઙ્ગં ઉપચ્છિજ્જતિ. ભવઙ્ગુપચ્છેદનામેન પન હેટ્ઠાપિ વિસું અવુત્તત્તા ઇધ અવિસેસેન વુત્તં.

૧૫. સબ્બસો વીથિચિત્તુપ્પત્તિયા અભાવતો પચ્છિમવારોવિધમોઘવારવસેન વુત્તો, અઞ્ઞત્થ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથા) પન દુતિયતતિયવારાપિ તદારમ્મણજવનેહિ સુઞ્ઞત્તા ‘‘મોઘવારા’’તિ વુત્તા. **આરમ્મણભૂતા**તિ વિસયભૂતા, પચ્ચયભૂતા ચ. પચ્ચયોપિ હિ ‘‘આરમ્મણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ ‘‘ન લચ્છતિ મારો ઓતારં, ન લચ્છતિ મારો આરમ્મણ’’ન્ત્યાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૮૦) વિય. તેનેવેત્થ મોઘવારસ્સપિ આરમ્મણભૂતા વિસયપ્પવત્તીતિ સિદ્ધં. અતિપરિત્તારમ્મણઞ્હિ મોઘવારપઞ્ઞાપનસ્સ પચ્ચયો હોતિ. ઇતરથા હિ ભવઙ્ગચલનસ્સ સકસકગોચરેયેવ પવત્તનતો પચ્છિમવારસ્સ અતિપરિત્તારમ્મણે પવત્તિ નત્થીતિ ‘‘ચતુન્નં વારાનં આરમ્મણભૂતા’’તિ વચનં દુરુપપાદનં સિયાતિ.

૧૬. પઞ્ચદ્વારે **યથારહં** તંતંદ્વારાનુરૂપં, તંતંપચ્ચયાનુરૂપં, તંતંઆરમ્મણાદિઅનુરૂપઞ્ચ ઉપ્પજ્જમાનાનિ વીથિચિત્તાનિ આવજ્જનદસ્સનાદિસમ્પટિચ્છનસન્તીરણવોટ્ઠબ્બનજવનતદારમ્મણવસેન અવિસેસતો **સત્તેવ** હોન્તિ. **ચિત્તુપ્પાદા** ચિત્તાનં વિસું વિસું ઉપ્પત્તિવસેન ઉપ્પજ્જમાનચિત્તાનિયેવ વા **ચતુદ્દસ** આવજ્જનાદિપઞ્ચકસત્તજવનતદારમ્મણદ્વયવસેન. વિત્થારા પન **ચતુપઞ્ઞાસ** સબ્બેસમેવ કામાવચરાનં યથાસમ્ભવં તત્થ ઉપ્પજ્જનતો,

એત્થાતિ વિસયપ્પવત્તિસઙ્ગહે.

પઞ્ચદ્વારવીથિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મનોદ્વારવીથિ

પરિત્તજવનવારવણ્ણના

૧૭. મનોદ્વારિકચિત્તાનં અતીતાનાગતમ્પિ આરમ્મણં હોતીતિ તેસં અતિમહન્તાદિવસેન વિસયવવત્થાનં કાતું ન સક્કાતિ વિભૂતાવિભૂતવસેનેવેતં નિયમેતું "**યદિ વિભૂતમારમ્મણ**"ન્ત્યાદિ વુત્તં.

૧૯. એત્થાતિ મનોદ્વારે. **એકચત્તાલીસ** પઞ્ચદ્વારાવેણિકાનં દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણમનોધાતુત્તયવસેન તેરસચિત્તાનં તત્થ અપ્પવત્તનતો.

પરિત્તજવનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અપ્પનાજવનવારવણ્ણના

૨૦. **વિભૂતાવિભૂતભેદો નત્થિ** આરમ્મણસ્સ વિભૂતકાલેયેવ અપ્પનાસમ્ભવતો.

૨૧. તત્થ હિ છબ્બીસતિમહગ્ગતલોકુત્તરજવનેસુ યં કિઞ્ચિ જવનં અપ્પનાવીથિમોતરતીતિ સમ્બન્ધો. પરિકમ્મોપચારાનુલોમગોત્રભુનામેન યથાક્કમં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધેતિ યોજના. પઠમચિત્તઞ્હિ અપ્પનાય પરિકમ્મત્તા પટિસઙ્ખારકભૂતત્તા **પરિકમ્મં**. દુતિયં સમીપચારિત્તા **ઉપચારં**. નાચ્ચાસન્નોપિ હિ નાતિદૂરપ્પવત્તિ સમીપચારી નામ હોતિ, અપ્પનં ઉપેચ્ચ ચરતીતિ વા **ઉપચારં**. તતિયં પુબ્બભાગે પરિકમ્માનં, ઉપરિઅપ્પનાય ચ અનુકૂલત્તા **અનુલોમં**. ચતુત્થં પરિત્તગોત્તસ્સ, પુથુજ્જનગોત્તસ્સ ચ અભિભવનતો, મહગ્ગતગોત્તસ્સ, લોકુત્તરગોત્તસ્સ ચ ભાવનતો વડ્ઢનતો **ગોત્રભુ**, ઇમાનિ ચત્તારિ નામાનિ ચતુક્ખત્તું પવત્તિયં અનવસેસતો લબ્ભન્તિ, તિક્ખત્તું પવત્તિયં પન ઉપચારાનુલોમગોત્રભુનામેનેવ લબ્ભન્તિ. **અટ્ઠકથાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૮૦૪) પન પુરિમાનં તિણ્ણં , દ્વિન્નં વા અવિસેસેનપિ પરિકમ્માદિનામં વુત્તં, ચતુક્ખત્તું, તિક્ખત્તુમેવ વા પઞ્ચમં, ચતુત્થં વા ઉપ્પજ્જિતબ્બઅપ્પનાનુરૂપતોતિ અધિપ્પાયો. પરિકમ્માદિનામાનં અનવસેસતો લબ્ભમાનવારદસ્સનત્થં "**ચતુક્ખત્તુ**"ન્તિ આદિતો વુત્તં, ગણનપટિપાટિવસેન પન "**પઞ્ચમં વા**"તિ ઓસાને વુત્તં.

યથારહન્તિ ખિપ્પાભિઞ્ઞદન્ધાભિઞ્ઞાનુરૂપં. ખિપ્પાભિઞ્ઞસ્સ હિ તિક્ખત્તું પવત્તકામાવચરજવનાનન્તરં ચતુત્થં અપ્પનાચિત્તમુપ્પજ્જતિ. દન્ધાભિઞ્ઞસ્સ ચતુક્ખત્તું પવત્તજવનાનન્તરં પઞ્ચમં અપ્પના ઉપ્પજ્જતિ, યસ્મા પન અલદ્ધાસેવનં અનુલોમં ગોત્રભું ઉપ્પાદેતું ન સક્કોતિ, લદ્ધાસેવનમ્પિ ચ છટ્ઠં સત્તમં ભવઙ્ગસ્સ આસન્નભાવેન પપાતાસન્નપુરિસો વિય અપ્પનાવસેન પતિટ્ઠાતું ન સક્કોતિ, તસ્મા ચતુત્થતો ઓરં, પઞ્ચમતો પરં વા અપ્પના ન હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. **યથાભિનીહારવસેના**તિ રૂપારૂપલોકુત્તરમગ્ગફલાનુરૂપસમથવિપસ્સનાભાવનાચિત્તાભિનીહરણાનુરૂપતો, અપ્પનાય વીથિ **અપ્પનાવીથિ**. ''તતો પરં ભવઙ્ગપાતોવ હોતી''તિ એત્તકેયેવ વુત્તે ચતુત્થં, પઞ્ચમં વા ઓતિણ્ણઅપ્પનાતો પરં ભવઙ્ગપાતોવ હોતિ, ન મગ્ગાનન્તરં ફલચિત્તં, સમાપત્તિવીથિયઞ્ચ ઝાનફલચિત્તાનિ પુનપ્પુનન્તિ ગણ્હેય્યુન્તિ પુન "**અપ્પનાવસાને**"તિ વુત્તં. નિકાયન્તરિયા કિર લોકિયપ્પનાસુ પઠમકપ્પનાતો પરં સત્તમજવનપૂરણત્થં દ્વત્તિક્ખત્તું કામાવચરજવનાનમ્પિ પવત્તિં વણ્ણેન્તીતિ તેસં મતિનિસેધનત્થં "**ભવઙ્ગપાતોવા**"તિ સાવધારણં વુત્તં.

૨૨. તત્થાતિ તેસુ અટ્ઠઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરજવનેસુ, તેસુ ચ છબ્બીસતિમહગ્ગતલોકુત્તરજવનેસુ. **તત્થા**તિ વા તસ્મિં અપ્પનાવારે. **સોમનસ્સસહગતજવનાનન્તર**ન્તિ સોમનસ્સસહગતાનં ચતુન્નં

કુસલકિરિયજવનાનં અનન્તરં. **સોમનસ્સસહગતાવા**તિ ચતુક્કજ્ઝાનસ્સ, સુક્ખવિપસ્સકાદીનં મગ્ગફલસ્સ ચ વસેન સોમનસ્સસહગતાવ, ન પન ઉપેક્ખાસહગતા ભિન્નવેદનાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં આસેવનપચ્ચયભાવસ્સ અનુદ્ધટત્તા. **પાટિકઙ્ખિતબ્બા**તિ પસંસિતબ્બા, ઇચ્છિતબ્બાતિ વુત્તં હોતિ. **તત્થાપી**તિ તસ્મિં એકવેદનજવનવારેપિ. **કુસલજવનાનન્તર**ન્તિ ચતુબ્બિધઞાણસમ્પયુત્તકુસલજવનાનન્તરં કુસલજવનમપ્પેતિ, ન કિરિયજવનં ભિન્નસન્તાને નિબ્બત્તનતો. હેટ્ઠિમઞ્ચ ફલત્તયમપ્પેતિ સમાપત્તિવીથિયન્ત્યધિપ્પાયો.

૨૩. **સુખપુઞ્ઞમ્હા** સોમનસ્સસહગતતિહેતુકકુસલદ્વયતો પરં અગ્ગફલવિપાકકિરિયવજ્જિતલોકિયલોકુત્તરચતુક્કજ્ઝાનજવનવસેન **દ્વત્તિંસ**, **ઉપેક્ખકા** તિહેતુકકુસલદ્વયતો પરં તથેવ પઞ્ચમજ્ઝાનાનિ **દ્વાદસ**, **સુખિતક્રિયતો** તિહેતુકદ્વયતો પરં કિરિયજ્ઝાનચતુક્કસ્સ, અગ્ગફલચતુક્કસ્સ ચ વસેન **અટ્ઠ**, **ઉપેક્ખકા** તિહેતુકદ્વયતો પરં ઉપેક્ખાસહગતરૂપારૂપકિરિયપઞ્ચકસ્સ, અગ્ગફલસ્સ ચ વસેન **છ** અપ્પના સમ્ભોન્તિ.

૨૪. **એત્થા**તિ વીથિસઙ્ગહાધિકારે.

અપ્પનાજવનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મનોદ્વારવીથિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અપ્પનાજવનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તદારમ્મણનિયમવણ્ણના

૨૫. **સબ્બત્થાપી**તિ પઞ્ચદ્વારમનોદ્વારેપિ.

૨૬. **ઇટ્ઠે**તિ ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે. અતિઇટ્ઠારમ્મણઞ્હિ વિસું વક્ખતિ. કુસલવિપાકાનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પટિચ્છનસન્તીરણતદારમ્મણાનીતિ સમ્બન્ધો. ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે સન્તીરણતદારમ્મણાનિ ઉપેક્ખાસહગતાનેવાતિ આહ "**અતિઇટ્ઠે પન સોમનસ્સસહગતાનેવા**"તિ. વિપાકસ્સ હિ કમ્માનુભાવતો પવત્તમાનસ્સ આદાસે મુખનિમિત્તં વિય નિબ્બિકપ્પતાય પકપ્પેત્વા ગહણાભાવતો યથારમ્મણમેવ વેદનાયોગો હોતિ, કુસલાકુસલાનં પન અપ્પહીનવિપલ્લાસેસુ સન્તાનેસુ પવત્તિયા અતિઇટ્ઠેપિ ઇટ્ઠમજ્ઝત્તઅનિટ્ઠાકારતો, અનિટ્ઠેપિ ઇટ્ઠઇટ્ઠમજ્ઝત્તાકારતો ગહણં હોતિ. તથા હિ અસ્સદ્ધાદીનં બુદ્ધાદીસુ અતિઇટ્ઠારમ્મણેસુપિ ઉપેક્ખાજવનં હોતિ, તિત્થિયાદીનઞ્ચ દોમનસ્સજવનં, ગમ્ભીરપકતિકાદીનઞ્ચ પટિક્કૂલારમ્મણે ઉપેક્ખાજવનં, સુનખાદીનઞ્ચ તત્થ સોમનસ્સજવનં, પુરિમપચ્છાભાગપ્પવત્તાનિ પન વિપાકાનિ યથાવત્થુકાનેવ . અપિચ અસુચિદસ્સને સુમનાયમાનાનં સુનખાદીનન્તિ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં પન અતિઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ પવત્તમાનાનમ્પિ ઉપેક્ખાસહગતભાવે કારણં હેટ્ઠા કથિતમેવ.

૨૭. **તત્થાપી**તિ તદારમ્મણેસુપિ. **સોમનસ્સસહગતકિરિયજવનાવસાને**તિ સહેતુકાહેતુકસુખસહગતકિરિયપઞ્ચકાવસાને. ખીણાસવાનં ચિત્તવિપલ્લાસાભાવેન કિરિયજવનાનિપિ યથારમ્મણમેવ પવત્તન્તીતિ વુત્તં "**સોમનસ્સસહગતકિરિયજવનાવસાને**"ત્યાદિ. કેચિ પન આચરિયા "**પટ્ઠાને** (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથાવણ્ણના) 'કુસલાકુસલે નિરુદ્ધે વિપાકો તદારમ્મણતા ઉપ્પજ્જતી'તિ (પટ્ઠા॰

૩.૧.૯૮) કુસલાકુસલાનમેવાનન્તરં તદારમ્મણં વુત્તન્તિ નત્થિ કિરિયજવનાનન્તરં તદારમ્મણુપ્પાદો''તિ વદન્તિ. તત્થ વુચ્ચતે – યદિ અબ્યાકતાનન્તરમ્પિ તદારમ્મણં વુચ્ચેય્ય. પરિત્તારમ્મણે વોટ્ઠબ્બનાનન્તરમ્પિ તસ્સ પવત્તિં મઞ્ઞેય્યુન્તિ કિરિયજવનાનન્તરં તદારમ્મણં ન વુત્તં, ન પન અલબ્ભનતો. લબ્ભમાનસ્સપિ હિ કેનચિ અધિપ્પાયેન કત્થચિ અવચનં દિસ્સતિ, યથા તં **ધમ્મસઙ્ગહે** લબ્ભમાનમ્પિ હદયવત્થુ દેસનાભેદપરિહારત્થં ન વુત્તન્તિ.

૨૮. **દોમનસ્સ...પે॰... ઉપેક્ખાસહગતાનેવ ભવન્તિ**, ન સોમનસ્સસહગતાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિરુદ્ધસભાવત્તા. તેનેવ હિ **પટ્ઠાને** દોમનસ્સાનન્તરં સોમનસ્સં, તદનન્તરઞ્ચ દોમનસ્સં અનુદ્ધટં. તથા હિ ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તસ્સ ધમ્મસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''ત્યાદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૨.૪૫) સુખદુક્ખવેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા અત્તનો અત્તનો સમાનવેદનાસમ્પયુત્તાનં અદુક્ખમસુખવેદનાય સમ્પયુત્તકાનઞ્ચ અનન્તરપચ્ચયભાવેન દ્વીસુ દ્વીસુ વારેસુ વુત્તા, અદુક્ખમસુખવેદનાય સમ્પયુત્તકા પન સમાનવેદનાસમ્પયુત્તાનં, ઇતરવેદનાદ્વયસમ્પયુત્તાનઞ્ચ ધમ્માનં અનન્તરપચ્ચયભાવેન તીસુ વારેસૂતિ એવં વેદનાત્તિકે સત્તેવ અનન્તરપચ્ચયવારા વુત્તા. યદિ ચ દોમનસ્સાનન્તરં સોમનસ્સં, સોમનસ્સાનન્તરં વા દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જેય્ય, સુખદુક્ખવેદનાસમ્પયુત્તાનમ્પિ અઞ્ઞમઞ્ઞં અનન્તરપચ્ચયવસેન દ્વે વારે વડ્ઢેત્વા નવ વારા વત્તબ્બા સિયું, ન પનેવં વુત્તા. તસ્મા ન તેસં તદનન્તરં ઉપ્પત્તિ અત્થિ. એત્થ ચ ''સોમનસ્સસહગતકિરિયજવનાવસાને''ત્યાદિના અયમ્પિ નિયમો અનુઞ્ઞાતો –

''પરિત્તકુસલાદોસ-પાપસાતક્રિયાજવા ;
પઞ્ચસ્વેકં તદાલમ્બં, સુખિતેસુ યથારહં.

''પાપાકામસુભા ચેવ, સોપેક્ખા ચ ક્રિયાજવા;
સોપેક્ખેસુ તદાલમ્બં, છસ્વેકમનુરૂપતો''તિ.

અયઞ્હિ જવનેન તદારમ્મણનિયમો અબ્યભિચારી. ''ઞાણસમ્પયુત્તજવનતો ઞાણસમ્પયુત્તતદારમ્મણ''ન્ત્યાદિનયપ્પવત્તો પન અનેકન્તિકો. યેભુય્યેન હિ અકુસલજવનેસુ પરિચિતસ્સ કદાચિ કુસલજવનેસુ જવિતેસુ, કુસલજવનેસુ વા પરિચિતસ્સ કદાચિ અકુસલજવનેસુ જવિતેસુ અકુસલાનન્તરં પવત્તપરિચયેન તિહેતુકજવનતોપિ પરં અહેતુકતદારમ્મણં હોતિ, તથા કુસલાનન્તરં પવત્તપરિચયેન અકુસલજવનતો પરં તિહેતુકતદારમ્મણમ્પિ, પટિસન્ધિનિબ્બત્તકકમ્મતો પન અઞ્ઞકમ્મેન તદારમ્મણપ્પવત્તિયં વત્તબ્બમેવ નત્થિ. તથા ચ વુત્તં **પટ્ઠાને** ''અહેતુકે ખન્ધે અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સન્તિ, કુસલાકુસલે નિરુદ્ધે અહેતુકો વિપાકો તદારમ્મણતા ઉપ્પજ્જતિ, કુસલાકુસલે નિરુદ્ધે સહેતુકો વિપાકો તદારમ્મણતા ઉપ્પજ્જતી''તિ (પટ્ઠા॰ ૩.૧.૯૮).

તસ્માતિ યસ્મા દોમનસ્સજવનાવસાને ઉપેક્ખાસહગતાનેવ હોન્તિ. તસ્મા દોમનસ્સસહગતજવનાવસાને ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણં ઉપ્પજ્જતીતિ સમ્બન્ધો. 'સોમનસ્સપટિસન્ધિકસ્સા'તિ ઇમિનાવ ભવઙ્ગપાતાભાવો દીપિતોવ હોતિ દોમનસ્સાનન્તરં સોમનસ્સાભાવતોતિ તં અવત્વા તદારમ્મણાભાવમેવ પરિકપ્પેન્તો આહ ''**યદિ તદારમ્મણસમ્ભવો નત્થી**''તિ. સોમનસ્સપટિસન્ધિકસ્સ તિત્થિયાદિનો બુદ્ધાદિઅતિઇટ્ઠારમ્મણે પિ પટિહતચિત્તસ્સ દોમનસ્સજવને જવિતે વુત્તનયેન સોમનસ્સતદારમ્મણસ્સ અતિઇટ્ઠારમ્મણે ચ ઉપેક્ખાસહગતતદારમ્મણસ્સ

અનુપ્પજ્જનતો, કેનચિ વા અસપ્પાયેન પરિહીનલોકિયજ્ઝાનં આરબ્ભ ''પણીતધમ્મો મે નટ્ઠો''તિ વિપ્પટિસારં જનેન્તસ્સ દોમનસ્સજવને સતિ અકામાવચરારમ્મણે તદારમ્મણાભાવતો યદિ તદારમ્મણસ્સ ઉપ્પત્તિસમ્ભવો નત્થીતિ અધિપ્પાયો.

પરિચિતપુબ્બન્તિ પુબ્બે પરિચિતં, તસ્મિં ભવે યેભુય્યેન ગહિતપુબ્બં. **ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણં ઉપ્પજ્જતિ** નિરાવજ્જનમ્પિ. યથા તં નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ ફલચિત્તન્ત્યધિપ્પાયો. યથાહુ –

''નિરાવજ્જં કથં ચિત્તં, હોતિ નેતમ્હિ સમ્મતં;
નિયમો ન વિનાવજ્જં, નિરોધા ફલદસ્સના''તિ.

કેન પન કિચ્ચેન ઇદં ચિત્તં પવત્તતીતિ? તદારમ્મણકિચ્ચેન તાવ ન પવત્તતિ જવનારમ્મણસ્સ અગ્ગહણતો, નાપિ સન્તીરણકિચ્ચેન યથાસમ્પટિચ્છિતસ્સ સન્તીરણવસેન અપ્પવત્તનતો, પટિસન્ધિચુતીસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ, પારિસેસતો પન ભવસ્સ અઙ્ગભાવતો ભવઙ્ગકિચ્ચેનાતિ યુત્તં સિયા. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેનપિ** (ધ॰ સ॰ અનુટી॰ ૪૯૮ વિપાકુદ્ધારકથાવણ્ણના) હિ અયમત્થો દસ્સિતોવ. યં પન પટિસન્ધિભવઙ્ગાનં ધમ્મતો, આરમ્મણતો ચ સમાનતં વક્ખતિ, તં યેભુય્યતોતિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ ઇદમેકં ઠાનં વજ્જેત્વા પટિસન્ધિભવઙ્ગાનં વિસદિસતા અત્થિ. **તમનન્તરિત્વાતિ** તં અત્તનો અનન્તરં અબ્યવહિતં કત્વા, તદનન્તરન્ત્યત્થો.

૨૯. કામાવચર...પે॰... ઇચ્છન્તીતિ એત્થ કામાવચરજવનાવસાનેયેવ તદારમ્મણં ઇચ્છન્તિ કામતણ્હાનિદાનકમ્મનિબ્બત્તત્તા. ન હિ તં કામતણ્હાહેતુકેન કમ્મુના જનિતં અતંસભાવસ્સ રૂપારૂપાવચરલોકુત્તરજવનસ્સ અનન્તરં ઉપ્પજ્જતિ. કિંકારણા? અજનકત્તા, જનકસમાનત્તાભાવતો ચ. યથા હિ ગેહતો બહિ નિક્ખમિતુકામો બાલકો જનકં, તંસદિસં વા અઙ્ગુલિયં ગહેત્વા નિક્ખમતિ, નાઞ્ઞં રાજપુરિસાદિં, એવં ભવઙ્ગવિસયતો અઞ્ઞત્થ પવત્તમાનં તદારમ્મણં જનકં કામાવચરકુસલાકુસલં, તંસદિસં વા કામાવચરકિરિયજવનં અનુબન્ધતિ, ન પન તસ્સ વિસદિસાનિ મહગ્ગતલોકુત્તરજવનાનિ. તથા કામાવચરસત્તાનમેવ તદારમ્મણં ઇચ્છન્તિ, ન બ્રહ્માનં તદારમ્મણૂપનિસ્સયસ્સ કામાવચરપટિસન્ધિબીજસ્સાભાવતો. તથા કામાવચરધમ્મેસ્વેવ આરમ્મણભૂતેસુ ઇચ્છન્તિ. ન ઇતરેસુ અપરિચિતત્તા. યથા હિ સો બાલકો જનકં, તંસદિસં વા અનુગચ્છન્તોપિ અરઞ્ઞાદિઅપરિચિતટ્ઠાનં ગચ્છન્તં અનનુબન્ધિત્વા પમુખઙ્ગણાદિમ્હિ પરિચિતટ્ઠાનેયેવ અનુબન્ધતિ, એવમિદમ્પિ રૂપાવચરાદિઅપરિચિતારમ્મણં આરબ્ભ પવત્તન્તં નાનુબન્ધતિ. અપિચ કામતણ્હાયત્તકમ્મજનિતત્તાપિ એતં કામતણ્હારમ્મણેસુ પરિત્તધમ્મેસ્વેવ પવત્તતીતિ વુત્તોવાયમત્થો. હોન્તિ ચેત્થ –

''જનકં તંસમાનં વા, જવનં અનુબન્ધતિ;
ન તુ અઞ્ઞં તદાલમ્બં, બાલદારકલીલયા.

''બીજસ્સાભાવતો નત્થિ, બ્રહ્માનમ્પિ ઇમસ્સ હિ;
પટિસન્ધિમનો બીજં, કામાવચરસઞ્ઞિતં.

''ઠાને પરિચિતેયેવ, તં ઇદં બાલકો વિય;
અનુયાતીતિ નાઞ્ઞત્થ, હોતિ તણ્હાવસેન વા''તિ.

નનુ ચ ‘‘કામાવચરપટિસન્ધિબીજાભાવતો’’તિ વુત્તં, તથા ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનમ્પિ અભાવો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ ઇન્દ્રિયપ્પવત્તિઆનુભાવતો, દ્વારવીથિભેદે ચિત્તનિયમતો ચ.

તદારમ્મણનિયમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

જવનનિયમવણ્ણના

૩૨. **મન્દપ્પવત્તિયન્તિ** મરણાસન્નકાલે વત્થુદુબ્બલતાય મન્દીભૂતવેગત્તા મન્દં હુત્વા પવત્તિયં. **મરણકાલાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન મુચ્છાકાલં સઙ્ગણ્હાતિ.

૩૩. **ભગવતો...પે॰... વદન્તી**તિ ભગવતો યમકપાટિહારિયકાલાદીસુ ઉદકક્ખન્ધઅગ્ગિક્ખન્ધપ્પવત્તનાદિઅત્થં વિસું વિસું પાદકજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય ઝાનધમ્મે વિસું વિસું આવજ્જેન્તસ્સ આવજ્જનવસિતાય મત્થકપ્પત્તિયા આવજ્જનતપ્પરોવ ચિત્તાભિનીહારો હોતીતિ યથાવજ્જિતઝાનઙ્ગારમ્મણાનિ ચત્તારિ, પઞ્ચવા પચ્ચવેક્ખણજવનચિત્તાનિ પવત્તન્તીતિ વદન્તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૭૮) **અટ્ઠકથાચરિયા**. ‘‘ભગવતો’’તિ ચ ઇદં નિદસ્સનમત્તં અઞ્ઞેસમ્પિ ધમ્મસેનાપતિઆદીનં એવરૂપે અચ્ચાયિકકાલે અપરિપુણ્ણજવનાનં પવત્તનતો. તથા ચ વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** ‘‘અયઞ્ચ મત્થકપ્પત્તા વસિતા ભગવતો યમકપાટિહારિયકાલે અઞ્ઞેસં વા એવરૂપે કાલે’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૭૮). ‘‘**ચત્તારિ પઞ્ચ વા**’’તિ ચ પનેતં તિક્ખિન્દ્રિયમુદિન્દ્રિયવસેન ગહેતબ્બન્તિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (વિસુદ્ધિ॰ મહા॰ ૧.૭૮) વુત્તં, તસ્મા ભગવતો ચત્તારિ, અઞ્ઞેસં પઞ્ચપીતિ યુત્તં વિય દિસ્સતિ.

૩૪. **આદિકમ્મિકસ્સા**તિ આદિતો કતયોગકમ્મસ્સ. પઠમં નિબ્બત્તા અપ્પના **પઠમકપ્પના**. અભિઞ્ઞાજવનાનમ્પિ ‘‘પઠમકપ્પનાયા’’તિ અધિકારો સિયાતિ આહ ‘‘**સબ્બદાપી**’’તિ, પઠમુપ્પત્તિકાલે, ચિણ્ણવસીકાલે ચ પઞ્ચાભિઞ્ઞાજવનાનિ એકવારમેવ જવન્તીત્યત્થો.

૩૫. મગ્ગાયેવ ઉપ્પજ્જનતો **મગ્ગુપ્પાદા**. **યથારહન્તિ** પઞ્ચમં વા ચતુત્થં વા ઉપ્પન્નમગ્ગાનુરૂપં. સત્તજવનપરમત્તા હિ એકાવજ્જનવીથિયા ચતુત્થં ઉપ્પન્નમગ્ગતો પરં તીતિ ફલચિત્તાનિ, પઞ્ચમં ઉપ્પન્નમગ્ગતો પરં દ્વે વા હોન્તિ.

૩૬. **નિરોધસમાપત્તિકાલે**તિ નિરોધસ્સ પુબ્બભાગે. **ચતુત્થારુપ્પજવનન્તિ** કુસલકિરિયાનં અઞ્ઞતરં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનજવનં. અનાગામિખીણાસવાયેવ નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તિ, ન સોતાપન્નસકદામિનોતિ વુત્તં ‘‘**અનાગામિફલં વા અરહત્તફલં વા**’’તિ. વિભત્તિવિપલ્લાસો ચેત્થ દટ્ઠબ્બો ‘‘અનાગામિફલે વા અરહત્તફલે વા’’તિ. તેનાહ ‘‘**નિરુદ્ધે**’’તિ. **યથારહન્તિ** તંતંપુગ્ગલાનુરૂપં.

૩૮. **સબ્બત્થાપિ સમાપત્તિવીથિયન્તિ** સકલાયપિ ઝાનસમાપત્તિવીથિયં, ફલસમાપત્તિવીથિયઞ્ચ.

૩૯. **પરિત્તાનિ** જવનાનિ સત્તક્ખત્તું મતાનિ ઉક્કંસકોટિયા. મગ્ગાભિઞ્ઞા પન **સકિં** એકવારમેવ મતા. **અવસેસાનિ** અભિઞ્ઞામગ્ગવજ્જિતાનિ મહગ્ગતલોકુત્તરજવનાનિ બહૂનિપિ લબ્ભન્તિ સમાપત્તિવીથિયં અહોરત્તમ્પિ પવત્તનતો. **અપિ**-સદ્દેન લોકિયજ્ઝાનાનિ પઠમકપ્પનાયં, અન્તિમફલદ્વયઞ્ચ નિરોધાનન્તરં એકવારં, ફલચિત્તાનિ મગ્ગાનન્તરં દ્વત્તિક્ખત્તુમ્પીતિ સમ્પિણ્ડેતિ.

જવનનિયમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુગ્ગલભેદવણ્ણના

૪૦. ઇદાનિ દુહેતુકાહેતુકાપાયિકાહેતુકતિહેતુકવસેન ચતુબ્બિધાનં પુથુજ્જનાનં, મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠવસેન અટ્ઠવિધાનં અરિયાનન્તિ દ્વાદસન્નં પુગ્ગલાનં ઉપ્પજ્જનકવીથિચિત્તપરિચ્છેદદસ્સનત્થં પઠમં તાવ તેસં વજ્જિતબ્બચિત્તાનિ દસ્સેતુમાહ "**દુહેતુકાનમહેતુકાનઞ્ચા**"ત્યાદિ. પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસહગતાલોભાદોસવસેન દ્વે હેતૂ ઇમેસન્તિ **દ્વિહેતુકા**. તાદિસાનં હેતૂનં અભાવતો **અહેતુકા**. મ-કારો પદસન્ધિકરો. **અપ્પનાજવનાનિ ન લબ્ભન્તિ** વિપાકાવરણસબ્ભાવતો. દ્વિહેતુકાહેતુકપટિસન્ધિ હિ ''વિપાકાવરણ''ન્તિ વુચ્ચતિ. અપ્પનાજવનાભાવતોયેવ અરહત્તં નત્થીતિ **કિરિયજવનાનિ ન લબ્ભન્તિ**.

૪૧. ''સહેતુકં (પટ્ઠા॰ ૩.૧.૧૦૨) ભવઙ્ગં અહેતુકસ્સ ભવઙ્ગસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ પાઠતો અહેતુકાનમ્પિ નાનાકમ્મેન દ્વિહેતુકતદારમ્મણં સમ્ભવતિ, દ્વિહેતુકાનં વત્તબ્બમેવ નત્થિ. મૂલસન્ધિયા પન જળભાવતો ઉભિન્નમ્પિ નત્થિ તિહેતુકતદારમ્મણન્તિ આહ "**તથા ઞાણસમ્પયુત્તવિપાકાનિ ચા**"તિ. આચરિય**જોતિપાલત્થેરેન** પન ''સહેતુકં ભવઙ્ગ''ન્તિ અવિસેસેન વુત્તત્તા અહેતુકાનમ્પિ તિહેતુકતદારમ્મણં વત્વા ઇધ ઞાણસમ્પયુત્તવિપાકાભાવવચનસ્સ પરિહાસવસેન ''સો એવ પુચ્છિતબ્બો, યો તસ્સ કત્તા''તિ વુત્તં, તં પન પરિહાસવસેન વુત્તમ્પિ આચરિયં પુચ્છિત્વાવ વિજાનનત્થં વુત્તવચનં વિય ઠિતં. તથા હિ આચરિયેનેવેત્થ કારણં **પરમત્થવિનિચ્છયે** વુત્તં –

''ઞાણપાકા ન વત્તન્તિ, જળત્તા મૂલસન્ધિયા''તિ; (પરમ॰ વિ॰ ૨૭૧);

અપરે પન ''યથા અહેતુકાનં સહેતુકતદારમ્મણં હોતિ, એવં દ્વિહેતુકાનં તિહેતુકતદારમ્મણમ્પી''તિ વણ્ણેન્તિ, તેસં મતાનુરોધેન ચ ઇધાપિ ઞાણસમ્પયુત્તવિપાકપટિક્ખેપો અહેતુકેયેવ સન્ધાયાતિ વદન્તિ. તત્થ પન પમાણપાઠાભાવતો આચરિયેન ઉભિન્નમ્પિ સાધારણવસેન ઞાણસમ્પયુત્તવિપાકાભાવે કારણં વત્વા સમકમેવ ચિત્તપરિચ્છેદસ્સ દસ્સિતત્તા તેસં વચનં વીમંસિત્વા સમ્પટિચ્છિતબ્બં. અહેતુકાપેક્ખાય ચેત્થ ''સુગતિય''ન્તિ વચનં, તં પન અત્થતો અનુઞ્ઞાતદ્વિહેતુકવિપાકાનં તત્થેવ સમ્ભવદસ્સનપરં. તેનાહ "**દુગ્ગતિયં પના**"ત્યાદિ.

૪૩. **તિહેતુકેસૂ**તિ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસહગતાલોભાદોસામોહવસેન તિહેતુકેસુ પુથુજ્જાદીસૂ નવવિધપુગ્ગલેસુ.

૪૫. **દિટ્ઠી...પે॰... સેક્ખાન**ન્તિ સિક્ખાય અપરિપૂરકારિતાય સિક્ખનસીલતાય ''સેક્ખા''તિ લદ્ધનામાનં સોતાપન્નસકદાગામીનં પુગ્ગલાનં પઠમમગ્ગેનેવ સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનં પહીનત્તા તંસહગતજવનાનિ ચેવ **ચ**-સદ્દેન આકડ્ઢિતાનિ ખીણાસવાવેણિકાનિ કિરિયજવનાનિ ચ ન લબ્ભન્તિ.

૪૬. **પટિઘજવનાનિ ચા**તિ દોમનસ્સજવનાનિ ચેવ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તવિચિકિચ્છાસહગતકિરિયજવનાનિ ચ.

૪૭. **લોકુત્તર...પે॰... સમુપ્પજ્જન્તી**તિ ચતુન્નં મગ્ગાનં એકચિત્તક્ખણિકભાવેન પુગ્ગલન્તરેસુ અસમ્ભવતો, હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમાનઞ્ચ ઉપરૂપરિસમાપત્તિયા અનધિગતત્તા, ઉપરૂપરિપુગ્ગલાનઞ્ચ અસમુગ્ઘાટિતકમ્મકિલેસનિરોધેન પુથુજ્જનેહિ વિય સોતાપન્નાનં સોતાપન્નાદીહિ પુગ્ગલન્તરભાવૂપગમનેન પટિપ્પસ્સદ્ધત્તા ચ અટ્ઠપિ લોકુત્તરજવનાનિ યથાસકં મગ્ગફલટ્ઠાનં અરિયાનમેવ સમુપ્પજ્જન્તિ.

૪૮. ઇદાનિ તેસં તેસં પુગ્ગલાનં યથાપટિક્ખિત્તજવનાનિ વજ્જેત્વા પારિસેસતો લબ્ભમાનજવનાનિ સમ્પિણ્ડેત્વા દસ્સેતું ''**અસેક્ખાન**''ન્ત્યાદિ વુત્તં. તિવિધસિક્ખાય પરિપૂરકારિભાવતો **અસેક્ખાનં** ખીણાસવાનં તેત્તિંસવિધકુસલાકુસલસ્સ, હેટ્ઠિમફલત્તયસ્સ, વીથિમુત્તાનઞ્ચ નવમહગ્ગતવિપાકાનં વસેન પઞ્ચચત્તાલીસવજ્જિતાનિ સેસાનિ તેવીસતિકઆમાવચરવિપાકવીસતિકિરિયઅરહત્તફલવસેન **ચતુચત્તાલીસ** વીથિચિત્તાનિ **સમ્ભવા** યથાલાભં કામભવે ઠિતાનં વસેન ઉદ્દિસે.

સેક્ખાનં અટ્ઠારસકિરિયજવનદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસહગતપઞ્ચકઅગ્ગફલમહગ્ગતવિપાકવસેન તેત્તિંસ વજ્જેત્વા તેવીસતિકામાવચરવિપાકઆવજ્જનદ્વયએકવીસતિકુસલસત્તાકુસલહેટ્ઠિમફલત્તયવસેન **છપ્પઞ્ઞાસ** વીથિચિત્તાનિ યથાસમ્ભવં ઉદ્દિસે અવિસેસતો. વિસેસતો પન સોતાપન્નસકદાગામીનં એકપઞ્ઞાસ, અનાગામીનં એકૂનપઞ્ઞાસ, અવસેસાનં ચતુન્નં પુથુજ્જનાનં અટ્ઠારસકિરિયજવનસબ્બલોકુત્તરમહગ્ગતવિપાકવસેન પઞ્ચતિંસ વજ્જેત્વા અવસેસાનિ કામાવચરવિપાકઆવજ્જનદ્વયલોકિયકુસલાકુસલવસેન **ચતુપઞ્ઞાસ** વીથિચિત્તાનિ યથાસમ્ભવતો ઉદ્દિસે અવિસેસતો. વિસેસતો પન તિહેતુકાનં ચતુપઞ્ઞાસેવ લબ્ભન્તિ, દ્વિહેતુકાહેતુકાનં ઞાણસમ્પયુત્તવિપાકઅપ્પનાજવનવજ્જિતાનિ એકચત્તાલીસ, આપાયિકાનં તાનેવ દ્વિહેતુકવિપાકવજ્જિતાનિ સત્તતિંસ વીથિચિત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

પુગ્ગલાનં વસેન ચિત્તપ્પવત્તિભેદો **પુગ્ગલભેદો**.

પુગ્ગલભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભૂમિવિભાગવણ્ણના

૪૯. **સબ્બાનિપિ વીથિચિત્તાનિ ઉપલબ્ભન્તિ** છન્નં દ્વારાનં, સબ્બેસઞ્ચ પુગ્ગલાનં તત્થ સમ્ભવતો. **યથારહ**ન્તિ તંતંભવાનુરૂપં, તંતંપુગ્ગલાનુરૂપઞ્ચ.

૫૨. ત્યાદિના ઘાનવિઞ્ઞાણાદીનમ્પિ પટિક્ખેપો હેસ્સતીતિ રૂપાવચરભૂમિયં પટિઘજવનતદારમ્મણાનેવ પટિક્ખિત્તાનિ. સબ્બત્થાપીતિ કામભવે, રૂપભવે, અરૂપભવે ચ.

૫૪. **કામ**ભવે યથારહં વીથિમુત્તવજ્જાનિ **અસીતિ વીથિચિત્તાનિ**, રૂપભવે પટિઘદ્વયઅટ્ઠતદારમ્મણઘાનાદિવિઞ્ઞાણછક્કવીથિમુત્તકવસેન પઞ્ચવીસતિ વજ્જેત્વા સેસાનિ આવજ્જનદ્વયનવઅહેતુકવિપાકતેપઞ્ઞાસજવનવસેન **ચતુસટ્ઠિ, અરૂપે** ભવે તેવીસતિકામાવચરવિપાકપઠમમગ્ગપઞ્ચદસરૂપાવચરપટિઘદ્વયઆરુપ્પવિપાકકિરિયમનોધાતુહસનવસેન સત્તચત્તાલીસ વજ્જેત્વા સેસાનિ છબ્બીસતિ પરિત્તજવનઅટ્ઠઆરુપ્પજવનસત્તલોકુત્તરજવનમનોદ્વારાવજ્જનવસેન **દ્વેચત્તાલીસ** ચિત્તાનિ **લબ્ભરે** ઉપલબ્ભન્તિ.

કેચિ પન ''રૂપભવે અનિટ્ઠારમ્મણાભાવતો ઇધાગતાનંયેવ બ્રહ્માનં અકુસલવિપાકસમ્ભવોતિ તાનિ પરિહાપેત્વા પઞ્ચપરિત્તવિપાકેહિ સદ્ધિં રૂપભવે સટ્ઠિયેવ વીથિચિત્તાની''તિ વદન્તિ. ઇધ પન તત્થ ઠત્વાપિ ઇમં લોકં પસ્સન્તાનં અનિટ્ઠારમ્મણસ્સ અસમ્ભવો ન સક્કા વત્તુન્તિ તેહિ સદ્ધિંયેવ તત્થ ચતુસટ્ઠિ વુત્તાનિ. એવઞ્ચ કત્વા

વુત્તં **ધમ્માનુસારણિયં** ‘‘યદા બ્રહ્માનો કામાવચરં અનિટ્ઠારમ્મણં આલમ્બન્તિ, તદા તં સુગતિયમ્પિ અકુસલવિપાકચક્ખુસોતવિઞ્ઞાણમનોધાતુસન્તીરણાનં ઉપ્પત્તિ સમ્ભવતી’’તિ.

ભૂમિવસેન વિભાગો **ભૂમિવિભાગો**.

ભૂમિવિભાગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫૫. **યથાસમ્ભવ**ન્તિ તંતંદ્વારેસુ, તંતંભવેસુ વા સમ્ભવાનુરૂપતો. **યાવતાયુક**ન્તિ પટિસન્ધિતો પરં ભવનિકન્તિવસેન પવત્તમનોદ્વારિકચિત્તવીથિતો પટ્ઠાય ચુતિચિત્તાવસાનં , તતો પુબ્બે પવત્તભવઙ્ગાવસાનં વા અબ્બોચ્છિન્ના અસતિ નિરોધસમાપત્તિયન્તિ અધિપ્પાયો.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

વીથિપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. વીથિમુત્તપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. એત્તાવતા વીથિસઙ્ગહં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વીથિમુત્તસઙ્ગહં દસ્સેતુમારભન્તો આહ ''**વીથિચિત્તવસેનેવ**''ન્ત્યાદિ. **એવં** યથાવુત્તનયેન વીથિચિત્તવસેન પવત્તિયં પટિસન્ધિતો અપરભાગે ચુતિપરિયોસાનં પવત્તિસઙ્ગહો નામ સઙ્ગહો ઉદીરિતો, ઇદાનિ તદનન્તરં **સન્ધિયં** પટિસન્ધિકાલે, તદાસન્નતાય તંગહણેનેવ ગહિતચુતિકાલે ચ પવત્તિસઙ્ગહો વુચ્ચતીતિ યોજના.

ભૂમિચતુક્કવણ્ણના

૩. પુઞ્ઞસમ્મતા અયા યેભુય્યેન અપગતોતિ અપાયો, સોયેવ ભૂમિ ભવન્તિ એત્થ સત્તાતિ **અપાયભૂમિ**. અનેકવિધસમ્પત્તિઅધિટ્ઠાનતાય સોભના ગન્તબ્બતો ઉપપજ્જિતબ્બતો ગતીતિ સુગતિ, કામતણ્હાસહચરિતા સુગતિ કામસુગતિ, સાયેવ ભૂમીતિ **કામસુગતિભૂમિ**. એવં સેસેસુપિ.

૪. અયતો સુખતો નિગ્ગતોતિ **નિરયો**. તિરો અઞ્ચિતાતિ તિરચ્છાના, તેસં યોનિ **તિરચ્છાનયોનિ**. યવન્તિ તાય સત્તા અમિસ્સિતાપિ સમાનજાતિતાય મિસ્સિતા વિય હોન્તીતિ **યોનિ**. સા પન અત્થતો ખન્ધાનં પવત્તિવિસેસો. પકટ્ઠેન સુખતો ઇતા ગતાતિ પેતા, નિજ્ઝામતણ્હિકાદિભેદાનં પેતાનં વિસયો **પેત્તિવિસયો** . એત્થ પન તિરચ્છાનયોનિપેત્તિવિસયગ્ગહણેન ખન્ધાનંયેવ ગહણં તેસં તાદિસસ્સ પરિચ્છિન્નોકાસસ્સ અભાવતો. યત્થ વા તે અરઞ્ઞપબ્બતપાદાદિકે નિબદ્ધવાસં વસન્તિ, તાદિસસ્સ ઠાનસ્સ વસેન ઓકાસોપિ ગહેતબ્બો. ન સુરન્તિ ઇસ્સરિયકીળાદીહિ ન દિબ્બન્તીતિ **અસુરા**, પેતાસુરા. ઇતરે પન ન સુરા સુરપ્પટિપક્ખાતિ અસુરા, ઇધ ચ પેતાસુરાનમેવ ગહણં ઇતરેસં તાવતિંસેસુ ગહણસ્સ ઇચ્છિતત્તા. તથા હિ વુત્તં આચરિયેન –

''તાવતિંસેસુ દેવેસુ, વેપચિત્તાસુરા ગતા''તિ; (નામ॰ પરિ॰ ૪૩૮);

૫. સતિસૂરભાવબ્રહ્મચરિયયોગ્યતાદિગુણેહિ ઉક્કટ્ઠમનતાય મનો ઉસ્સન્નં એતેસન્તિ **મનુસ્સા**. તથા હિ પરમસતિનેપક્કાદિપ્પત્તા બુદ્ધાદયોપિ મનુસ્સભૂતાયેવ. જમ્બુદીપવાસિનો ચેત્થ નિપ્પરિયાયતો મનુસ્સા. તેહિ પન સમાનરૂપાદિતાય સદ્ધિં પરિત્તદીપવાસીહિ ઇતરમહાદીપવાસિનોપિ ''મનુસ્સા''તિ વુચ્ચન્તિ. લોકિયા પન ''મનુનો આદિખત્તિયસ્સ અપચ્ચં પુત્તાતિ મનુસ્સા''તિ વદન્તિ. મનુસ્સાનં નિવાસભૂતા ભૂમિ ઇધ **મનુસ્સા**. એવં સેસેસુપિ.

ચતૂસુ મહારાજેસુ ભત્તિ એતેસં, ચતુન્નં વા મહારાજાનં નિવાસટ્ઠાનભૂતે ચાતુમહારાજે ભવાતિ **ચાતુમહારાજિકા**. માઘેન માણવેન સદ્ધિં તેત્તિંસ સહપુઞ્ઞકારિનો એત્થ નિબ્બત્તાતિ તંસહચરિતટ્ઠાનં તેત્તિંસં, તદેવ તાવતિંસં, તંનિવાસો એતેસન્તિ **તાવતિંસા**તિ વદન્તિ. યસ્મા પન ''સહસ્સં ચાતુમહારાજિકાનં સહસ્સં તાવતિંસાન''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૧) વચનતો સેસચક્કવાળેસુપિ છકામાવચરદેવલોકા અત્થિ, તસ્મા નામમત્તમેવ એતં તસ્સ દેવલોકસ્સાતિ ગહેતબ્બં. દુક્ખતો યાતા અપયાતાતિ **યામા**. અત્તનો સિરિસમ્પત્તિયા તુસં પીતિં ઇતા ગતાતિ **તુસિતા**. નિમ્માને રતિ એતેસન્તિ **નિમ્માનરતિનો**. પરનિમ્મિતેસુ ભોગેસુ અત્તનો વસં વત્તેન્તીતિ **પરનિમ્મિતવસવત્તિનો**.

૭. મહાબ્રહ્માનં પરિચારિકત્તા તેસં પરિસતિ ભવાતિ **બ્રહ્મપારિસજ્જા**. તેસં પુરોહિતટ્ઠાને ઠિતત્તા **બ્રહ્મપુરોહિતા**. તેહિ તેહિ ઝાનાદીહિ ગુણવિસેસેહિ બ્રૂહિતા પરિવુદ્ધાતિ બ્રહ્માનો, વણ્ણવન્તતાય ચેવ દીઘાયુકતાદીહિ ચ બ્રહ્મપારિસજ્જાદીહિ મહન્તા બ્રહ્માનોતિ **મહાબ્રહ્માનો**. તયોપેતે પણીતરતનપભાવભાસિતસમાનતલવાસિનો.

૮. ઉપરિમેહિ પરિત્તા આભા એતેસન્તિ **પરિત્તાભા**. અપ્પમાણા આભા એતેસન્તિ **અપ્પમાણાભા**. વલાહકતો વિજ્જુ વિય ઇતો ચિતો ચ આભા સરતિ નિસ્સરતિ એતેસં સપ્પીતિકજ્ઝાનનિબ્બત્તક્ખન્ધસન્તાનત્તાતિ **આભસ્સરા**. દણ્ડદીપિકાય વા અચ્ચિ વિય એતેસં સરીરતો આભા છિજ્જિત્વા છિજ્જિત્વા પતન્તી વિય સરતિ નિસ્સરતીતિ **આભસ્સરા**. યથાવુત્તાય વા પભાય આભાસનસીલાતિ **આભસ્સરા**. એતેપિ તયો પણીતરતનપભાવભાસિતેકતલવાસિનો.

૯. સુભાતિ એકગ્ઘના અચલા સરીરાભા વુચ્ચતિ, સા ઉપરિબ્રહ્મેહિ પરિત્તા એતેસન્તિ **પરિત્તસુભા**. અપ્પમાણા સુભા એતેસન્તિ **અપ્પમાણસુભા**. પભાસમુદયસઙ્ખાતેહિ સુભેહિ કિણ્ણા આકિણ્ણાતિ **સુભકિણ્હા**. ‘‘સુભાકિણ્ણા’’તિ ચ વત્તબ્બે આ-સદ્દસ્સ રસ્સત્તં, અન્તિમણ-કારસ્સ ચ હ-કારં કત્વા ‘‘સુભકિણ્હા’’તિ વુત્તં. એતેપિ પણીતરતનપભાવભાસિતેકતલવાસિનો.

૧૦. ઝાનપ્પભાવનિબ્બત્તં વિપુલં ફલમેતેસન્તિ **વેહપ્ફલા**. સઞ્ઞાવિરાગભાવનાનિબ્બત્તરૂપસન્તતિમત્તત્તા નત્થિ સઞ્ઞા, તંમુખેન વુત્તાવસેસા અરૂપક્ખન્ધા ચ એતેસન્તિ અસઞ્ઞા. તેયેવ સત્તાતિ **અસઞ્ઞસત્તા**. એતેપિ પણીતરતનપભાવભાસિતેકતલવાસિનો. સુદ્ધાનં અનાગામિઅરહન્તાનમેવ આવાસાતિ સુદ્ધાવાસા. અનુનયપટિઘાભાવતો વા સુદ્ધો આવાસો એતેસન્તિ સુદ્ધાવાસા, તેસં નિવાસભૂમિપિ **સુદ્ધાવાસા**.

૧૧. ઇમેસુ પન પઠમતલવાસિનો અપ્પકેન કાલેન અત્તનો ઠાનં ન વિજહન્તીતિ **અવિહા**. દુતિયતલવાસિનો ન કેનચિ તપ્પન્તીતિ **અતપ્પા**. તતિયતલવાસિનો પરમસુન્દરરૂપત્તા સુખેન દિસ્સન્તીતિ **સુદસ્સા**. ચતુત્થતલવાસિનો સુપરિસુદ્ધદસ્સનત્તા સુખેન પસ્સન્તીતિ **સુદસ્સિનો**. પઞ્ચમતલવાસિનો પન ઉક્કટ્ઠસમ્પત્તિકત્તા નત્થિ એતેસં કનિટ્ઠભાવોતિ **અકનિટ્ઠા**.

૧૨. આકાસાનઞ્ચાયતને પવત્તા પઠમારુપ્પવિપાકભૂતચતુક્ખન્ધા એવ, તેહિ પરિચ્છિન્નઓકાસો વા **આકાસાનઞ્ચાયતનભૂમિ**. એવં સેસેસુપિ.

૧૩. પુથુજ્જના, સોતાપન્ના ચ સકદાગામિનો ચાપિ પુગ્ગલા સુદ્ધાવાસેસુ સબ્બથા ન લબ્ભન્તીતિ સમ્બન્ધો. પુથુજ્જનાદીનઞ્ચ પટિક્ખેપેન અનાગામિઅરહન્તાનમેવ તત્થ લાભો વુત્તો હોતિ.

૧૪. **સેસટ્ઠાનેસૂ**તિ સુદ્ધાવાસઅપાયઅસઞ્ઞિવજ્જિતેસુ સેસટ્ઠાનેસુ અરિયા, અનરિયાપિ ચ લબ્ભન્તિ.

ભૂમિચતુક્કવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિસન્ધિચતુક્કવણ્ણના

૧૬. **ઓક્કન્તિક્ખણે**તિ પટિસન્ધિક્ખણે.

૧૭. જાતિયા અન્ધો **જચ્ચન્ધો**. કિઞ્ચાપિ જાતિક્ખણે અણ્ડજજલાબુજા સબ્બેપિ અચક્ખુકાવ . તથાપિ ચક્ખાદિઉપ્પજ્જનારહકાલેપિ ચક્ખુપ્પત્તિવિબન્ધકકમ્મપ્પટિબાહિતસામત્થિયેન દિન્નપટિસન્ધિના, ઇતરેનપિ વા કમ્મેન અનુપ્પાદેતબ્બચક્ખુકો સત્તો **જચ્ચન્ધો** નામ. અપરે પન ''જચ્ચન્ધોતિ પસૂતિયંયેવ અન્ધો, માતુકુચ્છિયં અન્ધો હુત્વા નિક્ખન્તોતિ અત્થો, તેન દુહેતુકતિહેતુકાનં માતુકુચ્છિયં ચક્ખુસ્સ અવિપજ્જનં સિદ્ધ''ન્તિ વદન્તિ. **જચ્ચન્ધાદીન**ન્તિ એત્થ **આદિ**ગ્ગહણેન જચ્ચબધિરજચ્ચમૂગજચ્ચજળજચ્ચુમ્મત્તકપણ્ડકઉભતોબ્યઞ્જનકનપુંસકમમ્માદીનં સઙ્ગહો. અપરે પન ''એકચ્ચે અહેતુકપટિસન્ધિકા અવિકલિન્દ્રિયા હુત્વા થોકં વિચારણપકતિકા હોન્તિ, તાદિસાનમ્પિ આદિસદ્દેન સઙ્ગહો''તિ વદન્તિ. ભુમ્મદેવે સિતા નિસ્સિતા તગ્ગતિકત્તાતિ **ભુમ્મસ્સિતા**. સુખસમુસ્સયતો વિનિપાતાતિ **વિનિપાતિકા**.

૧૮. **સબ્બત્થાપિ કામસુગતિય**ન્તિ દેવમનુસ્સવસેન સત્તવિધાયપિ કામસુગતિયં.

૨૧. **તેસૂ**તિ યથાવુત્તપટિસન્ધિયુત્તેસુ પુગ્ગલેસુ, અપાયાદીસુ વા. **આયુપ્પમાણગણનાય નિયમો નત્થિ** કેસઞ્ચિ ચિરાયુકત્તા, કેસઞ્ચિ ચિરતરાયુકત્તા ચ. તથાચાહુ –

''આપાયિકમનુસ્સાયુ-
પરિચ્છેદો ન વિજ્જતિ;
તથા હિ કાલો મન્ધાતા,
યક્ખા કેચિ ચિરાયુનો''તિ. –

અપાયેસુ હિ કમ્મમેવ પમાણં, તત્થ નિબ્બત્તાનં યાવ કમ્મં નખીયતિ. તાવ ચવનાભાવતો, તથા ભુમ્મદેવાનં. તેસુપિ હિ નિબ્બત્તા કેચિ સત્તાહાદિકાલં તિટ્ઠન્તિ, કેચિ કપ્પમત્તમ્પિ, તથા મનુસ્સાનમ્પિ કદાચિ તેસમ્પિ અસઙ્ખ્યેય્યાયુકત્તા કદાચિ દસવસ્સાયુકત્તા. ''યો ચિરં જીવતિ, સો વસ્સસતં જીવતિ, અપ્પં વા ભિય્યો (દી॰ નિ॰ ૨.૭; સં॰ નિ॰ ૧.૧૪૫; અ॰ નિ॰ ૭.૭૪), દુતિયં વસ્સસતં ન પાપુણાતી''તિ ઇદં પન અજ્જતનકાલિકે સન્ધાય વુત્તં.

૨૨. **દિબ્બાનિ પઞ્ચવસ્સસતાની**તિ મનુસ્સાનં પઞ્ઞાસ વસ્સાનિ એકદિનં, તદનુરૂપતો માસસંવચ્છરે પરિચ્છિન્દિત્વા દિબ્બપ્પમાણાનિ પઞ્ચવસ્સસતાનિ આયુપ્પમાણં હોતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

''યાનિ પઞ્ઞાસ વસ્સાનિ, મનુસ્સાનં દિનો તહિં;
તિંસરત્તિદિવો માસો, માસા દ્વાદસ સંવચ્છરં;
તેન સંવચ્છરેનાયુ, દિબ્બં પઞ્ચસતં મત''ન્તિ.

મનુસ્સગણનાયાતિ મનુસ્સાનં સંવચ્છરગણનાય. **તતો ચતુગ્ગુણ**ન્તિ ચાતુમહારાજિકાનં પઞ્ઞાસમાનુસ્સકવસ્સપરિમિતં દિવસં, દિબ્બાનિ ચ પઞ્ચવસ્સસતાનિ દિગુણં કત્વા દિબ્બવસ્સસહસ્સાનિ તાવતિંસાનં સમ્ભવતીતિ એવં દિવસસંવચ્છરદિગુણવસેન ચતુગ્ગુણં, તં પન દિબ્બગણનાય વસ્સસહસ્સં, મનુસ્સગણનાય સટ્ઠિવસ્સસતસહસ્સાધિકતિકોટિપ્પમાણં હોતિ. **તતો ચતુગ્ગુણં યામાન**ન્તિ તાવતિંસાનમાયુપ્પમાણતો વુત્તનયેન ચતુગ્ગુણં, દિબ્બગણનાય દ્વિસહસ્સં, મનુસ્સગણનાય ચત્તાલીસવસ્સસતસહસ્સાધિકા ચુદ્દસ વસ્સકોટિયો હોન્તિ. **તતો ચતુગ્ગુણં તુસિતાન**ન્તિ દિબ્બાનિ ચત્તારિ

વસ્સસહસ્સાનિ, મનુસ્સગણનાય સટ્ઠિવસ્સસતસહસ્સાધિકા સત્તપઞ્ઞાસ વસ્સકોટિયો. **તતો ચતુગ્ગુણં નિમ્માનરતીન**ન્તિ દિબ્બાનિ અટ્ઠવસ્સસહસ્સાનિ, મનુસ્સગણનાય દ્વે વસ્સકોટિસતાનિ ચત્તાલીસવસ્સસતસહસ્સાધિકા તિંસ વસ્સકોટિયો ચ. **તતો ચતુગ્ગુણં પરનિમ્મિતવસવત્તીન**ન્તિ દિબ્બાનિ સોળસ વસ્સસહસ્સાનિ.

૨૩. મનુસ્સગણનં પન સયમેવ દસ્સેન્તો આહ "**નવસતઞ્ચા**"ત્યાદિ. વસ્સાનં સમ્બન્ધિ નવસતં એકવીસ કોટિયો, તથા સટ્ઠિ ચ વસ્સસતસહસ્સાનિ વસવત્તીસુ આયુપ્પમાણન્તિ સમ્બન્ધો.

૨૫. **દુતિયજ્ઝાનભૂમિય**ન્તિ ચતુક્કનયવસેન વુત્તં. તતો પરં પવત્તિયં, ચવનકાલે ચ તથારૂપમેવ ભવઙ્ગચુતિવસેન પવત્તિત્વા નિરુજ્ઝતીતિ યોજના.

૨૯. **તેસૂ**તિ તાહિ ગહિતપટિસન્ધિકેસુ બ્રહ્મેસુ. **કપ્પસ્સા**તિ અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પસ્સ. ન હિ બ્રહ્મપારિસજ્જાદીનં તિણ્ણં મહાકપ્પવસેન આયુપરિચ્છેદો સમ્ભવતિ એકકપ્પેપિ તેસં અવિનાસાભાવેન પરિપુણ્ણકપ્પે અસમ્ભવતો. તથા હેસ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૦૯) લોકો સત્તવારેસુ અગ્ગિના વિનસ્સતિ, અટ્ઠમે વારે ઉદકેન, પુન સત્તવારેસુ અગ્ગિના, અટ્ઠમે વારે ઉદકેનાતિ એવં અટ્ઠસુ અટ્ઠકેસુ પરિપુણ્ણેસુ પચ્છિમે વારે વાતેન વિનસ્સતિ. તત્થ પઠમજ્ઝાનતલં ઉપાદાય અગ્ગિના, દુતિયતતિયજ્ઝાનતલં ઉપાદાય ઉદકેન, ચતુત્થજ્ઝાનતલં ઉપાદાય વાતેન વિનસ્સતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

"સત્ત સત્તગ્ગિના વારા, અટ્ઠમે અટ્ઠમે દકા;
ચતુસટ્ઠિ યદા પુણ્ણા, એકો વાયુવરો સિયા.

"અગ્ગિનાભસ્સરા હેટ્ઠા, આપેન સુભકિણ્હતો;
વેહપ્ફલતો વાતેન, એવં લોકો વિનસ્સતી"તિ. –

તસ્મા તિણ્ણમ્પિ પઠમજ્ઝાનતલાનં એકકપ્પેપિ અવિનાસાભાવતો સકલકપ્પે તેસં સમ્ભવો નત્થીતિ અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પવસેન તેસં આયુપરિચ્છેદો દટ્ઠબ્બો. દુતિયજ્ઝાનાદિતલતો પટ્ઠાય પન પરિપુણ્ણસ્સ મહાકપ્પસ્સ વસેન, ન અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પવસેન. **અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પો**તિ ચ યોજનાયામવિત્થારતો સેતસાસપરાસિતો વસ્સસતવસ્સસતચ્ચયેન એકેકબીજસ્સ હરણેન સાસપરાસિનો પરિક્ખયેપિ અક્ખયસભાવસ્સ મહાકપ્પસ્સ ચતુત્થભાગો. સો પન સત્થરોગદુબ્ભિક્ખાનં અઞ્ઞતરસંવટ્ટેન બહૂસુ વિનાસમુપગતેસુ અવસિટ્ઠસત્તસન્તાનપ્પવત્તકુસલકમ્માનુભાવેન દસવસ્સતો પટ્ઠાય અનુક્કમેન અસઙ્ખ્યેય્યાયુકપ્પમાણેસુ સત્તેસુ પુન અસદ્ધમ્મસમાદાનવસેન કમેન પરિહાયિત્વા દસવસ્સાયુકેસુ જાતેસુ રોગાદીનં અઞ્ઞતરસંવટ્ટેન સત્તાનં વિનાસપ્પત્તિયાવ "અયમેકો અન્તરકપ્પો"તિ એવં પરિચ્છિન્નસ્સ અન્તરકપ્પસ્સ વસેન ચતુસટ્ઠિઅન્તરકપ્પપ્પમાણો હોતિ, "વીસતિઅન્તરકપ્પપ્પમાણો"તિ ચ વદન્તિ.

૪૫. આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપગચ્છન્તીતિ **આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગા**.

૪૯. **એકમેવા**તિ ભૂમિતો, જાતિતો, સમ્પયુત્તધમ્મતો, સઙ્ખારતો ચ સમાનમેવ. **એકજાતિય**ન્તિ એકસ્મિં ભવે.

પટિસન્ધિચતુક્કવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કમ્મચતુક્કવણ્ણના

૫૦. ઇદાનિ કમ્મચતુક્કં ચતૂહાકારેહિ દસ્સેતું "**જનક**"ન્ત્યાદિ આરદ્ધં, જનયતીતિ **જનકં**. ઉપત્થમ્ભેતીતિ **ઉપત્થમ્ભકં**. ઉપગન્ત્વા પીળેતીતિ **ઉપપીળકં**. ઉપગન્ત્વા ઘાતેતીતિ **ઉપઘાતકં**.

તત્થ પટિસન્ધિપવત્તીસુ વિપાકકટત્તારૂપાનં નિબ્બત્તકા કુસલાકુસલચેતના **જનકં** નામ. સયં વિપાકં નિબ્બત્તેતું અસક્કોન્તમ્પિ કમ્મન્તરસ્સ ચિરતરવિપાકનિબ્બત્તને પચ્ચયભૂતં, વિપાકસ્સેવ વા સુખદુક્ખભૂતસ્સ વિચ્છેદપચ્ચયાનુપ્પત્તિયા, ઉપબ્રૂહનપચ્ચયુપ્પત્તિયા ચ જનકસામત્થિયાનુરૂપં ચિરતરપ્પવત્તિપચ્ચયભૂતં કુસલાકુસલકમ્મં **ઉપત્થમ્ભકં** નામ. કમ્મન્તરજનિતવિપાકસ્સ બ્યાધિધાતુસમતાદિનિમિત્તવિબાધનેન ચિરતરપ્પવત્તિવિનિબન્ધકં યં કિઞ્ચિ કમ્મં **ઉપપીળકં** નામ. દુબ્બલસ્સ પન કમ્મસ્સ જનકસામત્થિયં ઉપહચ્ચ વિચ્છેદકપચ્ચયુપ્પાદનેન તસ્સ વિપાકં પટિબાહિત્વા સયં વિપાકનિબ્બત્તકકમ્મં **ઉપઘાતકં** નામ.

જનકોપઘાતકાનઞ્હિ અયં વિસેસો – જનકં કમ્મન્તરસ્સ વિપાકં અનુપચ્છિન્દિત્વાવ વિપાકં જનેતિ, ઉપઘાતકં ઉપચ્છેદનપુબ્બકન્તિ ઇદં તાવ અટ્ઠકથાસુ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૮૭; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૩૪) સન્નિટ્ઠાનં. અપરે પન આચરિયા "ઉપપીળકકમ્મં બહ્વાબાધતાદિપચ્ચયોપસંહારેન કમ્મન્તરસ્સ વિપાકં અન્તરન્તરા વિબાધતિ. ઉપઘાતકં પન તં સબ્બસો ઉપચ્છિન્દિત્વા અઞ્ઞસ્સ ઓકાસં દેતિ, ન પન સયં વિપાકનિબ્બત્તકં. એવઞ્હિ જનકતો ઇમસ્સ વિસેસો સુપાકટો"તિ વદન્તિ. **કિચ્ચવસેના**તિ જનનઉપત્થમ્ભનઉપપીળનઉપચ્છેદનકિચ્ચવસેન.

૫૧. **ગરુક**ન્તિ મહાસાવજ્જં, મહાનુભાવઞ્ચ અઞ્ઞેન કમ્મેન પટિબાહિતું અસક્કુણેય્યકમ્મં. **આસન્ન**ન્તિ મરણકાલે અનુસ્સરિતં, તદા કતઞ્ચ. **આચિણ્ણ**ન્તિ અભિણ્હસો કતં , એકવારં કત્વાપિ વા અભિણ્હસો સમાસેવિતં. **કટત્તાકમ્મ**ન્તિ ગરુકાદિભાવં અસમ્પત્તં કતમત્તતોયેવ કમ્મન્તિ વત્તબ્બકમ્મં.

તત્થ કુસલં વા હોતુ અકુસલં વા, ગરુકાગરુકેસુ યં ગરુકં અકુસલપક્ખે માતુઘાતકાદિકમ્મં , કુસલપક્ખે મહગ્ગતકમ્મં વા, તદેવ પઠમં વિપચ્ચતિ સતિપિ આસન્નાદિકમ્મે પરિત્તં ઉદકં ઓત્થરિત્વા ગચ્છન્તો મહોઘો વિય. તથા હિ તં "ગરુક"ન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મિં અસતિ દૂરાસન્નેસુ યં આસન્નં મરણકાલે અનુસ્સરિતં, તદેવ પઠમં વિપચ્ચતિ, આસન્નકાલે કતે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. તસ્મિમ્પિ અસતિ આચિણ્ણાનાચિણ્ણેસુ ચ યં આચિણ્ણં સુસીલ્યં વા, દુસ્સીલ્યં વા, તદેવ પઠમં વિપચ્ચતિ. કટત્તાકમ્મં પન લદ્ધાસેવનં પુરિમાનં અભાવેન પટિસન્ધિં આકડ્ઢતીતિ ગરુકં સબ્બપઠમં વિપચ્ચતિ. ગરુકે અસતિ આસન્નં, તસ્મિમ્પિ અસતિ આચિણ્ણં, તસ્મિમ્પિ અસતિ કટત્તાકમ્મં. તેનાહ "**પાકદાનપરિયાયેના**"તિ, વિપાકદાનાનુક્કમેનાત્યત્થો. **અભિધમ્માવતારા**દીસુ પન આસન્નતો આચિણ્ણં પઠમં વિપચ્ચન્તં કત્વા વુત્તં. યથા પન ગોગણપરિપુણ્ણસ્સ વજસ્સ દ્વારે વિવટે અપરભાગે દમ્મગવબલવગવેસુ સન્તેસુપિ યો વજદ્વારસ્સ આસન્નો હોતિ, અન્તમસો દુબ્બલજરગ્ગવોપિ, સોયેવ પઠમતરં નિક્ખમતિ, એવં ગરુકતો અઞ્ઞેસુ કુસલાકુસલેસુ સન્તેસુપિ મરણકાલસ્સ આસન્નત્તા આસન્નમેવ પઠમં વિપાકં દેતીતિ ઇધ તં પઠમં વુત્તં.

૫૨. દિટ્ઠધમ્મો પચ્ચક્ખભૂતો પચ્ચુપ્પન્નો અત્તભાવો, તત્થ વેદિતબ્બં વિપાકાનુભવનવસેનાતિ **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં**. દિટ્ઠધમ્મતો અનન્તરં ઉપપજ્જિત્વા વેદિતબ્બં **ઉપપજ્જવેદનીયં**. અપરે અપરે દિટ્ઠધમ્મતો અઞ્ઞસ્મિં યત્થ કત્થચિ અત્તભાવે વેદિતબ્બં કમ્મં **અપરાપરિયવેદનીયં**. અહોસિ એવ કમ્મં , ન તસ્સ વિપાકો અહોસિ, અત્થિ, ભવિસ્સતિ ચાતિ એવં વત્તબ્બકમ્મં **અહોસિકમ્મં**.

તત્થ પટિપક્ખેહિ અનભિભૂતતાય, પચ્ચયવિસેસેન પટિલદ્ધવિસેસતાય ચ બલવભાવપ્પત્તા તાદિસસ્સ પુબ્બાભિસઙ્ખારસ્સ વસેન સાતિસયા હુત્વા તસ્મિંયેવ અત્તભાવે ફલદાયિની પઠમજવનચેતના **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં** નામ. સા હિ વુત્તપ્પકારેન બલવજનસન્તાને ગુણવિસેસયુત્તેસુ ઉપકારાનુપકારવસપ્પવત્તિયા, આસેવનાલાભેન અપ્પવિપાકતાય ચ ઇતરદ્વયં વિય પવત્તસન્તાનુપરમાપેક્ખં, ઓકાસલાભાપેક્ખઞ્ચ કમ્મં ન હોતીતિ ઇધેવ પુપ્ફમત્તં વિય પવત્તિવિપાકમત્તં અહેતુકફલં દેતિ. અત્થસાધિકા પન સત્તમજવનચેતના સન્નિટ્ઠાપકચેતનાભૂતા વુત્તનયેન પટિલદ્ધવિસેસા અનન્તરત્તભાવે વિપાકદાયિની **ઉપપજ્જવેદનીયં** નામ. સા ચ પટિસન્ધિં દત્વાવ પવત્તિવિપાકં દેતિ. પટિસન્ધિયા પન અદિન્નાય પવત્તિવિપાકં દેતીતિ નત્થિ. ચુતિ અનન્તરઞ્હિ ઉપપજ્જવેદનીયસ્સ ઓકાસો. પટિસન્ધિયા પન દિન્નાય જાતિસતેપિ પવત્તિવિપાકં દેતીતિ આચરિયા. યથાવુત્તકઆરણવિરહતો દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદિભાવં અસમ્પત્તા આદિપરિયોસાનચેતનાનં મજ્ઝે પવત્તા પઞ્ચ ચેતના વિપાકદાનસભાવસ્સ અનુપચ્છિન્નત્તા યદા કદાચિ ઓકાસલાભે સતિ પટિસન્ધિપવત્તીસુ વિપાકં અભિનિપ્ફાદેન્તી **અપરાપરિયવેદનિયં** નામ. સકસકકાલાતીતં પન પુરિમકમ્મદ્વયં, તતિયમ્પિ ચ સંસારપ્પવત્તિયા વોચ્છિન્નાય **અહોસિકમ્મં** નામ.

પાકકાલવસેનાતિ પચ્ચુપ્પન્ને, તદનન્તરે, યદા કદાચીતિ એવં પુરિમાનં તિણ્ણં યથાપરિચ્છિન્નકાલવસેન, ઇતરસ્સ તંકાલાભાવવસેન ચ. અહોસિકમ્મસ્સ હિ કાલાતિક્કમતોવ તં વોહારો.

૫૩. પાકઠાનવસેનાતિ પટિસન્ધિયા વિપચ્ચનભૂમિવસેન.

૫૪. ઇદાનિ અકુસલાદિકમ્માનં કાયકમ્મદ્વારાદિવસેન પવત્તિં, તંનિદ્દેસમુખેન ચ તેસં પાણાતિપાતાદિવસેન દસવિધાદિભેદઞ્ચ દસ્સેતું "**તત્થ અકુસલ**"ન્ત્યાદિ આરદ્ધં. કાયદ્વારે પવત્તં કમ્મં **કાયકમ્મં**. એવં **વચીકમ્મા**દીનિ.

૫૫. પાણસ્સ સણિકં પતિતું અદત્વા અતીવ પાતનં **પાણાતિપાતો**. કાયવાચાહિ અદિન્નસ્સ આદાનં **અદિન્નાદાનં**. મેથુનવીતિક્કમસઙ્ખાતેસુ કામેસુ મિચ્છા ચરણં **કામેસુ મિચ્છાચારો**.

તત્થ પાણોતિ વોહારતો સત્તો, પરમત્થતો જીવિતિન્દ્રિયં. તસ્મિં પાણે પાણસઞ્ઞિનો જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપ્પયોગસમુટ્ઠાપિકા વધકચેતના **પાણાતિપાતો**. પરભણ્ડે તથાસઞ્ઞિનો તદાદાયકપ્પયોગસમુટ્ઠાપિકા થેય્યચેતના **અદિન્નાદાનં**. અસદ્ધમ્મસેવનવસેન કાયદ્વારપ્પવત્તા અગન્તબ્બટ્ઠાનવીતિક્કમચેતના **કામેસુમિચ્છાચારો** નામ. સુરાપાનમ્પિ એત્થેવ સઙ્ગય્હતીતિ વદન્તિ રસસઙ્ખાતેસુ કામેસુ મિચ્છાચારભાવતો. **કાયવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતે કાયદ્વારે**તિ કાયેન અધિપ્પાયવિઞ્ઞાપનતો, સયઞ્ચ કાયેન વિઞ્ઞેય્યત્તા કાયવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતે અભિક્કમાદિજનકચિત્તજવાયોધાત્વાધિકકલાપસ્સ વિકારભૂતે સન્થમ્ભનાદીનં સહકારીકારણભૂતે ચોપનકાયભાવતો, કમ્માનં પવત્તિમુખભાવતો ચ કાયદ્વારસઙ્ખાતે કમ્મદ્વારે.

કિઞ્ચાપિ હિ તંતંકમ્મસહગતચિત્તુપ્પાદેનેવ સા વિઞ્ઞત્તિ જનીયતિ. તથાપિ તસ્સા તથા પવત્તમાનાય તંસમુટ્ઠાપકકમ્મસ્સ કાયકમ્માદિવોહારો હોતીતિ સા તસ્સેવ પવત્તિમુખભાવેન વત્તું લબ્ભતિ. ''કાયદ્વારે વુત્તિતો''તિ એત્તકેયેવ વુત્તે ''યદિ એવં કમ્મદ્વારવવત્થાનં ન સિયા. કાયદ્વારે હિ પવત્તં 'કાયકમ્મ'ન્તિ વુચ્ચતિ, કાયકમ્મસ્સ ચ પવત્તિમુખભૂતં 'કાયદ્વાર'ન્તિ. પાણાતિપાતાદિકં પન વાચાય આણાપેન્તસ્સ કાયકમ્મં વચીદ્વારેપિ પવત્તતીતિ દ્વારેન કમ્મવવત્થાનં ન સિયા, તથા મુસાવાદાદિં કાયવિકારેન કરોન્તસ્સ વચીકમ્મં કાયદ્વારેપિ પવત્તતીતિ કમ્મેન દ્વારવવત્થાનમ્પિ ન સિયા''તિ અયં ચોદના પચ્ચુપટ્ઠેય્યાતિ બાહુલ્લવુત્તિયા વવત્થાનં દસ્સેતું

“**બાહુલ્લવુત્તિતો**”તિ વુત્તં. કાયકમ્મઞ્હિ કાયદ્વારેયેવ બહુલં પવત્તતિ, અપ્પં વચીદ્વારે, તસ્મા કાયદ્વારેયેવ બહુલં પવત્તનતો કાયકમ્મભાવો સિદ્ધો વનચરકાદીનં વનચરકાદિભાવો વિય. તથા કાયકમ્મમેવ યેભુય્યેન કાયદ્વારે પવત્તતિ, ન ઇતરાનિ, તસ્મા કાયકમ્મસ્સ યેભુય્યેન એત્થેવ પવત્તનતો કાયકમ્મદ્વારભાવો સિદ્ધો બ્રાહ્મણગામાદીનં બ્રાહ્મણગામાદિભાવો વિયાતિ નત્થિ કમ્મદ્વારવવત્થાને કોચિ વિબન્ધોતિ અયમેત્થાધિપ્પાયો.

૫૬. મુસાતિ અભૂતં વત્થુ, તં તચ્છતો વદન્તિ એતેનાતિ **મુસાવાદો**. પિસતિ સામગ્ગિં સઞ્ચુણ્ણેતિ વિક્ખિપતિ, પિયભાવં સુઞ્ઞં કરોતીતિ વા **પિસુણા**. અત્તાનમ્પિ પરમ્પિ ફરુસં કરોતિ, કકચો વિય ખરસમ્ફસ્સાતિ વા **ફરુસા**. સં સુખં, હિતઞ્ચ ફલતિ વિસરતિ વિનાસેતીતિ સમ્ફં, અત્તનો, પરેસઞ્ચ અનુપકારં યં કિઞ્ચિ, તં પલપતિ એતેનાતિ **સમ્ફપ્પલાપો**.

તત્થ અભૂતં વત્થું ભૂતતો પરં વિઞ્ઞાપેતુકામસ્સ તથા વિઞ્ઞાપનપ્પયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **મુસાવાદો**. સો પરસ્સ અત્થભેદકરોવ કમ્મપથો હોતિ, ઇતરો કમ્મમેવ. પરેસં ભેદકામતાય, અત્તપ્પિયકામતાય વા પરભેદકરવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા સંકિલિટ્ઠચેતના **પિસુણવાચા**, સાપિ દ્વીસુ ભિન્નેસુયેવ કમ્મપથો. પરસ્સ મમ્મચ્છેદકરવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા એકન્તફરુસચેતના **ફરુસવાચા**. ન હિ ચિત્તસણ્હતાય સતિ ફરુસવાચા નામ હોતિ. સીતાહરણાદિઅનત્થવિઞ્ઞાપનપ્પયોગસમુટ્ઠાપિકા સંકિલિટ્ઠચેતના **સમ્ફપ્પલાપો**, સો પન પરેહિ તસ્મિં અનત્થે ગહિતેયેવ કમ્મપથો. **વચીવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતે વચીદ્વારે**તિ વાચાય અધિપ્પાયં વિઞ્ઞાપેતિ, સયઞ્ચ વાચાય વિઞ્ઞાયતીતિ વચીવિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતે વચીભેદકરપ્પયોગસમુટ્ઠાપકચિત્તસમુટ્ઠાનપથવીધાત્વાધિકકલાપસ્સ વિકારભૂતે ચોપનવાચાભાવતો, કમ્માનં પવત્તિમુખભાવતો ચ વચીદ્વારસઙ્ખાતે કમ્મદ્વારે. **બાહુલ્લવુત્તિતો**તિ ઇદં વુત્તનયમેવ.

૫૭. પરસમ્પત્તિં અભિમુખં ઝાયતિ લોભવસેન ચિન્તેતીતિ **અભિજ્ઝા**. બ્યાપજ્જતિ હિતસુખં એતેનાતિ **બ્યાપાદો**. મિચ્છા વિપરીતતો પસ્સતીતિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ**.

તત્થ ‘‘અહો વત ઇદં મમ સિયા’’તિ એવં પરભણ્ડાભિજ્ઝાયનં **અભિજ્ઝા**, સા પરભણ્ડસ્સ અત્તનો નામનેનેવ કમ્મપથો હોતિ. ‘‘અહો વતાયં સત્તો વિનસ્સેય્યા’’તિ એવં મનોપદોસો **બ્યાપાદો**. ‘‘નત્થિ દિન્ન’’ન્ત્યાદિના નયેન વિપરીતદસ્સનં **મિચ્છાદિટ્ઠિ**. એત્થ પન નત્થિકઅહેતુકઅકિરિયદિટ્ઠીહિયેવ કમ્મપથભેદો. ઇમેસં પન અઙ્ગાદિવવત્થાનવસેન પપઞ્ચો તત્થ તત્થ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ અકુસલકમ્મપથકથા; પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭૨) આગતનયેન દટ્ઠબ્બો. **અઞ્ઞત્રાપિ વિઞ્ઞત્તિયા**તિ કાયવચીવિઞ્ઞત્તિં વિનાપિ, તં અસમુટ્ઠાપેત્વાપીત્યત્થો. વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપકચિત્તસમ્પયુત્તા ચેત્થ અભિજ્ઝાદયો ચેતનાપક્ખિકાવ હોન્તિ.

૫૮. **દોસમૂલેન જાયન્તી**તિ સહજાતાદિપચ્ચયેન દોસસઙ્ખાતમૂલેન, દોસમૂલકચિત્તેન વા જાયન્તિ, ન લોભમૂલાદીહિ. હસમાનાપિ હિ રાજાનો દોસચિત્તેનેવ પાણવધં આણાપેન્તિ, તથા ફરુસવાચાબ્યાપાદેસુપિ યથારહં દટ્ઠબ્બં. મિચ્છાદસ્સનસ્સ અભિનિવિસિતબ્બવત્થૂસુ લોભપુબ્બઙ્ગમમેવ અભિનિવિસનતો આહ “**મિચ્છાદિટ્ઠિ ચ લોભમૂલેના**”તિ. **સેસાનિ ચત્તારિપિ દ્વીહિ મૂલેહિ સમ્ભવન્તી**તિ યો તાવ અભિમતં વત્થું, અનભિમતં વા અત્તબન્ધુપરિત્તાણાદિપ્પયોજનં સન્ધાય હરતિ, તસ્સ અદિન્નાદાનં લોભમૂલેન હોતિ. વેરનિય્યાતનત્થં હરન્તસ્સ દોસમૂલેન. નીતિપાઠકપ્પમાણતો દુટ્ઠનિગ્ગહણત્થં પરસન્તકં હરન્તાનં રાજૂનં, બ્રાહ્મણાનઞ્ચ ‘‘સબ્બમિદં બ્રાહ્મણાનં રાજૂહિ દિન્નં, તેસં પન સબ્બદુબ્બલભાવેન અઞ્ઞે પરિભુઞ્જન્તિ, અત્તસન્તકમેવ બ્રાહ્મણા પરિભુઞ્જન્તી’’ત્યાદીનિ

વત્વા સકસઞ્આય એવં યં કિઞ્ચિ હરન્તાનં, કમ્મફલસમ્બન્ધાપવાદીનઞ્ચ મોહમૂલેન. એવં મુસાવાદાદીસુપિ યથારહં યોજેતબ્બં.

૬૩. છસુ આરમ્મણેસુ તિવિધકમ્મવસેન ઉપ્પજ્જમાનમ્પેતં તિવિધનિયમેન ઉપ્પજ્જતીતિ આહ “**તથા દાનસીલભાવનાવસેના**”તિ. દસધા નિદ્દિસિયમાનાનં હિ દ્વિન્નં, પુન દ્વિન્નં, તિણ્ણઞ્ચ યથાક્કમં દાનાદીસુ તીસ્વેવ સઙ્ગહો. કારણં પનેત્થ પરતો વક્ખામ. છળારમ્મણેસુ પન તિવિધકમ્મદ્વારેસુ ચ નેસં પવત્તિયોજના **અટ્ઠકથા**દીસુ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૫૬-૧૫૯) આગતનયેન ગહેતબ્બા.

૬૫. દીયતિ એતેનાતિ **દાનં**, પરિચ્ચાગચેતના. એવં સેસેસુપિ. સીલતીતિ **સીલં**, કાયવચીકમ્માનિ સમાદહતિ, સમ્મા ઠપેતીત્યત્થો, સીલયતિ વા ઉપધારેતીતિ **સીલં** , ઉપધારણં પનેત્થ કુસલાનં અધિટ્ઠાનભાવો. તથા હિ વુત્તં ‘‘સીલે પતિટ્ઠાયા’’ત્યાદિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩, ૧૯૨). ભાવેતિ કુસલે ધમ્મે આસેવતિ વડ્ઢેતિ એતાયાતિ **ભાવના**. અપચાયતિ પૂજાવસેન સામીચિં કરોતિ એતેનાતિ **અપચાયનં**. તંતંકિચ્ચકરણે બ્યાવટસ્સ ભાવો **વેય્યાવચ્ચં**. અત્તનો સન્તાને નિબ્બત્તા પત્તિ દીયતિ એતેનાતિ **પત્તિદાનં**. પત્તિં અનુમોદતિ એતાયાતિ **પત્તાનુમોદના**. ધમ્મં સુણન્તિ એતેનાતિ **ધમ્મસ્સવનં**. ધમ્મં દેસેન્તિ એતાયાતિ **ધમ્મદેસના**. દિટ્ઠિયા ઉજુકરણં **દિટ્ઠિજુકમ્મં**.

તત્થ સાનુસયસન્તાનવતો પરેસં પૂજાનુગ્ગહકામતાય અત્તનો વિજ્જમાનવત્થુપરિચ્ચજનવસપ્પવત્તચેતના **દાનં** નામ, દાનવત્થુપરિયેસનવસેન, દિન્નસ્સ સોમનસ્સચિત્તેન અનુસ્સરણવસેન ચ પવત્તા પુબ્બપચ્છાભાગચેતના એત્થેવ સમોધાનં ગચ્છન્તિ. એવં સેસેસુપિ યથારહં દટ્ઠબ્બં. નિચ્ચસીલાદિવસેન પઞ્ચ, અટ્ઠ, દસ વા સીલાનિ સમાદિયન્તસ્સ, પરિપૂરેન્તસ્સ, અસમાદિયિત્વાપિ સમ્પત્તકાયવચીદુચ્ચરિતતો વિરમન્તસ્સ, પબ્બજન્તસ્સ, ઉપસમ્પદમાળકે સંવરં સમાદિયન્તસ્સ, ચતુપારિસુદ્ધિસીલં પરિપૂરેન્તસ્સ ચ પવત્તચેતના **સીલં** નામ. ચત્તાલીસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ, ખન્ધાદીસુ ચ ભૂમીસુ પરિકમ્મસમ્મસનવસપ્પવત્તા અપ્પનં અપ્પત્તા ગોત્રભુપરિયોસાનચેતના **ભાવના** નામ, નિરવજ્જવિજ્જાદિપરિયાપુણનચેતનાપિ એત્થેવ સમોધાનં ગચ્છતિ.

વયસા, ગુણેહિ ચ જેટ્ઠાનં ચીવરાદીસુ પચ્ચાસારહિતેન અસંકિલિટ્ઠજ્ઝાસયેન પચ્ચુટ્ઠાનઆસનાભિનીહારાદિવિધિના બહુમાનકરણચેતના **અપચાયનં** નામ. તેસમેવ, ગિલાનાનઞ્ચ યથાવુત્તજ્ઝાસયેન તંતંકિચ્ચકરણચેતના **વેય્યાવચ્ચં** નામ. અત્તનો સન્તાને નિબ્બત્તસ્સ પુઞ્ઞસ્સ પરેહિ સાધારણભાવં પચ્ચાસીસનચેતના **પત્તિદાનં** નામ. પરેહિ દિન્નસ્સ, અદિન્નસ્સપિ વા પુઞ્ઞસ્સ મચ્છેરમલવિનિસ્સટેન ચિત્તેન અબ્ભાનુમોદનચેતના **પત્તાનુમોદના** નામ . એવમિમં ધમ્મં સુત્વા તત્થ વુત્તનયેન પટિપજ્જન્તો ‘‘લોકિયલોકુત્તરગુણવિસેસસ્સ ભાગી ભવિસ્સામિ, બહુસ્સુતો વા હુત્વા પરેસં ધમ્મદેસનાદીહિ અનુગ્ગણ્હિસ્સામી’’તિ એવં અત્તનો, પરેસં વા હિતફરણવસપ્પવત્તેન અસંકિલિટ્ઠજ્ઝાસયેન હિતૂપદેસસવનચેતના **ધમ્મસ્સવનં** નામ, નિરવજ્જવિજ્જાદિસવનચેતનાપિ એત્થેવ સઙ્ગય્હતિ. લાભસક્કારાદિનિરપેક્ખતાય યોનિસો મનસિ કરોતો હિતૂપદેસચેતના **ધમ્મદેસના** નામ, નિરવજ્જવિજ્જાદિઉપદિસનચેતનાપિ એત્થેવ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. ‘‘અત્થિ દિન્ન’’ન્ત્યાદિનયપ્પવત્તસમ્માદસ્સનવસેન દિટ્ઠિયા ઉજુકરણં **દિટ્ઠિજુકમ્મં** નામ.

યદિ એવં ઞાણવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદસ્સ દિટ્ઠિજુકમ્મપુઞ્ઞકિરિયભાવો ન લબ્ભતીતિ? નો ન લબ્ભતિ પુરિમપચ્છિમચેતનાનમ્પિ તંતંપુઞ્ઞકિરિયાસ્વેવ સઙ્ગણ્હનતો. કિઞ્ચાપિ હિ ઉજુકરણવેલાયં ઞાણસમ્પયુત્તમેવ ચિત્તં હોતિ, પુરિમપચ્છાભાગે પન ઞાણવિપ્પયુત્તમ્પિ સમ્ભવતીતિ તસ્સપિ દિટ્ઠિજુકમ્મભાવો ઉપપજ્જતીતિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

ઇમેસુ પન દસસુ પત્તિદાનાનુમોદના દાને સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ તંસભાવત્તા. દાનમ્પિ હિ ઇસ્સામચ્છેરાનં પટિપક્ખં, એતેપિ. તસ્મા સમાનપ્પટિપક્ખતાય એકલક્ખણત્તા તે દાનમયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુમ્હિ સઙ્ગય્હન્તિ. અપચાયનવેય્યાવચ્ચાસીલમયપુઞ્ઞેવ સઙ્ગય્હન્તિ ચારિત્તસીલભાવતો. દેસનાસવનદિટ્ઠિજુકા પન કુસલધમ્માસેવનભાવતો ભાવનામયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૩૦૫) આચરિય**ધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં. અપરે પન ''દેસેન્તો, સુણન્તો ચ દેસનાનુસારેન ઞાણં પેસેત્વા લક્ખણાનિ પટિવિજ્ઝ પટિવિજ્ઝ દેસેતિ, સુણાતિ ચ, તાનિ ચ દેસનાસવનાનિ પટિવેધમેવાહરન્તીતિ દેસનાસવનાભાવનામયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તી''તિ વદન્તિ. ધમ્મદાનસભાવતો દેસના દાનમયે સઙ્ગહં ગચ્છતીતિપિ સક્કા વત્તું. તથા હિ વુત્તં ''સબ્બદાનં ધમ્મદાનં જિનાતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૫૪). તથા દિટ્ઠિજુકમ્મં સબ્બત્થાપિ સબ્બેસં નિયમનલક્ખણત્તા. દાનાદીસુ હિ યં કિઞ્ચિ ''અત્થિ દિન્ન''ન્ત્યાદિનયપ્પવત્તાય સમ્માદિટ્ઠિયા વિસોધિતં મહપ્ફલં હોતિ મહાનિસંસં, એવઞ્ચ કત્વા **દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૩૦૫; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૫૬-૧૫૯ પુઞ્ઞાકિરિયવત્થાદિકથા) ''દિટ્ઠિજુકમ્મં સબ્બેસં નિયમલક્ખણ''ન્તિ વુત્તં. એવં દાનસીલભાવનાવસેન તીસુ ઇતરેસં સઙ્ગણ્હનતો સઙ્ખેપતો તિવિધમેવ પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ હોતીતિ દટ્ઠબ્બં, તથા ચેવ આચરિયેન હેટ્ઠા દસ્સિતં.

૬૭. **મનોકમ્મમેવ** વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપકત્તાભાવેન કાયદ્વારાદીસુ અપ્પવત્તનતો. **તઞ્ચ** રૂપાવચરકુસલં **ભાવનામયં** દાનાદિવસેન અપ્પવત્તનતો. **અપ્પનાપ્પત્તં** પુબ્બભાગપ્પવત્તાનં કામાવચરભાવતો. **ઝાનઙ્ગભેદેના**તિ પટિપદાદિભેદતો અનેકવિધત્તેપિ અઙ્ગાતિક્કમવસેન નિબ્બત્તજ્ઝાનઙ્ગભેદતો પઞ્ચવિધં હોતિ.

૬૮. **આરમ્મણભેદેના**તિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસં, આકાસવિસયં મનો, તદભાવો, તદાલમ્બં વિઞ્ઞાણન્તિ ચતુબ્બિધન્તિ ઇમેસં ચતુન્નં આરમ્મણાનં ભેદેન.

૬૯. **એત્થા**તિ ઇમેસુ પાકટ્ઠાનવસેન ચતુબ્બિધેસુ કમ્મેસુ. **ઉદ્ધચ્ચરહિત**ન્તિ ઉદ્ધચ્ચસહગતચેતનારહિતં એકાદસવિધં અકુસલકમ્મં. કિં પનેત્થ કારણં અધિમોક્ખવિરહેન સબ્બદુબ્બલમ્પિ વિચિકિચ્છાસહગતં પટિસન્ધિં આકડ્ઢતિ, અધિમોક્ખસમ્પયોગેન તતો બલવન્તમ્પિ ઉદ્ધચ્ચસહગતં નાકડ્ઢતીતિ ? પટિસન્ધિદાનસભાવાભાવતો. બલવં આકડ્ઢતિ, દુબ્બલં નાકડ્ઢતીતિ હિ અયં વિચારણા પટિસન્ધિદાનસભાવેસુયેવ. યસ્સ પન પટિસન્ધિદાનસભાવોયેવ નત્થિ, ન તસ્સ બલવભાવો પટિસન્ધિઆકડ્ઢને કારણં.

કથં પનેતં વિઞ્ઞાતબ્બં ઉદ્ધચ્ચસહગતસ્સ પટિસન્ધિદાનસભાવો નત્થીતિ? દસ્સનેનપહાતબ્બેસુ અનાગતત્તા. તિવિધા હિ અકુસલા દસ્સનેન પહાતબ્બા, ભાવનાય પહાતબ્બા, સિયા દસ્સનેન પહાતબ્બા, સિયા ભાવનાય પહાતબ્બાતિ. તત્થ દિટ્ઠિસહગતવિચિકિચ્છાસહગતચિત્તુપ્પાદા દસ્સનેન પહાતબ્બા નામ પઠમં નિબ્બાનદસ્સનવસેન ''દસ્સન''ન્તિ લદ્ધનામેન સોતાપત્તિમગ્ગેન પહાતબ્બત્તા. ઉદ્ધચ્ચસહગતચિત્તુપ્પાદો ભાવનાય પહાતબ્બો નામ અગ્ગમગ્ગેન પહાતબ્બત્તા. ઉપરિમગ્ગત્તયઞ્હિ પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠનિબ્બાને ભાવનાવસેન પવત્તનતો ''ભાવના''તિ વુચ્ચતિ. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તદોમનસ્સસહગતચિત્તુપ્પાદા પન સિયા દસ્સનેન

પહાતબ્બા, સિયા ભાવનાય પહાતબ્બા તેસં અપાયનિબ્બત્તકાવત્થાય પઠમમગ્ગેન, સેસબહલાબહલાવત્થાય ઉપરિમગ્ગેહિ પહીયમાનત્તા. તત્થ સિયા દસ્સનેન પહાતબ્બમ્પિ દસ્સનેન પહાતબ્બસામઞ્ઞેન ઇધ ‘‘દસ્સનેન પહાતબ્બ’’ન્તિ વોહરન્તિ.

યદિ ચ ઉદ્ધચ્ચસહગતં પટિસન્ધિં દદેય્ય, તદા અકુસલપટિસન્ધિયા સુગતિયં અસમ્ભવતો અપાયેસ્વેવ દદેય્ય. અપાયગમનીયઞ્ચ અવસ્સં દસ્સનેન પહાતબ્બં સિયા. ઇતરથા અપાયગમનીયસ્સ અપ્પહીનત્તા સેક્ખાનં અપાયુપ્પત્તિ આપજ્જતિ, ન ચ પનેતં યુત્તં ‘‘ચતૂહપાયેહિ ચ વિપ્પમુત્તો (ખુ॰ પા॰ ૬.૧૧; સુ॰ નિ॰ ૨૩૪), અવિનિપાતધમ્મો’’તિ (પારા॰ ૨૧; સં॰ નિ॰ ૫.૯૯૮) આદિવચનેહિ સહ વિરુજ્ઝનતો. સતિ ચ પનેતસ્સ દસ્સનેન પહાતબ્બભાવે ‘‘સિયા દસ્સનેન પહાતબ્બા’’તિ ઇમસ્સ વિભઙ્ગે વત્તબ્બં સિયા, ન ચ પનેતં વુત્તન્તિ . અથ સિયા ‘‘અપાયગામિનિયો રાગો દોસો મોહો તદેકટ્ઠા ચ કિલેસા’’તિ એવં દસ્સનેન પહાતબ્બેસુ વુત્તત્તા ઉદ્ધચ્ચસહગતચેતનાય તત્થ સઙ્ગહો સક્કા વત્તુન્તિ. તં ન, તસ્સ એકન્તતો ભાવનાય પહાતબ્બભાવેન વુત્તત્તા. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘કતમે ધમ્મા ભાવનાય પહાતબ્બા? ઉદ્ધચ્ચસહગતો ચિત્તુપ્પાદો’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૪૦૬), તસ્મા દસ્સનેન પહાતબ્બેસુ અવચનં ઇમસ્સ પટિસન્ધિદાનાભાવં સાધેતિ. નનુ ચ **પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગે** –

> ‘‘યસ્મિં સમયે અકુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ ઉપેક્ખાસહગતં ઉદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તં રૂપારમ્મણં વા…પે॰… ધમ્મારમ્મણં વા, યં યં વા પનારબ્ભ તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ…પે॰… અવિક્ખેપો હોતિ, ઇમે ધમ્મા અકુસલા. ઇમેસુ ધમ્મેસુ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા, તેસં વિપાકે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા’’તિ (વિભ॰ ૭૩૦-૭૩૧) –

એવં ઉદ્ધચ્ચસહગતચિત્તુપ્પાદં ઉદ્ધરિત્વા તસ્સ વિપાકોપિ ઉદ્ધટોતિ કથમસ્સ પટિસન્ધિદાનાભાવો સમ્પટિચ્છિતબ્બોતિ? નાયં પટિસન્ધિદાનં સન્ધાય ઉદ્ધટો. અથ ખો પવત્તિવિપાકં સન્ધાય. **પટ્ઠાને** પન –

> ‘‘સહજાતા દસ્સનેન પહાતબ્બા ચેતના ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો, નાનાક્ખણિકા દસ્સનેન પહાતબ્બા ચેતના વિપાકાનં ખન્ધાનં, કટત્તા ચ રૂપાનં કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૮.૮૯) –

દસ્સનેન પહાતબ્બચેતનાય એવ સહજાતનાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવં ઉદ્ધરિત્વા ‘‘સહજાતા ભાવનાય પહાતબ્બા ચેતના ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૮.૮૯) ભાવનાય પહાતબ્બચેતનાય સહજાતકમ્મપચ્ચયભાવોવ ઉદ્ધટો, ન પન નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવો, ન ચ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયં વિના પટિસન્ધિઆકડ્ઢનં અત્થિ , તસ્મા નત્થિ તસ્સ સબ્બથાપિ પટિસન્ધિદાનન્તિ. યં પનેકે વદન્તિ ‘‘ઉદ્ધચ્ચચેતના ઉભયવિપાકમ્પિ ન દેતિ પટ્ઠાને નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવસ્સ અનુદ્ધટત્તા’’તિ, તં તેસં મતિમત્તં **પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગે** ઉદ્ધચ્ચસહગતાનમ્પિ પવત્તિવિપાકસ્સ ઉદ્ધટત્તા, **પટ્ઠાને** ચ પટિસન્ધિવિપાકભાવમેવ સન્ધાય નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવસ્સ અનુદ્ધટત્તા. યદિ હિ પવત્તિવિપાકં સન્ધાય નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવો વુચ્ચેય્ય, તદા પટિસન્ધિવિપાકમ્પિસ્સ મઞ્ઞેય્યુન્તિ લબ્ભમાનસ્સપિ પવત્તિવિપાકસ્સ વસેન નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયભાવો ન વુત્તો, તસ્મા ન સક્કા તસ્સ પવત્તિવિપાકં નિવારેતું. તેનાહ ‘‘**પવત્તિયં પના**’’ત્યાદિ. **આચરિયબુદ્ધમિત્તા**દયો પન અત્થિ ઉદ્ધચ્ચસહગતં ભાવનાય પહાતબ્બમ્પિ. અત્થિ ન ભાવનાય પહાતબ્બમ્પિ, તેસુ ભાવનાય પહાતબ્બં સેક્ખસન્તાનપ્પવત્તં, ઇતરં પુથુજ્જનસન્તાનપ્પવત્તં,

ફલદાનઞ્ચ પુથુજ્જનસન્તાનપ્પવત્તસ્સેવ ન ઇતરસ્સાતિ એવં ઉદ્ધચ્ચસહગતં દ્વિધા વિભજિત્વા એકસ્સ ઉભયવિપાકદાનં, એકસ્સ સબ્બથાપિ વિપાકાભાવં વણ્ણેન્તિ. યો પનેત્થ તેસં વિનિચ્છયો, યઞ્ચ તસ્સ નિરાકરણં, યઞ્ચ સબ્બથાપિ વિપાકાભાવવાદીનં મતપટિક્ખેપનં ઇધ અવુત્તં, તં સબ્બં **પરમત્થમઞ્જૂસાદીસુ**, વિસેસતો ચ અભિધમ્મત્થવિકાસિનિયા નામ **અભિધમ્માવતારસંવણ્ણનાયં** વુત્તનયેન વેદિતબ્બં.

સબ્બત્થાપિ કામલોકેતિ સુગતિદુગ્ગતિવસેન સબ્બસ્મિમ્પિ કામલોકે. **યથારહ**ન્તિ દ્વારારમ્મણાનુરૂપં. અપાયેસુપિ યં નાગસુપણ્ણાદીનં મહાસમ્પત્તિવિસયં વિપાકવિઞ્ઞાણં, યઞ્ચ નિરયવાસીનં મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરદસ્સનાદીસુ ઉપ્પજ્જતિ વિપાકવિઞ્ઞાણં , તં કુસલકમ્મસ્સેવ ફલં. ન હિ અકુસલસ્સ ઇટ્ઠવિપાકો સમ્ભવતિ. વુત્તઞ્હેતં ''અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં અકુસલસ્સ કમ્મસ્સ ઇટ્ઠો કન્તો વિપાકો સંવિજ્જતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૩૧; અ॰ નિ॰ ૧.૨૮૪-૨૮૬; વિભ॰ ૮૦૯), તસ્મા કુસલકમ્મં અપાયેસુપિ અહેતુકવિપાકાનિ જનેતિ. અઞ્ઞભૂમિકસ્સ ચ કમ્મસ્સ અઞ્ઞભૂમિકવિપાકાભાવતો કામવિરાગભાવનાય કામતણ્હાવિસયવિઞ્ઞાણુપ્પાદનાયોગતો એકન્તસદિસવિપાકત્તા ચ મહગ્ગતાનુત્તરકુસલાનં રૂપાવચરકમ્મેન અહેતુકવિપાકુપ્પત્તિયા અભાવતો રૂપલોકેપિ યથારહં રૂપાદિવિસયાનિ તાનિ અભિનિપ્ફાદેતીતિ વુત્તં ''સબ્બત્થાપિ કામલોકે''ત્યાદિ.

૭૧. એવં પન વિપચ્ચન્તં કમ્મં સોળસકદ્વાદસકઅટ્ઠકવસેન તિધા વિપચ્ચતીતિ દસ્સેતું ''**તત્થાપિ**''ત્યાદિ વુત્તં. **તત્થાપી**તિ એવં વિપચ્ચમાનેપિ કુસલકમ્મે. **ઉક્કટ્ઠ**ન્તિ કુસલપરિવારલાભતો , પચ્છા આસેવનપ્પવત્તિયા વા વિસિટ્ઠં. યઞ્હિ કમ્મં અત્તનો પવત્તિકાલે પુરિમપચ્છાભાગપ્પવત્તેહિ કુસલકમ્મેહિ પરિવારિતં, પચ્છા વા આસેવનલાભેન સમુદાચિણ્ણં. તં **ઉક્કટ્ઠં**. યં પન કરણકાલે અકુસલકમ્મેહિ પરિવારિતં, પચ્છા વા ''દુક્કટમેતં મયા''તિ વિપ્પટિસારુપ્પાદનેન પરિભાવિતં, તં **ઓમક**ન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પટિસન્ધિન્તિ એકમેવ પટિસન્ધિં. ન હિ એકેન કમ્મેન અનેકાસુ જાતીસુ પટિસન્ધિ હોતિ, પવત્તિવિપાકો પન જાતિસતેપિ જાતિસહસ્સેપિ હોતિ. યથાહ ''તિરચ્છાનગતે દાનં દત્વા સતગુણા દક્ખિણા પાટિકઙ્ખિતબ્બા''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૯). યસ્મા પનેત્થ ઞાણં જચ્ચન્ધાદિવિપત્તિનિમિત્તસ્સ મોહસ્સ, સબ્બાકુસલસ્સેવ વા પટિપક્ખં, તસ્મા તંસમ્પયુત્તં કમ્મં જચ્ચન્ધાદિવિપત્તિપચ્ચયં ન હોતીતિ તિહેતુકં અતિદુબ્બલમ્પિ સમાનં દુહેતુકપટિસન્ધિમેવ આકડ્ઢતિ, નાહેતુકં. દુહેતુકઞ્ચ કમ્મં ઞાણસમ્પયોગાભાવતો ઞાણફલુપ્પાદને અસમત્થં, યથા તં અલોભસમ્પયોગાભાવતો અલોભફલુપ્પાદને અસમત્થં અકુસલકમ્મન્તિ તં અતિઉક્કટ્ઠમ્પિ સમાનં દુહેતુકમેવ પટિસન્ધિં આકડ્ઢતિ, ન તિહેતુકન્તિ વુત્તં ''**તિહેતુકમોમકં દુહેતુકમુક્કટ્ઠઞ્ચા**''ત્યાદિ.

એત્થ સિયા – યથા **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** ''ગતિસમ્પત્તિયા ઞાણસમ્પયુત્તે અટ્ઠન્નં હેતૂનં પચ્ચયા ઉપપત્તિ હોતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૩૧) કુસલસ્સ કમ્મસ્સ જવનક્ખણે તિણ્ણં, નિકન્તિક્ખણે દ્વિન્નં, પટિસન્ધિક્ખણે તિણ્ણઞ્ચ હેતૂનં વસેન અટ્ઠન્નં હેતૂનં પચ્ચયા ઞાણસમ્પયુત્તૂપપત્તિ, તથા ''ગતિસમ્પત્તિયા ઞાણવિપ્પયુત્તે છન્નં હેતૂનં પચ્ચયા ઉપપત્તિ હોતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૩૩) જવનક્ખણે દ્વિન્નં, નિકન્તિક્ખણે દ્વિન્નં, પટિસન્ધિક્ખણે દ્વિન્નઞ્ચ હેતૂનં વસેન છન્નં હેતૂનં પચ્ચયા ઞાણવિપ્પયુત્તૂપપત્તિ વુત્તા, એવં ''ગતિસમ્પત્તિયા ઞાણવિપ્પયુત્તે સત્તન્નં હેતૂનં પચ્ચયા ઉપપત્તિ હોતી''તિ તિહેતુકકમ્મેન દુહેતુકપટિસન્ધિયા અવુત્તત્તા નત્થિ તિહેતુકસ્સ દુહેતુકપટિસન્ધિઆકડ્ઢનન્તિ? નયિદમેવં દુહેતુકોમકકમ્મેન અહેતુકપટિસન્ધિયા વિય તિહેતુકોમકકમ્મેન સામત્થિયાનુરૂપતો દુહેતુકપટિસન્ધિયાવ દાતબ્બત્તા, કમ્મસરિક્ખકવિપાકદસ્સનત્થં પન **મહાથેરેન** સાવસેસો પાઠો

કતો. ઇતરથા ‘‘ચતુન્નં હેતૂનં પચ્ચયા’’તિ વચનાભાવતો દુહેતુકકમ્મેન અહેતુકૂપપત્તિયાપિઅભાવો આપજ્જતિ, તસ્મા યથા સુગતિયં જચ્ચન્ધબધિરાદિવિપત્તિયા અહેતુકૂપપત્તિં વજ્જેત્વા ગતિસમ્પત્તિયા સહેતુકૂપપત્તિદસ્સનત્થં દુહેતુકૂપપત્તિ એવ ઉદ્ધટા, ન અહેતુકૂપપત્તિ, એવં કમ્મસરિક્ખકવિપાકદસ્સનત્થં તિહેતુકકમ્મેન તિહેતુકૂપપત્તિ એવ ઉદ્ધટા, ન દુહેતુકૂપપત્તિ, ન પન અલબ્ભનતોતિ દટ્ઠબ્બં.

૭૪. એવં એકાય ચેતનાય સોળસ વિપાકાનિ એત્થેવ દ્વાદસકમગ્ગો અહેતુકટ્ઠકમ્પીતિ પવત્તસ્સ **તિપિટકચૂળનાગત્થેર**વાદસ્સ વસેન વિપાકપ્પવત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ એકાય ચેતનાય દ્વાદસ વિપાકાનિ એત્થેવ દસકમગ્ગો અહેતુકટ્ઠકમ્પીતિ આગતસ્સ **મોરવાપીવાસીમહાધમ્મરક્ખિતત્થેર**વાદસ્સપિ વસેન દસ્સેતું **અસઙ્ખારં સસઙ્ખારવિપાકાની**’’ત્યાદિ વુત્તં. યથા મુખે ચલિતે આદાસતલે મુખનિમિત્તં ચલતિ, એવં અસઙ્ખારકુસલસ્સ અસઙ્ખારવિપાકોવ હોતિ, ન સસઙ્ખારોતિ એવં આગમનતોવ સઙ્ખારભેદોતિ અયમેત્થાધિપ્પાયો. યસ્મા પન વિપાકસ્સ સઙ્ખારભેદો પચ્ચયવસેન ઇચ્છિતો, ન કમ્મવસેન, તસ્મા એસ કેચિવાદો કતો.

તેસન્તિ તેસં એવંવાદીનં. **યથાક્કમ**ન્તિ તિહેતુકુક્કટ્ઠાદીનં અનુક્કમેન. **દ્વાદસ વિપાકાની**તિ તિહેતુકુક્કટ્ઠઅસઙ્ખારિકસસઙ્ખારિકકમ્મસ્સ વસેન યથાક્કમં સસઙ્ખારિકચતુક્કવજ્જિતાનિ, અસઙ્ખારિકચતુક્કવજ્જિતાનિ ચ **દ્વાદસ વિપાકાનિ**, તથા તિહેતુકોમકસ્સ, દુહેતુકુક્કટ્ઠસ્સ ચ કમ્મસ્સ વસેન દુહેતુકસસઙ્ખારદ્વયવજ્જિતાનિ, દુહેતુકાસઙ્ખારદ્વયવજ્જિતાનિ ચ **દસ વિપાકાનિ**, દુહેતુકોમકસ્સ વસેન દુહેતુકદ્વયવજ્જિતાનિ ચ **અટ્ઠ વિપાકાનિ** યથાવુત્તસ્સ ‘‘તિહેતુકમુક્કટ્ઠ’’ન્ત્યાદિના વુત્તનયસ્સ **અનુસારેન** અનુસ્સરણેન **યથાસમ્ભવં** તસ્સ તસ્સ સમ્ભવાનુરૂપતો ઉદ્દિસે.

૭૫. પરિતો અત્તં ખણ્ડિતં વિય અપ્પાનુભાવન્તિ **પરિત્તં**. પકટ્ઠભાવં નીતન્તિ **પણીતં**, ઉભિન્નં મજ્ઝે ભવં **મજ્ઝિમં**. તત્થ ‘‘પટિલદ્ધમત્તં અનાસેવિતં પરિત્ત’’ન્તિ અવિસેસતોવ **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં, તથા ‘‘નાતિસુભાવિતં અપરિપુણ્ણવસીભાવં મજ્ઝિમં. અતિવિય સુભાવિતં પન સબ્બસો પરિપુણ્ણવસીભાવં પણીત’’ન્તિ. **આચરિયેન** પનેત્થ પરિત્તમ્પિ ઈસકં લદ્ધાસેવનમેવાધિપ્પેતન્તિ દિસ્સતિ. તથા હાનેન **નામરૂપપરિચ્છેદે** –

> ‘‘સમાનાસેવને લદ્ધે, વિજ્જમાને મહબ્બલે;
> અલદ્ધા તાદિસં હેતું, અભિઞ્ઞા ન વિપચ્ચતી’’તિ. (નામ॰ પરિ॰ ૪૭૪);

સમાનભૂમિકતોવ આસેવનલાભેન બલવભાવતો મહગ્ગતધમ્માનં વિપાકદાનં વત્વા તદભાવતો અભિઞ્ઞાય અવિપચ્ચનં વુત્તં. હીનેહિ છન્દચિત્તવીરિયવીમંસાહિ નિબ્બત્તિતં વા **પરિત્તં**. મજ્ઝિમેહિ છન્દાદીહિ **મજ્ઝિમં**. પણીતેહિ **પણીત**ન્તિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

૮૪. પઞ્ચમજ્ઝાનં ભાવેત્વાતિ અભિઞ્ઞાભાવં અસમ્પત્તં પઞ્ચમજ્ઝાનં તિવિધમ્પિ ભાવેત્વા. અભિઞ્ઞાભાવપ્પત્તસ્સ પન અવિપાકભાવો ‘‘અલદ્ધા તાદિસ’’ન્ત્યાદિના (નામ॰ પરિ॰ ૪૭૪) **આચરિયેન** સાધિતો. **મૂલટીકાકારા**દયો પન અઞ્ઞથાપિ તં સાધેન્તિ. તં પન સઙ્ખેપતો, તત્થ તત્થ વિત્થારતો ચ **અભિધમ્મત્થવિકાસિનિયં** વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બં. **સઞ્ઞાવિરાગં ભાવેત્વા**તિ ‘‘સઞ્ઞા રોગો, સઞ્ઞા ગણ્ડો’’ત્યાદિના, ‘‘ધી ચિત્તં ધિબ્બતં ચિત્ત’’ન્ત્યાદિના વા નયેન અરૂપપ્પવત્તિયા આદીનવદસ્સનેન તદભાવે ચ પણીતભાવસન્નિટ્ઠાનેન વાયોકસિણે કેસઞ્ચિ મતેન પરિચ્છિન્નાકાસકસિણે વા ભાવનાબલેન તેન પટિલભિતબ્બભાવે અરૂપસ્સ

અનિબ્બત્તિસભાવાપાદનવસેન અરૂપવિરાગભાવનં ભાવેત્વા અઞ્ઞસત્તેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ કમ્મકિરિયવાદિનો તિત્થિયા એવાત્યધિપ્પાયો . તે પન યેન ઇરિયાપથેન ઇધ મરન્તિ. તેનેવ તત્થ નિબ્બત્તન્તીતિ દટ્ઠબ્બં.

૮૬. **અનાગામિનો પન સુદ્ધાવાસેસુ ઉપ્પજ્જન્તી**તિ અનાગામિનોયેવ અરિયા પુથુજ્જનાદિકાલે, પચ્છાપિ વા પઞ્ચમજ્ઝાનં તિવિધમ્પિ ભાવેત્વા સદ્ધાદિઇન્દ્રિયવેમત્તતાનુક્કમેન પઞ્ચસુ સુદ્ધાવાસેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ.

૮૭. યથાક્કમં ભાવેત્વા યથાક્કમં આરુપ્પેસુ ઉપ્પજ્જન્તીતિ યોજના **યથાક્કમ**ન્તિ ચ પઠમારુપ્પાદિઅનુક્કમેન. સબ્બમ્પિ ચેતં તસ્સ તસ્સેવ ઝાનસ્સ આવેણિકભૂમિવસેન વુત્તં. નિકન્તિયા પન સતિ પુથુજ્જનાદયો યથાલદ્ધજ્ઝાનસ્સ ભૂમિભૂતેસુ સુદ્ધાવાસવજ્જિતેસુ યત્થ કત્થચિ નિબ્બત્તન્તિ, તથા કામભવેપિ કામાવચરકમ્મબલેન. 'ઇજ્ઝતિ, ભિક્ખવે, સીલવતો ચેતોપણિધિ વિસુદ્ધત્તા'તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૩૫) હિ વુત્તં. અનાગામિનો પન કામરાગસ્સ સબ્બસો પહીનત્તા કામભવેસુ નિકન્તિં ન ઉપ્પાદેન્તીતિ કામલોકવજ્જિતે યથાલદ્ધજ્ઝાનભૂમિભૂતે યત્થ કત્થચિ નિબ્બત્તન્તિ. સુદ્ધાવાસેસુ હિ અનાગામિનોયેવ નિબ્બત્તન્તીતિ નિયમો અત્થિ. તે પન અઞ્ઞત્થ ન નિબ્બત્તન્તીતિ નિયમો નત્થિ. એવઞ્ચ કત્વા વુત્તં **આચરિયેન** –

''સુદ્ધાવાસેસ્વનાગામિ-પુગ્ગલાવોપપજ્જરે;
કામધાતુમ્હિ જાયન્તિ, અનાગામિવિવજ્જિતા''તિ. (પરમ॰ વિ॰ ૨૦૫);

સુક્ખવિપસ્સકાપિ પનેતે મરણકાલે એકન્તેનેવ સમાપત્તિં નિબ્બત્તેન્તિ સમાધિમ્હિ પરિપૂરકારીભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં. ''ઇત્થિયોપિ પન અરિયા વા અનરિયા વા અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનિયો બ્રહ્મપારિસજ્જેસુયેવ નિબ્બત્તન્તી''તિ **અટ્ઠકથાયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૦૯; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૭૯ આદયો; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૩૦) વુત્તં. અપિચેત્થ વેહપ્ફલઅકનિટ્ઠચતુત્થારુપ્પભવાનં સેટ્ઠભવભાવતો તત્થ નિબ્બત્તા અરિયા અઞ્ઞત્થ નુપ્પજ્જન્તિ, તથા અવસેસેસુ ઉપરૂપરિ બ્રહ્મલોકેસુ નિબ્બત્તા હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમેસુ. વુત્તઞ્હેતં **આચરિયેન** –

''વેહપ્ફલે અકનિટ્ઠે, ભવગ્ગે ચ પતિટ્ઠિતા;
ન પુનાઞ્ઞત્થ જાયન્તિ, સબ્બે અરિયપુગ્ગલા;
બ્રહ્મલોકગતા હેટ્ઠા, અરિયા નોપપજ્જરે''તિ. (નામ॰ પરિ॰ ૪૫૨-૪૫૩);

કમ્મચતુક્કવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચુતિપટિસન્ધિક્કમવણ્ણના

૮૯. ''**આયુક્ખયેના**''ત્યાદીસુ સતિપિ કમ્માનુભાવે તંતંગતીસુ યથાપરિચ્છિન્નસ્સ આયુનો પરિક્ખયેન મરણં **આયુક્ખયમરણં**. સતિપિ તત્થ તત્થ પરિચ્છિન્નાયુસેસે ગતિકાલાદિપચ્ચયસામગ્ગિયઞ્ચ તંતંભવસાધકસ્સ કમ્મુનો પરિનિટ્ઠિતવિપાકત્તા મરણં **કમ્મક્ખયમરણં**. આયુકમ્માનં સમકમેવ પરિક્ખીણત્તા મરણં **ઉભયક્ખયમરણં**. સતિપિ તસ્મિં દુવિમે પુરિમભવસિદ્ધસ્સ કસ્સચિ ઉપચ્છેદકકમ્મુનો બલેન સત્થહરણાદીહિ ઉપક્કમેહિ ઉપચ્છિજ્જમાનસન્તાનાનં, ગુણમહન્તેસુ વા કતેન કેનચિ ઉપક્કમેન આયૂહિતઉપચ્છેદકકમ્મુના પટિબાહિતસામત્થિયસ્સ કમ્મસ્સ તંતંઅત્તભાવપ્પવત્તને અસમત્થભાવતો દૂસિમારકલાબુરાજાદીનં વિય તઙ્ખણેયેવ

ઠાનાચાવનવસેન પવત્તમરણં **ઉપચ્છેદકમરણં** નામ. ઇદં પન નેરયિકાનં ઉત્તરકુરુવાસીનં કેસઞ્ચિ દેવાનઞ્ચ ન હોતિ. તેનાહુ –

‘‘ઉપક્કમેન વા કેસઞ્ચુપચ્છેદકકમ્મુના’’તિ. (સ॰ સ॰ ૬૨);

મરણસ્સ ઉપ્પત્તિ પવત્તિ **મરણુપ્પત્તિ**.

૯૦. **મરણકાલે**તિ મરણાસન્નકાલે. **યથારહ**ન્તિ તંતંગતીસુ ઉપ્પજ્જનકસત્તાનુરૂપં, કત્થચિ પન અનુપ્પજ્જમાનસ્સ ખીણાસવસ્સ યથોપટ્ઠિતં નામરૂપધમ્માદિકમેવ ચુતિપરિયોસાનાનં ગોચરભાવં ગચ્છતિ, ન કમ્મકમ્મનિમિત્તાદયો. **ઉપલદ્ધપુબ્બ**ન્તિ ચેતિયદસ્સનાદિવસેન પુબ્બે **ઉપલદ્ધં**. **ઉપકરણભૂત**ન્તિ પુપ્ફાદિવસેન ઉપકરણભૂતં. **ઉપલભિતબ્બ**ન્તિ અનુભવિતબ્બં. **ઉપભોગભૂત**ન્તિ અચ્છરાવિમાનકપ્પરુક્ખનિરયગ્ગિઆદિકં ઉપભુઞ્જિતબ્બં. અચ્છરાવિમાનકપ્પરુક્ખમાતુકુચ્છિઆદિગતં હિ રૂપાયતનં સુગતિનિમિત્તં. નિરયગ્ગિનિરયપાલાદિગતં દુગ્ગતિનિમિત્તં. ગતિયા નિમિત્તં **ગતિનિમિત્તં**.

કમ્મબલેનાતિ પટિસન્ધિનિબ્બત્તકસ્સ કુસલાકુસલકમ્મસ્સ આનુભાવેન. **છન્નં દ્વારાન**ન્તિ વક્ખમાનનયેન યથાસમ્ભવં છન્નં ઉપપત્તિદ્વારાનં, યદિ કુસલકમ્મં વિપચ્ચતિ, તદા પરિસુદ્ધં કુસલચિત્તં પવત્તતિ, અથ અકુસલકમ્મં, તદા ઉપક્કિલિટ્ઠં અકુસલચિત્તન્તિ આહ ‘‘**વિપચ્ચમાનક...પે॰... કિલિટ્ઠં વા**’’તિ. તેનાહ ભગવા ‘‘નિમિત્તસ્સાદગધિતં વા, ભિક્ખવે, વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠમાનં તિટ્ઠતિ, અનુબ્યઞ્જનસ્સાદગધિતં વા, તસ્મિં ચે સમયે કાલં કરોતિ, ઠાનમેતં વિજ્જતિ, યં દ્વિન્નં ગતીનં અઞ્ઞતરં ગતિં ઉપપજ્જેય્ય નિરયં વા તિરચ્છાનયોનિં વા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૫). **તત્થોણતં વા**તિ તસ્મિં ઉપપજ્જિતબ્બભવે ઓણતં વિય, તત્થોણતં એવાતિ વા પદચ્છેદો. ‘‘**બાહુલ્લેના**’’તિ એત્થ અધિપ્પાયો ‘‘યેભુય્યેન ભવન્તરે’’તિ એત્થ વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બો. અથ વા ‘‘યથારહ’’ન્તિ ઇમિનાવ સો સક્કા સઙ્ગહેતુન્તિ ‘‘**બાહુલ્લેના**’’તિ ઇમિના સહસા ઓચ્છિજ્જમાનજીવિતાનં સણિકં મરન્તાનં વિય ન અભિક્ખણમેવાતિ દીપિતન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. **અભિનવકરણવસેના**તિ તઙ્ખણે કરિયમાનં વિય અત્તાનં અભિનવકરણવસેન.

૯૧. **પચ્ચાસન્નમરણસ્સા**તિ એકવીથિપ્પમાણાયુકવસેન, તતો વા કિઞ્ચિ અધિકાયુકવસેન સમાસન્નમરણસ્સ. **વીથિચિત્તાવસાને**તિ તદારમ્મણપરિયોસાનાનં, જવનપરિયોસાનાનં વા વીથિચિત્તાનં અવસાને. તત્થ ‘‘કામભવતો ચવિત્વા તત્થેવ ઉપ્પજ્જમાનાનં તદારમ્મણપરિયોસાનાનિ, સેસાનં જવનપરિયોસાનાની’’તિ **ધમ્માનુસારણિયં** વુત્તં. **ભવઙ્ગક્ખયેવા**તિ યદિ એકજવનવીથિતો અધિકતરાયુસેસો સિયા, તદા ભવઙ્ગાવસાને વા ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ. અથ એકચિત્તક્ખણાયુસેસો સિયા, તદા વીથિચિત્તાવસાને, તઞ્ચ અતીતકમ્માદિવિસયમેવ. ‘‘**તસ્સાનન્તરમેવા**’’તિ ઇમિના અન્તરાભવવાદિમતં પટિક્ખિપતિ.

યથારહન્તિ કમ્મકરણકાલસ્સ, વિપાકદાનકાલસ્સ ચ અનુરૂપવસેન. અથ વા વિપચ્ચમાનકકમ્માનુરૂપં અનુસયવસેન, જવનસહજાતવસેન વા પવત્તિઅનુરૂપતોત્યત્થો. નનુ ચ ‘‘અવિજ્જાનુસયપરિક્ખિત્તેના’’ત્યાદિ વુત્તં. જવનસહજાતાનઞ્ચ કથં અનુસયભાવોતિ? નાયં દોસો અનુસયસદિસતાય તાસમ્પિ અનુસયવોહારભાવતો. ઇતરથા અકુસલકમ્મસહજાતાનં ભવતણ્હાસહજાતાનં વા ચુતિઆસન્નજવનસહજાતાનઞ્ચ સઙ્ગહો ન સિયા. અવિજ્જાવ અપ્પહીનટ્ઠેન અનુસયનતો પવત્તનતો અનુસયો, તેન પરિક્ખિત્તેન પરિવારિતેન. તણ્હાનુસયોવ મૂલં પધાનં સહકારીકારણભૂતં ઇમસ્સાતિ **તણ્હાનુસયમૂલકો**. **સઙ્ખારેના**તિ કુસલાકુસલકમ્મેન

કમ્મસહજાતફસ્સાદિધમ્મસમુદાયેન ચુતિઆસન્નજવનસહજાતેન વા, તેન જનિયમાનં. અવિજ્જાય હિ પટિચ્છન્નાદીનવવિસયે તણ્હા નામેતિ, ખિપનકસઙ્ખારસમ્મતા યથાવુત્તસઙ્ખારા ખિપન્તિ, યથાહુ –

‘‘અવિજ્જાતણ્હાસઙ્ખાર-સહજેહિ અપાયિનં;
વિસયાદીનવચ્છાદિનમનક્ખિપકેહિ તુ.

‘‘અપ્પહીનેહિ સેસાનં, છાદનં નમનમ્પિ ચ;
ખિપકા પન સઙ્ખારા, કુસલાવ ભવન્તિહા’’તિ. (સ॰ સ॰ ૧૬૪-૧૬૫);

સમ્પયુત્તેહિ પરિગ્ગય્હમાનન્તિ અત્તના સમ્પયુત્તેહિ ફસ્સાદીહિ ધમ્મેહિ સમ્પયુત્તપચ્ચયાદિના પરિવારેત્વા ગય્હમાનં, **સહજાતાનમધિટ્ઠાનભાવેન પુબ્બઙ્ગમભૂત**ન્તિ અત્તના સહજાતાનં પતિટ્ઠાનભાવેન પધાનભૂતં. ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ પ॰ ૧-૨) હિ વુત્તં. **ભવન્તરપટિસન્ધાનવસેના**તિ પુરિમભવન્તરસ્સ, પચ્છિમભવન્તરસ્સ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં એકાબદ્ધં વિય પટિસન્દહનવસેન ઉપ્પજ્જમાનમેવ પતિટ્ઠાતિ, ન ઇતો ગન્ત્વાત્યધિપ્પાયો. ન હિ પુરિમભવપરિયાપન્નો કોચિ ધમ્મો ભવન્તરં સઙ્કમતિ, નાપિ પુરિમભવપરિયાપન્નહેતૂહિ વિના ઉપ્પજ્જતિ પટિઘોસપદીપમુદ્દા વિયાતિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

૯૨. મન્દં હુત્વા પવત્તાનિ **મન્દપ્પવત્તાનિ**. પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણેસુ આપાથગતેસુ મનોદ્વારે ગતિનિમિત્તવસેન, પઞ્ચદ્વારે કમ્મનિમિત્તવસેનાત્યધિપ્પાયો. **પટિસન્ધિભવઙ્ગાનમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણતા લબ્ભતી**તિ મનોદ્વારે તાવ પટિસન્ધિયા ચતુન્નં ભવઙ્ગાનઞ્ચ, પઞ્ચદ્વારે પન પટિસન્ધિયાવ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણભાવો લબ્ભતિ. તથા હિ કસ્સચિ મનોદ્વારે આપાથમાગતં પચ્ચુપ્પન્નં ગતિનિમિત્તં આરબ્ભ ઉપ્પન્નાય તદારમ્મણપરિયોસાનાય ચિત્તવીથિયા અનન્તરં ચુતિચિત્તે ઉપ્પન્ને તદનન્તરં પઞ્ચચિત્તક્ખણાયુકે આરમ્મણે પવત્તાય પટિસન્ધિયા ચતુન્નં ભવઙ્ગાનં, પઞ્ચદ્વારે ચ ઞાતકાદીહિ ઉપટ્ઠાપિતેસુ દેય્યધમ્મેસુ વણ્ણાદિકે આરબ્ભ યથારહં પવત્તાય ચિત્તવીથિયા ચુતિચિત્તસ્સ ચ અનન્તરં એકચિત્તક્ખણાયુકે આરમ્મણે પવત્તાય પટિસન્ધિયા પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણે પવત્તિ ઉપલબ્ભતીતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગે**(વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૨૦ આદયો) **વિભઙ્ગટ્ઠકથાયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૭) વા સઙ્ખારપચ્ચયાવિઞ્ઞાણપદવણ્ણનાયં વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બો. **છદ્વારગ્ગહિત**ન્તિ કમ્મનિમિત્તં છદ્વારગ્ગહિતં, ગતિનિમિત્તં છટ્ઠદ્વારગ્ગહિતન્તિ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં. અપરે પન અવિસેસતો વણ્ણેન્તિ. **સચ્ચસઙ્ખેપે**પિ તેનેવાધિપ્પાયેન ઇદં વુત્તં –

‘‘પઞ્ચદ્વારે સિયા સન્ધિ, વિના કમ્મં દ્વિગોચરે’’તિ; (સ॰ સ॰ ૧૭૩);

અટ્ઠકથાયં (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૨૪-૬૨૫; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૭) પન ‘‘ગતિનિમિત્તં મનોદ્વારે આપાથમાગચ્છતી’’તિ વુત્તત્તા, તદારમ્મણાય ચ પઞ્ચદ્વારિકપટિસન્ધિયા અદસ્સિતત્તા, **મૂલટીકા**દીસુ ચ ‘‘કમ્મબલેન ઉપટ્ઠાપિતં વણ્ણાયતનં સુપિનં પસ્સન્તસ્સ વિય દિબ્બચક્ખુસ્સ વિય ચ મનોદ્વારેયેવ ગોચરભાવં ગચ્છતી’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ મહા॰ ૨.૬૨૩) નિયમેત્વા વુત્તત્તા તેસં વચનં ન સમ્પટિચ્છન્તિ આચરિયા. ‘‘પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચા’’તિ એત્થ ગતિનિમિત્તં તાવ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણં યુજ્જતિ, કમ્મનિમિત્તં પન પટિસન્ધિજનકકમ્મસ્સેવ નિમિત્તભૂતં અધિપ્પેતન્તિ કથં તસ્સ ચુતિઆસન્નજવનેહિ ગહિતસ્સ પચ્ચુપ્પન્નભાવો સમ્ભવતિ. ન હિ તદેવ આરમ્મણુપટ્ઠાપકં, તદેવ પટિસન્ધિજનકં ભવેય્ય ઉપચિતભાવાભાવતો અનસ્સાદિતત્તા ચ. ‘‘કતત્તા ઉપચિતત્તા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૪૩૧) હિ વચનતો પુનપ્પુનં લદ્ધાસેવનમેવ કમ્મં પટિસન્ધિં આકડ્ઢતિ. **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૩૨) ચ નિકન્તિક્ખણે દ્વિન્નં હેતૂનં

પચ્ચયાપિ સહેતુકપટિસન્ધિયા વુત્તત્તાકતૂપચિતમ્પિ કમ્મં તણ્હાય અસ્સાદિતમેવ વિપાકં અભિનિપ્ફાદેતિ, તદા ચ પટિસન્ધિયા સમાનવીથિયં વિય પવત્તમાનાનિ ચુતિઆસન્નજવનાનિ કથં પુનપ્પુનં લદ્ધાસેવનાનિ સિયું, કથઞ્ચ તાનિ તદા કણ્હાય પરામટ્ઠાનિ. અપિચ પચ્ચુપ્પન્નં કમ્મનિમિત્તં ચુતિઆસન્નપ્પવત્તાનં પઞ્ચદ્વારિકજવનાનં આરમ્મણં હોતિ. ''પઞ્ચદ્વારિકકમ્મઞ્ચ પટિસન્ધિનિમિત્તકં ન હોતિ પરિદુબ્બલભાવતો''તિ **અટ્ઠકથાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૨૦; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૭) વુત્તન્તિ સચ્ચમેતં. ઝાતકાદીહિ ઉપટ્ઠાપિતેસુ પન પુપ્ફાદીસુ સન્નિહિતેસ્વેવ મરણસમ્ભવતો તત્થ વણ્ણાદિકં આરબ્ભ ચુતિઆસન્નવીથિતો પુરિમભાગપ્પવત્તાનં પટિસન્ધિજનનસમત્થાનં મનોદ્વારિકજવનાનં આરમ્મણભૂતેન સહ સમાનત્તા તદેકસન્તતિપતિતં ચુતિઆસન્નજવનગ્ગહિતમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નં વણ્ણાદિકં કમ્મનિમિત્તભાવેન વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા વુત્તં **આનન્દાચરિયેન** ''પઞ્ચદ્વારે ચ આપાથમાગચ્છન્તં પચ્ચુપ્પન્નં કમ્મનિમિત્તં આસન્નકતકમ્મારમ્મણસન્તતિયં ઉપ્પન્નં, તંસદિસઞ્ચ દટ્ઠબ્બ''ન્તિ (વિભ॰ મૂલટી॰ ૨૨૭; વિસુદ્ધિ॰ મહા॰ ૨.૬૨૩).

૯૪. **યથારહન્તિ** દુતિયચતુત્થપઠમતતિયાનં પટિસન્ધીનં અનુરૂપતો.

૯૮. આરુપ્પચુતિયા પરં હેટ્ઠિમારુપ્પવજ્જિતા આરુપ્પપટિસન્ધિયો હોન્તિ ઉપરૂપરિઅરૂપીનં હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમકમ્મસ્સ અનાયૂહનતો, ઉપચારજ્ઝાનસ્સ પન બલવભાવતો તસ્સ વિપાકભૂતા કામતિહેતુકા પટિસન્ધિયો હોન્તિ. રૂપાવચરચુતિયા પરં અહેતુકરહિતા ઉપચારજ્ઝાનાનુભાવેનેવ દુહેતુકતિહેતુકપટિસન્ધિયો સિયું, કામતિહેતુમ્હા ચુતિતો પરં સબ્બા એવ કામરૂપારૂપભવપરિયાપન્ના યથારહં અહેતુકાદિપટિસન્ધિયો સિયું. ઇતરો દુહેતુકાહેતુકચુતિતો પરં કામેસ્વેવ ભવેસુ તિહેતુકાદિપટિસન્ધિયો સિયું.

ચુતિપટિસન્ધિક્કમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯૯. પટિસન્ધિયા નિરોધસ્સ અનન્તરતો **પટિસન્ધિનિરોધાનન્તરતો. તદેવ ચિત્તન્તિ** તંસદિસતાય તબ્બોહારપ્પવત્તત્તા તદેવ ચિત્તં યથા ''તાનિયેવ ઓસધાની''તિ. **અસતિ વીથિચિત્તુપ્પાદે**તિ અન્તરન્તરા વીથિચિત્તાનં ઉપ્પાદે અસતિ, ચુતિચિત્તં હુત્વા નિરુજ્ઝતિ તદેવ ચિત્તન્તિ સમ્બન્ધો.

૧૦૧. પરિવત્તન્તા પવત્તન્તિ યાવ વટ્ટમૂલસમુચ્છેદાત્યધિપ્પાયો.

૧૦૨. યથા **ઇહ** ભવેપટિસન્ધિ ચેવ ભવઙ્ગઞ્ચ વીથિયો ચ ચુતિ ચ, તથા પુન ભવન્તરે પટિસન્ધિભવઙ્ગન્તિ એવમાદિકા અયં ચિત્તસન્તતિ પરિવત્તતીતિ યોજના. કેચિ પન ઇમસ્મિં પરિચ્છેદે વીથિમુત્તસઙ્ગહસ્સેવ દસ્સિતત્તા પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતીનમેવ ઇધ ગહણં યુત્તન્ત્યાધિપ્પાયેન ''પટિસન્ધિભવઙ્ગવીથિયો''તિ ઇમસ્સ પટિસન્ધિભવઙ્ગપ્પવાહાતિ અત્થં વદન્તિ, તં તેસં મતિમત્તં પવત્તિસઙ્ગહદસ્સનાવસાને તત્થ સઙ્ગહિતાનં સબ્બેસમેવ નિગમનસ્સ અધિપ્પેતત્તા. એવઞ્હિ સતિ ''પટિસઙ્ખાય પનેતમદ્ધુવ''ન્તિ એત્થ સબ્બેસમેવ એત-સદ્દેન પરામસનં સુટ્ઠુ ઉપપન્નં હોતિ. **એતં** યથાવુત્તં વટ્ટપવત્તં **અદ્ધુવં** અનિચ્ચં પલોકધમ્મં **પટિસઙ્ખાય** પચ્ચવેક્ખિત્વા **બુધા** પણ્ડિતા **ચિરાય** ચિરકાલં સુબ્બતા હુત્વા **અચ્ચુતં** ધુવં અચવનધમ્મં **પદં** નિબ્બાનં **અધિગન્ત્વા** મગ્ગફલઞાણેન સચ્છિકત્વા તતોયેવ સુટ્ઠુ સમુચ્છિન્નસિનેહબન્ધના **સમં** નિરુપધિસેસનિબ્બાનધાતું **એસ્સન્તિ** પાપુણિસ્સન્તિ.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

વીથિમુત્તપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. રૂપપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. એવં તાવ ચિત્તચેતસિકવસેન દુવિધં અભિધમ્મત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ રૂપં, તદનન્તરઞ્ચ નિબ્બાનં દસ્સેતુમારભન્તો આહ "**એત્તાવતા**"ત્યાદિ. **સપ્પભેદપ્પવત્તિકા** ઉદ્દેસનિદ્દેસપટિનિદ્દેસવસેન તીહિ પરિચ્છેદેહિ વુત્તપ્પભેદવન્તો, પવત્તિપટિસન્ધિવસેન દ્વીહિ પરિચ્છેદેહિ વુત્તપ્પવત્તિવન્તો ચ **ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા એત્તાવતા** પઞ્ચહિ પરિચ્છેદેહિ વિભત્તા **હિ** યસ્મા, ઇદાનિ યથાનુપ્પત્તં રૂપં પવુચ્ચતીતિ યોજના.

૨. ઇદાનિ યથાપટિઞ્ઞાતરૂપવિભાગત્થં માતિકં ઠપેતું "**સમુદ્દેસા**"ત્યાદિ વુત્તં. સઙ્ખેપતો ઉદ્દિસનં **સમુદ્દેસો**. એકવિધાદિવસેન વિભજનં **વિભાગો**, સમુટ્ઠાતિ એતસ્મા ફલન્તિ **સમુટ્ઠાનં**, કમ્માદયો રૂપજનકપચ્ચયા. ચક્ખુદસકાદયો **કલાપા**. **પવત્તિક્કમતો ચે**તિ ભવકાલસત્તભેદેન રૂપાનં ઉપ્પત્તિક્કમતો.

રૂપસમુદ્દેસવણ્ણના

૩. ઉપાદિન્નાનુપાદિન્નસન્તાનેસુ સસમ્ભારધાતુવસેન મહન્તા હુત્વા ભૂતા પાતુભૂતાતિ **મહાભૂતા** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૮૪). અથવા અનેકવિધઅબ્ભુતવિસેસદસ્સનેન, અનેકાભૂતદસ્સનેન વા મહન્તાનિ અબ્ભુતાનિ, અભૂતાનિ વા એતેસૂતિ મહાભૂતા, માયાકારાદયો. તેહિ સમાના સયં અનીલાદિસભાવાનેવ નીલાદિઉપાદાયરૂપદસ્સનાદિતોતિ **મહાભૂતા**. મનાપવણ્ણસણ્ઠાનાદીહિ વા સત્તાનં વઞ્ચિકા યક્ખિનિઆદયો વિય મનાપઇત્થિપુરિસરૂપદસ્સનાદિના સત્તાનં વઞ્ચકત્તા મહન્તાનિ અભૂતાનિ એતેસૂતિ **મહાભૂતા**. વુત્તમ્પિ હેતં –

> ''મહન્તા પાતુભૂતાતિ, મહાભૂતસમાતિ વા;
> વઞ્ચકત્તા અભૂતેન, 'મહાભૂતા'તિ સમ્મતા''તિ. (અભિધ॰ ૬૨૬);

અથ વા મહન્તપાતુભાવતો મહન્તાનિ ભવન્તિ એતેસુ ઉપાદારૂપાનિ, ભૂતાનિ ચાતિ **મહાભૂતાનિ**. મહાભૂતે ઉપાદાય પવત્તં રૂપં **ઉપાદાયરૂપં**. યદિ એવં ''એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ તતો મહાભૂતા''ત્યાદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૫૩) એકેકમહાભૂતા સેસમહાભૂતાનં નિસ્સયા હોન્તીતિ તેસમ્પિ ઉપાદાયરૂપતાપસઙ્ગોતિ? નયિદમેવં ઉપાદાયેવ પવત્તરૂપાનં તંસમઞ્ઞાસિદ્ધિતો. યઞ્હિ મહાભૂતે ઉપાદિયતિ, સયઞ્ચ અઞ્ઞેહિ ઉપાદીયતિ. ન તં ઉપાદાયરૂપં. યં પન ઉપાદીયતેવ, ન કેનચિ ઉપાદીયતિ, તદેવ ઉપાદાયરૂપન્તિ નત્થિ ભૂતાનં તબ્બોહારપ્પસઙ્ગો. અપિચ ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાયરૂપન્તિ ઉપાદાયરૂપલક્ખણન્તિ નત્થિ તયો ઉપાદાય પવત્તાનં ઉપાદાયરૂપતાતિ.

૪. પથનટ્ઠેન પથવી, તરુપબ્બતાદીનં પકતિપથવી વિય સહજાતરૂપાનં પતિટ્ઠાનભાવેન પક્ખાયતિ, ઉપટ્ઠાતીતિ વુત્તં હોતિ, પથવી એવ ધાતુ સલક્ખણધારણાદિતો નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન સરીરસેલાવયવધાતુસદિસત્તા ચાતિ **પથવીધાતુ**. આપેતિ સહજાતરૂપાનિ પત્થરતિ, આપાયતિ વા બ્રૂહેતિ વડ્ઢેતીતિ **આપો**. તેજેતિ પરિપાચેતિ, નિસેતિ વા તિક્ખભાવેન સેસભૂતત્તયં ઉસ્માપેતીતિ **તેજો**. વાયતિ દેસન્તરુપ્પત્તિહેતુભાવેન ભૂતસઙ્ઘાતં પાપેતીતિ **વાયો**. ચતસ્સોપિ પનેતા યથાક્કમં કથિનત્તદવત્તઉણ્હત્તવિત્થમ્ભનત્તલક્ખણાતિ દટ્ઠબ્બં.

૫. ચક્ખાદીનં વચનત્થો હેટ્ઠા કથિતોવ. **પસાદરૂપં નામ** ચતુન્નં મહાભૂતાનં પસન્નભાવહેતુકત્તા. તં પન યથાક્કમં દટ્ઠુકામતાસોતુકામતાઘાયિતુકામતાસાયિતુકામતાફુસિતુકામતાનિદાનકમ્મસમુટ્ઠાનભૂતપ્પસાદલક્ખણં.

તત્થ ચક્ખુ તાવ મજ્ઝે કણ્હમણ્ડલસ્સ ઊકાસિરપ્પમાણે અભિમુખે ઠિતાનં સરીરસણ્ઠાનુપ્પત્તિપદેસે તેલમિવ પિચુપટલાનિ સત્તક્ખિપટલાનિ બ્યાપેત્વા ધારણનહાપનમણ્ડનબીજનકિચ્ચાહિ ચતૂહિ ધાતીહિ વિય ખત્તિયકુમારો સન્ધારણબન્ધનપરિપાચનસમુદીરણકિચ્ચાહિ ચતૂહિ ધાતૂહિ કતૂપકારં ઉતુચિત્તાહારેહિ ઉપત્થમ્ભિયમાનં આયુના પરિપાલિયમાનં વણ્ણાદીહિ પરિવારિતં યથાયોગં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં વત્થુદ્વારભાવં સધેન્તં પવત્તતિ, ઇતરં ''સસમ્ભારચક્ખૂ''તિ વુચ્ચતિ. એવં સોતાદયોપિ યથાક્કમં સોતબિલબ્ભન્તરે અઙ્ગુલિવેધનાકારં ઉપચિતતનુતમ્બલોમં, નાસિકબ્ભન્તરે અજપદસણ્ઠાનં, જિવ્હામજ્ઝે ઉપ્પલદલગ્ગસણ્ઠાનં પદેસં અભિબ્યાપેત્વા પવત્તન્તિ, ઇતરં પન ઠપેત્વા કમ્મજતેજસ્સ પતિટ્ઠાનટ્ઠાનં કેસગ્ગલોમગ્ગનખગ્ગસુક્ખચમ્માનિ ચ અવસેસં સકલસરીરં ફરિત્વા પવત્તતિ. એવં સન્તેપિ ઇતરેહિ તસ્સ સઙ્કરો ન હોતિ ભિન્નનિસ્સયલક્ખણત્તા. એકનિસ્સયાનિપિ હિ રૂપરસાદીનિ લક્ખણભેદતો અસંકિણ્ણાનિ કિં પન ભિન્નનિસ્સયા પસાદા.

૬. આપોધાતુયા સુખુમભાવેન ફુસિતું અસક્કુણેય્યત્તા વુત્તં ''**આપોધાતુ વિવજ્જિતં ભૂતત્તયસઙ્ખાત**''ન્તિ. કિઞ્ચાપિ હિ સીતતા ફુસિત્વા ગય્હતિ, સા પન તેજોયેવ. મન્દે હિ ઉણ્હત્તે સીતબુદ્ધિ સીતતાસઙ્ખાતસ્સ કસ્સચિ ગુણસ્સ અભાવતો. તયિદં સીતબુદ્ધિયા અનવટ્ઠિતભાવતો વિઞ્ઞાયતિ પારાપારે વિય. તથા હિ ઘમ્મકાલે આતપે ઠત્વા છાયં પવિટ્ઠાનં સીતબુદ્ધિ હોતિ, તત્થેવ ચિરકાલં ઠિતાનં ઉણ્હબુદ્ધિ. યદિ ચ આપોધાતુ સીતતા સિયા, ઉણ્હભાવેન સહ એકસ્મિં કલાપે ઉપલબ્ભેય્ય, ન ચેવં ઉપલબ્ભતિ, તસ્મા વિઞ્ઞાયતિ ''ન આપોધાતુ સીતતા''તિ. યે પન ''દવતા આપોધાતુ, સા ચ ફુસિત્વા ગય્હતી''તિ વદન્તિ, તે વત્તબ્બા ''દવતા નામ ફુસિત્વા ગય્હતીતિ ઇદં આયસ્મન્તાનં અભિમાનમત્તં સણ્ઠાને વિયા''તિ. વુત્તઞ્હેતં પોરાણેહિ –

''દવતાસહવુત્તીનિ, તીણિ ભૂતાનિ સમ્ફુસં;
દવતં સમ્ફુસામીતિ, લોકોયમભિમઞ્ઞતિ.

''ભૂતે ફુસિત્વા સણ્ઠાનં, મનસા ગણ્હતો યથા;
પચ્ચક્ખતો ફુસામીતિ, વિઞ્ઞેય્યા દવતા તથા''તિ.

ગોચરરૂપં નામ પઞ્ચવિઞ્ઞાણવિસયભાવતો. ગાવો ઇન્દ્રિયાનિ ચરન્તિ એત્થાતિ ગોચરન્તિ હિ આરમ્મણસ્સેતં નામં. તં પનેતં પઞ્ચવિધમ્પિ યથાક્કમં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં ગોચરભાવલક્ખણં, ચક્ખાદિપટિહનનલક્ખણં વા.

૭. ઇત્થિયા ભાવો **ઇત્થત્તં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૬૩૨). પુરિસસ્સ ભાવો **પુરિસત્તં**. તત્થ ઇત્થિલિઙ્ગનિમિત્તકુત્તાકપ્પહેતુભાવલક્ખણં ઇત્થત્તં, પુરિસલિઙ્ગાદિહેતુભાવલક્ખણં પુરિસત્તં. તત્થ ઇત્થીનં અઙ્ગજાતં **ઇત્થિલિઙ્ગં**. સરાધિપ્પાયા **ઇત્થિનિમિત્તં** ''ઇત્થી''તિ સઞ્જાનનસ્સ પચ્ચયભાવતો. અવિસદઠાનગમનનિસજ્જાદિ **ઇત્થિકુત્તં**. ઇત્થિસણ્ઠાનં **ઇત્થાકપ્પો**. પુરિસલિઙ્ગાદીનિપિ વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બાનિ. **અટ્ઠકથાયં** પન અઞ્ઞથા ઇત્થિલિઙ્ગાદીનિ વણ્ણિતાનિ. તં પન એવં સઙ્ગહેત્વા વદન્તિ –

''લિઙ્ગં હત્થાદિસણ્ઠાનં, નિમિત્તં મિહિતાદિકં;
કુત્તં સુપ્પાદિના કીળા, આકપ્પો ગમનાદિક''ન્તિ.

ભાવરૂપં નામ ભવતિ એતેન ઇત્થાદિઅભિધાનં, બુદ્ધિ ચાતિ કત્વા. તં પનેતં કાયિન્દ્રિયં વિય સકલસરીરં ફરિત્વા તિટ્ઠતિ.

૮. હદયમેવ મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં નિસ્સયત્તા વત્થુ ચાતિ **હદયવત્થુ**. તથા હિ તં ધાતુદ્વયનિસ્સયભાવલક્ખણં, તઞ્ચ હદયકોસબ્ભન્તરે અડ્ઢપસતમત્તં લોહિતં નિસ્સાય પવત્તતિ. **રૂપકણ્ડે** અવુત્તસ્સપિ પનેતસ્સ આગમતો, યુત્તિતો ચ અત્થિભાવો દટ્ઠબ્બો. તત્થ, તં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તિ ''યં રૂપં મનોધાતુયા ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૮) એવમાગતં પટ્ઠાનવચનં આગમો. યુત્તિ પનેવં દટ્ઠબ્બા –

''નિપ્ફન્નભૂતિકાધારા, દ્વે ધાતૂ કામરૂપિનં;
રૂપાનુબન્ધવુત્તિત્તા, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયો વિય.

''ચક્ખાદિનિસ્સિતાનેતા, તસ્સઞ્ઞાધારભાવતો;
નાપિ રૂપાદિકે તેસં, બહિદ્ધાપિ પવત્તિતો.

''ન ચાપિ જીવિતં તસ્સ, કિચ્ચન્તરનિયુત્તિતો;
ન ચ ભાવદ્વયં તસ્મિં, અસન્તેપિ પવત્તિતો.

''તસ્મા તદઞ્ઞં વત્થુ તં, ભૂતિકન્તિ વિજાનિયં;
વત્થાલમ્બદુકાનન્તુ, દેસનાભેદતો ઇદં;
ધમ્મસઙ્ગણિપાઠસ્મિં, ન અક્ખાતં મહેસિના''તિ.

૯. જીવન્તિ તેનાતિ જીવિતં, તદેવ કમ્મજરૂપપરિપાલને આધિપચ્ચયોગતો ઇન્દ્રિયન્તિ **જીવિતિન્દ્રિયં**. તથા હેતં કમ્મજરૂપપરિપાલનલક્ખણં. યથાસકં ખણમત્તટ્ઠાયીનમ્પિ હિ સહજાતાનં પવત્તિહેતુભાવેનેવ અનુપાલકં. ન હિ તેસં કમ્મંયેવ ઠિતિકારણં હોતિ આહારજાદીનં આહારાદિ વિય કમ્મસ્સ તઙ્ખણાભાવતો. ઇદં પન સહ પાચનગ્ગિના અનવસેસઉપાદિન્નકાયં બ્યાપેત્વા પવત્તતિ.

૧૦. કબળં કત્વા અજ્ઝોહરીયતીતિ **કબળીકારો આહારો**, ઇદઞ્ચ સવત્થુકં કત્વા આહારં દસ્સેતું વુત્તં. સેન્દ્રિયકાયોપત્થમ્ભનહેતુભૂતા પન અઙ્ગમઙ્ગાનુસારી રસહરસઙ્ખાતા અજ્ઝોહરિતબ્બાહારસિનેહભૂતા ઓજા ઇધ આહારરૂપં નામ. તથા હેતં સેન્દ્રિયકાયોપત્થમ્ભનહેતુભાવલક્ખણં, ઓજટ્ઠમકરૂપાહરણલક્ખણં વા.

૧૧. કક્ખળત્તાદિના અત્તનો અત્તનો સભાવેન ઉપલબ્ભનતો **સભાવરૂપં નામ**. ઉપ્પાદાદીહિ, અનિચ્ચતાદીહિ વા લક્ખણેહિ સહિતન્તિ **સલક્ખણં**. પરિચ્છેદાદિભાવં વિના અત્તનો સભાવેનેવ કમ્માદીહિ પચ્ચયેહિ નિપ્ફન્નત્તા **નિપ્ફરૂપં નામ**. રુપ્પનસભાવો રૂપં, તેન યુત્તમ્પિ રૂપં, યથા ''અરિસસો, નીલુપ્પલ''ન્તિ, સ્વાયં રૂપ-સદ્દો રુળ્હિયા અતંસભાવેપિ પવત્તતીતિ અપરેન રૂપ-સદ્દેન વિસેસેત્વા ''**રૂપરૂપ**''ન્તિ વુત્તં યથા ''દુક્ખદુક્ખ''ન્તિ. પરિચ્છેદાદિભાવં અતિક્કમિત્વા સભાવેનેવ ઉપલબ્ભનતો લક્ખણત્તયારોપનેન સમ્મસિતું અરહત્તા **સમ્મસનરૂપં**.

૧૨. ન કસ્સતીતિ અકાસો. અકાસોયેવ આકાસો, નિજ્જીવટ્ઠેન ધાતુ ચાતિ **આકાસધાતુ**. ચક્ખુદસકાદિએકેકકલાપગતરૂપાનં કલાપન્તરેહિ અસંકિણ્ણભાવાપાદનવસેન પરિચ્છેદકં, તેહિ વા પરિચ્છિજ્જમાનં, તેસં પરિચ્છેદમત્તં વા રૂપં **પરિચ્છેદરૂપં**. તઞ્હિ તં તં રૂપકલાપં પરિચ્છિન્દન્તં વિય હોતિ. વિજ્જમાનેપિ ચ કલાપન્તરભૂતેહિ કલાપન્તરભૂતાનં સમ્ફુટ્ઠભાવે તંતંરૂપવિવિત્તતા રૂપપરિયન્તો આકાસો. યેસઞ્ચ

સો પરિચ્છેદો, તેહિ સયં અસમ્ફુટ્ઠોયેવ. અઞ્ઞથા પરિચ્છિન્નતા ન સિયા તેસં રૂપાનં બ્યાપીભાવાપત્તિતો. અબ્યાપિતા હિ અસમ્ફુટ્ઠતા. તેનાહ ભગવા ''અસમ્ફુટ્ઠં ચતૂહિ મહાભૂતેહી''તિ (ધ॰ સ॰ ૬૩૭).

૧૩. ચલમાનકાયેન અધિપ્પાયં વિઞ્ઞાપેતિ, સયઞ્ચ તેન વિઞ્ઞાયતીતિ **કાયવિઞ્ઞત્તિ**. સવિઞ્ઞાણકસદ્દસઙ્ખાતવાચાય અધિપ્પાયં વિઞ્ઞાપેતિ, સયઞ્ચ તાય વિઞ્ઞાયતીતિ **વચીવિઞ્ઞત્તિ**. તત્થ અભિક્કમાદિજનકચિત્તસમુટ્ઠાનવાયોધાતુયા સહજાતરૂપસન્થમ્ભનસન્ધારણચલિતેસુ સહકારીકારણભૂતો ફન્દમાનકાયફન્દનતંહેતુકવાયોધાતુવિનિમુત્તો મહન્તં પાસાણં ઉક્ખિપન્તસ્સ સબ્બથામેન ગહણકાલે ઉસ્સાહનવિકારો વિય રૂપકાયસ્સ પરિફન્દનપચ્ચયભાવેન ઉપલબ્ભમાનો વિકારો કાયવિઞ્ઞત્તિ. સા હિ ફન્દમાનકાયેન અધિપ્પાયં વિઞ્ઞાપેતિ. ન હિ વિઞ્ઞત્તિવિકારરહિતેસુ રુક્ખચલનાદીસુ ''ઇદમેસ કારેતી''તિ અધિપ્પાયગ્ગહણં દિટ્ઠન્તિ. હત્થચલનાદીસુ ચ ફન્દમાનકાયગ્ગહણાનન્તરં અવિઞ્ઞાયમાનન્તરેહિ મનોદ્વારજવનેહિ ગય્હમાનત્તા સયઞ્ચ કાયેન વિઞ્ઞાયતિ.

કથં પન વિઞ્ઞત્તિવસેન હત્થચલનાદયો હોન્તીતિ? વુચ્ચતે – એકાવજ્જનવીથિયં સત્તસુ જવનેસુ સત્તમજવનસમુટ્ઠાનવાયોધાતુ વિઞ્ઞત્તિવિકારસહિતાવ પઠમજવનાદિસમુટ્ઠાનાહિ વાયોધાતૂહિ લદ્ધોપત્થમ્ભા દેસન્તરુપ્પત્તિહેતુભાવેન ચલયતિ ચિત્તજં, પુરિમજવનાદિસમ્ભૂતા પન સન્થમ્ભનસન્ધારણમત્તકરા તસ્સ ઉપકારાય હોન્તીતિ. યથા હિ સત્તહિ યુગેહિ આકડ્ઢિતબ્બસકટે સત્તમયુગયુત્તાયેવ ગોણા હેટ્ઠા છસુ યુગેસુ યુત્તગોણેહિ લદ્ધૂપત્થમ્ભા સકટં ચાલેન્તિ, પઠમયુગાદિયુત્તા પન ઉપત્થમ્ભનસન્ધારણમત્તમેવ સાધેન્તા તેસં ઉપકારાય હોન્તિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

દેસન્તરુપ્પત્તિયેવ ચેત્થ ચલનં ઉપ્પન્નદેસતો કેસગ્ગમત્તમ્પિ ધમ્માનં સઙ્કમનાભાવતો. ઇતરથા નેસં અબ્યાપારકતા, ખણિકતા ચ ન સિયા. દેસન્તરુપ્પત્તિહેતુભાવોતિ ચ યથા અત્તના સહજરૂપાનિ હેટ્ઠિમજવનસમુટ્ઠિતરૂપેહિ પતિટ્ઠિતટ્ઠાનતો અઞ્ઞત્થ ઉપ્પજ્જન્તિ, એવં તેહિ સહ તત્થ ઉપ્પત્તિયેવાતિ દટ્ઠબ્બં, એત્થ પન ચિત્તજે ચલિતે તંસમ્બન્ધેન ઇતરમ્પિ ચલતિ નદીસોતે પક્ખિત્તસુક્ખગોમયપિણ્ડં વિય. તથા ચલયિતું અસક્કોન્તિ યોપિ પઠમજવનાદિસમુટ્ઠાનવાયોધાતુયો વિઞ્ઞત્તિવિકારસહિતાયેવ યેન દિસાભાગેન અયં અભિક્કમાદીનિ પવત્તેતુકામો, તદભિમુખભાવવિકારસમ્ભવતો. એવઞ્ચ કત્વા મનોદ્વારાવજ્જનસ્સપિ વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપકત્તં વક્ખતિ. વચીભેદકરચિત્તસમુટ્ઠાનપથવીધાતુયા અક્ખરુપ્પત્તિટ્ઠાનગતઉપાદિન્નરૂપેહિ સહ ઘટ્ટનપચ્ચયભૂતો એકો વિકારો વચીવિઞ્ઞત્તિ. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં કાયવિઞ્ઞત્તિયં વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બં.

અયં પન વિસેસો – યથા તત્થ ''ફન્દમાનકાયગ્ગહણાનન્તર''ન્તિ વુત્તં, એવમિધ ''સુય્યમાનસદ્દસવનાનન્તર''ન્તિ યોજેતબ્બં. ઇધ ચ સન્થમ્ભનાદીનં અભાવતો સત્તમજવનસમુટ્ઠિતાત્યાદિનયો ન લબ્ભતિ. ઘટ્ટનેન હિ સદ્ધિંયેવ સદ્દો ઉપ્પજ્જતિ. ઘટ્ટનઞ્ચ પઠમજવનાદીસુપિ લબ્ભતેવ. એત્થ ચ યથા ઉસ્સાપેત્વા બદ્ધગોસીસતાલપણ્ણાદિરૂપાનિ દિસ્વા તદનન્તરપ્પવત્તાય અવિઞ્ઞાયમાનન્તરાય મનોદ્વારવીથિયા ગોસીસાદીનં ઉદકસહચારિતપ્પકારં સઞ્ઞાણં ગહેત્વા ઉદકગ્ગહણં હોતિ, એવં વિપ્ફન્દમાનસમુચ્ચારિયમાનકાયસદ્દે ગહેત્વા તદનન્તરપ્પવત્તાય અવિઞ્ઞાયમાનન્તરાય મનોદ્વારવીથિયા પુરિમસિદ્ધસમ્બન્ધૂપનિસ્સયાય સાધિપ્પાયવિકારગ્ગહણં હોતીતિ અયં દ્વિન્નં સાધારણા ઉપમા.

૧૪. લહુભાવો **લહુતા**. મુદુભાવો **મુદુતા**. કમ્મઞ્ઞભાવો **કમ્મઞ્ઞતા**. યથાક્કમઞ્ચેતા અરોગિનો વિય રૂપાનં અગરુતા સુપરિમદ્દિતચમ્મસ્સ વિય અકથિનતા સુધન્તસુવણ્ણસ્સ વિય સરીરકિરિયાનં અનુકૂલભાવોતિ દટ્ઠબ્બં. અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિજહન્તસ્સપિ હિ લહુતાદિત્તયસ્સ તંતંવિકારાધિકરૂપેહિ નાનત્તં વુચ્ચતિ, દન્ધત્તકરધાતુક્ખોભપ્પટિપક્ખપચ્ચયસમુટ્ઠાનો હિ રૂપવિકારો લહુતા. થદ્ધત્તકરધાતુક્ખોભપ્પટિપક્ખપચ્ચયસમુટ્ઠાનો મુદુતા. સરીરકિરિયાનં અનનુકૂલભાવકરધાતુક્ખોભપ્પટિપક્ખપચ્ચયસમુટ્ઠાનો કમ્મઞ્ઞતાતિ.

૧૫. ઉપચયનં **ઉપચયો**, પઠમચયોત્યત્થો ''ઉપઞ્ઞત્ત''ન્ત્યાદીસુ વિય ઉપ-સદ્દસ્સ પઠમત્થજોતનતો. સન્તાનો **સન્તતિ**, પબન્ધોત્યત્થો. તત્થ પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય યાવ ચક્ખાદિદસકાનં ઉપ્પત્તિ, એત્થન્તરે રૂપુપ્પાદો ઉપચયો નામ. તતો પરં સન્તતિ નામ. યથાસકં ખણમત્તટ્ઠાયીનં રૂપાનં નિરોધાભિમુખભાવવસેન જીરણં જરા, સાયેવ **જરતા**, નિચ્ચધુવભાવેન ન ઇચ્ચં અનુપગન્તબ્બન્તિ અનિચ્ચં, તસ્સ ભાવો **અનિચ્ચતા**, રૂપપરિભેદો. **લક્ખણરૂપં નામ** ધમ્માનં તંતંઅવત્થાવસેન લક્ખણહેતુત્તા.

૧૬. **જાતિરૂપમેવા**તિ પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય રૂપાનં ખણે ખણે ઉપ્પત્તિભાવતો જાતિસઙ્ખાતં રૂપુપ્પત્તિભાવેન ચતુસન્તતિરૂપપ્પટિબદ્ધવુત્તિત્તા રૂપસમ્મતઞ્ચ જાતિરૂપમેવ ઉપચયસન્તતિભાવેન પવુચ્ચતિ પઠમુપરિનિબ્બત્તસઙ્ખાતપ્પવત્તિઆકારભેદતો વેનેય્યવસેન ''ઉપચયો સન્તતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૬૪૨) વિભજિત્વા વુત્તત્તા. એવઞ્ચ કત્વા તાસં નિદ્દેસે અત્થતો અભેદં દસ્સેતું ''યો આયતનાનં આચયો, સો રૂપસ્સ ઉપચયો. યો રૂપસ્સ ઉપચયો, સા રૂપસ્સ સન્તતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૬૪૧-૬૪૨) વુત્તં. **એકાદસવિધમ્પી**તિ સભાગસઙ્ગહવસેન એકાદસપ્પકારમ્પિ.

૧૭. ચત્તારો ભૂતા, પઞ્ચ પસાદા, ચત્તારો વિસયા, દુવિધો ભાવો, હદયરૂપમિચ્ચપિ ઇદં જીવિતાહારરૂપેહિ દ્વીહિ સહ અટ્ઠારસવિધં, તથા પરિચ્છેદો ચ દુવિધા વિઞ્ઞત્તિ, તિવિધો વિકારો, ચતુબ્બિધં લક્ખણન્તિ રૂપાનં પરિચ્છેદવિકારાદિભાવં વિના વિસું પચ્ચયેહિ અનિબ્બત્તત્તા ઇમે **અનિપ્ફન્ના** દસ ચેતિ અટ્ઠવીસતિવિધં ભવે.

રૂપસમુદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

રૂપવિભાગવણ્ણના

૧૮. ઇદાનિ યથાઉદ્દિટ્ઠરૂપાનં એકવિધાદિનયદસ્સનત્થં **''સબ્બઞ્ચ પનેત''**ન્ત્યાદિ વુત્તં. સમ્પયુત્તસ્સ અલોભાદિહેતુનો અભાવા **અહેતુકં**. યથાસકં પચ્ચયવન્તતાય **સપ્પચ્ચયં**. અત્તાનં આરબ્ભ પવત્તેહિ કામાસવાદીહિ સહિતત્તા **સાસવં**. પચ્ચયેહિ અભિસઙ્ખતત્તા **સઙ્ખતં**. ઉપાદાનક્ખન્ધસઙ્ખાતે લોકે નિયુત્તતાય **લોકિયં**. કામતણ્હાય અવચરિતત્તા **કામાવચરં**. અરૂપધમ્માનં વિય કસ્સચિ આરમ્મણસ્સ અગ્ગહણતો નાસ્સ આરમ્મણન્તિ **અનારમ્મણં**. તદઙ્ગાદિવસેન પહાતબ્બતાભાવતો **અપ્પહાતબ્બં**. **ઇતિ**-સદ્દો પકારત્થો, તેન ''અબ્યાકત''ન્ત્યાદિકં સબ્બં એકવિધનયં સઙ્ગણ્હાતિ.

૧૯. **અજ્ઝત્તિકરૂપં** અત્તભાવસઙ્ખાતં અત્તાનં અધિકિચ્ચ ઉદ્દિસ્સ પવત્તત્તા. કામં અઞ્ઞેપિ હિ અજ્ઝત્તસમ્ભૂતા અત્થિ, રુળ્હીવસેન પન ચક્ખાદિકંયેવ અજ્ઝત્તિકં. અથ વા ''યદિ મયં ન હોમ, ત્વં કટ્ઠકલિઙ્ગરૂપમો ભવિસ્સસી''તિ વદન્તા વિય અત્તભાવસ્સ સાતિસયં ઉપકારત્તા ચક્ખાદીનેવ વિસેસતો અજ્ઝત્તિકાનિ નામ. અત્તસઙ્ખાતં વા ચિત્તં

અધિકિચ્ચ તસ્સ દ્વારભાવેન પવત્તતીતિ અજ્ઝત્તં, તદેવ અજ્ઝત્તિકં. તતો બહિભૂતત્તા ઇતરં તેવીસતિવિધં **બાહિરરૂપં**.

૨૦. ઇતરં બાવીસતિવિધં **અવત્થુરૂપં**.

૨૨. **અટ્ઠવિધમ્પિ ઇન્દ્રિયરૂપં** પઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ લિઙ્ગાદીસુ સહજરૂપપરિપાલને ચ આધિપચ્ચયોગતો. પસાદરૂપસ્સ હિ પઞ્ચવિધસ્સ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ આધિપચ્ચં અત્તનો પટુમન્દાદિભાવેન તેસમ્પિ પટુમન્દાદિભાવાપાદનતો. ભાવદ્વયસ્સાપિ ઇત્થિલિઙ્ગાદીસુ આધિપચ્ચં યથાસકં પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જમાનાનમ્પિ તેસં યેભુય્યેન સભાવકસન્તાનેયેવ તંતદાકારેન ઉપ્પજ્જનતો, ન પન ઇન્દ્રિયપચ્ચયભાવતો. જીવિતસ્સ ચ કમ્મજપરિપાલને આધિપચ્ચં તેસં યથાસકં ખણટ્ઠાનસ્સ જીવિતિન્દ્રિયપ્પટિબદ્ધત્તા. સયઞ્ચ અત્તના ઠપિતધમ્મસમ્બન્ધેનેવ પવત્તતિ નાવિકો વિય.

૨૩. વિસયવિસયિભાવપ્પત્તિવસેન થૂલત્તા **ઓળારિકરૂપં**. તતોયેવ ગહણસ્સ સુકરત્તા **સન્તિકેરૂપં આસન્નરૂપં** નામ. યો સયં, નિસ્સયવસેન ચ સમ્પત્તાનં, અસમ્પત્તાનઞ્ચ પટિમુખભાવો અઞ્ઞમઞ્ઞપતનં, સો પટિઘો વિયાતિ પટિઘો. યથા હિ પટિઘાતે સતિ દુબ્બલસ્સ ચલનં હોતિ, એવં અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિમુખભાવે સતિ અરૂપસભાવત્તા દુબ્બલસ્સ ભવઙ્ગસ્સ ચલનં હોતિ. પટિઘો યસ્સ અત્થિ તં **સપ્પટિઘં**. તત્થ સયં સમ્પત્તિ ફોટ્ઠબ્બસ્સ, નિસ્સયવસેન સમ્પત્તિ ઘાનજિવ્હાકાયગન્ધરસાનં, ઉભયથાપિ અસમ્પત્તિ ચક્ખુસોતરૂપસદ્દાનન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઇતરં સોળસવિધં ઓળારિકતાદિસભાવાભાવતો **સુખુમરૂપા**દિકં.

૨૪. કમ્મતો જાતં અટ્ઠારસવિધં **ઉપાદિન્નરૂપં** તણ્હાદિટ્ઠીહિ ઉપેતેન કમ્મુના અત્તનો ફલભાવેન આદિન્નત્તા ગહિતત્તા. ઇતરં અગ્ગહિતગ્ગહણેનદસવિધં **અનુપાદિન્નરૂપં**.

૨૫. દટ્ઠબ્બભાવસઙ્ખાતેન નિદસ્સનેન સહ વત્તતીતિ **સનિદસ્સનં**. ચક્ખુવિઞ્ઞાણગોચરભાવો હિ નિદસ્સનન્તિ વુચ્ચતિ તસ્સ ચ રૂપાયતનતો અનઞ્ઞત્તેપિ અઞ્ઞેહિ ધમ્મેહિ તં વિસેસેતું અઞ્ઞં વિય કત્વા વત્તું વટ્ટતીતિ સહ નિદસ્સનેન સનિદસ્સનન્તિ. ધમ્મભાવસામઞ્ઞેન હિ એકીભૂતેસુ ધમ્મેસુ યો નાનત્તકરો વિસેસો, સો અઞ્ઞો વિય કત્વા ઉપચરિતું યુત્તો. એવઞ્હિ અત્થવિસેસાવબોધો હોતિ.

૨૬. **અસમ્પત્તવસેના**તિ અત્તાનં અસમ્પત્તસ્સ ગોચરસ્સ વસેન, અત્તના વિસયપ્પદેસં વા અસમ્પત્તવસેન. ચક્ખુસોતાનિ હિ રૂપસદ્દેહિ અસમ્પત્તાનિ, સયં વા તાનિ અસમ્પત્તાનેવ આરમ્મણં ગણ્હન્તિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''ચક્ખુસોતં પનેતેસુ, હોતાસમ્પત્તગાહકં;
વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિહેતુત્તા, સન્તરાધિકગોચરે.

''તથા હિ દૂરદેસટ્ઠં, ફલિકાદિતિરોહિતં;
મહન્તઞ્ચ નગાદીનં, વણ્ણં ચક્ખુ ઉદિક્ખતિ.

''આકાસાદિગતો કુચ્છિ-ચમ્માનન્તરિકોપિ ચ;
મહન્તો ચ ઘણ્ટાદીનં, સદ્દો સોતસ્સ ગોચરો.

“ગન્ત્વા વિસયદેસં તં, ફરિત્વા ગણ્હતીતિ ચે;
અધિટ્ઠાનવિધાનેપિ, તસ્સ સો ગોચરો સિયા.

“ભૂતપ્પબન્ધતો સો ચે, યાતિ ઇન્દ્રિયસન્નિધિં;
કમ્મચિત્તોજસમ્ભૂતો, વણ્ણો સદ્દો ચ ચિત્તજો.

“ન તેસં ગોચરા હોન્તિ, ન હિ સમ્ભોન્તિ તે બહિ;
વુત્તા ચ અવિસેસેન, પાઠે તંવિસયાવ તે.

“યદિ ચેતં દ્વયં અત્તસમીપંયેવ ગણ્હતિ;
અક્ખિવણ્ણં તથા મૂલં, પસ્સેય્ય ભમુકસ્સ ચ.

“દિસાદેસવવત્થાનં, સદ્દસ્સ ન ભવેય્ય ચ;
સિયા ચ સરવેધિસ્સ, સકણ્ણે સરપાતન”ન્તિ.

ગોચરગ્ગાહિકરૂપં વિઞ્ઞાણાધિટ્ઠિતં હુત્વા તંતંગોચરગ્ગહણસભાવત્તા. ઇતરં તેવીસતિવિધં **અગોચરગ્ગાહિકરૂપં** ગોચરગ્ગહણાભાવતો.

૨૭. વણ્ણિતબ્બો દટ્ઠબ્બોતિ **વણ્ણો**. અત્તનો ઉદયાનન્તરં રૂપં જનેતીતિ **ઓજા**. **અવિનિબ્ભોગરૂપં** કત્થચિપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિનિભુઞ્જનસ્સ વિસું વિસું પવત્તિયા અભાવતો. રૂપલોકે ગન્ધાદીનં અભાવવાદિમતમ્પિ હિ તત્થ તત્થ (વિભ॰ મૂલટી॰ ૨૨૭; વિભ॰ અનુટી॰ ૨૨૭) આચરિયેહિ પટિક્ખિત્તમેવ.

૨૮. **ઇચ્ચેવન્તિ** એત્થપિ **ઇતિ**-સદ્દો પકારત્થો, તેન ઇધ અનાગતમ્પિ સબ્બં દુકતિકાદિભેદં સઙ્ગણ્હાતિ.

રૂપવિભાગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

રૂપસમુટ્ઠાનનયવણ્ણના

૨૯. કાનિ પન તાનિ કમ્માદીનિ, કથં, કત્થ, કદા ચ રૂપસમુટ્ઠાનાનીતિ આહ “**તત્થા**”ત્યાદિ. **પટિસન્ધિમુપાદાયાતિ** પટિસન્ધિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણં ઉપાદાય. **ખણે ખણેતિ** એકેકસ્સ ચિત્તસ્સ તીસુ તીસુ ખણેસુ, નિરન્તરમેવાતિ વુત્તં હોતિ. અપરે પન ચિત્તસ્સ ઠિતિક્ખણં (વિભ॰ મૂલટી॰ ૨૦ પકિણ્ણકકથાવણ્ણના), ભઙ્ગક્ખણે ચ રૂપુપ્પાદં (વિભ॰ મૂલટી॰ ૨૦ પકિણ્ણકકથાવણ્ણના) પટિસેધેન્તિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ ઠિતિક્ખણાભાવે તેસં ઉપપત્તિ ચેવ તત્થ વત્તબ્બઞ્ચ હેટ્ઠા કથિતમેવ, ઇધાપિ પન ભઙ્ગક્ખણે રૂપુપ્પાદાભાવે ઉપપત્તિયા તત્થ વત્તબ્બેન ચ સહ સુખગ્ગહણત્થં સઙ્ગહેત્વા વુચ્ચતિ –

“ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનન્તિ, વિભઙ્ગે એવમાદિનં;
ભઙ્ગક્ખણસ્મિં ઉપ્પન્નં, નો ચ ઉપ્પજ્જમાનકં.

“ઉપ્પજ્જમાનમુપ્પાદે, ઉપ્પન્નઞ્ચાતિઆદિના;
ભઙ્ગુપ્પાદાવ અક્ખાતા, ન ચિત્તસ્સ ઠિતિક્ખણો.

‘‘‘ઉપ્પાદો ચ વયો ચેવ, અઞ્ઞથત્તં ઠિતસ્સ ચ;
પઞ્ઞાયતી’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૪૭) વુત્તત્તા, ઠિતિ અત્થીતિ ચે મતં.

‘‘અઞ્ઞથત્તસ્સ એકસ્મિં, ધમ્મે અનુપલદ્ધિતો;
પઞ્ઞાણવચના ચેવ, પબન્ધટ્ઠિતિ તત્થપિ.

‘‘વુત્તા તસ્મા ન ચિત્તસ્સ, ઠિતિ દિસ્સતિ પાળિયં;
અભિધમ્મે અભાવોપિ, નિસેધોયેવ સબ્બથા.

‘‘યદા સમુદયો યસ્સ, નિરુજ્ઝતિ તદાસ્સ કિં;
દુક્ખમુપ્પજ્જતીત્યેત્થ, પઞ્હે નોતિ નિસેધતો.

‘‘રૂપુપ્પાદો ન ભઙ્ગસ્મિં, તસ્મા સબ્બેપિ પચ્ચયા;
ઉપ્પાદેયેવ ચિત્તસ્સ, રૂપહેતૂતિ કેચન.

‘‘વુચ્ચતે તત્થ એકસ્મિં, ધમ્મેયેવ યથા મતા;
ઉપ્પાદાવત્થતો ભિન્ના, ભઙ્ગાવત્થા તથેવ તુ.

‘‘ભઙ્ગસ્સાભિમુખાવત્થા, ઇચ્છિતબ્બા અયં ઠિતિ;
નયદસ્સનતો એસા, વિભઙ્ગે ન તુ દેસિતા.

‘‘લક્ખણં સઙ્ખતસ્સેવ, વત્તુમુપ્પાદઆદિનં;
દેસિતત્તા ન તત્થાપિ, પબન્ધસ્સ ઠિતીરિતા.

‘‘ઉપસગ્ગસ્સ ધાતૂનમત્થેયેવ પવત્તિતો;
પઞ્ઞાયતીતિ ચેતસ્સ, અત્થો વિઞ્ઞાયતે ઇતિ.

‘‘ભઙ્ગે રૂપસ્સ નુપ્પાદો, ચિત્તજાનં વસેન વા;
આરુપ્પંવાભિસન્ધાય, ભાસિતો યમકસ્સ હિ.

‘‘સભાવોયં યથાલાભ-યોજનાતિ તતો નહિ;
ન ચિત્તટ્ઠિતિ ભઙ્ગે ચ, ન રૂપસ્સ અસમ્ભવો’’તિ.

૩૧. રૂપવિરાગભાવનાનિબ્બત્તત્તા હેતુનો તબ્બિધુરતાય, અનોકાસતાય ચ અરૂપવિપાકા, રૂપજનને વિસેસપચ્ચયેહિ ઝાનઙ્ગેહિ સમ્પયોગાભાવતો દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ ચાતિ ચુદ્દસ ચિત્તાનિ રૂપં ન સમુટ્ઠાપેન્તીતિ વુત્તં ‘‘**આરુપ્પવિપાકદ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જિત**’’ન્તિ. પટિસન્ધિચિત્તં, પન ચુતિચિત્તઞ્ચ એકૂનવીસતિ ભવઙ્ગસ્સેવ અન્તોગધત્તા ચિત્તન્તરં ન હોતીતિ ન તસ્સ વજ્જનં કતં. કિઞ્ચાપિ ન કતં, પચ્છાજાતપચ્ચયરહિતં, પન આહારાદીહિ ચ અનુપત્થદ્ધં દુબ્બલવત્થું નિસ્સાય પવત્તત્તા, અત્તનો ચ આગન્તુકતાય કમ્મજરૂપેહિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનં ઠાનં ગહેત્વા ઠિતત્તા ચ પટિસન્ધિચિત્તં રૂપસમુટ્ઠાપકં ન હોતિ. ચુતિચિત્તે પન **અટ્ઠકથાયં** (ધ॰

સ॰ અટ્ઠ॰ ૬૩૬; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬ પકિણ્ણકકથા) તાવ ‘‘વૂપસન્તવટ્ટમૂલસ્મિં સન્તાને સાતિસયં સન્તવુત્તિતાય ખીણાસવસ્સેવ ચુતિચિત્તં રૂપં ન સમુટ્ઠાપેતી’’તિ (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૬૩૬) વુત્તં. **આનન્દાચરિયા**દયો પન ‘‘સબ્બેસમ્પિ ચુતિચિત્તં રૂપં ન સમુટ્ઠાપેતી’’તિ વદન્તિ. વિનિચ્છયો પન નેસં સઙ્ખેપતો **મૂલટીકાદીસુ**, વિત્થારતો ચ **અભિધમ્મત્થવિકાસિનિયં** વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બો. **પઠમભવઙ્ગમુપાદાયા**તિ પટિસન્ધિયા અનન્તરનિબ્બત્તપઠમભવઙ્ગતો પટ્ઠાય. **જાયન્તમેવ સમુટ્ઠાપેતિ**, ન પન ઠિતં, ભિજ્જમાનં વા અનન્તરાદિપચ્ચયલાભેન ઉપ્પાદક્ખણેયેવ જનકસામત્થિયયોગતો.

૩૨. ઇરિયાય કાયિકકિરિયાય પવત્તિપથભાવતો **ઇરિયાપથો**, ગમનાદિ, અત્થતો તદવત્થા રૂપપ્પવત્તિ. તમ્પિ **સન્ધારેતિ** યથાપવત્તં ઉપત્થમ્ભેતિ. યથા હિ વીથિચિત્તેહિ અબ્બોકિણ્ણે ભવઙ્ગે પવત્તમાને અઙ્ગાનિ ઓસીદન્તિ, ન એવમેતેસુ દ્વત્તિંસવિધેસુ, વક્ખમાનેસુ ચ છબ્બીસતિયા જાગરણચિત્તેસુ પવત્તમાનેસુ. તદા પન અઙ્ગાનિ ઉપત્થદ્ધાનિ યથાપવત્તઇરિયાપથભાવેનેવ પવત્તન્તિ.

૩૩. **વિઞ્ઞત્તિમ્પિ સમુટ્ઠાપેન્તિ**, ન કેવલં રૂપિરિયાપથાનેવ. અવિસેસવચનેપિ પનેત્થ મનોદ્વારપ્પવત્તાનેવ વોટ્ઠબ્બનજવનાનિ વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપકાનિ, તથા હાસજનકાનિ ચ પઞ્ચદ્વારપ્પવત્તાનં પરિદુબ્બલભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં. કામઞ્ચેત્થ રૂપવિનિમુત્તો ઇરિયાપથો, વિઞ્ઞત્તિ વા નત્થિ, તથાપિ ન સબ્બં રૂપસમુટ્ઠાપકં ચિત્તં ઇરિયાપથૂપત્થમ્ભકં, વિઞ્ઞત્તિવિકારજનકઞ્ચ હોતિ. યં પન ચિત્તં વિઞ્ઞત્તિજનકં, તં એકંસતો ઇરિયાપથૂપત્થમ્ભકં ઇરિયાપથસ્સ વિઞ્ઞત્તિયા સહ અવિનાભાવતો. ઇરિયાપથૂપત્થમ્ભકઞ્ચ રૂપજનકન્તિ ઇમસ્સ વિસેસદસ્સનત્થં રૂપતો ઇરિયાપથવિઞ્ઞત્તીનં વિસું ગહણં.

૩૪. **તેરસા**તિ કુસલતો ચત્તારિ, અકુસલતો ચત્તારિ, કિરિયતો પઞ્ચાતિ તેરસ. તેસુ હિ પુથુજ્જના અટ્ઠહિ કુસલાકુસલેહિ હસન્તિ, સેક્ખા દિટ્ઠિસહગતવજ્જિતેહિ, અસેક્ખા પન પઞ્ચહિ કિરિયચિત્તેહિ, તત્થાપિ બુદ્ધા ચતૂહિ સહેતુકકિરિયચિત્તેહેવ હસન્તિ, ન અહેતુકેન ‘‘અતીતંસાદીસુ અપ્પટિહતઞાણં પત્વા ઇમેહિ તીહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતસ્સ બુદ્ધસ્સ ભગવતો સબ્બં કાયકમ્મં ઞાણપુબ્બઙ્ગમં ઞાણાનુપરિવત્તી’’તિ વચનતો (મહાનિ॰ ૬૯; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫). ન હિ વિચારણપઞ્ઞારહિતસ્સ હસિતુપ્પાદસ્સ બુદ્ધાનં પવત્તિ યુત્તાતિ વદન્તિ. હસિતુપ્પાદચિત્તેન પન પવત્તિયમાનમ્પિ તેસં સિતકરણં પુબ્બેનિવાસઅનાગતંસસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાનં અનુવત્તકત્તા ઞાણાનુપરિવત્તિયેવાતિ. એવઞ્ચ કત્વા **અટ્ઠકથાયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૬૮) ‘‘તેસં ઞાણાનં ચિણ્ણપરિયન્તે ઇદં ચિત્તં હાસયમાનં ઉપ્પજ્જતી’’તિ વુત્તં, તસ્મા ન તસ્સ બુદ્ધાનં પવત્તિ સક્કા નિવારેતું.

૩૫. પચ્છાજાતાદિપચ્ચયૂપત્થમ્ભલાભેન ઠિતિક્ખણેયેવ ઉતુઓજાનં બલવભાવોતિ વુત્તં ‘‘**તેજોધાતુ ઠિતિપ્પત્તા**’’ત્યાદિ.

૩૭. તત્થ **હદયઇન્દ્રિયરૂપાનિ** નવ કમ્મતોયેવ જાતત્તા **કમ્મજાનેવ**. યઞ્હિ જાતં, જાયતિ, જાયિસ્સતિ ચ, તં ‘‘કમ્મજ’’ન્તિ વુચ્ચતિ યથા દુદ્ધન્તિ.

૪૦. પચ્ચુપ્પન્નપચ્ચયાપેક્ખત્તા લહુતાદિત્તયં કમ્મજં ન હોતિ, ઇતરથા સબ્બદાભાવીહિ ભવિતબ્બન્તિ વુત્તં ‘‘**લહુતાદિત્તયં ઉતુચિત્તાહારેહિ સમ્ભોતી**’’તિ.

૪૩. એકન્તકમ્મજાનિ નવ, ચતુજેસુ કમ્મજાનિ નવાતિ અટ્ઠારસ કમ્મજાનિ, પઞ્ચવિકારરૂપસદ્દઅવિનિબ્ભોગરૂપઆકાસવસેન પન્નરસ ચિત્તજાનિ, સદ્દો, લહુતાદિત્તયં, અવિનિબ્ભોગાકાસરૂપાનિ નવાતિ તેરસ ઉતુજાનિ, લહુતાદિત્તયઅવિનિબ્ભોગાકાસવસેન દ્વાદસ આહારજાનિ.

૪૪. કેવલં **જાયમાનાદિરૂપાનં** જાયમાનપરિપચ્ચમાનભિજ્જમાનરૂપાનં **સભાવત્તા** સભાવમત્તં વિના અત્તનો જાતિઆદિલક્ખણાભાવતો **લક્ખણાનિ કેહિચિ** પચ્ચયેહિ ન જાયન્તીતિ પકાસિતં. ઉપ્પાદાદિયુત્તાનઞ્હિ ચક્ખાદીનં જાતિઆદીનિ લક્ખણાનિ વિજ્જન્તિ, ન એવં જાતિઆદીનં. યદિ તેસમ્પિ જાતિઆદીનિ સિયું, એવં અનવત્થાનમેવ આપજ્જેય્ય. યં પન ''રૂપાયતનં...પે॰... કબળીકારો આહારો. ઇમે ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાના''ત્યાદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૨૦૧) જાતિયા કુતોચિજાતત્તં અનુઞ્ઞાતં , તમ્પિ રૂપજનકપચ્ચયાનં રૂપુપ્પાદનં પતિ અનુપરતબ્યાપારાનં પચ્ચયભાવૂપગમનક્ખણે જાયમાનધમ્મવિકારભાવેન ઉપલબ્ભમાનતં સન્ધાયાતિ દટ્ઠબ્બં. યમ્પિ ''જાતિ, ભિક્ખવે, અનિચ્ચા સઙ્ખતા પટિચ્ચસમુપ્પન્ના. જરામરણં, ભિક્ખવે, અનિચ્ચં સઙ્ખતં પટિચ્ચસમુપ્પન્ન''ન્તિ વચનં (સં॰ નિ॰ ૨.૨૦), તત્થાપિ પટિચ્ચસમુપ્પન્નાનં લક્ખણભાવતોતિ અયમેત્થાભિસન્ધિ. તેનાહુ પોરાણા –

> ''પાઠે કુતોચિ જાતત્તં, જાતિયા પરિયાયતો;
> સઙ્ખતાનં સભાવત્તા, તીસુ સઙ્ખતતોદિતા''તિ.

રૂપસમુટ્ઠાનનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કલાપયોજનાવણ્ણના

૪૫. યસ્મા પનેતાનિ રૂપાનિ કમ્માદિતો ઉપ્પજ્જમાનાનિપિ ન એકેકં સમુટ્ઠહન્તિ, અથ ખો પિણ્ડતોવ. તસ્મા પિણ્ડાનં ગણનપરિચ્છેદં, સરૂપઞ્ચ દસ્સેતું ''**એકુપ્પાદા**''ત્યાદિ વુત્તં . **સહવુત્તિનો**તિ વિસું વિસું કલાપગતરૂપવસેન સહવુત્તિનો, ન સબ્બકલાપાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સહુપ્પત્તિવસેન.

૪૬. દસ પરિમાણા અસ્સાતિ દસકં, સમુદાયસ્સેતં નામં, ચક્ખુના ઉપલક્ખિતં, તપ્પધાનં વા દસકં **ચક્ખુદસકં**. એવં સેસેસુપિ.

૪૭. વચીવિઞ્ઞત્તિગ્ગહણેન સદ્દોપિ સઙ્ગહિતો હોતિ તસ્સા તદવિનાભાવતોતિ વુત્તં ''**વચીવિઞ્ઞત્તિદસક**''ન્તિ.

૫૦. કિં પનેતે એકવીસતિ કલાપા સબ્બેપિ સબ્બત્થ હોન્તિ, ઉદાહુ કેચિ કત્થચીતિ આહ ''**તત્થા**''ત્યાદિ.

કલાપયોજનાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

રૂપપવત્તિક્કમવણ્ણના

૫૨. ઇદાનિ નેસં સમ્ભવવસેન, પવત્તિપટિસન્ધિવસેન, યોનિવસેન ચ પવત્તિં દસ્સેતું ''**સબ્બાનિપિ પનેતાની**''ત્યાદિ વુત્તં. **યથારહ**ન્તિ સભાવકપરિપુણ્ણાયતનાનં અનુરૂપતો.

૫૩. કમલકુહરગબ્ભમલાદિસંસેદટ્ઠાનેસુ જાતા **સંસેદજા**. ઉપપાતો નેસં અત્થીતિ **ઓપપાતિકા**, ઉક્કંસગતિપરિચ્છેદવસેન ચેત્થ વિસિટ્ઠઉપપાતો ગહિતો યથા ''અભિરૂપસ્સ કઞ્ઞા દાતબ્બા''તિ. **સત્ત દસકાનિ પાતુભવન્તિ** પરિપુણ્ણાયતનભાવેન ઉપલબ્ભનતો. **કદાચિ ન લબ્ભન્તિ** જચ્ચન્ધજચ્ચબધિરજચ્ચાઘાનનપુંસકઆદિકપ્પિકાનં વસેન. તત્થ સુગતિયં મહાનુભાવેન કમ્મુના નિબ્બત્તમાનાનં ઓપપાતિકાનં ઇન્દ્રિયવેકલ્લાયોગતો ચક્ખુસોતઘાનાલાભો સંસેદજાનં, ભાવાલાભો પઠમકપ્પિકઓપપાતિકાનં વસેનપિ. દુગ્ગતિયં પન ચક્ખુસોતભાવાલાભો દ્વિન્નમ્પિ વસેન, ઘાનાલાભો સંસેદજાનમેવ વસેન, ન ઓપપાતિકાનં વસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ **ધમ્મહદયવિભઙ્ગે** ''કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે કસ્સચિ એકાદસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ, કસ્સચિ દસ, કસ્સચિ અપરાનિપિ દસ, કસ્સચિ નવ, કસ્સચિ સત્તા''તિ (વિભ॰ ૧૦૦૭) વચનતો પરિપુણ્ણિન્દ્રિયસ્સ ઓપપાતિકસ્સ સદ્દાયતનવજ્જિતાનિ એકાદસાયતનાનિ વુત્તાનિ. અન્ધસ્સ ચક્ખાયતનવજ્જિતાનિ દસ, તથા બધિરસ્સ સોતાયતનવજ્જિતાનિ, અન્ધબધિરસ્સ તદુભયવજ્જિતાનિ નવ, ગબ્ભસેય્યકસ્સ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાસદ્દાયતનવજ્જિતાનિસત્તાયતનાનિ વુત્તાનિ. યદિ પન અઘાનકોપિ ઓપપાતિકો સિયા, અન્ધબધિરાઘાનકાનં વસેન તિક્ખત્તું દસ, અન્ધબધિરઅન્ધાઘાનકબધિરાઘાનકાનં વસેન તિક્ખત્તું નવ, અન્ધબધિરાઘાનકસ્સ વસેન ચ અટ્ઠ આયતનાનિ વત્તબ્બાનિ સિયું, ન પનેવં વુત્તાનિ. તસ્મા નત્થિ ઓપપાતિકસ્સ ઘાનવેકલ્લન્તિ. તથા ચ વુત્તં **યમકટ્ઠકથાયં** ''અઘાનકો ઓપપાતિકો નત્થિ. યદિ ભવેય્ય, કસ્સચિ અટ્ઠાયતનાનીતિ વદેય્યા''તિ (યમ॰ અટ્ઠ॰ આયતનયમક॰ ૧૮-૨૧).

સંસેદજાનં પન ઘાનાભાવો ન સક્કા નિવારેતું ''કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે''ત્યાદિપાળિયા (વિભ॰ ૧૦૦૭) ઓપપાતિકયોનિમેવ સન્ધાય, સત્તાયતનગ્ગહણસ્સ ચ અઞ્ઞેસં અસમ્ભવતો ગબ્ભસેય્યકમેવ સન્ધાય વુત્તત્તા. યં પન ''સંસેદજયોનિકા પરિપુણ્ણાયતનભાવેન ઓપપાતિકસઙ્ગહં કત્વા વુત્તા''તિ અટ્ઠકથાવચનં, તમ્પિ પરિપુણ્ણાયતનંયેવ સંસેદજાનં ઓપપાતિકેસુ સઙ્ગહવસેન વુત્તં. અપરે પન યમકે ઘાનજિવ્હાનં સહચારિતા વુત્તાતિ અજિવ્હસ્સ અસમ્ભવતો અઘાનકસ્સપિ અભાવમેવ વણ્ણેન્તિ, તત્થાપિ યથા ચક્ખુસોતાનિ રૂપભવે ઘાનજિવ્હાહિ વિના પવત્તન્તિ, ન એવં ઘાનજિવ્હા અઞ્ઞમઞ્ઞં વિના પવત્તન્તિ દ્વિન્નમ્પિ રૂપભવે અનુપ્પજ્જનતોતિ એવં વિસું વિસું કામભવે અપ્પવત્તિવસેન તેસં સહચારિતા વુત્તાતિ ન ન સક્કા વત્તુન્તિ.

૫૪. ગબ્ભે માતુકુચ્છિયં સેન્તીતિ ગબ્ભસેય્યકા, તેયેવ રૂપાદીસુ સત્તતાય સત્તાતિ **ગબ્ભસેય્યકસત્તા**. એતે અણ્ડજજલાબુજા. **તીણિ દસકાનિ પાતુભવન્તિ**, યાનિ ''કલલરૂપ''ન્તિ વુચ્ચન્તિ, પરિપિણ્ડિતાનિ ચ તાનિ જાતિઉણ્ણાય એકસ્સ અંસુનો પસન્નતિલતેલે પક્ખિપિત્વા ઉદ્ધટસ્સ પગ્ઘરિત્વા અગ્ગે ઠિતબિન્દુમત્તાનિ અચ્છાનિ વિપ્પસન્નાનિ. **કદાચિ ન લબ્ભતિ** અભાવકસત્તાનં વસેન. **તતો પર**ન્તિ પટિસન્ધિતો પરં. **પવત્તિકાલે**તિ સત્તમે સત્તાહે, **ટીકાકાર**મતેન એકાદસમે સત્તાહે વા. **કમેના**તિ ચક્ખુદસકપાતુભાવતો સત્તાહાતિક્કમેન સોતદસકં , તતો સત્તાહાતિક્કમેન ઘાનદસકં, તતો સત્તાહાતિક્કમેન જિવ્હાદસકન્તિ એવં અનુક્કમેન. **અટ્ઠકથાયમ્પિ** હિ અયમત્થો દસ્સિતોવ.

૫૫. **ઠિતિકાલ**ન્તિ પટિસન્ધિચિત્તસ્સ ઠિતિકાલં. પટિસન્ધિચિત્તસહજાતા હિ ઉતુ ઠાનપ્પત્તા તસ્સ ઠિતિક્ખણે સુદ્ધટ્ઠકં સમુટ્ઠાપેતિ, તદા ઉપ્પન્ના ભઙ્ગક્ખણેત્યાદિના અનુક્કમેન ઉતુ રૂપં જનેતિ. **ઓજાફરણમુપાદાયા**તિ ગબ્ભસેય્યકસ્સ માતુ અજ્ઝોહટાહારતો સંસેદજોપપાતિકાનઞ્ચ મુખગતસેમ્હાદિતો ઓજાય રસહરણીઅનુસારેન સરીરે ફરણકાલતો પટ્ઠાય.

૫૬. ચુતિચિત્તં ઉપરિમં એતસ્સાતિ **ચુતિચિત્તોપરિ. કમ્મજરૂપાનિ ન ઉપ્પજ્જન્તિ** તદુપ્પત્તિયં મરણાભાવતો. કમ્મજરૂપવિચ્છેદે હિ ''મતો''તિ વુચ્ચતિ. યથાહ –

''આયુ ઉસ્મા ચ વિઞ્ઞાણં, યદા કાયં જહન્તિમં;
અપવિદ્ધો તદા સેતિ, નિરત્થંવ કલિઙ્ગર''ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૩.૯૫ થોકં વિસદિસં);

પુરેતરન્તિ સત્તરસમસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે. **તતોપરં ચિત્તજાહારજરૂપઞ્ચ વોચ્છિજ્જતી**તિ અજીવકસન્તાને તેસં ઉપ્પત્તિયા અભાવતો યથાનિબ્બત્તં ચિત્તજં, આહારજઞ્ચ તતો પરં કિઞ્ચિ કાલં પવત્તિત્વા નિરુજ્ઝતિ. અપરે પન આચરિયા ''ચિત્તજરૂપં ચુતિચિત્તતો પુરેતરમેવ વોચ્છિજ્જતી''તિ વણ્ણેન્તિ.

૫૮. રૂપલોકે ઘાનજિવ્હાકાયાનં અભાવે કારણં વુત્તમેવ. ભાવદ્વયં પન બહલકામરાગૂપનિસ્સયત્તા બ્રહ્માનઞ્ચ તદભાવતો તત્થ ન પવત્તતિ. **આહારજકલાપાનિ ચ ન લબ્ભન્તિ** અજ્ઝોહટાહારાભાવેન સરીરગતસ્સપિ આહારસ્સ રૂપસમુટ્ઠાપનાભાવતો. બાહિરઞ્હિ ઉતું, આહારઞ્ચ ઉપનિસ્સયં લભિત્વા ઉતુઆહારા રૂપં સમુટ્ઠાપેન્તિ. **જીવિતનવક**ન્તિ કાયાભાવતો કાયદસકટ્ઠાનિયં જીવિતનવકં.

૫૯. **અતિરિચ્છતિ** સેસબ્રહ્માનં પટિસન્ધિયં, પવત્તે ચ ઉપલભિતબ્બરૂપતો અવસિટ્ઠં હોતિ , મરણકાલે પન બ્રહ્માનં સરીરનિક્ખેપાભાવતો સબ્બેસમ્પિ તિસમુટ્ઠાનાનિ, દ્વિસમુટ્ઠાનાનિ ચ સહેવ નિરુજ્ઝન્તિ.

૬૧. **રૂપેસુ તેવીસતિ** ઘાનજિવ્હાકાયભાવદ્વયવસેન પઞ્ચન્નં અભાવતો. કેચિ પન ''લહુતાદિત્તયમ્પિ તેસુ નત્થિ દન્ધત્તકરાદિધાતુક્ખોભાભાવતો''તિ વદન્તિ, તં અકારણં. ન હિ વૂપસમેતબ્બાપેક્ખા તબ્બિરોધિધમ્મપ્પવત્તિ તથા સતિ સહેતુકકિરિયચિત્તેસુ લહુતાદીનં અભાવપ્પસઙ્ગતો. ''**સદ્દો વિકારો**''ત્યાદિ સબ્બેસમ્પિ સાધારણવસેન વુત્તં.

રૂપપવત્તિક્કમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિબ્બાનભેદવણ્ણના

૬૨. એત્તાવતા ચિત્તચેતસિકરૂપાનિ વિભાગતો નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ નિબ્બાનં નિદ્દિસન્તો આહ ''**નિબ્બાનં પના**''ત્યાદિ. ''**ચતુમગ્ગઞાણેન સચ્છિકાતબ્બ**''ન્તિ ઇમિના નિબ્બાનસ્સ તંતંઅરિયપુગ્ગલાનં પચ્ચક્ખસિદ્ધતં દસ્સેતિ. ''**મગ્ગફલાનમારમ્મણભૂત**''ન્તિ ઇમિના કલ્યાણપુથુજ્જનાનં અનુમાનસિદ્ધતં. સઙ્ખતધમ્મારમ્મણઞ્હિ, પઞ્ઞત્તારમ્મણં વા ઞાણં કિલેસાનં સમુચ્છેદપટિપ્પસ્સમ્ભને અસમત્થં, અત્થિ ચ લોકે કિલેસસમુચ્છેદાદિ. તસ્મા અત્થિ સઙ્ખતસમ્મુતિધમ્મવિપરીતો કિલેસાનં સમુચ્છેદપટિપ્પસ્સદ્ધિકરાનં મગ્ગફલાનં આરમ્મણભૂતો નિબ્બાનં નામ એકો ધમ્મોતિ સિદ્ધં. પચ્ચક્ખાનુમાનસિદ્ધતાસન્દસ્સનેન ચ અભાવમત્તં નિબ્બાનન્તિ વિપ્પટિપન્નાનં વાદં નિસેધેતીતિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન. ખન્ધાદિભેદે તેભૂમકધમ્મે હેટ્ઠુપરિયવસેન વિનનતો સંસિબ્બનતો **વાનસઙ્ખાતાય** તણ્હાય **નિક્ખન્તત્તા** વિસયાતિક્કમવસેન અતીતત્તા.

૬૩. **સભાવતો**તિ અત્તનો સન્તિલક્ખણેન. ઉપાદીયતિ કામુપાદાદીહીતિ ઉપાદિ, પઞ્ચક્ખન્ધસ્સેતં અધિવચનં, ઉપાદિયેવ સેસો કિલેસેહીતિ ઉપાદિસેસો, તેન સહ વત્તતીતિ સઉપાદિસેસા , સા એવ નિબ્બાનધાતૂતિ **સઉપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ. કારણપરિયાયેના**તિ સઉપાદિસેસાદિવસેન પઞ્ઞાપને કારણભૂતસ્સ ઉપાદિસેસ ભાવાભાવસ્સ લેસેન.

૬૪. આરમ્મણતો, સમ્પયોગતો ચ રાગદોસમોહેહિ સુઞ્ઞત્તા સુઞ્ઞં, સુઞ્ઞમેવ **સુઞ્ઞતં**, તથા રાગાદિનિમિત્તરહિતત્તા **અનિમિત્તં**. રાગાદિપણિધિરહિતત્તા **અપ્પણિહિતં**. સબ્બસઙ્ખારેહિ વા સુઞ્ઞત્તા **સુઞ્ઞતં**. સબ્બસઙ્ખારનિમિત્તાભાવતો **અનિમિત્તં**. તણ્હાપણિધિયા અભાવતો **અપ્પણિહિતં**.

૬૫. ચવનાભાવતો **અચ્ચુતં**. અન્તસ્સ પરિયોસાનસ્સ અતિક્કન્તત્તા **અચ્ચન્તં**. પચ્ચયેહિ અસઙ્ખતત્તા **અસઙ્ખતં**. અત્તનો ઉત્તરિતરસ્સ અભાવતો, સહધમ્મેન વત્તબ્બસ્સ ઉત્તરસ્સ વા અભાવતો **અનુત્તરં**. વાનતો તણ્હાતો મુત્તત્તા સબ્બસો અપગતત્તા **વાનમુત્તા**. મહન્તે સીલક્ખન્ધાદિકે એસન્તિ ગવેસન્તીતિ **મહેસયો**. ‘‘**ઇતિ ચિત્ત**’’ન્ત્યાદિ છહિ પરિચ્છેદેહિ વિભત્તાનં ચિત્તાદીનં નિગમનં.

નિબ્બાનભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

રૂપપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સમુચ્ચયપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. **સલક્ખણા** ચિન્તનાદિસલક્ખણા ચિત્તચેતસિકનિપ્ફન્નરૂપનિબ્બાનવસેન દ્વાસત્તતિપભેદા **વત્થુધમ્મા** સભાવધમ્મા વુત્તા, ઇદાનિ તેસં **યથાયોગં** સભાવધમ્માનં એકેકસમુચ્ચયવસેન યોગાનુરૂપતો અકુસલસઙ્ગહાદિભેદં **સમુચ્ચયં** રાસિં પવક્ખામીતિ યોજના.

૨. અકુસલાનમેવ સભાગધમ્મવસેન સઙ્ગહો **અકુસલસઙ્ગહો**. કુસલાદિવસેન મિસ્સકાનં સઙ્ગહો **મિસ્સકસઙ્ગહો**, સચ્ચાભિસમ્બોધિસઙ્ખાતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ પક્ખે ભવાનં બોધિપક્ખિયાનં ધમ્માનં સતિપટ્ઠાનાદિભેદાનં સભાગવત્થુવસેન સઙ્ગહો **બોધિપક્ખિયસઙ્ગહો**. ખન્ધાદિવસેન સબ્બેસં સઙ્ગહો **સબ્બસઙ્ગહો**.

અકુસલસઙ્ગહવણ્ણના

૩. પુબ્બકોટિયા અપઞ્ઞાયનતો ચિરપારિવાસિયટ્ઠેન, વણતો વા વિસ્સન્દમાનયૂસા વિય ચક્ખાદિતો વિસયેસુ વિસ્સન્દનતો **આસવા**. અથ વા ભવતો આભવગ્ગં ધમ્મતો આગોત્રભું સવન્તિ પવત્તન્તીતિ **આસવા**. અવધિઅત્થો ચેત્થ **આ**-કારો, અવધિ ચ મરિયાદાભિવિધિવસેન દુવિધો. તત્થ ''આપાટલિપુત્તં વુટ્ઠો દેવો''ત્યાદીસુ વિય કિરિયં બહિ કત્વા પવત્તો **મરિયાદો**. ''આભવગ્ગં સદ્દો અબ્ભુગ્ગતો''ત્યાદીસુ વિય કિરિયં બ્યાપેત્વા પવત્તો **અભિવિધિ**. ઇધ પન અભિવિધિમ્હિ દટ્ઠબ્બો. તથા હેતે નિબ્બત્તિટ્ઠાનભૂતે ચ ભવગ્ગે, ગોત્રભુમ્હિ ચ આરમ્મણભૂતે પવત્તન્તિ. વિજ્જમાનેસુ ચ અઞ્ઞેસુ આભવગ્ગં, આગોત્રભુઞ્ચ સવન્તેસુ માનાદીસુ અત્તત્તનિયગ્ગહણવસેન અભિબ્યાપનતો મદકરણટ્ઠેન આસવસદિસતાય ચ એતેયેવ આસવભાવેન નિરુળ્હાતિ દટ્ઠબ્બં. કામોયેવ આસવો **કામાસવો**, કામરાગો. રૂપારૂપભવેસુ છન્દરાગો **ભવાસવો**. ઝાનનિકન્તિસસ્સતદિટ્ઠિસહગતો ચ રાગો એત્થેવ સઙ્ગય્હતિ. તત્થ પઠમો ઉપપત્તિભવેસુ રાગો, દુતિયો કમ્મભવે, તતિયો ભવદિટ્ઠિસહગતો. દ્વાસટ્ઠિવિધા દિટ્ઠિ **દિટ્ઠાસવો**. દુક્ખાદીસુ ચતૂસુ સચ્ચેસુ, પુબ્બન્તે, અપરન્તે, પુબ્બાપરન્તે, પટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ ચાતિ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ અઞ્ઞાણં **અવિજ્જાસવો**.

૪. ઓત્થરિત્વા હરણતો, ઓહનનતો વા હેટ્ઠા કત્વા હનનતો ઓસીદાપનતો ''ઓઘો''તિ વુચ્ચતિ જલપ્પવાહો, એતે ચ સત્તે ઓત્થરિત્વા હનન્તા વટ્ટસ્મિં સત્તે ઓસીદાપેન્તા વિય હોન્તીતિ ઓઘસદિસતાય **ઓઘા** , આસવાયેવ પનેત્થ યથાવુત્તટ્ઠેન ''ઓઘા''તિ ચ વુચ્ચન્તિ.

૫. વટ્ટસ્મિં, ભવયન્તકે વા સત્તે કમ્મવિપાકેન ભવન્તરાદીહિ, દુક્ખેન વા સત્તે યોજેન્તીતિ **યોગા**, હેટ્ઠા વુત્તધમ્માવ.

૬. નામકાયેન રૂપકાયં, પચ્ચુપ્પન્નકાયેન વા અનાગતકાયં ગન્થેન્તિ દુપ્પમુઞ્ચં વેઠેન્તીતિ **કાયગન્થા**. ગોસીલાદિના સીલેન, વતેન, તદુભયેન ચ સુદ્ધીતિ એવં પરતો અસભાવતો આમસનં **પરામાસો**. ''ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ અભિનિવિસનં દળ્હગ્ગાહો **ઇદં સચ્ચાભિનિવેસો**.

૭. મણ્ડૂકં પન્નગો વિય ભુસં દળ્હં આરમ્મણં આદિયન્તીતિ ઉપાદાનાનિ. કામોયેવ ઉપાદાનં, કામે ઉપાદિયતીતિ વા **કામુપાદાનં**. ''ઇમિના મે સીલવતાદિના સંસારસુદ્ધી''તિ એવં સીલવતાદીનં ગહણં

સીલબ્બતુપાદાનં. વદન્તિ એતેનાતિ વાદો, ખન્ધેહિ બ્યતિરિત્તાબ્યતિરિત્તવસેન વીસતિ પરિકપ્પિતસ્સ અત્તનો વાદો અત્તવાદો. સોયેવ ઉપાદાનન્તિ **અત્તવાદુપાદાનં**.

૮. ઝાનાદિવસેન ઉપ્પજ્જનકકુસલચિત્તં નિસેધેન્તિ તથા તસ્સ ઉપ્પજ્જિતું ન દેન્તીતિ **નીવરણાનિ**, પઞ્ઞાચક્ખુનો વા આવરણટ્ઠેન **નીવરણા**. પઞ્ચસુ કામગુણેસુ અધિમત્તરાગસઙ્ખાતો કામોયેવ છન્દનટ્ઠેન છન્દો ચાતિ કામચ્છન્દો. સોયેવ નીવરણન્તિ **કામચ્છન્દનીવરણં**. બ્યાપજ્જતિ વિનસ્સતિ એતેન ચિત્તન્તિ બ્યાપાદો, ''અનત્થં મે અચરી''ત્યાદિનયપ્પવત્તનવવિધઆઘાતવત્થુપદટ્ઠાનતાય નવવિધો, અટ્ઠાનકોપેન સહ દસવિધો વા દોસો, સોયેવ નીવરણન્તિ **બ્યાપાદનીવરણં**. થિનમિદ્ધમેવ નીવરણં **થિનમિદ્ધનીવરણં**. તથા **ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચનીવરણં**. કસ્મા પનેતે ભિન્નધમ્મા દ્વે દ્વે એકનીવરણભાવેન વુત્તાતિ? કિચ્ચાહારપટિપક્ખાનં સમાનભાવતો. થિનમિદ્ધાનઞ્હિ ચિત્તુપ્પાદસ્સ લયાપાદનકિચ્ચં સમાનં, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચાનં અવૂપસન્તભાવકારણં. તથા પુરિમાનં દ્વિન્નં તન્દીવિજમ્ભિતા આહારો, હેતૂત્યત્થો, પચ્છિમાનં ઞાતિબ્યસનાદિવિતક્કનં. પુરિમાનઞ્ચ દ્વિન્નં વીરિયં પટિપક્ખભૂતં, પચ્છિમાનં સમથોતિ, તેનાહુ પોરાણા –

''કિચ્ચાહારવિપક્ખાનં, એકત્તા એકમેત્થ હિ;
કતમુદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં, થિનમિદ્ધઞ્ચ તાદિના.

''લીનતાસન્તતા કિચ્ચં, તન્દી ઞાતિવિતક્કનં;
હેતુ વીરિયસમથા, ઇમે તેસં વિરોધિનો''તિ.

૯. અપ્પહીનટ્ઠેન અનુ અનુ સન્તાને સેન્તીતિ **અનુસયા**, અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીત્યત્થો. અપ્પહીના હિ કિલેસા કારણલાભે સતિ ઉપજ્જનારહા સન્તાને અનુ અનુ સયિતા વિય હોન્તીતિ તદવત્થા ''અનુસયા''તિ વુચ્ચન્તિ. તે પન નિપ્પરિયાયતો અનાગતા કિલેસા, અતીતપચ્ચુપ્પન્નાપિ તંસભાવત્તા તથા વુચ્ચન્તિ. ન હિ કાલભેદેન ધમ્માનં સભાવભેદો અત્થિ, યદિ અપ્પહીનટ્ઠેન અનુસયા, નનુ સબ્બેપિ કિલેસા અપ્પહીના અનુસયા ભવેય્યુન્તિ? ન મયં અપ્પહીનતામત્તેન ''અનુસયા''તિ વદામ, અથ ખો અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતા કિલેસા અનુસયાતિ. **થામગમનઞ્ચ** અનઞ્ઞસાધારણો કામરાગાદીનમેવ આવેણિકો સભાવોતિ અલં વિવાદેન. કામરાગોયેવ અનુસયો **કામરાગાનુસયો**.

૧૦. સંયોજેન્તિ બન્ધન્તીતિ **સંયોજનાનિ**.

૧૨. ચિત્તં કિલિસ્સતિ ઉપતપ્પતિ, બાધીયતિ વા એતેહીતિ **કિલેસા**.

૧૩. **કામભવનામેના**તિ કામભવસઙ્ખાતાનં આરમ્મણાનં નામેન. **તથાપવત્તન્તિ** સીલબ્બતાદીનં પરતો આમસનાદિવસેન પવત્તં.

૧૪. આસવા ચ ઓઘા ચ યોગા ચ ગન્થા ચ **વત્થુતો** ધમ્મતો વુત્તનયેન તયો. **તથા ઉપાદાના** દુવે વુત્તા તણ્હાદિટ્ઠિવસેન. **નીવરણા અટ્ઠ સિયું** થિનમિદ્ધઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચાનં વિસું ગહણતો. **અનુસયા છળેવ હોન્તિ** કામરાગભવરાગાનુસયાનં તણ્હાસભાવેન એકતો ગહિતત્તા. **નવ સંયોજના મતા** ઉભયત્થ વુત્તાનં તણ્હાસભાવાનં,

દિટ્ઠિસભાવાનઞ્ચ એકેકં સઙ્ગહિતત્તા. કિલેસા પન સુત્તન્તવસેન, અભિધમ્મવસેનપિ દસ. **ઇતિ એવં પાપાનં** અકુસલાનં સઙ્ગહો નવધા વુત્તો. એત્થ ચ –

નવાટ્ઠસઙ્ગહા લોભ-દિટ્ઠિયો સત્તસઙ્ગહા;
અવિજ્જા પટિઘો પઞ્ચ-સઙ્ગહો ચતુસઙ્ગહા;
કઙ્ખા તિસઙ્ગહા માનુદ્ધચ્ચા થિનં દ્વિસઙ્ગહં.

કુક્કુચ્ચમિદ્ધાહિરિકા-નોત્તપ્પિસ્સા નિગૂહના;
એકસઙ્ગહિતા પાપા, ઇચ્ચેવં નવસઙ્ગહા.

અકુસલસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મિસ્સકસઙ્ગહવણ્ણના

૧૫. હેતૂસુ વત્તબ્બં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

૧૬. આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ચિન્તનસઙ્ખાતેન ઉપનિજ્ઝાયનટ્ઠેન યથારહં પચ્ચનીકધમ્મઝાપનટ્ઠેન ચ ઝાનાનિ ચ તાનિ અઙ્ગાનિ ચ સમુદિતાનં અવયવભાવેન અઙ્ગીયન્તિ ઞાયન્તીતિ **ઝાનઙ્ગાનિ**. અવયવવિનિમુત્તસ્સ ચ સમુદાયસ્સ અભાવેપિ સેનઙ્ગરથઙ્ગાદયો વિય વિસું વિસું અઙ્ગભાવેન વુચ્ચન્તિ એકતો હુત્વા ઝાનભાવેન. દોમનસ્સઞ્ચેત્થ અકુસલઝાનઙ્ગં, સેસાનિ કુસલાકુસલાબ્યાકતઝાનઙ્ગાનિ.

૧૭. સુગતિદુગ્ગતીનં, નિબ્બાનસ્સ ચ અભિમુખં પાપનતો મગ્ગા, તેસં પથભૂતાનિ અઙ્ગાનિ, મગ્ગસ્સ વા અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ અઙ્ગાનિ **મગ્ગઙ્ગાનિ**. સમ્મા અવિપરીતતો પસ્સતીતિ **સમ્માદિટ્ઠિ**. સા પન ‘‘અત્થિ દિન્ન’’ન્ત્યાદિવસેન દસવિધા, પરિઞ્ઞાદિકિચ્ચવસેન ચતુબ્બિધા વા. સમ્મા સઙ્કપ્પેન્તિ એતેનાતિ **સમ્માસઙ્કપ્પો**. સો નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પઅબ્યાપાદસઙ્કપ્પઅવિહિંસાસઙ્કપ્પવસેન તિવિધો. સમ્માવાચાદયો હેટ્ઠા વિભાવિતાવ. સમ્મા વાયમન્તિ એતેનાતિ **સમ્માવાયામો**. સમ્મા સરન્તિ એતાયાતિ **સમ્માસતિ**. ઇમેસં પન ભેદં ઉપરિ વક્ખતિ. સમ્મા સામઞ્ચ આધીયતિ એતેન ચિત્તન્તિ **સમ્માસમાધિ**, પઠમજ્ઝાનાદિવસેન પઞ્ચવિધા એકગ્ગતા. મિચ્છાદિટ્ઠિઆદયો દુગ્ગતિમગ્ગત્તા મગ્ગઙ્ગાનિ.

૧૮. દસ્સનાદીસુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ, યેભુય્યેન તંસહિતસન્તાનપ્પવત્તિયં લિઙ્ગાદીહિ, જીવને જીવન્તેહિ કમ્મજરૂપસમ્પયુત્તધમ્મેહિ, મનને જાનને સમ્પયુત્તધમ્મેહિ, સુખિતાદિભાવે સુખિતાદીહિ સહજાતેહિ, સદ્દહનાદીસુ સદ્દહનાદિવસપ્પવત્તેહિ તેહેવ, ‘‘અનઞ્ઞાતં ઞસ્સામી’’તિ પવત્તિયં તથાપવત્તેહિ સહજાતેહિ, આજાનને અઞ્ઞભાવિભાવે ચ આજાનનાદિવસપ્પવત્તેહિ સહજાતેહિ અત્તાનં અનુવત્તાપેન્તા ધમ્મા ઇસ્સરટ્ઠેન ઇન્દ્રિયાનિ નામાતિ આહ ‘‘**ચક્ખુન્દ્રિય**’’ન્ત્યાદિ. **અટ્ઠકથાયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૧૯; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૨૫) પન અપરેપિ ઇન્દલિઙ્ગટ્ઠાદયો ઇન્દ્રિયટ્ઠા વુત્તા. **જીવિતિન્દ્રિય**ન્તિ રૂપારૂપવસેન દુવિધં જીવિતિન્દ્રિયં. ‘‘અનમતગ્ગે સંસારે અનઞ્ઞાતં અમતં પદં, ચતુસચ્ચધમ્મમેવ વા ઞસ્સામી’’તિ એવમજ્ઝાસયેન પટિપન્નસ્સ ઇન્દ્રિયં **અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં**. આજાનાતિ પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠમરિયાદં અનતિક્કમિત્વા જાનાતિ ઇન્દ્રિયઞ્ચાતિ **અઞ્ઞિન્દ્રિયં**. અઞ્ઞાતાવિનો ચત્તારિ સચ્ચાનિ

પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતસ્સ અરહતો ઇન્દ્રિયં **અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં**. ધમ્મસરૂપવિભાવનત્થઞ્ચેત્થ પઞ્ચિન્દ્રિયગ્ગહણં, પુગ્ગલજ્ઝાસયકિચ્ચવિસેસવિભાવનત્થં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયાદીનં ગહણં.

એત્થ ચ સત્તપઞ્ઞત્તિયા વિસેસનિસ્સયત્તા અજ્ઝત્તિકાયતનાનિ આદિતો વુત્તાનિ, મનિન્દ્રિયં પન અજ્ઝત્તિકાયતનભાવસામઞ્ઞેન એત્થેવ વત્તબ્બમ્પિ અરૂપિન્દ્રિયેહિ સહ એકતો દસ્સનત્થં જીવિતિન્દ્રિયાનન્તરં વુત્તં, સાયં પઞ્ઞત્તિ ઇમેસં વસેન ''ઇત્થી પુરિસો''તિ વિભાગં ગચ્છતીતિ દસ્સનત્થં તદનન્તરં ભાવદ્વયં, તયિમે ઉપાદિન્નધમ્મા ઇમસ્સ વસેન તિટ્ઠન્તીતિ દસ્સનત્થં તતો પરં જીવિતિન્દ્રિયં, સત્તસઞ્ઞિતો ધમ્મપુઞ્જો પબન્ધવસેન પવત્તમાનો ઇમાહિ વેદનાહિ સંકિલિસ્સતીતિ દસ્સનત્થં તતો વેદનાપઞ્ચકં, તાહિ પન વિસુદ્ધિકામાનં વોદાનસમ્ભારદસ્સનત્થં તતો સદ્ધાદિપઞ્ચકં, સમ્ભૂતવોદાનસમ્ભારા ચ ઇમેહિ વિસુજ્ઝન્તીતિ વિસુદ્ધિપ્પત્તા, નિટ્ઠિતકિચ્ચા ચ હોન્તીતિ દસ્સનત્થં અન્તે તીણિ વુત્તાનિ. એત્તાવતા અધિપ્પેતત્થસિદ્ધીતિ અઞ્ઞેસં અગ્ગહણન્તિ ઇદમેતેસં અનુક્કમેન દેસનાય કારણન્તિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન.

૧૯. અસદ્ધિયકોસજ્જપમાદઉદ્ધચ્ચઅવિજ્જાઅહિરિકઅનોત્તપ્પસઙ્ખાતેહિ પટિપક્ખધમ્મેહિ અકમ્પિયટ્ઠેન, સમ્પયુત્તધમ્મેસુ થિરભાવેન ચ સદ્ધાદીનિ સત્ત **બલાનિ**, અહિરિકાનોત્તપ્પદ્વયં પન સમ્પયુત્તધમ્મેસુ થિરભાવેનેવ.

૨૦. અત્તાધીનપ્પવત્તીનં પતિભૂતા ધમ્મા **અધિપતી**. ''છન્દવતો કિંનામ ન સિજ્ઝતી''ત્યાદિકં હિ પુબ્બાભિસઙ્ખારૂપનિસ્સયં લભિત્વા ઉપ્પજ્જમાને ચિત્તે છન્દાદયો ધુરભૂતા સયં સમ્પયુત્તધમ્મે સાધયમાના હુત્વા પવત્તન્તિ, તે ચ તેસં વસેન પવત્તન્તિ, તેન તે અત્તાધીનાનં પતિભાવેન પવત્તન્તિ. અઞ્ઞેસં અધિપતિધમ્માનં અધિપતિભાવનિવારણવસેન ઇસ્સરિયં અધિપતિતા. સન્તેસુપિ ઇન્દ્રિયન્તરેસુ કેવલં દસ્સનાદીસુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ અનુવત્તાપનમત્તં ઇન્દ્રિયતાતિ અયં અધિપતિઇન્દ્રિયાનં વિસેસો.

૨૧. ઓજટ્ઠમકરૂપાદયો આહરન્તીતિ **આહારા**. કબળીકારાહારો હિ ઓજટ્ઠમકરૂપં આહરતિ, ફસ્સાહારો તિસ્સો વેદના, મનોસઞ્ચેતનાહારસઙ્ખાતં કુસલાકુસલકમ્મં તીસુ ભવેસુ પટિસન્ધિં. વિઞ્ઞાણાહારસઙ્ખાતં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં સહજાતનામરૂપેઆહરતિ, કિઞ્ચાપિ સકસકપચ્ચયુપ્પન્ને આહરન્તા અઞ્ઞેપિ અત્થિ. અજ્ઝત્તિકસન્તતિયા પન વિસેસપચ્ચયત્તા ઇમેયેવ ચત્તારો ''આહારા''તિ વુત્તા.

કબળીકારાહારભક્ખાનઞ્હિ સત્તાનં રૂપકાયસ્સ **કબળીકારાહારો** વિસેસપચ્ચયો કમ્માદિજનિતસ્સપિ તસ્સ કબળીકારાહારૂપત્થમ્ભબલેનેવ દસવસ્સાદિપ્પવત્તિસમ્ભવતો. તથા હેસ ''ધાતિ વિય કુમારસ્સ, ઉપત્થમ્ભનકયન્તં વિય ગેહસ્સા''તિ વુત્તો. **ફસ્સો**પિ સુખાદિવત્થુભૂતં આરમ્મણં ફુસન્તોયેવ સુખાદિવેદનાપવત્તનેન સત્તાનં ઠિતિયા પચ્ચયો હોતિ. **મનોસઞ્ચેતના** કુસલાકુસલકમ્મવસેન આયૂહમાનાયેવ ભવમૂલનિપ્ફાદનતો સત્તાનં ઠિતિયા પચ્ચયો હોતિ. **વિઞ્ઞાણં** વિજાનન્તમેવ નામરૂપપ્પવત્તનેન સત્તાનં ઠિતિયા પચ્ચયો હોતીતિ એવમેતેયેવ અજ્ઝત્તસન્તાનસ્સ વિસેસપચ્ચયત્તા ''આહારા''તિ વુત્તા, ફસ્સાદીનં દુતિયાદિભાવો દેસનાક્કમતો, ન ઉપ્પત્તિક્કમતો.

૨૬. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં વિતક્કવિરહેન આરમ્મણેસુ અભિનિપાતમત્તત્તા તેસુ વિજ્જમાનાનિપિ ઉપેક્ખાસુખદુક્ખાનિ ઉપનિજ્ઝાનાકારસ્સ અભાવતો ઝાનઙ્ગભાવેન ન ઉદ્ધટાનિ. ''વિતક્કપચ્છિમકં હિ ઝાનઙ્ગ''ન્તિ વુત્તં. દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણમનોધાતુત્તિકસન્તીરણત્તિકવસેન સોળસચિત્તેસુ વીરિયાભાવતો તત્થ વિજ્જમાનોપિ સમાધિ બલભાવં ન ગચ્છતિ. ''વીરિયપચ્છિમકં બલ''ન્તિ હિ વુત્તં. તથા અટ્ઠારસાહેતુકેસુ હેતુવિરહતો મગ્ગઙ્ગાનિ ન

લબ્ભન્તિ. ''હેતુપચ્છિમકં મગ્ગઙ્ગ''ન્તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૪૩૮) હિ વુત્તન્તિ ઇમમત્થં મનસિ નિધાયાહ "**દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસૂ**"ત્યાદિ. ઝાનઙ્ગાનિ ન લબ્ભન્તીતિ સમ્બન્ધો.

૨૭. અધિમોક્ખવિરહતો વિચિકિચ્છાચિત્તે એકગ્ગતા ચિત્તટ્ઠિતિમત્તં, ન પન મિચ્છાસમાધિસમાધિન્દ્રિયસમાધિબલવોહારં ગચ્છતીતિ આહ "**તથા વિચિકિચ્છાચિત્તે**"ત્યાદિ.

૨૮. **દ્વિહેતુકતિહેતુક**ગ્ગહણેન એકહેતુકેસુ અધિપતીનં અભાવં દસ્સેતિ. **જવનેસ્વેવા**તિ અવધારણં લોકિયવિપાકેસુ અધિપતીનં અસમ્ભવદસ્સનત્થં. ન હિ તે છન્દાદીનિ પુરક્ખત્વા પવત્તન્તિ. વીમંસાધિપતિનો દ્વિહેતુકજવનેસુ અસમ્ભવતો ચિત્તાભિસઙ્ખારૂપનિસ્સયસ્સ ચ સમ્ભવાનુરૂપતો લબ્ભમાનતં સન્ધાયાહ "**યથાસમ્ભવ**"ન્તિ. **એકોવ લબ્ભતિ**, ઇતરથા અધિપતિભાવાયોગતો, તેનેવ હિ ભગવતા ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''ત્યાદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧) હેતુપચ્ચયનિદ્દેસે વિય ''અધિપતી અધિપતિસમ્પયુત્તકાન''ન્ત્યાદિના અવત્વા ''છન્દાધિપતિ છન્દસમ્પયુત્તકાન''ન્ત્યાદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૩) એકેકાધિપતિવસેનેવ અધિપતિપચ્ચયો ઉદ્ધટો.

૨૯. **વત્થુતો** ધમ્મવસેન હેતુધમ્મા છ, ઝાનઙ્ગાનિ **પઞ્ચ** સોમનસ્સદોમનસ્સુપેક્ખાનં વેદનાવસેન એકતો ગહિતત્તા, **મગ્ગઙ્ગા નવ** મિચ્છાસઙ્કપ્પવાયામસમાધીનં વિતક્કવીરિયચિત્તેકગ્ગતાસભાવેન સમ્માસઙ્કપ્પાદીહિ એકતો ગહિતત્તા. **ઇન્દ્રિયધમ્મા સોળસ** પઞ્ચન્નં વેદનિન્દ્રિયાનં વેદનાસામઞ્ઞેન, તિણ્ણં લોકુત્તરિન્દ્રિયાનં પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ ચ ઞાણસામઞ્ઞેન એકતો ગહિતત્તા, રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયાનઞ્ચ વિસું ગહિતત્તા, બલધમ્મા પન યથાવુત્તનયેનેવ નવ ઈરિતા, અધિપતિધમ્મા ચત્તારો વુત્તા, આહારા તથા ચત્તારો વુત્તાતિ કુસલાદીહિ તીહિ સમાકિણ્ણો તતોયેવ **મિસ્સકસઙ્ગહો** એવંનામકો સઙ્ગહો સત્તધા વુત્તો. એત્થ ચ –

પઞ્ચસઙ્ગહિતા પઞ્ઞા, વાયામેકગ્ગતા પન;
ચતુસઙ્ગહિતા ચિત્તં, સતિ ચેવ તિસઙ્ગહા.

સઙ્કપ્પો વેદના સદ્ધા, દુકસઙ્ગહિતા મતા;
એકેકસઙ્ગહા સેસા, અટ્ઠવીસતિ ભાસિતા.

મિસ્સકસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બોધિપક્ખિયસઙ્ગહવણ્ણના

૩૦. પટ્ઠાતીતિ પટ્ઠાનં, અસુભગ્ગહણાદિવસેન અનુપવિસિત્વા કાયાદિઆરમ્મણે પવત્તતીત્યત્થો, સતિયેવ પટ્ઠાનં **સતિપટ્ઠાનં**. તં પન કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ અસુભદુક્ખાનિચ્ચાનત્તાકારગ્ગહણવસેન, સુભસુખનિચ્ચઅત્તસઞ્ઞાવિપલ્લાસપ્પહાનવસેન ચ ચતુબ્બિધન્તિ વુત્તં "**ચત્તારો સતિપટ્ઠાના**"તિ. કુચ્છિતાનં કેસાદીનં આયોતિ કાયો, સરીરં, અસ્સાસપસ્સાસાનં વા સમૂહો કાયો , તસ્સ અનુપસ્સના પરિકમ્મવસેન, વિપસ્સનાવસેન ચ સરણં **કાયાનુપસ્સના**. દુક્ખદુક્ખવિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખભૂતાનં વેદનાનં વસેન અનુપસ્સના **વેદનાનુપસ્સના**. તથા સરાગમહગ્ગતાદિવસેન સમ્પયોગભૂમિભેદેન ભિન્નસ્સેવ ચિત્તસ્સ અનુપસ્સના **ચિત્તાનુપસ્સના**. સઞ્ઞાસઙ્ખારાનં ધમ્માનં ભિન્નલક્ખણાનમેવ અનુપસ્સના **ધમ્માનુપસ્સના**.

૩૧. સમ્મા પદહન્તિ એતેનાતિ **સમ્મપ્પધાનં**, વાયામો. સો ચ કિચ્ચભેદેન ચતુબ્બિધોતિ આહ "**ચત્તારો સમ્મપ્પધાના**"ત્યાદિ. અસુભમનસિકારકમ્મટ્ઠાનાનુયુઞ્જનાદિવસેન વાયમનં **વાયામો**. **ભિય્યોભાવાયા**તિ અભિવુડ્ઢિયા.

૩૨. ઇજ્ઝતિ અધિટ્ઠાનાદિકં એતાયાહિ ઇદ્ધિ, ઇદ્ધિવિધઞાણં ઇદ્ધિયા પાદો ઇદ્ધિપાદો, છન્દોયેવ ઇદ્ધિપાદો **છન્દિદ્ધિપાદો**.

૩૫. બુજ્ઝતીતિ બોધિ, આરદ્ધવિપસ્સકતો પટ્ઠાય યોગાવચરો. યાય વા સો સતિઆદિકાય ધમ્મસામગ્ગિયા બુજ્ઝતિ સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ, કિલેસનિદ્દાતો વા વુટ્ઠાતિ, કિલેસસઙ્કોચાભાવતો વા મગ્ગફલપ્પત્તિયા વિકસતિ, સા ધમ્મસામગ્ગી બોધિ, તસ્સ બોધિસ્સ, તસ્સા વા બોધિયા અઙ્ગભૂતા કારણભૂતાતિ બોજ્ઝઙ્ગા, તે પન ધમ્મવસેન સત્તવિધાતિ આહ "**સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**"ત્યાદિ. સતિયેવ સુન્દરો બોજ્ઝઙ્ગો, સુન્દરસ્સ વા બોધિસ્સ, સુન્દરાય વા બોધિયા અઙ્ગોતિ **સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**. ધમ્મે વિચિનાતિ ઉપપરિક્ખતીતિ **ધમ્મવિચયો**, વિપસ્સનાપઞ્ઞા. **ઉપેક્ખા**તિ ઇધ તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા.

૪૦. ''સત્તધા તત્થ સઙ્ગહો''તિ વત્વાન પુન તં દસ્સેતું "**સઙ્કપ્પપસ્સદ્ધિ ચા**"ત્યાદિ વુત્તં . તત્થ **વીરિયં નવટ્ઠાનં** સમ્મપ્પધાનચતુક્કવીરિયિદ્ધિપાદવીરિયિન્દ્રિયવીરિયબલસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમ્માવાયામવસેન નવકિચ્ચત્તા, **સતિ અટ્ઠટ્ઠાના** સતિપટ્ઠાનચતુક્કસતિન્દ્રિયસતિબલસતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમ્માસતિવસેન અટ્ઠકિચ્ચત્તા. **સમાધિ ચતુટ્ઠાનો** સમાધિન્દ્રિયસમાધિબલસમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમ્માસમાધિવસેન ચતુકિચ્ચત્તા, **પઞ્ઞા પઞ્ચટ્ઠાના** વીમંસિદ્ધિપાદપઞ્ઞિન્દ્રિયપઞ્ઞાબલધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમ્માદિટ્ઠિવસેન પઞ્ચકિચ્ચત્તા, **સદ્ધા દ્વિટ્ઠાના** સદ્ધિન્દ્રિયસદ્ધાબલવસેન દ્વિકિચ્ચત્તા. એસો ઉત્તમાનં બોધિપક્ખિયભાવેન વિસિટ્ઠાનં સત્તતિંસ ધમ્માનં **પવરો** ઉત્તમો વિભાગો.

૪૧. લોકુત્તરે અટ્ઠવિધેપિ સબ્બે સત્તતિંસ ધમ્મા હોન્તિ, સઙ્કપ્પપીતિયો ન વા હોન્તિ, દુતિયજ્ઝાનિકે સઙ્કપ્પસ્સ, ચતુત્થપઞ્ચમજ્ઝાનિકે પીતિયા ચ અસમ્ભવતો ન હોન્તિ વા, લોકિયેપિ ચિત્તે સીલવિસુદ્ધાદિ **છબ્બિસુદ્ધિપવત્તિયં યથાયોગં** તંતંકિચ્ચસ્સ અનુરૂપવસેન કેચિ કત્થચિ વિસું વિસું હોન્તિ, કત્થચિ ન વા હોન્તિ.

બોધિપક્ખિયસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સબ્બસઙ્ગહવણ્ણના

૪૨. અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાદિભેદભિન્ના તે તે સભાગધમ્મા એકજ્ઝં રાસટ્ઠેન **ખન્ધા**. તેનાહ ભગવા – ''તદેકજ્ઝં અભિસંયૂહિત્વા અભિસઙ્ખિપિત્વા અયં વુચ્ચતિ રૂપક્ખન્ધો''ત્યાદિ (વિભ॰ ૨), તે પનેતે ખન્ધા ભાજનભોજનબ્યઞ્જનભત્તકારકભુઞ્જકવિકપ્પવસેન પઞ્ચેવ વુત્તાતિ આહ "**રૂપક્ખન્ધો**"ત્યાદિ . રૂપઞ્હિ વેદનાનિસ્સયત્તા ભાજનટ્ઠાનિયં, વેદના ભુઞ્જિતબ્બત્તા ભોજનટ્ઠાનિયા, સઞ્ઞા વેદનાસ્સાદલાભહેતુત્તા બ્યઞ્જનટ્ઠાનિયા, સઙ્ખારા અભિસઙ્ખરણતો ભત્તકારકટ્ઠાનિયા, વિઞ્ઞાણં ઉપભુઞ્જકત્તા ભુઞ્જકટ્ઠાનિયં. એત્તાવતા ચ અધિપ્પેતત્થસિદ્ધીતિ પઞ્ચેવ વુત્તા. દેસનાક્કમેપિ ઇદમેવ કારણં યત્થ ભુઞ્જતિ, યઞ્ચ ભુઞ્જતિ, યેન ચ ભુઞ્જતિ, યો ચ ભોજકો, યો ચ ભુઞ્જિતા, તેસં અનુક્કમેન દસ્સેતુકામત્તા.

૪૩. ઉપાદાનાનં ગોચરા ખન્ધા **ઉપાદાનક્ખન્ધા**, તે પન ઉપાદાનવિસયભાવેન ગહિતા રૂપાદયો પઞ્ચેવાતિ વુત્તં "**રૂપુપાદાનક્ખન્ધો**"ત્યાદિ. સબ્બસભાગધમ્મસઙ્ગહત્થં હિ સાસવા, અનાસવાપિ ધમ્મા અવિસેસતો "પઞ્ચક્ખન્ધા"તિ દેસિતા. વિપસ્સનાભૂમિસન્દસ્સનત્થં પન સાસવાવ "ઉપાદાનક્ખન્ધા"તિ. યથા પનેત્થ વેદનાદયો સાસવા, અનાસવા ચ, ન એવં રૂપં, એકન્તકામાવચરત્તા. સભાગરાસિવસેન પન તં ખન્ધેસુ દેસિતં, ઉપાદાનિયભાવેન, પન રાસિવસેન ચ ઉપાદાનક્ખન્ધેસૂતિ દટ્ઠબ્બં.

૪૪. આયતન્તિ એત્થ તંતંદ્વારારમ્મણા ચિત્તચેતસિકા તેન તેન કિચ્ચેન ઘટ્ટેન્તિ વાયમન્તિ, આયભૂતે વા તે ધમ્મે એતાનિ તનોન્તિ વિત્થારેન્તિ, આયતં વા સંસારદુક્ખં નયન્તિ પવત્તેન્તિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં કારણભૂતાનીતિ વા **આયતનાનિ**. અપિચ લોકે નિવાસઆકરસમોસરણસઞ્જાતિટ્ઠાનં "આયતન"ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્મા એતેપિ તંતંદ્વારિકાનં, તંતદારમ્મણાનઞ્ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં નિવાસટ્ઠાનતાય, તેસમેવ આકિણ્ણભાવેન પવત્તાનં આકરટ્ઠાનતાય, દ્વારારમ્મણતો સમોસરન્તાનં સમોસરણટ્ઠાનતાય, તત્થેવ ઉપ્પજ્જન્તાનં સઞ્જાતિટ્ઠાનતાય ચ આયતનાનિ. તાનિ પન દ્વારભૂતાનિ અજ્ઝત્તિકાયતનાનિ છ, આરમ્મણભૂતાનિ ચ બાહિરાયતનાનિ છાતિ દ્વાદસવિધાનીતિ આહ "**ચક્ખાયતન**"ન્ત્યાદિ. ચક્ખુ ચ તં આયતનઞ્ચાતિ **ચક્ખાયતનં**. એવં સેસેસુપિ.

એત્થ અજ્ઝત્તિકાયતનેસુ સનિદસ્સનસપ્પટિઘારમ્મણત્તા ચક્ખાયતનં વિભૂતન્તિ તં પઠમં વુત્તં, તદનન્તરં અનિદસ્સનસપ્પટિઘારમ્મણાનિ ઇતરાનિ, તત્થાપિ અસમ્પત્તગ્ગાહકસામઞ્ઞેન ચક્ખાયતનાનન્તરં સોતાયતનં વુત્તં, ઇતરેસુ સીઘતરં આરમ્મણગ્ગહણસમત્થત્તા ઘાનાયતનં પઠમં વુત્તં. પુરતો ઠપિતમત્તસ્સ હિ ભોજનાદિકસ્સ ગન્ધો વાતાનુસારેન ઘાને પટિહઞ્ઞતિ, તદનન્તરં પન પદેસવુત્તિસામઞ્ઞેન જિવ્હાયતનં વુત્તં, તતો સબ્બટ્ઠાનિકં કાયાયતનં, તતો પઞ્ચન્નમ્પિ ગોચરગ્ગહણસમત્થં મનાયતનં, યથાવુત્તાનં પન અનુક્કમેન તેસં તેસં આરમ્મણાનિ રૂપાયતનાદીનિ વુત્તાનિ.

૪૫. અત્તનો સભાવં ધારેન્તીતિ **ધાતુયો**. અથ વા યથાસમ્ભવં અનેકપ્પકારં સંસારદુક્ખં વિદહન્તિ, ભારહારેહિ વિય ચ ભારો સત્તેહિ ધીયન્તિ ધારિયન્તિ, અવસવત્તનતો દુક્ખવિધાનમત્તમેવ ચેતા, સત્તેહિ ચ સંસારદુક્ખં અનુવિધીયતિ એતાહિ, તથાવિહિતઞ્ચ એતાસ્વેવ મીયતિ ઠપિયતિ, રસસોણિતાદિસરીરાવયવધાતુયો વિય, હરિતાલમનોસિલાદિસેલાવયવધાતુયો વિય ચ એય્યાવયવભૂતા ચાતિ **ધાતુયો**. યથાહુ –

> "વિદહતિ વિધાનઞ્ચ, ધીયતે ચ વિધીયતે;
> એતાય ધીયતે એત્થ, ઇતિ વા ધાતુસમ્મતા;
> સરીરસેલાવયવ-ધાતુયો વિય ધાતુયો"તિ.

તા પન મનાયતનં સત્તવિઞ્ઞાણધાતુવસેન સત્તધા ભિન્દિત્વા અવસેસેહિ એકાદસાયતનેહિ સહ અટ્ઠારસધાતૂ વુત્તાતિ આહ "**ચક્ખુધાતૂ**"ત્યાદિ. કમકારણં વુત્તનયેન દટ્ઠબ્બં.

૪૬. અરિયકરત્તા અરિયાનિ, તચ્છભાવતો સચ્ચાનીતિ **અરિયસચ્ચાનિ**. ઇમાનિ હિ ચત્તારો પટિપન્નકે, ચત્તારો ફલટ્ઠેતિ અટ્ઠઅરિયપુગ્ગલે સાધેન્તિ અસતિ સચ્ચપ્પટિવેધે તેસં અરિયભાવાનુપગમનતો, સતિ ચ તસ્મિં એકન્તેન તબ્ભાવૂપગમનતો ચ. દુક્ખસમુદયનિરોધમગ્ગાનમેવ પન યથાક્કમં બાધકત્તં પભવત્તં નિસ્સરણત્તં

નિય્યાનિકત્તં, નાઞ્ઞેસં, બાધકાદિભાવોયેવ ચ દુક્ખાદીનં, ન અબાધકાદિભાવો, તસ્મા અઞ્ઞત્થાભાવતત્થબ્યાપિતાસઙ્ખાતેન લક્ખણેન એતાનિ તચ્છાનિ. તેનાહુ પોરાણા –

''બોધાનુરૂપં ચત્તારો, છિન્દન્તે ચતુરો મલે;
ખીણદોસે ચ ચત્તારો, સાધેન્તારિયપુગ્ગલે.

''અઞ્ઞત્થ બાધકત્તાદિ, ન હિ એતેહિ લબ્ભતિ;
નાબાધકત્તમેતેસં, તચ્છાનેતાનિવેતતો''તિ.

અરિયાનં વા સચ્ચાનિ તેહિ પટિવિજ્ઝિતબ્બત્તા, અરિયસ્સ વા સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સચ્ચાનિ તેન દેસિતત્તાતિ **અરિયસચ્ચાનિ**. તાનિ પન સંકિલિટ્ઠાસંકિલિટ્ઠફલહેતુવસેન ચતુબ્બિધાનીતિ આહ ''**ચત્તારિ અરિયસચ્ચાની**''ત્યાદિ. તત્થ કુચ્છિતત્તા, તુચ્છત્તા ચ **દુક્ખં**. કમ્માદિપચ્ચયસન્નિટ્ઠાને દુક્ખુપ્પત્તિનિમિત્તતાય સમુદયો સમુદેતિ એતસ્મા દુક્ખન્તિ કત્વા, દુક્ખસ્સ સમુદયો **દુક્ખસમુદયો**. દુક્ખસ્સ અનુપ્પાદનિરોધો એત્થ, એતેનાતિ વા **દુક્ખનિરોધો**. દુક્ખનિરોધં ગચ્છતિ, પટિપજ્જન્તિ ચ તં એતાયાતિ **દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદા**.

૪૭. ચેતસિકાનં, સોળસસુખુમરૂપાનં, નિબ્બાનસ્સ ચ વસેન એકૂનસત્તતિ ધમ્મા આયતનેસુ ધમ્માયતનં, ધાતૂસુ ધમ્મધાતૂતિ ચ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ.

૪૯. **સેસા ચેતસિકા**તિ વેદનાસઞ્ઞાહિ સેસા પઞ્ઞાસ ચેતસિકા. કસ્મા પન વેદનાસઞ્ઞા વિસું કતાતિ? વટ્ટધમ્મેસુ અસ્સાદતદુપકરણભાવતો. તેભૂમકધમ્મેસુ હિ અસ્સાદવસપ્પવત્તા વેદના, અસુભે સુભાદિસઞ્ઞાવિપલ્લાસવસેન ચ તસ્સા તદાકારપ્પવત્તીતિ તદુપકરણભૂતા સઞ્ઞા, તસ્મા સંસારસ્સ પધાનહેતુતાય એતા વિનિભુજ્જિત્વા દેસિતાતિ. વુત્તઞ્હેતં આચરિયેન –

''વટ્ટધમ્મેસુ અસ્સાદં, તદસ્સાદુપસેવનં;
વિનિભુજ્જ નિદસ્સેતું, ખન્ધદ્વયમુદાહટ''ન્તિ. (નામ॰ પરિ॰ ૬૪૯);

૫૦. નનુ ચ આયતનધાતૂસુ નિબ્બાનં સઙ્ગહિતં, ખન્ધેસુ કસ્મા ન સઙ્ગહિતન્તિ આહ ''**ભેદાભાવેના**''ત્યાદિ. અતીતાદિભેદભિન્નાનઞ્હિ રાસટ્ઠેન ખન્ધવોહારોતિ નિબ્બાનં ભેદાભાવતો ખન્ધસઙ્ગહતો **નિસ્સટં**, વિનિમુત્તન્ત્યત્થો.

૫૧. છન્નં દ્વારાનં, છન્નં આરમ્મણાનઞ્ચ ભેદેન આયતનાનિ દ્વાદસ ભવન્તિ, છન્નં દ્વારાનં છન્નં આરમ્મણાનં તદુભયં નિસ્સાય ઉપ્પન્નાનં તત્તકાનમેવ વિઞ્ઞાણાનં **પરિયાયેન** કમેન ધાતુયો અટ્ઠારસ ભવન્તિ.

૫૨. તિસ્સો ભૂમિયો ઇમસ્સાતિ તિભૂમં, તિભૂમંયેવ **તેભૂમકં**. વત્તતિ એત્થ કમ્મં, તબ્બિપાકો ચાતિ **વટ્ટં**. **તણ્હા**તિ કામતણ્હાદિવસેન તિવિધા, પુન છળારમ્મણવસેન અટ્ઠારસવિધા, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નવસેન ચતુપઞ્ઞાસવિધા, અજ્ઝત્તિકબાહિરવસેન અટ્ઠસતપ્પભેદા તણ્હા. કસ્મા પન અઞ્ઞેસુપિ દુક્ખહેતૂસુ સન્તેસુ તણ્હાયેવ સમુદયોતિ વુત્તાતિ? પધાનકારણત્તા. કમ્મવિચિત્તતાહેતુભાવેન, હિ કમ્મસહાયભાવૂપગમનેન ચ દુક્ખવિચિત્તતાકારણત્તા તણ્હા દુક્ખસ્સ વિસેસકારણન્તિ . મગ્ગો દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદાનામેન વુત્તો મગ્ગો લોકુત્તરો મતોતિ મગ્ગોતિ પુન મગ્ગગ્ગહણં યોજેતબ્બં.

૫૩. મગ્ગયુત્તા અટ્ઠઙ્ગિકવિનિમુત્તા સેસા મગ્ગસમ્પયુત્તા ફસ્સાદયો **ફલઞ્ચેવ** સસમ્પયુત્તન્તિ એતે ચતૂહિ સચ્ચેહિ વિનિસ્સટા વિનિગ્ગતા નિપ્પરિયાયતો, પરિયાયતો પન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયનિદ્દેસેપિ ''મગ્ગઙ્ગં મગ્ગપરિયાપન્ન''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૫૫૫) વુત્તત્તા ફલધમ્મેસુ સમ્માદિટ્ઠાદીનં મગ્ગસચ્ચે, ઇતરેસઞ્ચ મગ્ગફલસમ્પયુત્તાનં સઙ્ખારદુક્ખસામઞ્ઞેન દુક્ખસચ્ચે સઙ્ગહો સક્કા કાતું. એવઞ્હિ સતિ સચ્ચદેસનાયપિ સબ્બસઙ્ગાહિકતા ઉપપન્ના હોતિ. કસ્મા પનેતે ખન્ધાદયો બહૂ ધમ્મા વુત્તાતિ? ભગવતાપિ તથેવ દેસિતત્તા. ભગવતાપિ કસ્મા તથા દેસિતાતિ? તિવિધસત્તાનુગ્ગહસ્સ અધિપ્પેતત્તા. નામરૂપતદુભયસમ્મુળ્હવસેન હિ તિક્ખનાભિતિક્ખમુદિન્દ્રિયવસેન, સઙ્ખિત્તમજ્ઝિમવિત્થારરુચિવસેન ચ તિવિધા સત્તા. તેસુ નામસમ્મુળ્હાનં ખન્ધગ્ગહણં નામસ્સ તત્થ ચતુધા વિભત્તત્તા, રૂપસમ્મુળ્હાનં આયતનગ્ગહણં રૂપસ્સ તત્થ અડ્ઢેકાદસધા વિભત્તત્તા, ઉભયમુળ્હાનં ધાતુગ્ગહણં ઉભયેસમ્પિ તત્થ વિત્થારતો વિભત્તત્તા, તથા તિક્ખિન્દ્રિયાનં, સઙ્ખિત્તરુચિકાનઞ્ચ ખન્ધાગ્ગહણન્ત્યાદિ યોજેતબ્બં. તં પનેતં તિવિધમ્પિ પવત્તિનિવત્તિતદુભયહેતુવસેન દિટ્ઠમેવ ઉપકારાવહં. નો અઞ્ઞથાતિ સચ્ચગ્ગહણન્તિ દટ્ઠબ્બં.

સબ્બસઙ્ગહવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

સમુચ્ચયપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. પચ્ચયપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. ઇદાનિ યથાવુત્તનામરૂપધમ્માનં પટિચ્ચસમુપ્પાદપટ્ઠાનનયવસેન પચ્ચયે દસ્સેતું "**યેસ**"ન્ત્યાદિ આરદ્ધં. **યેસં** પચ્ચયેહિ સઙ્ખતત્તા **સઙ્ખતાનં** પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં **યે** પચ્ચયધમ્મા **યથા** યેનાકારેન **પચ્ચયા** ઠિતિયા, ઉપ્પત્તિયા ચ ઉપકારકા, **તં વિભાગં** તેસં પચ્ચયુપ્પન્નાનં, તેસં પચ્ચયાનં, તસ્સ ચ પચ્ચયાકારસ્સ પભેદં **ઇહ** ઇમસ્મિં સમુચ્ચયસઙ્ગહાનન્તરે ઠાને **યથારહં** તંતંપચ્ચયુપ્પન્નધમ્મે સતિ તંતંપચ્ચયાનં તંતંપચ્ચયભાવાકારાનુરૂપં ઇદાનિ પવક્ખામીતિ યોજના.

૨. તત્થ પચ્ચયસામગ્ગિં પટિચ્ચ સમં ગન્ત્વા ફલાનં ઉપ્પાદો એતસ્માતિ **પટિચ્ચસમુપ્પાદો**, પચ્ચયાકારો. નાનપ્પકારાનિ ઠાનાનિ પચ્ચયા એત્થાત્યાદિના પટ્ઠાનં, અનન્તનયસમન્તપટ્ઠાનમહાપકરણં, તત્થ દેસિતનયો **પટ્ઠાનનયો**.

૩. **તત્થા**તિ તેસુ દ્વીસુ નયેસુ. તસ્સ પચ્ચયધમ્મસ્સ ભાવેન ભવનસીલસ્સ ભાવો તબ્ભાવભાવીભાવો, સોયેવ આકારમત્તં, તેન ઉપલક્ખિતો **તબ્ભાવભાવીભાવાકારમત્તોપલક્ખિતો**. એતેનેવ તદભાવાભાવાકારમત્તોપલક્ખિતતાપિ અત્થતો દસ્સિતા હોતિ. અન્વયબ્યતિરેકવસેન હિ પચ્ચયલક્ખણં દસ્સેતબ્બં. તેનાહ ભગવા – ''ઇમસ્મિં સતિ ઇદં હોતિ, ઇમસ્સુપ્પાદા ઇદમુપ્પજ્જતિ. ઇમસ્મિં અસતિ ઇદં ન હોતિ, ઇમસ્સ નિરોધા ઇદં નિરુજ્ઝતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૪, ૪૦૬; સં॰ નિ॰ ૨.૨૧; ઉદા॰ ૧, ૨). પટિચ્ચ ફલં એતિ એતસ્માતિ પચ્ચયો. તિટ્ઠતિ ફલં એત્થ તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ઠિતિ, આહચ્ચ વિસેસેત્વા પવત્તા પચ્ચયસઙ્ખાતા ઠિતિ **આહચ્ચપચ્ચયટ્ઠિતિ**. પટિચ્ચસમુપ્પાદનયો હિ તબ્ભાવભાવીભાવાકારમત્તં ઉપાદાય પવત્તત્તા હેતાદિપચ્ચયનિયમવિસેસં અનપેક્ખિત્વા અવિસેસતોવ પવત્તતિ, અયં પન હેતાદિતંતંપચ્ચયાનં તસ્સ તસ્સ ધમ્મન્તરસ્સ તંતંપચ્ચયભાવસામત્થિયાકારવિસેસં ઉપાદાય વિસેસેત્વા પવત્તોતિ આહચ્ચપચ્ચયટ્ઠિતિમારબ્ભ પવુચ્ચતીતિ. કેચિ પન ''આહચ્ચ કણ્ઠતાલુઆદીસુ પહરિત્વા વુત્તા ઠિતિ **આહચ્ચપચ્ચયટ્ઠિતી**''તિ વણ્ણેન્તિ. તં પન સવનમત્તેનેવ તેસં અવહસિતબ્બવચનતં પકાસેતિ. ન હિ પટિચ્ચસમુપ્પાદનયો, અઞ્ઞો વા કોચિ નયો કણ્ઠતાલુઆદીસુ અનાહચ્ચ દેસેતું સક્કાતિ. **વોમિસ્સેત્વા**તિ પટ્ઠાનનયમ્પિ પટિચ્ચસમુપ્પાદેયેવ પક્ખિપિત્વા તબ્ભાવભાવીભાવેન હેતાદિપચ્ચયવસેન ચ મિસ્સેત્વા **આચરિયા** સઙ્ગહકારાદયો **પપઞ્ચેન્તિ** વિત્થારેન્તિ, મયં પન વિસું વિસુંયેવ દસ્સયિસ્સામાત્યધિપ્પાયો.

પટિચ્ચસમુપ્પાદનયવણ્ણના

૪. ન વિજાનાતીતિ અવિજ્જા, અવિન્દિયં વા કાયદુચ્ચરિતાદિં વિન્દતિ પટિલભતિ, વિન્દિયં વા કાયસુચરિતાદિં ન વિન્દતિ, વેદિતબ્બં વા ચતુસચ્ચાદિકં ન વિદિતં કરોતિ, અવિજ્જમાને વા જવાપેતિ, વિજ્જમાને વા ન જવાપેતીતિ અવિજ્જા, ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ પુબ્બન્તાદીસુ ચતૂસુ અઞ્ઞાણસ્સેતં નામં. અવિજ્જા એવ પચ્ચયો **અવિજ્જાપચ્ચયો**. તતો અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખતમભિસઙ્ખરોન્તીતિ **સઙ્ખારા**, કુસલાકુસલકમ્માનિ. તે તિવિધા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો આનેઞ્જાભિસઙ્ખારોતિ. તત્થકામરૂપાવચરા તેરસ કુસલચેતના પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો, દ્વાદસ અકુસલચેતના અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો, ચતસ્સો આરુપ્પચેતના આનેઞ્જાભિસઙ્ખારોતિ એવમેતા એકૂનતિંસ ચેતના સઙ્ખારા નામ. પટિસન્ધિવસેન એકૂનવીસતિવિધં, પવત્તિવસેન

દ્વત્તિંસવિધં વિપાકચિત્તં **વિઞ્ઞાણં** નામ. નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ **નામરૂપં**. તત્થ નામં ઇધ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયં, રૂપં પન ભૂતુપાદાયભેદતો દુવિધં કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપં, તદુભયમ્પિ ઇધ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસહગતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **નામરૂપપચ્ચયા**તિ એત્થ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ નામરૂપઞ્ચ નામરૂપન્તિ સરૂપેકસેસો વેદિતબ્બો. ચક્ખાદીનિ છ અજ્ઝત્તિકાયતનાનિ, કેસઞ્ચિ મતેન રૂપાદીનિ છ બાહિરાયતનાનિપિ વા આયતનં નામ. છ આયતનાનિ ચ છટ્ઠાયતનઞ્ચ **સળાયતનં**. ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિવસેન છદ્વારિકો ફસ્સો **ફસ્સો** નામ. સુખદુક્ખુપેક્ખાવસેન તિવિધા **વેદના**.

કામતણ્હા ભવતણ્હા વિભવતણ્હાતિ તિવિધા **તણ્હા**. છળારમ્મણાદિવસેન પન અટ્ઠસતપ્પભેદા હોન્તિ કામુપાદાનાદિવસેન ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ. એત્થ ચ દુબ્બલા તણ્હા તણ્હા નામ, બલવતી ઉપાદાનં. અસમ્પત્તવિસયપત્થના વા તણ્હા તમસિ ચોરાનં હત્થપ્પસારણં વિય, સમ્પત્તવિસયગ્ગહણં ઉપાદાનં ચોરાનં હત્થપ્પત્તસ્સ ગહણં વિય. અપ્પિચ્છતાપટિપક્ખા તણ્હા, સન્તોસપ્પટિપક્ખં ઉપાદાનં. પરિયેસનદુક્ખમૂલં તણ્હા, આરક્ખદુક્ખમૂલં ઉપાદાનન્તિ અયમેતેસં વિસેસો. કમ્મભવો ઉપપત્તિભવોતિ દુવિધો **ભવો**. તત્થ પઠમો ભવતિ એતસ્મા ફલન્તિ ભવો, સો કામાવચરકુસલાકુસલાદિવસેન એકૂનતિંસવિધો. દુતિયો પન ભવતીતિ ભવો, સો કામભવાદિવસેન નવવિધો. **ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો**તિ ચેત્થ ઉપપત્તિભવોપિ અધિપ્પેતો. **ભવપચ્ચયા જાતી**તિ કમ્મભવોવ. સો હિ જાતિયા પચ્ચયો હોતિ, ન ઇતરો. સો હિ પઠમાભિનિબ્બત્તક્ખન્ધસભાવો જાતિયેવ, ન ચ તદેવ તસ્સ કારણં યુત્તં. તેસં તેસં સત્તાનં તંતંગતિઆદીસુ અત્તભાવપટિલાભો **જાતિ**. તથાનિબ્બત્તસ્સ ચ અત્તભાવસ્સ પુરાણભાવો **જરા**. એતસ્સેવ એકભવપરિચ્છિન્નસ્સ પરિયોસાનં **મરણં**. ઞાતિબ્યસનાદીહિ ફુટ્ઠસ્સ ચિત્તસન્તાપો **સોકો**. તસ્સેવ વચીપલાપો **પરિદેવો**. કાયિકદુક્ખવેદના **દુક્ખં**. માનસિકદુક્ખવેદના **દોમનસ્સં**. ઞાતિબ્યસનાદીહિ ફુટ્ઠસ્સ અધિમત્તચેતોદુક્ખપ્પભાવિતો ભુસો આયાસો **ઉપાયાસો**.

એત્થ ચ સતિપિ વત્થારમ્મણાદિકે પચ્ચયન્તરે અવિજ્જાદિએકેકપચ્ચયગ્ગહણં પધાનભાવતો, પાકટભાવતો ચાતિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ અવિજ્જાનુસયિતેયેવ સન્તાને સઙ્ખારાનં વિપાકધમ્મભાવેન પવત્તનતો અવિજ્જાપચ્ચયાસઙ્ખારાસમ્ભવન્તિ, વિઞ્ઞાણઞ્ચ સઙ્ખારજનિતં હુત્વા ભવન્તરે પતિટ્ઠાતિ. ન હિ જનકાભાવે તસ્સુપ્પત્તિ સિયા, તસ્મા સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં. નામરૂપઞ્ચ પુબ્બઙ્ગમાધિટ્ઠાનભૂતવિઞ્ઞાણુપત્થદ્ધં પટિસન્ધિપવત્તીસુ પતિટ્ઠહતીતિ વિઞ્ઞાણપચ્ચયાનામરૂપં, સળાયતનઞ્ચ નામરૂપનિસ્સયમેવ છબ્બિધફસ્સસ્સ દ્વારભાવેન યથારહં પવત્તતિ, નો અઞ્ઞથાતિ નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં. ફસ્સો ચ સળાયતનસમ્ભવેયેવ આરમ્મણં ફુસતિ. ન હિ દ્વારાભાવે તસ્સુપ્પત્તિ સિયાતિ સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો. ઇટ્ઠાનિટ્ઠમજ્ઝત્તઞ્ચ આરમ્મણં ફુસન્તોયેવ વેદનં વેદયતિ, નો અઞ્ઞથાતિ ફસ્સપચ્ચયા વેદના. વેદનીયેસુ ચ ધમ્મેસુ અસ્સાદાનુપસ્સિનો વેદનાહેતુકા તણ્હા સમુટ્ઠાતીતિ વેદનાપચ્ચયા તણ્હા. તણ્હાસિનેહપિપાસિતાયેવ ચ ઉપાદાનિયેસુ ધમ્મેસુ ઉપાદાય દળ્હભાવાય સંવત્તન્તિ. તણ્હાય હિ રૂપાદીનિ અસ્સાદેત્વા અસ્સાદેત્વા કામેસુ પાતબ્યતં આપજ્જન્તીતિ તણ્હા કામુપાદાનસ્સ પચ્ચયો. તથા રૂપાદિભેદેગધિતો ''નત્થિ દિન્ન''ન્ત્યાદિના મિચ્છાદસ્સનં સંસારતો મુચ્ચિતુકામો અસુદ્ધિમગ્ગે સુદ્ધિમગ્ગપરામાસં ખન્ધેસુ અત્તત્તનિયગાહભૂતં અત્તવાદદસ્સનદ્વયઞ્ચ ગણ્હાતિ, તસ્મા દિટ્ઠુપાદાદીનમ્પિ પચ્ચયોતિ તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં. યથારહં સમ્પયોગાનુસયવસેન ઉપાદાનપતિટ્ઠિતાયેવ સત્તા કમ્માયૂહનાય સંવત્તન્તીતિ ઉપાદાનં ભવસ્સ પચ્ચયો. ઉપપત્તિભવસઙ્ખાતા ચ જાતિ કમ્મભવહેતુકાયેવ . બીજતો અઙ્કુરો વિય તત્થ તત્થ સમુપલબ્ભતીતિ ભવો જાતિયા પચ્ચયો નામ. સતિ ચ જાતિયા એવ જરામરણસમ્ભવો. ન હિ અજાતાનં જરામરણસમ્ભવો હોતીતિ જાતિ જરામરણાનં પચ્ચયોતિ એવમેતેસં તબ્ભાવભાવીભાવો દટ્ઠબ્બો.

એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતીતિ યથાવુત્તેન પચ્ચયપરમ્પરવિધિના, ન પન ઇસ્સરનિમ્માનાદીહિ **એતસ્સ** વટ્ટસઙ્ખાતસ્સ **કેવલસ્સ** સુખાદીહિ અસમ્મિસ્સસ્સ, સકલસ્સ વા **દુક્ખક્ખન્ધસ્સ** દુક્ખરાસિસ્સ ન સુખસુભાદીનં **સમુદયો** નિબ્બત્તિ હોતિ. **એત્થ** ઇમસ્મિં પચ્ચયસઙ્ગહાધિકારે.

૫. અતતિ સતતં ગચ્છતિ પવત્તતીતિ **અદ્ધા**, કાલો.

૬. **અવિજ્જાસઙ્ખારા અતીતો અદ્ધા** અતીતભવપરિયાપન્નહેતૂનમેવેત્થ અધિપ્પેતત્તા, અદ્ધાગ્ગહણેન ચ અવિજ્જાદીનં ધમ્માનમેવ ગહણં તબ્બિનિમુત્તસ્સ કસ્સચિ કાલસ્સ અનુપલબ્ભનતો. નિરુદ્ધાનુપ્પાદા એવ હિ ધમ્મા અતીતાનાગતકાલવસેન ઉપ્પાદાદિક્ખણત્તયપરિયાપન્ના ચ પચ્ચુપ્પન્નકાલવસેન વોહરીયન્તિ. **જાતિજરામરણં અનાગતો અદ્ધા** પચ્ચુપ્પન્નહેતુતો અનાગતે નિબ્બત્તનતો. **મજ્ઝે પચ્ચુપ્પન્નો અદ્ધા** અતીતહેતુતો ઇધ નિબ્બત્તનકફલસભાવત્તા, અનાગતફલસ્સ ઇધ હેતુસભાવત્તા ચ મજ્ઝે વિઞ્ઞાણાદીનિ અટ્ઠઙ્ગાનિ પચ્ચુપ્પન્નો અદ્ધા.

૮. નનુ સોકપરિદેવાદયોપિ અઙ્ગભાવેન વત્તબ્બાતિ આહ "**સોકાદિવચન**"ન્ત્યાદિ. સોકાદિવચનં જાતિયા નિસ્સન્દસ્સ અમુખ્યફલમત્તસ્સ નિદસ્સનં, ન પન વિસું અઙ્ગદસ્સનન્ત્યત્થો.

૯. **તણ્હુપાદાનભવાપિ ગહિતા હોન્તી**તિ કિલેસભાવસામઞ્ઞતો અવિજ્જાગ્ગહણેન તણ્હુપાદાનાનિ, કમ્મભવસામઞ્ઞતો સઙ્ખારગ્ગહણેન કમ્મભવો ગહિતો. તથા તણ્હુપાદાનભવગ્ગહણેન ચ અવિજ્જાસઙ્ખારા ગહિતાતિ સમ્બન્ધો. એત્થાપિ વુત્તનયેન તેસં ગહણેન તેસં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો, વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદનાનં જાતિજરાભઙ્ગાવ જાતિજરામરણન્તિ ચ વુત્તાતિ આહ "**જાતિજરામરણગ્ગહણેના**"ત્યાદિ.

૧૦. **અતીતે હેતવો પઞ્ચા**તિ સરૂપતો વુત્તાનં દ્વિન્નં અવિજ્જાસઙ્ખારાનં, સઙ્ગહવસેન ગહિતાનં તિણ્ણં તણ્હુપાદાનભવાનઞ્ચ વસેન પચ્ચુપ્પન્નફલસ્સ પચ્ચયા અતીતભવે નિબ્બત્તા હેતવો પઞ્ચ, **ઇદાનિ ફલપઞ્ચક**ન્તિ અતીતહેતુપચ્ચયા ઇધ પચ્ચુપ્પન્ને નિબ્બત્તં વિઞ્ઞાણાદિફલપઞ્ચકં. **ઇદાનિ હેતવો પઞ્ચા**તિ સરૂપતો વુત્તાનં તણ્હાદીનં તિણ્ણં, સઙ્ગહતો લદ્ધાનં અવિજ્જાસઙ્ખારાનં દ્વિન્નઞ્ચ વસેન આયતિં ફલસ્સ પચ્ચયા ઇદાનિ હેતવો પઞ્ચ. **આયતિં ફલપઞ્ચક**ન્તિ જાતિજરામરણગ્ગહણેન વુત્તં પચ્ચુપ્પન્નહેતુપચ્ચયા અનાગતે નિબ્બત્તનકવિઞ્ઞાણાદિફલપઞ્ચકન્તિ એવં વીસતિ અતીતાદીસુ તત્થ તત્થ આકિરિયન્તીતિ **આકારા**.

અતીતહેતૂનં, ઇદાનિ ફલપઞ્ચકસ્સ ચ અન્તરા એકો સન્ધિ, ઇદાનિ ફલપઞ્ચકસ્સ, ઇદાનિ હેતૂનઞ્ચ અન્તરા એકો, ઇદાનિ હેતૂનં, આયતિં ફલસ્સ ચ અન્તરા એકોતિ એવં તિસન્ધિ. વુત્તઞ્હેતં – ''સઙ્ખારવિઞ્ઞાણાનમન્તરા એકો, વેદનાતણ્હાનમન્તરા એકો, ભવજાતીનમન્તરા એકો સન્ધી''તિ. એત્થ હિ હેતુતોફલસ્સ અવિચ્છેદપ્પવત્તિભાવતો હેતુફલસમ્બન્ધભૂતો પઠમો સન્ધિ, તથા તતિયો, દુતિયો પન ફલતો હેતુનો અવિચ્છેદપ્પવત્તિભાવતો ફલહેતુસમ્બન્ધભૂતો. ફલભૂતોપિ હિ ધમ્મો અઞ્ઞસ્સ હેતુસભાવસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયોતિ. સઙ્ખિપીયન્તિ એત્થ અવિજ્જાદયો, વિઞ્ઞાણાદયો ચાતિ સઙ્ખેપો, અતીતહેતુ, એતરહિ વિપાકો, એતરહિ હેતુ આયતિં વિપાકોતિ ચત્તારો સઙ્ખેપાતિ **ચતુસઙ્ખેપા**.

૧૧. **કમ્મભવસઙ્ખાતો ભવેકદેસો**તિ એત્થ આયતિં પટિસન્ધિયા પચ્ચયચેતના ભવો નામ, પુરિમકમ્મભવસ્મિં ઇધ પટિસન્ધિયા પચ્ચયચેતના સઙ્ખારાતિ વેદિતબ્બા. **અવસેસા ચા**તિ વિઞ્ઞાણાદિપઞ્ચકજાતિજરામરણવસેન સત્તવિધા પચ્ચુપ્પન્નફલવસેન વુત્તધમ્મા. **ઉપપત્તિભવસઙ્ખાતો ભવેકદેસો**તિ પન અનાગતપરિયાપન્ના વેદિતબ્બા. ભવ-સદ્દેન કમ્મભવસ્સપિ વુચ્ચમાનત્તા ભવેકદેસ-સદ્દો વુત્તો.

૧૨. પુબ્બન્તસ્સ અવિજ્જા મૂલં. અપરન્તસ્સ તણ્હા મૂલન્તિ આહ **અવિજ્જાતણ્હાવસેન દ્વે મૂલાની**"તિ.

૧૩. **તેસમેવ** અવિજ્જાતણ્હાસઙ્ખાતાનં વટ્ટ**મૂલાનં નિરોધેન** અનુપ્પાદધમ્મતાપત્તિયા સચ્ચપ્પટિવેધતો સિદ્ધાય અપ્પવત્તિયા વટ્ટં નિરુજ્ઝતિ. **અભિણ્હસો** અભિક્ખણં **જરામરણ**સઙ્ખાતાય **મુચ્છાય પીળિતાનં** સત્તાનં સોકાદિસમપ્પિતાનં કામાસવાદિ**આસવાનં** સમુપ્પાદતો પુન અવિજ્જા ચ પવત્તતિ. "આસવસમુદયા અવિજ્જાસમુદયો"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૩) હિ વુત્તં. એતેન અવિજ્જાયપિ પચ્ચયો દસ્સિતો હોતિ, ઇતરથા પટિચ્ચસમુપ્પાદચક્કં અબદ્ધં સિયાતિ. **ઇચ્ચેવં** વુત્તનયેન **આબદ્ધં** અવિચ્છિન્નં **અનાદિકં** આદિરહિતં તિભૂમકપરિયાપન્નત્તા **તેભૂમકં** કિલેસકમ્મવિપાકવસેન તિવટ્ટભૂતં **પટિચ્ચસમુપ્પાદોતિ પટ્ઠપેસિ** પઞ્ઞપેસિ **મહામુનિ** સમ્માસમ્બુદ્ધો.

પટિચ્ચસમુપ્પાદનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટ્ઠાનનયવણ્ણના

૧૪. એવં પટિચ્ચસમુપ્પાદનયં વિભાગતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ પટ્ઠાનનયં દસ્સેતું "**હેતુપચ્ચયો**"ત્યાદિ વુત્તં. તત્થ હિનોતિ પતિટ્ઠાતિ એતેનાતિ હેતુ. અનેકત્થત્તા ધાતુસદ્દાનં હિ-સદ્દો ઇધ પતિટ્ઠત્થોતિ દટ્ઠબ્બો. હિનોતિ વા એતેન કમ્મનિદાનભૂતેન ઉદ્ધં ઓજં અભિહરન્તેન મૂલેન વિય પાદપો તપ્પચ્ચયં ફલં ગચ્છતિ પવત્તતિ વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં આપજ્જતીતિ હેતુ. હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચાતિ **હેતુપચ્ચયો**. હેતુ હુત્વા પચ્ચયો, હેતુભાવેન પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતિ. મૂલટ્ઠેન હેતુ, ઉપકારટ્ઠેન પચ્ચયોતિ સઙ્ખેપતો મૂલટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો હેતુપચ્ચયો. સો પન પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, પટિસન્ધિયં કમ્મસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં ઉભયત્થ સમ્પયુત્તાનં નામધમ્માનઞ્ચ રુક્ખસ્સ મૂલાનિ વિય સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનસઙ્ખાતમૂલટ્ઠેન ઉપકારકા છ ધમ્માતિ દટ્ઠબ્બં.

આલમ્બીયતિ દુબ્બલેન વિય દણ્ડાદિકં ચિત્તચેતસિકેહિ ગય્હતીતિ **આરમ્મણં**. ચિત્તચેતસિકા હિ યં યં ધમ્મં આરબ્ભ પવત્તન્તિ, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયો નામ. ન હિ સો ધમ્મો અત્થિ, યો ચિત્તચેતસિકાનં આરમ્મણપચ્ચયભાવં ન ગચ્છેય્ય. અત્તાધીનપ્પવત્તીનં પતિભૂતો પચ્ચયો **અધિપતિપચ્ચયો**.

ન વિજ્જતિ પચ્ચયુપ્પન્નેન સહ અન્તરં એતસ્સ પચ્ચયસ્સાતિ **અનન્તરપચ્ચયો**. સણ્ઠાનાભાવેન સુટ્ઠુ અનન્તરપચ્ચયો **સમનન્તરપચ્ચયો**. અત્તનો અત્તનો અનન્તરં અનુરૂપચિત્તુપ્પાદજનનસમત્થો પુરિમપુરિમનિરુદ્ધો ધમ્મો "અનન્તરપચ્ચયો", "સમનન્તરપચ્ચયો"તિ ચ વુચ્ચતિ. બ્યઞ્જનમત્તેનેવ હિ નેસં વિસેસો. અત્થતો પન ઉભયમ્પિ સમનન્તરનિરુદ્ધસ્સેવાધિવચનં. ન હિ તેસં અત્થતો ભેદો ઉપલબ્ભતિ . યં પન કેચિ વદન્તિ "અત્થાનન્તરતાય અનન્તરપચ્ચયો, કાલાનન્તરતાય સમનન્તરપચ્ચયો"તિ, તં "નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ફલસમાપત્તિયા સમનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો"ત્યાદીહિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧૭) વિરુજ્ઝતિ. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં હિ સત્તાહાદિકાલં નિરુદ્ધં ફલસમાપત્તિયા સમનન્તરપચ્ચયો, તસ્મા

અભિનિવેસં અકત્વા બ્યઞ્જનમત્તતોવેત્થ નાનાકરણં પચ્ચેતબ્બં, ન અત્થતો. પુબ્બધમ્મનિરોધસ્સ હિ પચ્છાજાતધમ્મુપ્પાદનસ્સ ચ અન્તરાભાવેન ઉપ્પાદનસમત્થતાય નિરોધો અનન્તરપચ્ચયતા, ''ઇદમિતો ઉદ્ધં, ઇદં હેટ્ઠા, ઇદં સમન્તતો''તિ અત્તના એકત્તં ઉપનેત્વા વિય સુટ્ઠુ અનન્તરભાવેન ઉપ્પાદેતું સમત્થં હુત્વા નિરોધો સમનન્તરપચ્ચયતાતિ એવં બ્યઞ્જનમત્તતોવ ભેદો. નિરોધપચ્ચયસ્સપિ હિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસ્સ અસઞ્ઞુપ્પત્તિયા પુરિમસ્સ ચ ચુતિચિત્તસ્સ કાલન્તરેપિ ઉપ્પજ્જન્તાનં ફલપટિસન્ધીનં અન્તરા સમાનજાતિયેન અરૂપધમ્મેન બ્યવધાનાભાવતો ભિન્નજાતિકાનઞ્ચ રૂપધમ્માનં બ્યવધાનકરણે અસમત્થતાય નિરન્તરુપ્પાદને એકત્તં ઉપનેત્વા વિય ઉપ્પાદને ચ સમત્થતા અત્થીતિ તેસમ્પિ અનન્તરસમનન્તરપચ્ચયતા લબ્ભતિ, તસ્મા ધમ્મતો અવિસેસેપિ તથા તથા બુજ્ઝનકાનં વેનેય્યાનં વસેન ઉપસગ્ગત્થવિસેસમત્તતોવ ભેદો પચ્ચેતબ્બોતિ.

અત્તનો અનુપ્પત્તિયા સહુપ્પન્નાનમ્પિ અનુપ્પત્તિતો પકાસસ્સ પદીપો વિય સહુપ્પન્નાનં સહુપ્પાદભાવેન પચ્ચયો **સહજાતપચ્ચયો**, અરૂપિનો ચતુક્ખન્ધા, ચત્તારો મહાભૂતા, પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુવિપાકા ચ ધમ્મા.

અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપત્થમ્ભયમાનં તિદણ્ડં વિય અત્તનો ઉપકારકધમ્માનં ઉપત્થમ્ભકભાવેન પચ્ચયો **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો**. અઞ્ઞમઞ્ઞતાવસેનેવ ચ ઉપકારકતા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા, ન સહજાતમત્તેનાતિ અયમેતેસં દ્વિન્નં વિસેસો. તથા હિ સહજાતપચ્ચયભાવીયેવ કોચિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો ન હોતિ ચિત્તજરૂપાનં સહજાતપચ્ચયભાવિનો નામસ્સ ઉપાદારૂપાનં સહજાતપચ્ચયભાવીનં મહાભૂતાનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભાવસ્સ અનુદ્ધટત્તા. યદિ હિ સહજાતભાવેનેવ અત્તનો ઉપકારકાનં ઉપકારકતા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા સિયા, તદા સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેહિ સમાનેહિ ભવિતબ્બન્તિ.

ચિત્તકમ્મસ્સ પટો વિય સહજાતનામરૂપાનં નિસ્સયભૂતા ચતુક્ખન્ધા, તરુપબ્બતાદીનં પથવી વિય આધારણતોયેવ સહજાતરૂપસત્તવિઞ્ઞાણધાતૂનં યથાક્કમં નિસ્સયા ભૂતરૂપં, વત્થુ ચાતિ ઇમે **નિસ્સયપચ્ચયો** નામ નિસ્સીયતિ નિસ્સિતકેહીતિ કત્વા, બલવભાવેન નિસ્સયો પચ્ચયો **ઉપનિસ્સયપચ્ચયો** ઉપ-સદ્દસ્સ અતિસયજોતકત્તા, તસ્સ પન ભેદં વક્ખતિ.

છ વત્થૂનિ, છ આરમ્મણાનિ ચાતિ ઇમે પચ્ચયુપ્પન્નતો પઠમં ઉપ્પજ્જિત્વા પવત્તમાનભાવેન ઉપકારકો **પુરેજાતપચ્ચયો**. પચ્છાજાતપચ્ચયે અસતિ સન્તાનટ્ઠિતિહેતુભાવં આગચ્છન્તસ્સ કાયસ્સ ઉપત્થમ્ભનભાવેન ઉપકારકા પચ્છાજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા **પચ્છાજાતપચ્ચયો**. સો ગિજ્ઝપોતકસરીરાનં આહારાસા ચેતના વિય દટ્ઠબ્બો.

પુરિમપુરિમપરિચિતગન્થો વિય ઉત્તરઉત્તરગન્થસ્સ કુસલાદિભાવેન અત્તસદિસસ્સ પગુણબલવભાવવિસિટ્ઠઅત્તસમાનજાતિયતાગાહણં આસેવનં, તેન પચ્ચયા સજાતિયધમ્માનં સજાતિયધમ્માવ **આસેવનપચ્ચયો**. ભિન્નજાતિકા હિ ભિન્નજાતિકેહિ આસેવનપગુણેન પગુણબલવભાવવિસિટ્ઠં કુસલાદિભાવસઙ્ખાતં અત્તનો ગતિં ગાહાપેતું ન સક્કોન્તિ, ન ચ સયં તતો ગણ્હન્તિ, તે પન અનન્તરાતીતાનિ લોકિયકુસલાકુસલાનિ ચેવ અનાવજ્જનકિરિયજવનાનિ ચાતિ દટ્ઠબ્બં. ચિત્તપ્પયોગસઙ્ખાતકિરિયાભાવેન સહજાતાનં નાનાક્ખણિકાનં વિપાકાનં, કટત્તારૂપાનઞ્ચ ઉપકારિકા ચેતના **કમ્મપચ્ચયો**.

અત્તનો નિરુસ્સાહસન્તભાવેન સહજાતનામરૂપાનં નિરુસ્સાહસન્તભાવાય ઉપકારકા વિપાકચિત્તચેતસિકા **વિપાકપચ્ચયો**. તે હિ પયોગેન અસાધેતબ્બતાય કમ્મસ્સ કટત્તા નિપ્ફજ્જમાનમત્તતો નિરુસ્સાહસન્તભાવા હોન્તિ,

ન કિલેસવૂપસમસન્તભાવા. તથા સન્તભાવતોયેવ હિ ભવઙ્ગાદયો દુબ્બિઞ્ઞેય્યા. અભિનિપાતસમ્પટિચ્છનસન્તીરણમત્તા પન વિપાકા દુબ્બિઞ્ઞેય્યાવ. જવનપ્પવત્તિયાવ નેસં રૂપાદિગ્ગહિતતા વિઞ્ઞાયતિ.

રૂપારૂપાનં ઉપત્થમ્ભકત્તેન ઉપકારકા ચત્તારો આહારા **આહારપચ્ચયો**. સતિપિ હિ જનકભાવે ઉપત્થમ્ભકત્તમેવ આહારસ્સ પધાનકિચ્ચં. જનયન્તોપિ આહારો અવિચ્છેદવસેન ઉપત્થમ્ભેન્તો વ જનેતીતિ ઉપત્થમ્ભકભાવો વ આહારભાવો. તેસુ તેસુ કિચ્ચેસુ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મેહિ અત્તાનં અનુવત્તાપનસઙ્ખાતાધિપતિયટ્ઠેન પચ્ચયો **ઇન્દ્રિયપચ્ચયો**.

આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનલક્ખણૂપનિજ્ઝાનવસેન ઉપગન્ત્વા આરમ્મણનિજ્ઝાનકા વિતક્કાદયો **ઝાનપચ્ચયો**. સુગતિતો પુઞ્ઞતો, દુગ્ગહિતો પાપતો વા નિય્યાનટ્ઠેન ઉપકારકા સમ્માદિટ્ઠાદયો **મગ્ગપચ્ચયો**.

પરમત્થતો ભિન્નાપિ એકીભાવગતા વિય એકુપ્પાદાદિભાવસઙ્ખાતસમ્પયોગલક્ખણેન ઉપકારકા નામધમ્મા વ **સમ્પયુત્તપચ્ચયો**. અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધતાય યુત્તાપિ સમાના વિપ્પયુત્તભાવેન વિસંસટ્ઠતાય નાનત્તુપગમનેન ઉપકારકા વત્થુચિત્તચેતસિકા **વિપ્પયુત્તપચ્ચયો**.

પચ્ચુપ્પન્નસભાવસઙ્ખાતેન અત્થિભાવેન તાદિસસ્સેવ ધમ્મસ્સ ઉપત્થમ્ભકત્તેન ઉપકારકા ''સહજાતં પુરેજાત''ન્ત્યાદિના વક્ખમાનધમ્મા **અત્થિપચ્ચયો**. સતિપિ હિ જનકત્તે ઠિતિયંયેવ સાતિસયો અત્થિપચ્ચયાનં બ્યાપારોતિ ઉપત્થમ્ભકતાવ તેસં ગહિતા. એકસ્મિં ફસ્સાદિસમુદાયે પવત્તમાને દુતિયસ્સ અભાવતો અત્તનો ઠિતિયા ઓકાસં અલભન્તાનં અનન્તરમુપ્પજ્જમાનકચિત્તચેતસિકાનં ઓકાસદાનવસેન ઉપકારકા અનન્તરનિરુદ્ધા ચિત્તચેતસિકા **નત્થિપચ્ચયો**.

અત્તનો સભાવાવિગમનેન અપ્પવત્તમાનાનં વિગતભાવેન ઉપકારકાયેવ ધમ્મા **વિગતપચ્ચયો**. નિરોધાનુપગમનવસેન ઉપકારકા અત્થિપચ્ચયા વ **અવિગતપચ્ચયો**. સસભાવતામત્તેન ઉપકારકતા અત્થિપચ્ચયતા, નિરોધાનુપગમનવસેન ઉપકારકતા અવિગતપચ્ચયતાતિ પચ્ચયતાવિસેસો નેસં ધમ્માવિસેસેપિ દટ્ઠબ્બો. ધમ્માનઞ્હિ સમત્થતાવિસેસં સબ્બાકારેન ઞત્વા ભગવતા ચતુવીસતિપચ્ચયા દેસિતાતિ ભગવતિ સદ્ધાય ''એવં વિસેસા એતે ધમ્મા''તિ સુતમયઞાણં ઉપ્પાદેત્વા ચિન્તાભાવનામયઞાણેહિ તદભિસમયાય યોગો કરણીયો. અવિસેસેપિ હિ ધમ્મસામગ્ગિયસ્સ તથા તથા વિનેતબ્બપુગ્ગલાનં વસેન હેટ્ઠા વુત્તોપિ પચ્ચયો પુન પકારન્તેન વુચ્ચતિ અહેતુકદુકં વત્વાપિ હેતુવિપ્પયુત્તદુકં વિયાતિ દટ્ઠબ્બં.

૧૫. નામં ચતુક્ખન્ધસઙ્ખાતં નામં તાદિસસ્સેવ **નામસ્સ છધા** છહાકારેહિ પચ્ચયો હોતિ, તદેવ **નામરૂપીનં** સમુદિતાનં **પઞ્ચધા** પચ્ચયો હોતિ, **રૂપસ્સ પુન** ભૂતુપાદાયભેદસ્સ **એકધા** પચ્ચયો હોતિ, રૂપઞ્ચ નામસ્સ એકધા પચ્ચયો, પઞ્ઞત્તિનામરૂપાનિ નામસ્સ **દ્વિધા** દ્વિપ્પકારા પચ્ચયા હોન્તિ, **દ્વયં** પન નામરૂપદ્વયં સમુદિતં **દ્વયસ્સ** તાદિસસ્સેવ નામરૂપદ્વયસ્સ **નવધા** પચ્ચયો ચેતિ એવં પચ્ચયા છબ્બિધા ઠિતા.

૧૬. વિપાકબ્યાકતં કમ્મવસેન વિપાકભાવપ્પત્તં કમ્મવેગક્ખિત્તપતિતં વિય હુત્વા પવત્તમાનં અત્તનો સભાવં ગાહેત્વા પરિભાવેત્વા નેવ અઞ્ઞં પવત્તેતિ, ન ચ પુરિમવિપાકાનુભાવં ગહેત્વા ઉપ્પજ્જતિ. ''ન મગ્ગપચ્ચયા આસેવને એક''ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨૨૧) વચનતો ચ અહેતુકકિરિયેસુ હસિતુપ્પાદસ્સેવ

આસેવનતાઉદ્ધરણેન આવજ્જનદ્વયં આસેવનપચ્ચયો ન હોતિ, તસ્મા જવનાનેવ આસેવનપચ્ચયભાવં ગચ્છન્તીતિ આહ ''**પુરિમાનિ જવનાની**''ત્યાદિ. અવિસેસવચનેપેત્થ લોકિયકુસલાકુસલાબ્યાકતજવનાનેવ દટ્ઠબ્બાનિ લોકુત્તરજવનાનં આસેવનભાવસ્સ અનુદ્ધટત્તા.

એવઞ્ચ કત્વા વુત્તં **પટ્ઠાનટ્ઠકથાયં** (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૨) ''લોકુત્તરો પન આસેવનપચ્ચયો નામ નત્થી''તિ. તત્થ હિ કુસલં ભિન્નજાતિકસ્સ પુરેચરત્તા ન તેન આસેવનગુણં ગણ્હાપેતિ, ફલચિત્તાનિ ચ જવનવસેન ઉપ્પજ્જમાનાનિપિ વિપાકાબ્યાકતે વુત્તનયેન આસેવનં ન ગણ્હન્તિ, ન ચ અઞ્ઞં ગાહાપેન્તિ. યમ્પિ ''આસેવનવિનિમુત્તં જવનં નત્થી''તિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં, તમ્પિ યેભુય્યવસેન વુત્તન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. ઇતરથા આચરિયસ્સ અસમપેક્ખિતાભિધાયકત્તપ્પસઙ્ગો સિયા. મગ્ગો પન ગોત્રભુતો આસેવનં ન ગણ્હાતીતિ નત્થિ ભૂમિઆદિવસેન નાનાજાતિતાય અનધિપ્પેતત્તા. તથા હિ વુત્તં **પટ્ઠાને** ''ગોત્રભુ મગ્ગસ્સ આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો, વોદાનં મગ્ગસ્સ આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૬). એકુપ્પાદાદિચતુબ્બિધસમ્પયોગલક્ખણાભાવતો સહુપ્પન્નાનમ્પિ રૂપધમ્માનં સમ્પયુત્તપચ્ચયતા નત્થીતિ વુત્તં ''**ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞ**''ન્તિ.

૧૭. **હેતુઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાનિ સહજાતાનં નામ રૂપાન**ન્તિ તયોપેતે પટિસન્ધિયં કમ્મસમુટ્ઠાનાનં, પવત્તિયં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં, ઉભયત્થ સહજાતાનં નામાનઞ્ચ હેતાદિપચ્ચયેન પચ્ચયા હોન્તિ. ''સહજાતરૂપન્તિ હિ સબ્બત્થ પટિસન્ધિયં કમ્મસમુટ્ઠાનાનં, પવત્તિયં ચિત્તસમુટ્ઠાનાન''ન્તિ વક્ખતિ. **સહજાતા ચેતના**તિ અન્તમસો ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિપિ સહજાતચેતના. **સહજાતાનં નામ રૂપાન**ન્તિ સબ્બાપિ ચેતના નામાનં, પટિસન્ધિસહગતા ચેતના કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપાનં, પવત્તિયં રૂપસમુટ્ઠાપકચિત્તસહગતા ચેતના ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનઞ્ચ. **નાનાક્ખણિકા ચેતના**તિ વિપાકક્ખણતો નાનાક્ખણે અતીતભવાદીસુ નિબ્બત્તા કુસલાકુસલચેતના. **નામરૂપાન**ન્તિ ઉભયત્થાપિ નામરૂપાનં. **વિપાકક્ખન્ધા**તિ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણાદિકા વિપાકા અરૂપક્ખન્ધા. કમ્મસમુટ્ઠાનમ્પિ હિ રૂપં વિપાકવોહારં ન લભતિ અરૂપધમ્મભાવેન, સારમ્મણભાવેન ચ કમ્મસદિસેસુ અરૂપધમ્મેસ્વેવ વિપાક-સદ્દસ્સ નિરુળ્હત્તા.

૧૮. **પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સા**તિ પચ્ચયધમ્મતો પુરે ઉપ્પન્નસ્સ ઇમસ્સ રૂપકાયસ્સ. કથં પન પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ પુરે નિબ્બત્તિયં પચ્છાજાતસ્સ પચ્ચયતાતિ? નનુ વુત્તં ''પચ્છાજાતપચ્ચયે અસતિ સન્તાનટ્ઠિતિહેતુકભાવં આગચ્છન્તસ્સા''તિ, તસ્મા સન્તાનપ્પવત્તસ્સ હેતુભાવુપત્થમ્ભને ઇમસ્સ બ્યાપારોતિ ન કોચિ વિરોધો.

૧૯. પટિસન્ધિયં ચક્ખાદિવત્થૂનં અસમ્ભવતો, સતિ ચ સમ્ભવે તંતંવિઞ્ઞાણાનં પચ્ચયભાવાનુપગમનતો, હદયવત્થુનો ચ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણેન સહુપ્પન્નસ્સ પુરેજાતકતાભાવતો વુત્તં ''**છવત્થૂનિ પવત્તિય**''ન્તિ. ''**પઞ્ચારમ્મણાનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણવીથિયા**''તિ ચ ઇદં આરમ્મણપુરેજાતનિદ્દેસે આગતં સન્ધાય વુત્તં. **પઞ્હાવારે** પન ''સેક્ખા વા પુથુજ્જના વા ચક્ખું અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સન્તી''ત્યાદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૪) અવિસેસેન પચ્ચુપ્પન્નચક્ખાદીનમ્પિ ગહિતત્તા ધમ્મારમ્મણમ્પિ આરમ્મણપુરેજાતં મનોવિઞ્ઞાણવીથિયા લબ્ભતિ. અત્થતો હેતં સિદ્ધં, યં પચ્ચુપ્પન્નધમ્મારમ્મણં ગહેત્વા મનોદ્વારિકવીથિ પવત્તતિ, તં તસ્સ આરમ્મણપુરેજાતં હોતીતિ.

૨૨. પકતિયા એવ પચ્ચયન્તરરહિતેન અત્તનો સભાવેનેવ ઉપનિસ્સયો **પકતૂપનિસ્સયો**. આરમ્મણાનન્તરેહિ અસંમિસ્સો પુથગેવ કોચિ ઉપનિસ્સયોતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા પકતો ઉપનિસ્સયો **પકતૂપનિસ્સયો**. **પકતો**તિ ચેત્થ પ-કારો ઉપસગ્ગો, સો અત્તનો ફલસ્સ ઉપ્પાદનસમત્થભાવેન સન્તાને નિપ્ફાદિતભાવં, આસેવિતભાવઞ્ચ દીપેતિ, તસ્મા અત્તનો સન્તાને નિપ્ફન્નો રાગાદિ, સદ્ધાદિ, ઉપસેવિતો વા ઉતુભોજનાદિ પકતૂપનિસ્સયો. તથા ચેવ નિદ્દિસતિ.

૨૩. **ગરુકત**ન્તિ ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખિતં. તથા હિ ''દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખતી''ત્યાદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧૩) દાનસીલઉપોસથકમ્મપુબ્બેકતસુચિણ્ણઝાનગોત્રભુવોદાનમગ્ગાદીનિ ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખણવસેન અસ્સ નિદ્દેસો પવત્તો.

૨૪. ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ખન્ધા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ખન્ધાનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''ત્યાદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૩) નયેન અનન્તરપચ્ચયેન સદ્ધિં નાનત્તં અકત્વા અનન્તરૂપનિસ્સયસ્સ આગતત્તા વુત્તં ''**અનન્તરનિરુદ્ધા**''ત્યાદિ. એવં સન્તેપિ અત્તનો અનન્તરં અનુરૂપચિત્તુપ્પાદવસેન અનન્તરપચ્ચયો, બલવકારણવસેન અનન્તરૂપનિસ્સયપચ્ચયોતિ અયમેતેસં વિસેસો.

૨૫. યથારહં અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચ રાગાદયો...પે॰... સેનાસનઞ્ચાતિ યોજના. રાગાદયો હિ અજ્ઝત્તં નિપ્ફાદિતા, પુગ્ગલાદયો બહિદ્ધા સેવિતા. તથા હિ વુત્તં આચરિયેન –

''રાગસદ્ધાદયો ધમ્મા, અજ્ઝત્તમનુવાસિતા;
સત્તસઙ્ખારધમ્મા ચ, બહિદ્ધોપનિસેવિતા''તિ. (નામ॰ પરિ॰ ૮૨૭);

અથ વા અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચ કુસલાદિધમ્માનન્તિ યથાઠિતવસેનેવ યોજના અત્તનો હિ રાગાદયો ચ અત્તનો કુસલાદિધમ્માનં કલ્યાણમિત્તસ્સ સદ્ધાદિકે નિસ્સાય કુસલં કરોન્તાનં પરેસઞ્ચ નિસ્સયા હોન્તિ.

તત્થ કામરાગાદયો નિસ્સાય કામભવાદીસુ નિબ્બત્તનત્થં, રાગાદિવૂપસમત્થઞ્ચ દાનસીલઉપોસથજ્ઝાનાભિઞ્ઞાવિપસ્સનામગ્ગભાવના, રાગાદિહેતુકા ચ ઉપરૂપરિરાગાદયો હોન્તીતિ યથારહં દટ્ઠબ્બં. યં યઞ્હિ નિસ્સાય યસ્સ યસ્સ સમ્ભવો, તં તં તસ્સ તસ્સ પકતૂપનિસ્સયો હોતિ. પચ્ચયમહાપદેસો હેસ, યદિદં ''ઉપનિસ્સયપચ્ચયો''તિ વુત્તં. તથા ચાહ ''**બહુધા હોતિ પકતૂપનિસ્સયો**''તિ. **સદ્ધાદયો**તિ સીલસુતચાગપઞ્ઞા. અત્તનો સદ્ધાદિકઞ્હિ ઉપનિસ્સાય અત્તનો દાનસીલાદયો, તથા કલ્યાણમિત્તાનં સદ્ધાદયો ઉપનિસ્સાય પરેસઞ્ચ દાનસીલાદયો હોન્તીતિ પાકટમેતં. **સુખં દુક્ખ**ન્તિ કાયિકં સુખં દુક્ખં. **પુગ્ગલો**તિ કલ્યાણમિત્તાદિપુગ્ગલો. **ભોજન**ન્તિ સપ્પાયાદિભોજનં, **ઉતુ**પિ તાદિસોવ.

૨૭. ''અધિપતિ...પે॰... પચ્ચયા હોન્તી''તિ સઙ્ખેપેન વુત્તમત્થં વિત્થારેતું ''**તત્થ ગરુકતમારમ્મણ**''ન્ત્યાદિ વુત્તં. **ગરુકતમારમ્મણ**ન્તિ પચ્ચવેક્ખણઅસ્સાદાદિના ગરુકતં આરમ્મણં. તઞ્હિ ઝાનમગ્ગફલવિપસ્સનાનિબ્બાનાદિભેદં પચ્ચવેક્ખણઅસ્સાદાદિમગ્ગફલાદિધમ્મે અત્તાધીને કરોતીતિ આરમ્મણાધિપતિ નામ. ગરુકાતબ્બતામત્તેન આરમ્મણાધિપતિ. ગરુકતોપિ બલવકારણટ્ઠેન

આરમ્મણૂપનિસ્સયોતિ અયમેતેસં વિસેસો. **સહજાતા…પે॰… નામરૂપાનન્તિ** છન્દચિત્તવીરિયવીમંસાનં, વસેન ચતુબ્બિધોપિ સહજાતાધિપતિ યથારહં સહજાતનામરૂપાનં પવત્તિયંયેવ સહજાતાધિપતિવસેન પચ્ચયો.

૨૮. રૂપધમ્મસ્સ અરૂપધમ્મં પતિ સહજાતપચ્ચયતા પટિસન્ધિયં વત્થુવસેન વુત્તાતિ આહ "**વત્થુવિપાકા અઞ્ઞમઞ્ઞ**"ન્તિ –

૩૦. યસ્મા પન અઞ્ઞમઞ્ઞુપત્થમ્ભનવસેનેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા, ન સહજાતમત્તતોતિ પવત્તિયં રૂપં નામાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો ન હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞ**"ન્તિ. તથા ઉપાદારૂપાનિ ચ ભૂતરૂપાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ન હોન્તીતિ વુત્તં "**મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞ**"ન્તિ.

૩૧. નનુ ચ ''અરૂપિનો આહારા સહજાતાનં નામરૂપાન''ન્તિ વુત્તં, એવઞ્ચ સતિ અસઞ્ઞીનં સહજાતાહારસ્સ અસમ્ભવતો ''સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા''તિ કથમિદં નીયતીતિ? વુચ્ચતે – મનોસઞ્ચેતનાહારવસપ્પવત્તસ્સ કમ્મસ્સ , તંસહગતાનમ્પિ વા સેસાહારાનં કમ્મૂપનિસ્સયપચ્ચયેહિ પચ્ચયત્તપરિયાયં ગહેત્વા સબ્બસત્તાનં આહારટ્ઠિતિકતા વુત્તા, ન આહારપચ્ચયભાવતોતિ.

૩૨. ''પઞ્ચ પસાદા''ત્યાદીસુ નનુ ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયા ન ગહિતાતિ? સચ્ચં ન ગહિતા. યદિપિ તેસં લિઙ્ગાદીહિ અનુવત્તનીયતા અત્થિ, સા પન ન પચ્ચયભાવતો. યથા હિ જીવિતાહારા યેસં પચ્ચયા હોન્તિ, તેસં અનુપાલકા ઉપત્થમ્ભકા અત્થિ, અવિગતપચ્ચયભૂતા ચ હોન્તિ, ન એવં ઇત્થિપુરિસભાવા લિઙ્ગાદીનં કેનચિ ઉપકારેન ઉપકારા હોન્તિ. કેવલં પન યથાસકેહેવ કમ્માદિપચ્ચયેહિ પવત્તમાનં લિઙ્ગાદીનં યથા ઇત્થાદિગ્ગહણસ્સ પચ્ચયભાવો હોતિ, તતો અઞ્ઞેનાકારેન તં-સહિતસન્તાને અપ્પવત્તિતો લિઙ્ગાદીહિ અનુવત્તનીયતા, ઇન્દ્રિયતા ચ નેસં વુચ્ચતિ, તસ્મા ન તેસં ઇન્દ્રિયપચ્ચયભાવો વુત્તો.

૩૩. યેસં નામાનં ચક્ખાદીનં અબ્ભન્તરતો નિક્ખમન્તાનં વિય પવત્તાનં, યેસઞ્ચ રૂપાનં નામસન્નિસ્સયેનેવ ઉપ્પજ્જમાનાનં સમ્પયોગાસઙ્કા હોતિ, તેસમેવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા. રૂપાનં પન રૂપેહિ સાસઙ્કા નત્થિ. વત્થુસન્નિસ્સયેનેવ જાયન્તાનં વિસયભાવમત્તં આરમ્મણન્તિ તેનાપિ તેસં સમ્પયોગાસઙ્કા નત્થીતિ યેસં સમ્પયોગાસઙ્કા અત્થિ, તેસમેવ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતાપિ વુત્તાતિ આહ "**ઓક્કન્તિક્ખણે વત્થૂ**"ત્યાદિ.

૩૪. **સબ્બથા** સબ્બાકારેન યથારહં નામવસેન વુત્તં તિવિધં સહજાતં, દુવિધં પુરેજાતં, એકવિધં પચ્છાજાતઞ્ચ પચ્ચયજાતં, આહારેસુ કબળીકારો આહારો, રૂપજીવિતિન્દ્રિયન્તિ અયં પઞ્ચવિધોપિ અત્થિપચ્ચયો, અવિગતપચ્ચયો ચ હોતિ. પચ્ચુપ્પન્નસભાવેન અત્થિભાવેન તાદિસસ્સેવ ધમ્મસ્સ ઉપત્થમ્ભકત્તા અત્થિભાવાભાવેન અનુપકારકાનમેવ અત્થિભાવેન ઉપકારકતા અત્થિપચ્ચયભાવોતિ નત્થિ નિબ્બાનસ્સ સબ્બદા ભાવિનો અત્થિપચ્ચયતા, અવિગતપચ્ચયતા ચ. ઉપ્પાદાદિયુત્તાનં વા નત્થિભાવોપકારકતાવિરુદ્ધો, વિગતભાવોપકારકતાવિરુદ્ધો ચ ઉપકારકભાવો અત્થિપચ્ચયતાદિકાતિ ન તસ્સ તપ્પચ્ચયત્તપ્પસઙ્ગો. રૂપજીવિતિન્દ્રિયઞ્ચેત્થ ઓજા વિય ઠિતિક્ખણેવ ઉપકારકત્તા સહજાતપચ્ચયેસુ ન ગય્હતીતિ વિસું વુત્તં.

૩૫. ઇદાનિ સબ્બેપિ પચ્ચયા સઙ્ખેપતોપિ ચતુધાયેવાતિ દસ્સેતું "**આરમ્મણૂ…પે॰… ગચ્છન્તી**"તિ વુત્તં. ન હિ સો કોચિ પચ્ચયો અત્થિ, યો ચિત્તચેતસિકાનં આરમ્મણભાવં ન ગચ્છેય્ય, સકસકપચ્ચયુપ્પન્નસ્સ ચ

ઉપનિસ્સયભાવં ન ગચ્છતિ, કમ્મહેતુકત્તા ચ લોકપ્પવત્તિયા ફલહેતૂપચારવસેન સબ્બેપિ કમ્મસભાવં નાતિવત્તન્તિ, તે ચ પરમત્થતો લોકસમ્મુતિવસેન ચ વિજ્જમાનાયેવાતિ સબ્બેપિ ચતૂસુ સમોધાનં ગચ્છન્તિ.

૩૬. ઇદાનિ યં વુત્તં તત્થ તત્થ ‘‘સહજાતરૂપ’’ન્તિ, તં સબ્બં ન અવિસેસતો દટ્ઠબ્બન્તિ દસ્સેતું ‘‘**સહજાતરૂપ**’’ન્ત્યાદિ વુત્તં. પટિસન્ધિયઞ્હિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાભાવતો પવત્તિયં કમ્મસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ ચિત્તચેતસિકેહિ સહુપ્પત્તિનિયમાભાવતો સહજાતરૂપન્તિ સબ્બત્થાપિ પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં, પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપસઙ્ખાતકમ્મજરૂપાનઞ્ચ વસેન દુવિધં હોતિ. કમ્મસ્સ કતત્તા નિબ્બત્તમાનાનિ રૂપાનિ **કટત્તારૂપાનિ**.

૩૭. **ઇતિ** એવં વુત્તનયેન **સમ્ભવા** યથાસમ્ભવં **તેકાલિકા** અનન્તરસમનન્તરઆસેવનનત્થિવિગતવસેન પઞ્ચન્નં અતીતકાલિકાનં, કમ્મપચ્ચયસ્સ અતીતવત્તમાનવસેન દ્વિકાલિકસ્સ, આરમ્મણઅધિપતિઉપનિસ્સયપચ્ચયાનં તિકાલિકાનં , ઇતરેસં પન્નરસન્નં પચ્ચુપ્પન્નકાલિકાનઞ્ચ વસેન કાલત્તયવન્તો, નિબ્બાનપઞ્ઞત્તિવસેન કાલવિમુત્તા ચ, ચક્ખાદિરાગાદિસદ્ધાદિવસેન અજ્ઝત્તિકા ચ, પુગ્ગલઉતુભોજનાદિવસેન તતો બહિદ્ધા ચ, પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન સઙ્ખતા ચ, **કથા** તપ્પટિપક્ખભાવેન અસઙ્ખતા ચ ધમ્મા પઞ્ઞત્તિનામરૂપાનં વસેન સઙ્ખેપતો તિવિધા ઠિતા સબ્બથા **પટ્ઠાને** અનન્તનયસમન્તપટ્ઠાને પકરણે ચતુવીસતિસઙ્ખાતા પચ્ચયા નામાતિ યોજના.

૩૮. **તત્થા**તિ તેસુ પઞ્ઞત્તિનામરૂપેસુ.

પટ્ઠાનનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ઞત્તિભેદવણ્ણના

૩૯. વચનીયવાચકભેદા દુવિધા પઞ્ઞત્તીતિ વુત્તં ‘‘**પઞ્ઞાપિયત્તા**’’ત્યાદિ. **પઞ્ઞાપિયત્તા**તિ તેન તેન પકારેન ઞાપેતબ્બત્તા, ઇમિના રૂપાદિધમ્માનં સમૂહસન્તાનાદિઅવત્થાવિસેસાદિભેદા સમ્મુતિસચ્ચભૂતા ઉપાદાપઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતા અત્થપઞ્ઞત્તિ વુત્તા. સા હિ નામપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞાપીયતિ. **પઞ્ઞાપનતો**તિ પકારેહિ અત્થપઞ્ઞત્તિયા ઞાપનતો. ઇમિના હિ પઞ્ઞાપેતીતિ ‘‘પઞ્ઞત્તી’’તિ લદ્ધનામાનં અત્થાનં અભિધાનસઙ્ખાતા નામપઞ્ઞત્તિ વુત્તા.

૪૦. **ભૂતપરિણામાકારમુપાદાયા**તિ પથવાદિકાનં મહાભૂતાનં પબન્ધવસેન પવત્તમાનાનં પત્થટસઙ્ગહતાદિઆકારેન પરિણામાકારં પરિણતભાવસઙ્ખાતં આકારં ઉપાદાય નિસ્સયં કત્વા. **તથા તથા**તિ ભૂમાદિવસેન. **ભૂમિપબ્બતાદિકા**તિ ભૂમિપબ્બતરુક્ખાદિકા સન્તાનપઞ્ઞત્તિ. **સમ્ભારસન્નિવેસાકાર**ન્તિ દારુમત્તિકાતન્તાદીનં સમ્ભારાનં ઉપકરણાનં સન્નિવેસાકારં રચનાદિવિસિટ્ઠતંતંસણ્ઠાનાદિઆકારં. **રથસકટાદિકા**તિ રથસકટગામઘટપટાદિકા સમૂહપઞ્ઞત્તિ. **ચન્દાવટ્ટનાદિક**ન્તિ ચન્દિમસૂરિયનક્ખત્તાનં સિનેરું પદક્ખિણવસેન ઉદયાદિઆવટ્ટનાકારં. **દિસાકાલાદિકા**તિ પુરત્થિમદિસાદિકા દિસાપઞ્ઞત્તિ, પુબ્બણ્હાદિકા કાલપઞ્ઞત્તિ, માસોતુવેસાખમાસાદિકા તંતંનામવિસિટ્ઠા માસાદિપઞ્ઞત્તિ ચ. **અસમ્ફુટ્ઠાકાર**ન્તિ તંતંરૂપકલાપેહિ અસમ્ફુટ્ઠં સુસિરાદિઆકારં. **કૂપગુહાદિકા** તિ કૂપગુહછિદ્દાદિકા આકાસપઞ્ઞત્તિ. **તંતંભૂતનિમિત્ત**ન્તિ પથવીકસિણાદિતંતંભૂતનિમિત્તં. **ભાવનાવિસેસ**ન્તિ પરિકમ્માદિભેદં ભાવનાય પબન્ધવિસેસં. **કસિણનિમિત્તાદિકા**તિ

કસિણાસુભનિમિત્તાદિભેદા યોગીનં ઉપટ્ઠિતા ઉગ્ગહપટિભાગાદિભેદા નિમિત્તપઞ્ઞત્તિ. **એવમાદિપ્પભેદા**તિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસનિરોધકસિણાદિભેદા ચ. **અત્થચ્છાયાકારેના**તિ પરમત્થધમ્મસ્સ છાયાકારેન પટિભાગાકારેન.

૪૧. **નામનામકમ્માદિનામેના**તિ નામં નામકમ્મં નામધેય્યં નિરુત્તિ બ્યઞ્જનં અભિલાપોતિ ઇમેહિ છહિ નામેહિ. તત્થ અત્થેસુ નમતીતિ **નામં**. તં અન્વત્થરુળ્હીવસેન દુવિધં, સામઞ્ઞગુણકિરિયાયદિચ્છાવસેન ચતુબ્બિધં. નામમેવ **નામકમ્મં**. તથા **નામધેય્યં**. અક્ખરદ્વારેન અત્થં નીહરિત્વા ઉત્તિ કથનં **નિરુત્તિ**, અત્થં બ્યઞ્જયતીતિ **બ્યઞ્જનં**. અભિલપતીતિ **અભિલાપો**, સદ્દગતઅક્ખરસન્નિવેસક્કમો. સા પનાયં નામપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનઅવિજ્જમાનતદુભયસંયોગવસેન છબ્બિધા હોતીતિ દસ્સેતું "**વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**"ત્યાદિ વુત્તં, **એતાય પઞ્ઞાપેન્તી**તિ "રૂપવેદના"ત્યાદિના પકાસેન્તિ.

૪૨. **ઉભિન્ન**ન્તિ વિજ્જમાનાવિજ્જમાનાનં દ્વિન્નં. પઞ્ચાભિઞ્ઞા, આસવક્ખયઞાણન્તિ છ અભિઞ્ઞા અસ્સાતિ **છળભિઞ્ઞો**. એત્થ ચ અભિઞ્ઞાનં વિજ્જમાનત્તા, તપ્પટિલાભિનો પુગ્ગલસ્સ અવિજ્જમાનત્તા ચ અયં **વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. તથા ઇત્થિયા અવિજ્જમાનત્તા, સદ્દસ્સ ચ વિજ્જમાનત્તા ઇત્થિસદ્દોતિ **અવિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ**. પસાદચક્ખુનો, તન્નિસ્સિતવિઞ્ઞાણસ્સ ચ વિજ્જમાનત્તા ચક્ખુવિઞ્ઞાણન્તિ **વિજ્જમાનેન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** . રઞ્ઞો ચ પુત્તસ્સ ચ સમ્મુતિસચ્ચભૂતત્તા રાજપુત્તોતિ **અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ**.

૪૩. **વચીઘોસાનુસારેના**તિ ભૂમિપબ્બતરૂપવેદનાદિવચીમયસદ્દસ્સ અનુસારેન અનુગમનેન અનુસ્સરણેન આરમ્મણકરણેન પવત્તાય **સોતવિઞ્ઞાણવીથિયા** પવત્તિતો અનન્તરં ઉપ્પન્નસ્સ મનોદ્વારસ્સ નામચિન્તનાકારપ્પવત્તસ્સ મનોદ્વારિકવિઞ્ઞાણસન્તાનસ્સ "ઇદમીદિસસ્સ અત્થસ્સ નામ"ન્તિ પુબ્બેયેવ ગહિતસઙ્કેતોપનિસ્સયસ્સ **ગોચરા** આરમ્મણભૂતા **તતો** નામગ્ગહણતો પરં **યસ્સા** સમ્મુતિપરમત્થવિસયાય નામપઞ્ઞત્તિયા **અનુસારેન** અનુગમનેન **અત્થા** સમ્મુતિપરમત્થભેદા વિઞ્ઞાયન્તિ, **સાયં** ભૂમિપબ્બતરૂપવેદનાદિકા પઞ્ઞાપેતબ્બત્થપઞ્ઞાપિકા **લોકસઙ્કેતેન નિમ્મિતા** લોકવોહારેન સિદ્ધા, મનોદ્વારગ્ગહિતા અક્ખરાવલિભૂતા **પઞ્ઞત્તિ વિઞ્ઞેય્યા** પઞ્ઞાપનતો પઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતા નામપઞ્ઞત્તીતિ વિઞ્ઞેય્યા.

એત્થ ચ સોતવિઞ્ઞાણવીથિયા અનન્તરભાવિનિં મનોદ્વારિકવીથિમ્પિ સોતવિઞ્ઞાણવીથિગ્ગહણેનેવ સઙ્ગહેત્વા "સોતવિઞ્ઞાણવીથિયા"તિ વુત્તં. ઘટાદિસદ્દઞ્હિ સુણન્તસ્સ એકમેકં સદ્દં આરબ્ભ પચ્ચુપ્પન્નાતીતારમ્મણવસેન દ્વે દ્વે જવનવારા, બુદ્ધિયા ગહિતનામપણ્ણત્તિભૂતં અક્ખરાવલિમારબ્ભ એકોતિ એવં સોતવિઞ્ઞાણવીથિયા અનન્તરાય અતીતસદ્દારમ્મણાય જવનવીથિયા અનન્તરં નામપઞ્ઞત્તિયા ગહણં, તતો પરં અત્થાવબોધોતિ આચરિયા.

પઞ્ઞત્તિભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

પચ્ચયપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. કમ્મટ્ઠાનપરિચ્છેદવણ્ણના

૧. **ઇતો** પચ્ચયનિદ્દેસતો પરં નીવરણાનં સમનટ્ઠેન **સમથ**સઙ્ખાતાનં, અનિચ્ચાદિવિવિધાકારતો દસ્સનટ્ઠેન **વિપસ્સના**સઙ્ખાતાનઞ્ચ દ્વિન્નં **ભાવનાનં** દુવિધમ્પિ **કમ્મટ્ઠાનં** દુવિધભાવનાકમ્મસ્સ પવત્તિટ્ઠાનતાય કમ્મટ્ઠાનભૂતમારમ્મણં ઉત્તરુત્તરયોગકમ્મસ્સ પદટ્ઠાનતાય કમ્મટ્ઠાનભૂતં ભાવનાવીથિઞ્ચ **યથાક્કમં** સમથવિપસ્સનાનુક્કમેન પવક્ખામીતિ યોજના.

સમથકમ્મટ્ઠાનં

ચરિતભેદવણ્ણના

૩. રાગો વ ચરિતા પકતીતિ **રાગચરિતા**. એવં **દોસચરિતા**દયોપિ. **ચરિતસઙ્ગહો**તિ મૂલચરિતવસેન પુગ્ગલસઙ્ગહો, સંસગ્ગવસેન પન તેસટ્ઠિ ચરિતા હોન્તિ. વુત્તઞ્હિ –

''રાગાદિકે તિકે સત્ત, સત્ત સદ્ધાદિકે તિકે;
એકદ્વિતિકમૂલમ્હિ, મિસ્સતો સત્તસત્તક''ન્તિ.

એત્થ હિ રાગચરિતા દોસચરિતા મોહચરિતા રાગદોસચરિતા રાગમોહચરિતા દોસમોહચરિતા રાગદોસમોહચરિતાતિ એવં રાગાદિકે તિકે સત્તકમેકં. તથા સદ્ધાચરિતા બુદ્ધિચરિતા વિતક્કચરિતા સદ્ધાબુદ્ધિચરિતા સદ્ધાબુદ્ધિવિતક્કચરિતા બુદ્ધિવિતક્કચરિતા સદ્ધાબુદ્ધિવિતક્કચરિતાતિ સદ્ધાદિકેપિ તિકે એકન્તિ એવં દ્વે તિકે અમિસ્સેત્વા ચુદ્દસ ચરિતા હોન્તિ. રાગાદિતિકે પન એકદ્વિતિકમૂલવસેન સદ્ધાદિતિકેન સહ યોજિતે રાગસદ્ધાચરિતા રાગબુદ્ધિચરિતા રાગવિતક્કચરિતા રાગસદ્ધાબુદ્ધિચરિતા રાગસદ્ધાવિતક્કચરિતા રાગબુદ્ધિવિતક્કચરિતા રાગસદ્ધાબુદ્ધિવિતક્કચરિતાતિ રાગમૂલનયે એકં સત્તકં, તથા ''દોસસદ્ધાચરિતા દોસબુદ્ધિચરિતા દોસવિતક્કચરિતા''ત્યાદિના દોસમૂલનયેપિ એકં, ''મોહસદ્ધાચરિતા''ત્યાદિના મોહમૂલનયેપિ એકન્તિ એવં એકમૂલનયે સત્તકત્તયં હોતિ. યથા ચેત્થ, એવં દ્વિમૂલકનયેપિ ''રાગદોસસદ્ધાચરિતા રાગદોસબુદ્ધિચરિતા રાગદોસવિતક્કચરિતા''ત્યાદિના સત્તકત્તયં. તિમૂલકનયે પન ''રાગદોસમોહસદ્ધાચરિતા''ત્યાદિના એકં સત્તકન્તિ એવં મિસ્સતો સત્તસત્તકવસેન એકૂનપઞ્ઞાસ ચરિતા હોન્તિ. ઇતિ ઇમા એકૂનપઞ્ઞાસ, પુરિમા ચ ચુદ્દસાતિ તેસટ્ઠિ ચરિતા દટ્ઠબ્બા. કેચિ પન દિટ્ઠિયા સદ્ધિં ''ચતુસટ્ઠી''તિ વણ્ણેન્તિ.

ચરિતભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભાવનાભેદવણ્ણના

૪. ભાવનાય પટિસઙ્ખારકમ્મભૂતા, આદિકમ્મભૂતા વા પુબ્બભાગભાવના **પરિકમ્મભાવના** નામ. નીવરણવિક્ખમ્ભનતો પટ્ઠાય ગોત્રભૂપરિયોસાના કામાવચરભાવના **ઉપચારભાવના** નામ. અપ્પનાય સમીપચારિત્તા ગામૂપચારાદયો વિય. મહગ્ગતભાવપ્પત્તા **અપ્પનાભાવના** નામ અપ્પનાસઙ્ખાતવિતક્કપમુખત્તા .

સમ્પયુત્તધમ્મેહિ આરમ્મણે અપ્પેન્તો વિય પવત્તતીતિ વિતક્કો **અપ્પના**. તથા હિ સો ‘‘અપ્પના બ્યપ્પના’’તિ (ધ॰ સ॰ ૭) નિદ્દિટ્ઠો. તપ્પમુખતાવસેન પન સબ્બેપિ મહગ્ગતાનુત્તરઝાનધમ્મા ‘‘અપ્પના’’તિ વુચ્ચન્તિ.

ભાવનાભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિમિત્તભેદવણ્ણના

૫. પરિકમ્મસ્સ નિમિત્તં આરમ્મણત્તાતિ **પરિકમ્મનિમિત્તં**, કસિણમણ્ડલાદિ. તદેવ ચક્ખુના દિટ્ઠં વિય મનસા ઉગ્ગહેતબ્બં નિમિત્તં, ઉગ્ગણ્હન્તસ્સ વા નિમિત્તન્તિ **ઉગ્ગહનિમિત્તં**. તપ્પટિભાગં વણ્ણાદિકસિણદોસરહિતં નિમિત્તં ઉપચારપ્પનાનં આરમ્મણત્તાતિ **પટિભાગનિમિત્તં**.

૬. પથવીયેવ કસિણં એકદેસે અટ્ઠત્વા અનન્તસ્સ ફરિતબ્બતાય સકલટ્ઠેનાતિ **પથવીકસિણં**, કસિણમણ્ડલં. પટિભાગનિમિત્તં, તદારમ્મણઞ્ચ ઝાનં ‘પથવીકસિણ’ન્તિ વુચ્ચતિ. તથા **આપોકસિણા**દીસુપિ. તત્થ પથવાદીનિ ચત્તારિ ભૂતકસિણાનિ. નીલાદીનિ ચત્તારિ વણ્ણકસિણાનિ, પરિચ્છિન્નાકાસો આકાસકસિણં, ચન્દાદિઆલોકો આલોકકસિણન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૭. ઉદ્ધં ધુમાતં સૂનં છવસરીરં ઉદ્ધુમાતં, તદેવ કુચ્છિતટ્ઠેન**ઉદ્ધુમાતકં**. એવં સેસેસુપિ. સેતરત્તાદિના વિમિસ્સિતં યેભુય્યેન નીલવણ્ણં છવસરીરં **વિનીલકં** વિસેસતો નીલકન્તિ કત્વા. વિસ્સવન્તપુબ્બકં **વિપુબ્બકં**. મજ્ઝે દ્વિધા છિન્નં **વિચ્છિદ્દકં**. સોણસિઙ્ગાલાદીહિ વિવિધાકારેન ખાયિતં **વિક્ખાયિતકં**. સોણસિઙ્ગાલાદીહિ વિવિધેનાકારેન ખણ્ડિત્વા તત્થ તત્થ ખિત્તં **વિક્ખિત્તકં**. કાકપદાદિઆકારેન સત્થેન હનિત્વા વિવિધં ખિત્તં **હતવિક્ખિત્તકં**. લોહિતપગ્ઘરણકં **લોહિતકં**. કિમિકુલપગ્ઘરણકં **પુળવકં**. અન્તમસો એકમ્પિ અટ્ઠિ **અટ્ઠિકં**.

૮. અનુ અનુ સરણં અનુસ્સતિ, અરહતાદિબુદ્ધગુણારમ્મણા અનુસ્સતિ **બુદ્ધાનુસ્સતિ**. સ્વાક્ખાતતાદિધમ્મગુણારમ્મણા અનુસ્સતિ **ધમ્માનુસ્સતિ**. સુપ્પટિપન્નતાદિસંઘગુણારમ્મણા અનુસ્સતિ **સંઘાનુસ્સતિ**. અખણ્ડતાદિના સુપરિસુદ્ધસ્સ અત્તનો સીલગુણસ્સ અનુસ્સરણં **સીલાનુસ્સતિ**. વિગતમલમચ્છેરતાદિવસેન અત્તનો ચાગાનુસ્સરણં **ચાગાનુસ્સતિ**. ‘‘યેહિ સદ્ધાદીહિ સમન્નાગતા દેવા દેવત્તં ગતા, તાદિસા ગુણા મયિ સન્તી’’તિ એવં દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા અત્તનો સદ્ધાદિગુણાનુસ્સરણં **દેવતાનુસ્સતિ**. સબ્બદુક્ખૂપસમભૂતસ્સ નિબ્બાનસ્સ ગુણાનુસ્સરણં **ઉપસમાનુસ્સતિ**. જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદભૂતસ્સ મરણસ્સ અનુસ્સરણં **મરણાનુસ્સતિ**. કેસાદિકાયકોટ્ઠાસે ગતા પવત્તા સતિ **કાયગતાસતિ**. આનઞ્ચ અપાનઞ્ચ આનાપાનં, અસ્સાસપસ્સાસા, તદારમ્મણા સતિ **આનાપાનસ્સતિ**.

૯. મિજ્જતિ સિનિય્હતીતિ **મેત્તા**, મિત્તેસુ ભવાતિ વા **મેત્તા**, સા સત્તાનં હિતસુખૂપસંહરણલક્ખણા. પરદુક્ખાપનયનકામતાલક્ખણા કરુણા. પરસમ્પત્તિપમોદલક્ખણા મુદિતા. ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તિલક્ખણા ઉપેક્ખા. અપ્પમાણસત્તારમ્મણત્તા **અપ્પમઞ્ઞા**. ઉત્તમવિહારભાવતો, ઉત્તમાનં વા વિહારભાવતો **બ્રહ્મવિહારો**.

૧૦. ગમનપરિયેસનપરિભોગાદિપચ્ચવેક્ખણવસેન કબળીકારાહારે પટિકૂલન્તિ પવત્તા સઞ્ઞા **આહારે પટિકૂલસઞ્ઞા**.

૧૧. પથવીધાતુઆદીનં ચતુન્નં ધાતૂનં સલક્ખણતો કેસાદિસસમ્ભારાદિતો ચ વવત્થાનં **ચતુધાતુવવત્થાનં**.

૧૨. અરૂપે આરમ્મણે પવત્તા **આરુપ્પા**.

નિમિત્તભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સપ્પાયભેદવણ્ણના

૧૩. ઇદાનિ તસ્સ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ચરિતાનુકૂલકમ્મટ્ઠાનં દસ્સેતું "**ચરિતાસુ પના**"ત્યાદિમાહ. રાગો વ ચરિતં પકતિ એતસ્સાતિ **રાગચરિતો**, રાગબહુલો પુગ્ગલો, રાગસ્સ ઉજુવિપચ્ચનીકભાવતો અસુભકમ્મટ્ઠાનં તસ્સ સપ્પાયં. **આનાપાનં મોહચરિતસ્સ, વિતક્કચરિતસ્સ ચ સપ્પાયં** બુદ્ધિવિસયભાવેન મોહપ્પટિપક્ખત્તા, વિતક્કસન્ધાવનસ્સ નિવારકત્તા ચ. **છ બુદ્ધાનુસ્સતિઆદયો સદ્ધાચરિતસ્સ સપ્પાયા** સદ્ધાવુદ્ધિહેતુભાવતો.

૧૭. મરણઉપસમસઞ્ઞાવવત્થાનાનિ બુદ્ધિચરિતસ્સ સપ્પાયાનિ ગમ્ભીરભાવતો બુદ્ધિયા એવ વિસયત્તા.

૧૮. સેસાનીતિ ચતુબ્બિધભૂતકસિણઆકાસઆલોકકસિણઆરુપ્પચતુક્કવસેન દસવિધાનિ. **તત્થાપી**તિ તેસુ દસસુ કમ્મટ્ઠાનેસુ. **પુથુલં મોહચરિતસ્સ સપ્પાયં** સમ્બાધે ઓકાસે ચિત્તસ્સ ભિય્યોસોમત્તાય સમ્મુય્હનતો. **ખુદ્દકં વિતક્કચરિતસ્સ સપ્પાયં** મહન્તારમ્મણસ્સ વિતક્કસન્ધાવનપચ્ચયત્તા. ઉજુવિપચ્ચનીકતો ચેવ અતિસપ્પાયતાય ચેતં વુત્તં. રાગાદીનં પન અવિક્ખમ્ભિકા, સદ્ધાદીનં વા અનુપકારિકા કસિણાદિભાવના નામ નત્થિ.

સપ્પાયભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ભાવનાભેદવણ્ણના

૧૯. સબ્બત્થાપીતિ ચત્તાલીસકમ્મટ્ઠાનેસુપિ **નત્થિ અપ્પના**, બુદ્ધગુણાદીનં પરમત્થભાવતો, અનેકવિધત્તા, એકસ્સપિ ગમ્ભીરભાવતો ચ. બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીસુ દસસુ કમ્મટ્ઠાનેસુ અપ્પનાવસેન સમાધિસ્સ પતિટ્ઠાતું અસક્કુણેય્યત્તા અપ્પનાભાવં અપ્પત્વા સમાધિ ઉપચારભાવેન પતિટ્ઠાતિ. લોકુત્તરસમાધિ, પન દુતિયચતુત્થારુપ્પસમાધિ ચ સભાવધમ્મેપિ ભાવનાવિસેસવસેન અપ્પનં પાપુણાતિ. વિસુદ્ધિભાવનાનુક્કમવસેન હિ લોકુત્તરો અપ્પનં પાપુણાતિ. આરમ્મણસમતિક્કમભાવનાવસેન આરુપ્પસમાધિ. અપ્પનાપ્પત્તસ્સેવ હિ ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિનો આરમ્મણસમતિક્કમનમત્તં હોતિ.

૨૧. પઞ્ચપિ ઝાનાનિ એતેસમત્થિ, તત્થ નિયુત્તાનીતિ વા **પઞ્ચકજ્ઝાનિકાનિ**.

૨૨. અસુભભાવનાય પટિકૂલારમ્મણત્તા ચણ્ડસોતાય નદિયા અરિત્તબલેન નાવા વિય વિતક્કબલેનેવ તત્થ ચિત્તં પવત્તતીતિ અસુભકમ્મટ્ઠાને અવિતક્કજ્ઝાનાસમ્ભવતો "**પઠમજ્ઝાનિકા**"તિ વુત્તં.

૨૩. મેત્તાકરુણામુદિતાનં દોમનસ્સસહગતબ્યાપાદવિહિંસાનભિરતીનં પહાયકત્તા દોમનસ્સપ્પટિપક્ખેન સોમનસ્સેનેવ સહગતતા યુત્તાતિ "**મેત્તાદયો તયો ચતુક્કજ્ઝાનિકા**"તિ વુત્તા.

૨૪. ''સબ્બે સત્તા સુખિતા હોન્તુ, દુક્ખા મુચ્ચન્તુ, લદ્ધસુખસમ્પત્તિતો મા વિગચ્છન્તૂ''તિ મેત્તાદિવસપ્પવત્તબ્યાપારત્તયં પહાય કમ્મસ્સકતાદસ્સનેન સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તભાવનાનિબ્બત્તાય તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાય બલવતરત્તા ઉપેક્ખાબ્રહ્મવિહારસ્સ સુખસહગતાસમ્ભવતો "**ઉપેક્ખા પઞ્ચમજ્ઝાનિકા**"તિ વુત્તા.

ભાવનાભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ગોચરભેદવણ્ણના

૨૬. **યથારહ**ન્તિ તંતંઆરમ્મણાનુરૂપતો. કસ્સચિ આરમ્મણસ્સ અપરિબ્યત્તતાય "**પરિયાયેના**"તિ વુત્તં.

૨૭. કસિણાસુભકોટ્ઠાસાનાપાનસ્સતીસ્વેવ હિ પરિબ્યત્તનિમિત્તસમ્ભવોતિ.

૨૮. **પથવીમણ્ડલાદીસુ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તસ્સા**તિ આદિમ્હિ તાવ ચતુપારિસુદ્ધિસીલં વિસોધેત્વા દસવિધં પલિબોધં ઉપચ્છિન્દિત્વા પિયગરુભાવનીયાદિગુણસમન્નાગતં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો ચરિયાનુકૂલં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા અટ્ઠારસવિધં અનનુરૂપવિહારં પહાય પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતે અનુરૂપવિહારે વિહરન્તસ્સ કેસનખહરણાદિખુદ્દકપલિબોધુપચ્છેદં કત્વા કસિણમણ્ડલાદીનિ પુરતો કત્વા આનાપાનકોટ્ઠાસાદીસુ ચિત્તં ઠપેત્વા નિસીદિત્વા ''પથવી પથવી''ત્યાદિના તંતંભાવનાનુક્કમેન પથવીકસિણાદીસુ તંતદારમ્મણેસુ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તસ્સ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો. વિત્થારતો પન ભાવના **વિસુદ્ધિમગ્ગતો** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૫૪ આદયો) ગહેતબ્બા. દુવિધમ્પિ હિ ભાવનાવિધાનં ઇધ આચરિયેન અતિસઙ્ખેપતો વુત્તં, તદત્થદસ્સનત્થઞ્ચ વિત્થારનયે આહરિયમાને અતિપ્પપઞ્ચો સિયાતિ મયમ્પિ તં ન વિત્થારેસ્સામ. **યદા પન તં નિમિત્તં ચિત્તેન સમુગ્ગહિત**ન્તિ એવં પવત્તાનુપુબ્બભાવનાવસેન યદા તં પરિકમ્મનિમિત્તં ચિત્તેન સમ્મા ઉગ્ગહિતં હોતિ. **મનોદ્વારસ્સ આપાથમાગત**ન્તિ ચક્ખું નિમ્મીલેત્વા, અઞ્ઞત્થ ગન્ત્વા વા મનસિ કરોન્તસ્સ કસિણમણ્ડલસદિસમેવ હુત્વા મનોદ્વારિકજવનાનં આપાથં આગતં હોતિ.

૨૯. **સમાધિયતી**તિ વિસેસતો ચિત્તેકગ્ગતાપત્તિયા સમાહિતા હોતિ.

૩૦. ચિત્તસમાધાનવસેન પુગ્ગલોપિ સમાહિતોયેવાતિ વુત્તં "**તથા સમાહિતસ્સા**"તિ. **તપ્પટિભાગ**ન્તિ ઉગ્ગહનિમિત્તસદિસં, તતોયેવ હિ તં ''પટિભાગનિમિત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ. તં પન ઉગ્ગહનિમિત્તતો અતિપરિસુદ્ધં હોતિ. **વત્થુધમ્મવિમુચ્ચિત**ન્તિ પરમત્થધમ્મતો વિમુત્તં, વત્થુધમ્મતો વા કસિણમણ્ડલગતકસિણદોસતો વિનિમુત્તં. ભાવનાય નિબ્બત્તત્તા **ભાવનામયં. સમપ્પિત**ન્તિ સુટ્ઠુ અપ્પિતં.

૩૧. **તતો પટ્ઠાયા**તિ પટિભાગનિમિત્તુપ્પત્તિતો પટ્ઠાય.

૩૩. પઞ્ચસુ ઝાનઙ્ગેસુ એકેકારમ્મણે ઉપ્પન્નાવજ્જનાનન્તરં ચતુપઞ્ચજવનકતિપયભવઙ્ગતો પરં અગન્ત્વા અપરાપરં ઝાનઙ્ગાવજ્જનસમત્થતા **આવજ્જનવસિતા** નામ. સમાપજ્જિતુકામતાનન્તરં કતિપયભવઙ્ગતો પરં અગન્ત્વા ઉપ્પન્નાવજ્જનાનન્તરં સમાપજ્જિતું સમત્થતા **સમાપજ્જનવસિતા** નામ. સેતુ વિય સીઘસોતાય નદિયા ઓઘં ભવઙ્ગવેગં ઉપચ્છિન્દિત્વા યથાપરિચ્છિન્નકાલં ઝાનં ઠપેતું સમત્થતા ભવઙ્ગપાતતો રક્ખણયોગ્યતા **અધિટ્ઠાનવસિતા** નામ. યથા પરિચ્છિન્નકાલં અનતિક્કમિત્વા ઝાનતો વુટ્ઠાનસમત્થતા **વુટ્ઠાનવસિતા** નામ. અથ વા યથાપરિચ્છિન્નકાલતો ઉદ્ધં ગન્તું અદત્વા ઠપનસમત્થતા **અધિટ્ઠાનવસિતા** નામ. યથાપરિચ્છિન્નકાલતો અન્તો

અવુટ્ઠહિત્વા યથાકાલવસેનેવ વુટ્ઠાનસમત્થતા **વુટ્ઠાનવસિતા** નામાતિ અલમતિપ્પપઞ્ચેન. પચ્ચવેક્ખણવસિતા પન આવજ્જનવસિતાય એવ સિદ્ધા. આવજ્જનાનન્તરજવનાનેવ હિ પચ્ચવેક્ખણજવનાનિ નામ. **વિતક્કાદિઓળારિકઙ્ગં પહાનાયા**તિ દુતિયજ્ઝાનાદીહિ વિતક્કાદિઓળારિકઙ્ગાનં ઝાનક્ખણે અનુપ્પાદાય. **પદહતો**તિ પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ. તસ્સ પન ઉપચારભાવના નિપ્ફન્ના નામ હોતિ વિતક્કાદીસુ નિકન્તિવિક્ખમ્ભનતો પટ્ઠાયાતિ દટ્ઠબ્બં. **યથારહ**ન્તિ તંતંઝાનિકકસિણાદિઆરમ્મણાનુરૂપં.

૩૬. આકાસકસિણસ્સ ઉગ્ઘાટેતું અસક્કુણેય્યત્તા વુત્તં "**આકાસવજ્જિતેસૂ**"તિ. **કસિણ**ન્તિ કસિણપટિભાગનિમિત્તં. **ઉગ્ઘાટેત્વા**તિ અમનસિકારવસેન ઉદ્ધરિત્વા. **અનન્તવસેન પરિકમ્મં કરોન્તસ્સા**તિ ''અનન્તં આકાસં, અનન્તં આકાસ''ન્તિ આકાસં આરબ્ભ પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ, ન પન કેવલં ''અનન્તં અનન્ત''ન્તિ. એવં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનેપિ. ''અનન્ત''ન્તિ અવત્વાપિ ''આકાસો આકાસો (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૭૬), વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૮૧) મનસિ કાતું વટ્ટતીતિ આચરિયા.

૩૯. "**સન્તમેતં, પણીતમેત**"**ન્તિ પરિકમ્મં કરોન્તસ્સા**તિ અભાવમત્તારમ્મણતાય ''એતં સન્તં, એતં પણીત''ન્તિ ભાવેન્તસ્સ.

૪૦. **અવસેસેસુ ચા**તિ કસિણાદીહિ સહ અપ્પનાવહકમ્મટ્ઠાનતો અવસેસેસુ બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીસુ અટ્ઠસુ , સઞ્ઞાવવત્થાનેસુ ચાતિ દસસુ કમ્મટ્ઠાનેસુ. **પરિકમ્મં કત્વા**તિ ''સો ભગવા ઇતિપિ અરહં, ઇતિપિ સમ્માસમ્બુદ્ધો''ત્યાદિના (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૪) વુત્તવિધાનેન પરિકમ્મં કત્વા. **સાધુકમુગ્ગહિતે**તિ બુદ્ધાદિગુણનિન્નપોણપબ્ભારચિત્તતાવસેન સુટ્ઠુ ઉગ્ગહિતે. **પરિકમ્મઞ્ચ સમાધિયતી**તિ પરિકમ્મભાવના સમાહિતા નિપ્ફજ્જતિ. **ઉપચારો ચ સમ્પજ્જતી**તિ નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભેન્તો ઉપચારસમાધિ ચ ઉપ્પજ્જતિ.

૪૧. **અભિઞ્ઞાવસેન પવત્તમાન**ન્તિ અભિવિસેસતો જાનનટ્ઠેન અભિઞ્ઞાસઙ્ખાતં ઇદ્ધિવિધાદિપઞ્ચલોકિયાભિઞ્ઞાવસેન પવત્તમાનં, **અભિઞ્ઞાપાદકપઞ્ચમજ્ઝાના વુટ્ઠહિત્વા**તિ કસિણાનુલોમાદીહિ ચુદ્દસહાકારેહિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૩૬૫) ચિત્તં પરિદમેત્વા અભિનીહારક્ખમં કત્વા ઉપેક્ખેકગ્ગતાયોગતો અનુરૂપત્તા ચ રૂપાવચરપઞ્ચમજ્ઝાનમેવ અભિઞ્ઞાનં પાદકં પતિટ્ઠાભૂતં પથવાદિકસિણારમ્મણં પઞ્ચમજ્ઝાનં, તં સમાપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય. **અધિટ્ઠેય્યાદિકમાવજ્જેત્વા**તિ ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ પરિકમ્મકાલે અધિટ્ઠાતબ્બં વિકુબ્બનીયં સતાદિકં કોમારરૂપાદિકં, દિબ્બસોતસ્સ પરિકમ્મકાલે થૂલસુખુમભેદં સદ્દં, ચેતોપરિયઞાણસ્સ પરિકમ્મકાલે પરસ્સ હદયઙ્ગતવણ્ણદસ્સનેન સરાગાદિભેદં ચિત્તં, પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ પરિકમ્મસમયે પુરિમભવેસુ ચુતિચિત્તાદિભેદં પુબ્બે નિવુત્થક્ખન્ધં, દિબ્બચક્ખુસ્સ પરિકમ્મસમયે ઓભાસફરિતટ્ઠાનગતં રૂપં વા આવજ્જેત્વા.

પરિકમ્મં કરોન્તસ્સાતિ ''સતં હોમિ, સહસ્સં હોમી''ત્યાદિના પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ. **રૂપાદીસૂ**તિ પરિકમ્મવિસયભૂતેસુ રૂપપાદકજ્ઝાનસદ્દપરચિત્તપુબ્બેનિવુત્થક્ખન્ધાદિભેદેસુ આરમ્મણેસુ. એત્થ હિ ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ તાવ પાદકજ્ઝાનં, કાયો, રૂપાદિઅધિટ્ઠાને રૂપાદીનિ ચાતિ છ આરમ્મણાનિ . તત્થ પાદકજ્ઝાનં અતીતમેવ, કાયો પચ્ચુપ્પન્નો, ઇતરં પચ્ચુપ્પન્નમનાગતં વા. દિબ્બસોતસ્સ પન સદ્દોયેવ, સો ચ ખો પચ્ચુપ્પન્નો. પરચિત્તવિજાનનાય પન અતીતે સત્તદિવસેસુ, અનાગતે સત્તદિવસેસુ ચ પવત્તં પરિત્તાદીસુ યં કિઞ્ચિ તિકાલિકં ચિત્તમેવ આરમ્મણં હોતીતિ **મહાઅટ્ઠકથાચરિયા** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૧૬; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪૩૪).

સઙ્ગહકારા પન ‘‘ચત્તારોપિ ખન્ધા’’તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪૩૪) વદન્તિ, કથં પનસ્સા પચ્ચુપ્પન્નચિત્તારમ્મણતા, નનુ ચ આવજ્જનાય ગહિતમેવ ઇદ્ધિચિત્તસ્સ આરમ્મણં હોતિ, આવજ્જનાય ચ પચ્ચુપ્પન્નચિત્તમારમ્મણં કત્વા નિરુજ્ઝમાનાય તંસમકાલમેવ પરસ્સ ચિત્તમ્પિ નિરુજ્ઝતીતિ આવજ્જનજવનાનં કાલવસેન એકારમ્મણતા ન સિયા, મગ્ગફલવીથિતો અઞ્ઞત્થ આવજ્જનજવનાનં કથઞ્ચ નાનારમ્મણતા ન અધિપ્પેતાતિ? **અટ્ઠકથાયં** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૧૬; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪૩૪) તાવ સન્તતિઅદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નારમ્મણતા યોજિતા. **આનન્દાચરિયો** (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૧૪૩૪ થોક વિસદિસં) પન ભણતિ ‘‘પાદકજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય પચ્ચુપ્પન્નાદિવિભાગં અકત્વા કેવલં ‘ઇમસ્સ ચિત્તં જાનામિ’ચ્ચેવ પરિકમ્મં કત્વા પુનપિ પાદકજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય અવિસેસેનેવ ચિત્તં આવજ્જેત્વા તિણ્ણં, ચતુન્નં વા પરિકમ્માનં અનન્તરં ચેતોપરિયઞાણેન પરસ્સ ચિત્તં પટિવિજ્ઝતિ રૂપં વિય દિબ્બચક્ખુના. પચ્છા કામાવચરચિત્તેન સરાગાદિવવત્થાનમ્પિ કરોતિ નીલાદિવવત્થાનં વિય. તાનિ ચ સબ્બાનિ અભિમુખીભૂતચિત્તારમ્મણાનેવ, અનિટ્ઠે ચ ઠાને નાનારમ્મણતાદોસો નત્થિ અભિન્નાકારપ્પવત્તિતો’’તિ. પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ પુબ્બે નિવુત્થક્ખન્ધા, ખન્ધપ્પટિબદ્ધાનિ ચ નામગોત્તાનિ, નિબ્બાનઞ્ચ આરમ્મણં હોતિ, દિબ્બચક્ખુસ્સ પન રૂપમેવ પચ્ચુપ્પન્નન્તિ અયમેતેસં આરમ્મણવિભાગો. **યથારહમપ્પેતી**તિ તંતંપરિકમ્માનુરૂપતો અપ્પેતિ.

૪૨. ઇદાનિ આરમ્મણાનં ભેદેન અભિઞ્ઞાભેદં દસ્સેતું ‘‘ઇદ્ધિવિધા’’ત્યાદિમાહ. અધિટ્ઠાનાદિ ઇદ્ધિપ્પભેદો એતિસ્સાતિ **ઇદ્ધિવિધા**. દિબ્બાનં સોતસદિસતાય, દિબ્બવિહારસન્નિસ્સિતતાય ચ દિબ્બઞ્ચ તં સોતઞ્ચાતિ **દિબ્બસોતં**. પરેસં ચિત્તં વિઞ્ઞાયતિ એતાયાતિ **પરચિત્તવિજાનના**. અત્તનો સન્તાને નિવુત્થવસેન ચેવ ગોચરનિવાસવસેન ચ પુબ્બે અતીતભવેસુ ખન્ધાદીનં અનુસ્સરણં **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિ**. વુત્તનયેન દિબ્બઞ્ચ તં ચક્ખુ ચાતિ **દિબ્બચક્ખુ**. ‘ચુતૂપપાતઞાણ’ન્તિ પન દિબ્બચક્ખુમેવ વુચ્ચતિ. યથાકમ્મૂપગઞાણઅનાગતંસઞાણાનિપિ દિબ્બચક્ખુવસેનેવ ઇજ્ઝન્તિ. ન હિ તેસં વિસું પરિકમ્મં અત્થિ. તત્થ અનાગતંસઞાણસ્સ તાવ અનાગતે સત્તદિવસતો પરં પવત્તનકં ચિત્તચેતસિકં દુતિયદિવસતો પટ્ઠાય પવત્તનકઞ્ચ યં કિઞ્ચિ આરમ્મણં હોતિ. તઞ્હિ સવિસયે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણગતિકન્તિ. યથા કમ્મૂપગઞાણસ્સ પન કુસલાકુસલસઙ્ખાતા ચેતના, ચત્તારોપિ વા ખન્ધા આરમ્મણન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ગોચરવસેન ભેદો **ગોચરભેદો**.

ગોચરભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સમથકમ્મટ્ઠાનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં

વિસુદ્ધિભેદવણ્ણના

૪૩. અનિચ્ચાદિવસેન વિવિધાકારેન પસ્સતીતિ વિપસ્સના, અનિચ્ચાનુપસ્સનાદિકા ભાવનાપઞ્ઞા. તસ્સા કમ્મટ્ઠાનં, સાયેવ વા કમ્મટ્ઠાનન્તિ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં. તસ્મિં **વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાને** સત્તવિધેન વિસુદ્ધિસઙ્ગહોતિ સમ્બન્ધો.

૪૪. અનિચ્ચતાયેવ લક્ખણં લક્ખિતબ્બં, લક્ખીયતિ અનેનાતિ વા **અનિચ્ચલક્ખણં**. ઉદયવયપટિપીળનસઙ્ખાતદુક્ખભાવો વ લક્ખણન્તિ **દુક્ખલક્ખણં**. પરપરિકપ્પિતસ્સ અત્તનો અભાવો અનત્તતા, તદેવ લક્ખણન્તિ **અનત્તલક્ખણં**.

૪૫. તિણ્ણં લક્ખણાનં અનુ અનુ પસ્સના **અનિચ્ચાનુપસ્સના**દિકા.

૪૬. ખન્ધાદીનં કલાપતો સમ્મસનવસપ્પવત્તં ઞાણં **સમ્મસનઞાણં**. ઉપ્પાદભઙ્ગાનુપસ્સનાવસપ્પવત્તઞાણં **ઉદયબ્બયઞાણં**. ઉદયં મુઞ્ચિત્વા વયે પવત્તં ઞાણં **ભઙ્ગઞાણં**. સઙ્ખારાનં ભયતો અનુપસ્સનાવસેન પવત્તં ઞાણં **ભયઞાણં**, દિટ્ઠભયાનં આદીનવતો પેક્ખણવસેન પવત્તં ઞાણં **આદીનવઞાણં**, દિટ્ઠાદીનવેસુ નિબ્બિન્દનવસપ્પવત્તં ઞાણં **નિબ્બિદાઞાણં**. નિબ્બિન્દિત્વા સઙ્ખારેહિ મુઞ્ચિતુકમ્યતાવસેન પવત્તં ઞાણં **મુઞ્ચિતુકમ્યતાઞાણં**. મુચ્ચનસ્સ ઉપાયસમ્પટિપાદનત્થં પુન સઙ્ખારાનં પરિગ્ગહવસપ્પવત્તં ઞાણં **પટિસઙ્ખાઞાણં**. પટિસઙ્ખાતધમ્મેસુ ભયનન્દીવિવજ્જનવસેન અજ્ઝુપેક્ખિત્વા પવત્તં ઞાણં **સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં**. પુરિમાનં નવન્નં કિચ્ચનિપ્ફત્તિયા, ઉપરિ ચ સત્તતિંસાય બોધિપક્ખિયધમ્માનં અનુકૂલં ઞાણં **અનુલોમઞાણં**.

૪૭. અત્તસુઞ્ઞતાય **સુઞ્ઞતો**. સંયોજનાદીહિ વિમુચ્ચનટ્ઠેન **વિમોક્ખો**. નિચ્ચનિમિત્તાદિનો અભાવતો **અનિમિત્તો**. પણિહિતસ્સ તણ્હાપણિધિસ્સ અભાવતો **અપ્પણિહિતો**.

૪૯. યો નં પાતિ, તં મોક્ખેતિ અપાયાદીહિ દુક્ખેહીતિ પાતિમોક્ખં, તદેવ કાયદુચ્ચરિતાદીહિ સંવરણતો સંવરો, સમાધાનોપધારણટ્ઠેન સીલઞ્ચાતિ **પાતિમોક્ખસંવરસીલં**. મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં રૂપાદીસુ સંવરણવસેન પવત્તં સીલં **ઇન્દ્રિયસંવરસીલં**. મિચ્છાજીવ વિવજ્જનેન આજીવસ્સ પરિસુદ્ધિવસપ્પવત્તં **આજીવપારિસુદ્ધિસીલં**. પચ્ચયે સન્નિસ્સિતં તેસં ઇદમત્થિકતાય પચ્ચવેક્ખણસીલં **પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં**. ચતુબ્બિધત્તા દેસનાસંવરપરિયેટ્ઠિપચ્ચવેક્ખણવસેન, પરિસુદ્ધત્તા ચ **ચતુપારિસુદ્ધિસીલં** નામ.

૫૦. **ચિત્તવિસુદ્ધિ નામ** ચિત્તસ્સ વિનીવરણભાવાપાદનવસેન વિસોધનતો, ચિત્તસીસેન નિદ્દિટ્ઠત્તા, વિસુદ્ધત્તા ચાતિ વા કત્વા.

૫૧. ''ધમ્માનં સામઞ્ઞસભાવો લક્ખણં, કિચ્ચસમ્પત્તિયો રસો, ઉપટ્ઠાનાકારો, ફલઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠાન''ન્તિ એવં વુત્તાનં લક્ખણાદીનં ''ફુસનલક્ખણો ફસ્સો, કક્ખળલક્ખણા પથવી''ત્યાદિના વિત્થારતો, ''નમનલક્ખણં નામં, રુપ્પનલક્ખણં રૂપ''ન્ત્યાદિના સઙ્ખેપતો ચ પરિગ્ગહો પચ્ચત્તલક્ખણાદિવસેન પરિચ્છિજ્જ ગહણં દુક્ખસચ્ચવવત્થાનં **દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ નામ** ''નામરૂપતો અત્તા નત્થી''તિ દસ્સનતો દિટ્ઠિ ચ અત્તદિટ્ઠિમલવિસોધનતો વિસુદ્ધિ ચાતિ કત્વા.

૫૨. **પચ્ચયપરિગ્ગહો**તિ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ પટિસન્ધિયં તાવ અવિજ્જાતણ્હાઉપાદાનકમ્મહેતુવસેન નિબ્બત્તતિ. પવત્તિયઞ્ચ રૂપં કમ્મચિત્તઉતુઆહારપચ્ચયવસેન, નામઞ્ચ ચક્ખુરૂપાદિનિસ્સયારમ્મણાદિપચ્ચયવસેન, વિસેસતો ચ યોનિસોમનસિકારાદિચતુચક્કસમ્પત્તિયા કુસલં, તબ્બિપરિયાયેન અકુસલં, કુસલાકુસલવસેન વિપાકો ભવઙ્ગાદિવસેન આવજ્જનં, ખીણાસવસન્તાનવસેન કિરિયજવનં, આવજ્જનઞ્ચ ઉપ્પજ્જતીતિ એવં સાધારણાસાધારણવસેન તીસુ અદ્ધાસુ નામરૂપપ્પવત્તિયા પચ્ચક્ખાદિસિદ્ધસ્સ કમ્માદિપચ્ચયસ્સ પરિગ્ગણ્હનં સમુદયસચ્ચસ્સ વવત્થાનં **કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિ નામ** ''અહોસિં નુ ખો અહમતીતમદ્ધાન''ન્ત્યાદિકાય (મ॰ નિ॰

૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) સોળસવિધાય, ‘‘સત્થરિકઙ્ખતી’’ત્યાદિકાય (ધ॰ સ॰ ૧૧૨૩; વિભ॰ ૯૧૫) અટ્ઠવિધાય ચ કઙ્ખાય વિતરણતો અતિક્કમનતો કઙ્ખાવિતરણા, અહેતુકવિસમહેતુદિટ્ઠિમલવિસોધનતો વિસુદ્ધિ ચાતિ કત્વા.

૫૩. **તતો** પચ્ચયપરિગ્ગહતો પરં **તથાપરિગ્ગહિતેસુ** પચ્ચત્તલક્ખણાદિવવત્થાનવસેન, પચ્ચયવવત્થાનવસેન ચ પરિગ્ગહિતેસુ લોકુત્તરવજ્જેસુ તિભૂમિપરિયાપન્નેસુ નામરૂપેસુ **અતીતાદિભેદભિન્નેસુ ખન્ધાદિનયમારબ્ભ** પઞ્ચક્ખન્ધછદ્વારછળારમ્મણછદ્વારપ્પવત્તધમ્માદિવસેન આગતં ખન્ધાદિનયં આરબ્ભ **કલાપવસેન** પિણ્ડવસેન **સઙ્ખિપિત્વા** યં અતીતે જાતં રૂપં, તં અતીતેવ નિરુદ્ધં. યં અનાગતે ભાવિ રૂપં, તમ્પિ તત્થેવ નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં પચ્ચુપ્પન્નં, તં અનાગતં અપ્પત્વા એત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, તથા અજ્ઝત્તબહિદ્ધસુખુમઓળારિકહીનપણીતરૂપાદયો. તસ્મા ‘‘**અનિચ્ચં** અત્તાદિવસેન ન ઇચ્ચં અનુપગન્તબ્બં **ખયટ્ઠેન** ખયગમનતો, **દુક્ખં ભયટ્ઠેન** ભયકરત્તા, **અનત્તા અસારકટ્ઠેન** અત્તસારાદિઅભાવેના’’તિ ચ ‘‘ચક્ખું અનિચ્ચં...પે॰... મનો. રૂપં...પે॰... ધમ્મા. ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰... મનોવિઞ્ઞાણં અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા’’ત્યાદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૮) અતીતાદિઅદ્ધાવસેન, અતીતાદિસન્તાનવસેન, અતીતાદિખણવસેન ચ **સમ્મસનઞાણેન** હુત્વાઅભાવઉદયબ્બયપટિપીળનઅવસવત્તનાકારસઙ્ખાતલક્ખણત્તયસમ્મસનવસપ્પવત્તેન કલાપસમ્મસનઞાણેન લક્ખણત્તયં **સમ્મસન્તસ્સ** પરિમજ્જન્તસ્સ.

સમ્મસનઞાણે પન ઉપ્પન્ને પુન **તેસ્વેવ** સઙ્ખારેસુ ‘‘અવિજ્જાસમુદયા રૂપસમુદયો, તણ્હાકમ્મઆહારસમુદયા રૂપસમુદયો, તથા અવિજ્જાનિરોધા રૂપનિરોધો, તણ્હાકમ્મઆહારનિરોધા રૂપનિરોધો’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૦) એવં રૂપક્ખન્ધે વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધેસુપિ આહારં અપનેત્વા ‘‘ફસ્સસમુદયા ફસ્સનિરોધા’’તિ ચ એવં ફસ્સં પક્ખિપિત્વા, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધે ‘‘નામરૂપસમુદયા નામરૂપનિરોધા’’તિ નામરૂપં પક્ખિપિત્વા પચ્ચયસમુદયવસેન, પચ્ચયનિરોધવસેન ચ, પચ્ચયે અનામસિત્વા પચ્ચુપ્પન્નક્ખન્ધેસુ નિબ્બત્તિલક્ખણમત્તસ્સ, વિપરિણામલક્ખણમત્તસ્સ ચ દસ્સનેન ખણવસેન ચાતિ એકેકસ્મિં ખન્ધે **પચ્ચયવસેન** ચતુધા, **ખણવસેન** એકધા ચાતિ પઞ્ચધા ઉદયં, પઞ્ચધા વયન્તિ દસદસઉદયબ્બયદસ્સનવસેન સમપઞ્ઞાસાકારેહિ **ઉદયબ્બયઞાણેન ઉદયબ્બયં સમનુપસ્સન્તસ્સ** આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ યોગિનો વિપસ્સનાચિત્તસમુટ્ઠાનો સરીરતો નિચ્છરણકઆલોકસઙ્ખાતો **ઓભાસો**, વિપસ્સનાચિત્તસહજાતા ખુદ્દિકાદિપઞ્ચવિધા (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ ધમ્મુદ્દેસવાર ઝાનઙ્ગરાસિવણ્ણના) **પીતિ**, તથા કાયચિત્તદરથવૂપસમલક્ખણા કાયચિત્તવસેન દુવિધા **પસ્સદ્ધિ**, બલવસદ્ધિન્દ્રિયસઙ્ખાતો **અધિમોક્ખો**, સમ્મપ્પધાનકિચ્ચસાધકો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસઙ્ખાતો **પગ્ગહો**, અતિપણીતં **સુખં**, ઇન્દવિસ્સટ્ઠવજિરસદિસં તિલક્ખણવિપસ્સનાભૂતં **ઞાણં**, સતિપટ્ઠાનભૂતા ચિરકતાદિઅનુસ્સરણસમત્થા ઉપટ્ઠાનસઙ્ખાતા સતિ, સમપ્પવત્તવિપસ્સનાસહજાતા ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગભૂતા તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા, મનોદ્વારે આવજ્જનુપેક્ખા ચાતિ દુવિધાપિ **ઉપેક્ખા**, ઓભાસાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ ‘‘ન વત મે ઇતો પુબ્બે એવરૂપો ઓભાસો ઉપ્પન્નપુબ્બો’’ત્યાદિના (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૭૩૩) નયેન તત્થ આલયં કુરુમાના સુખુમતણ્હા રૂપ**નિકન્તિ**ચાતિ ઓભાસાદીસુ દસસુ વિપસ્સનુપક્કિલેસેસુ ઉપ્પન્નેસુ ‘‘ન વત મે ઇતો પુબ્બે એવરૂપા ઓભાસાદયો ઉપ્પન્નપુબ્બા અદ્ધા મગ્ગપ્પત્તોસ્મિ, ફલપ્પત્તોસ્મી’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૭૩૩) અગ્ગહેત્વા ‘‘ઇમે ઓભાસાદયો તણ્હાદિટ્ઠિમાનવત્થુતાય ન મગ્ગો, અથ ખો વિપસ્સનુપક્કિલેસા એવ, તબ્બિનિમુત્તં પન વીથિપટિપન્નં વિપસ્સનાઞાણં મગ્ગો’’તિ એવં મગ્ગામગ્ગલક્ખણસ્સ વવત્થાનં નિચ્છયનં મગ્ગામગ્ગસ્સ જાનનતો, દસ્સનતો, અમગ્ગે મગ્ગસઞ્ઞાય વિસોધનતો ચ **મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ નામ**.

૫૪. **યાવાનુલોમા**તિ યાવ સચ્ચાનુલોમઞાણા. **નવ વિપસ્સનાઞાણાની**તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૭૩૭ આદયો) ખન્ધાનં ઉદયઞ્ચ વયઞ્ચ જાનનકં **ઉદયબ્બયઞાણં**, ઉદયં મુઞ્ચિત્વા ભઙ્ગમત્તાનુપેક્ખકં **ભઙ્ગઞાણં**, ભઙ્ગવસેન ઉપટ્ઠિતાનં સીહાદીનં વિય ભાયિતબ્બાકારાનુપેક્ખકં **ભયઞાણં**, તથાનુપેક્ખિતાનં આદિત્તઘરસ્સ વિય આદીનવાકારાનુપેક્ખકં **આદીનવઞાણં**, દિટ્ઠાદીનવેસુ નિબ્બિન્દનવસેન પવત્તં **નિબ્બિદાઞાણં**, જાલાદિતો મચ્છાદિકા વિય તેહિ તેભૂમકધમ્મેહિ મુચ્ચિતુકામતાવસેન પવત્તં **મુચ્ચિતુકમ્યતાઞાણં**, મુચ્ચનુપાયસમ્પાદનત્થં દિટ્ઠાદીનવેસુપિ સમુદ્દસકુણી વિય પુનપ્પુનં સમ્મસનવસપ્પત્તં **પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાઞાણં**, ચત્તભરિયો પુરિસો વિય દિટ્ઠાદીનવેસુ તેસુ સઙ્ખારેસુ ઉપેક્ખનાકારપ્પવત્તં **સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં**, અનિચ્ચાદિલક્ખણવિપસ્સનતાય હેટ્ઠા પવત્તાનં અટ્ઠન્નં વિપસ્સનાઞાણાનં, ઉદ્ધં મગ્ગક્ખણે અધિગન્તબ્બાનં સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્માનઞ્ચ અનુલોમતો મગ્ગવીથિયં ગોત્રભુતો પુબ્બે પવત્તં સચ્ચાનુલોમિકઞાણસઙ્ખાતં નવમં **અનુલોમઞાણન્તિ** ઇમાનિ નવ ઞાણાનિ ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિયા પટિપદાભાવતો તિલક્ખણજાનનટ્ઠેન, પચ્ચક્ખતો દસ્સનટ્ઠેન, પટિપક્ખતો વિસુદ્ધત્તા ચ **પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ નામ**.

૫૫. વિપસ્સનાય પરિપાકો **વિપસ્સનાપરિપાકો**, સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં. તં **આગમ્મ** પટિચ્ચ. ઇદાનિ **અપ્પના ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ ‘‘ઇદાનિ અપ્પનાસઙ્ખાતો લોકુત્તરમગ્ગો ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ વત્તબ્બક્ખણે. **યં કિઞ્ચી**તિ સઙ્ખારુપેક્ખાય ગહિતેસુ તીસુ એકં યં કિઞ્ચિ.

૫૬. વિપસ્સનાય મત્થકપ્પત્તિયા **સિખાપ્પત્તા**. અનુલોમઞાણસહિતતાય **સાનુલોમા**. સા એવ સઙ્ખારેસુ ઉદાસીનત્તા **સઙ્ખારુપેક્ખા**. યથાનુરૂપં અપાયાદિતો, સઙ્ખારનિમિત્તતો ચ વુટ્ઠહનતો વુટ્ઠાનસઙ્ખાતં મગ્ગં ગચ્છતીતિ **વુટ્ઠાનગામિની**.

૫૭. **અભિસમ્ભોન્ત**ન્તિ પાપુણન્તં.

૫૮. **પરિજાનન્તો**તિ ‘‘એત્તકં દુક્ખં, ન ઇતો ઊનાધિક’’ન્તિ પરિચ્છિજ્જ જાનન્તો. **સચ્છિકરોન્તો**તિ આરમ્મણકરણવસેન પચ્ચક્ખં કરોન્તો. **મગ્ગસચ્ચં ભાવનાવસેના**તિ મગ્ગસચ્ચસઙ્ખાતસ્સ સમ્પયુત્તમગ્ગસઙ્ખાતસ્સ ચતુત્થસચ્ચસ્સ સહજાતાદિપચ્ચયો હુત્વા વડ્ઢનવસેન. એકસ્સેવ ઞાણસ્સ ચતુકિચ્ચસાધનં પદીપાદીનં વટ્ટિદાહાદિચતુકિચ્ચદસ્સનતો, ‘‘યો, ભિક્ખવે, દુક્ખં પસ્સતી’’ત્યાદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૦૦; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૮૩૯) આગમતો ચ સમ્પટિચ્છિતબ્બં.

૫૯. **દ્વે તીણિ ફલચિત્તાનિ પવત્તિત્વા**તિ મગ્ગુપ્પત્તિયા અનુરૂપતો દ્વે વા તીણિ વા ફલચિત્તાનિ અપનીતગ્ગિમ્હિ ઠાને ઉણ્હત્તનિબ્બાપનત્થાય ઘટેહિ અભિસિઞ્ચમાનમુદકં વિય સમુચ્છિન્નકિલેસેપિ સન્તાને દરથપટિપ્પસ્સમ્ભકાનિ હુત્વા પવત્તિત્વા, તેસં પવત્તિયાતિ વુત્તં હોતિ. **પચ્ચવેક્ખણઞાણાની**તિ મગ્ગફલાદિવિસયાનિ કામાવચરઞાણાનિ, યાનિ સન્ધાય ‘‘વિમુત્તસ્મિં વિમુત્તમિતિ ઞાણં હોતી’’તિ (મહાવ॰ ૨૩) વુત્તં.

૬૦. ઇદાનિ પચ્ચવેક્ખણાય ભૂમિં દસ્સેતું **‘‘મગ્ગં ફલઞ્ચા’’**ત્યાદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘ઇમિનાવ વતાહં મગ્ગેન આગતો’’તિ **મગ્ગં પચ્ચવેક્ખતિ**. તતો ‘‘અયં નામ મે આનિસંસો લદ્ધો’’તિ તસ્સ **ફલં**, તતો ‘‘અયં નામ મે ધમ્મો આરમ્મણતો સચ્છિકતો’’તિ **નિબ્બાનઞ્ચ પણ્ડિતો પચ્ચવેક્ખતિ**. તતો ‘‘ઇમે નામ મે કિલેસા પહીના’’તિ **પહીને કિલેસે**, ‘‘ઇમે નામ અવસિટ્ઠા’’તિ અવસિટ્ઠકિલેસે પચ્ચવેક્ખતિ વા, ન વા. કોચિ સેક્ખો પચ્ચવેક્ખતિ, કોચિ ન

પચ્ચવેક્ખતિ. તત્થ કામચારોત્યધિપ્પાયો. તથા હિ મહાનામો સક્કો ‘‘કો સુ નામ મે ધમ્મો અજ્ઝત્તં અપ્પહીનો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭૫; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૮૧૨) અપ્પહીને કિલેસે પુચ્છિ. અરહતો પન અવસિટ્ઠકિલેસપચ્ચવેક્ખણં નત્થિ સબ્બકિલેસાનં પહીનત્તા, તસ્મા તિણ્ણં સેક્ખાનં પન્નરસ અરહતો ચત્તારીતિ એકૂનવીસતિ પચ્ચવેક્ખણઞાણાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

છબ્બિસુદ્ધિકમેનાતિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૬૨ આદયો) સીલચિત્તવિસુદ્ધીનં વસેન મૂલભૂતાનં દ્વિન્નં, દિટ્ઠિવિસુદ્ધિઆદીનં વસેન સરીરભૂતાનં ચતુન્નન્તિ એતાસં છન્નં વિસુદ્ધીનં કમેન. ચતુન્નં સચ્ચાનં જાનનતા, પચ્ચક્ખકરણતો, કિલેસમલેહિ વિસુદ્ધત્તા ચ **ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ નામ**.

એત્થાતિ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાને.

વિસુદ્ધિભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિમોક્ખભેદવણ્ણના

૬૧. **તત્થ** તસ્મિં ઉદ્દેસે. સઙ્ખારેસુ ‘‘યો અત્તાભિનિવેસો કમ્મસ્સ કારકો ફલસ્સ ચ વેદકો એસો મે અત્તા’’તિ એવં અભિનિવેસો દળ્હગ્ગાહો, તં મુઞ્ચન્તી ‘‘અનત્તા’’તિ પવત્તા અનુપસ્સનાવ અત્તસુઞ્ઞતાકારાનુપસ્સનતો **સુઞ્ઞતાનુપસ્સના નામ વિમોક્ખમુખં** પટિપક્ખતો વિમુત્તિવસેન વિમોક્ખસઙ્ખાતસ્સ લોકુત્તરં મગ્ગફલસ્સ દ્વારં હોતિ.

૬૨. સઙ્ખારેસુ ‘‘અનિચ્ચ’’ન્તિ પવત્તા અનુપસ્સના અનિચ્ચે ‘‘નિચ્ચ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૪૯; પટિ॰ મ॰ ૧.૨૩૬; વિભ॰ ૯૩૯) પવત્તં સઞ્ઞાચિત્તદિટ્ઠિવિપલ્લાસસઙ્ખાતં **વિપલ્લાસનિમિત્તં મુઞ્ચન્તી** પજહન્તી વિપલ્લાસનિમિત્તરહિતાકારાનુપસ્સનતો **અનિમિત્તાનુપસ્સના નામ** વિમોક્ખમુખં હોતીતિ સમ્બન્ધો.

૬૩. ‘‘દુક્ખ’’ન્તિ પવત્તાનુપસ્સના સઙ્ખારેસુ ‘‘એતં મમ, એતં સુખ’’ન્ત્યાદિના નયેન પવત્તં કામભવતણ્હાસઙ્ખાતં **તણ્હાપણિધિં** તણ્હાપત્થનં **મુઞ્ચન્તી** દુક્ખાકારદસ્સનેન પરિચ્ચજન્તી પણિધિરહિતાકારાનુપસ્સનતો **અપ્પણિહિતાનુપસ્સના નામ**.

૬૪. **તસ્મા**તિ યસ્મા એતાસં તિસ્સન્નં એતાનિ તીણિ નામાનિ, તસ્મા યદિ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના અનત્તતો વિપસ્સતિ. **મગ્ગો સુઞ્ઞતો નામ વિમોક્ખો હોતિ** આગમનવસેન લદ્ધનામત્તા.

૬૬. **વિપસ્સનાગમનવસેના**તિ વિપસ્સનાસઙ્ખાતાગમનવસેન. આગચ્છતિ એતેન મગ્ગો, ફલઞ્ચાતિ વિપસ્સનામગ્ગો ઇધ **આગમનં** નામ.

૬૭. **યથાવુત્તનયેના**તિ પુબ્બે વુત્તઅનત્તાનુપસ્સનાદિવસેન. **યથાસકં ફલમુપ્પજ્જમાનમ્પી**તિ યથાલદ્ધમગ્ગસ્સ ફલભૂતં અત્તનો અત્તનો ફલં ઉપ્પજ્જમાનમ્પિ મગ્ગાગમનવસેન અલભિત્વા વિપસ્સનાગમનવસેનેવ તીણિ નામાનિ લભતિ ફલસમાપત્તિકાલે તદા મગ્ગપ્પવત્તાભાવેન તસ્સ દ્વારભાવાયોગતો. **આરમ્મણવસેના**તિ સબ્બસઙ્ખારસુઞ્ઞતત્તા, સઙ્ખારનિમિત્તરહિતત્તા, તણ્હાપણિધિરહિતત્તા ચ સુઞ્ઞતઅનિમિત્તઅપ્પણિહિતનામવન્તં નિબ્બાનં આરબ્ભ પવત્તત્તા તસ્સ વસેન. **સરસવસેના**તિ

રાગાદિસુઞ્ઞતત્તા, રૂપનિમિત્તાદિઆરમ્મણરહિતત્તા, કિલેસપણિધિરહિતત્તા અત્તનો ગુણવસેન. **સબ્બત્થા**તિ મગ્ગવીથિયં, ફલસમાપત્તિવીથિયઞ્ચ. **સબ્બેસમ્પી**તિ મગ્ગસ્સ, ફલસ્સપિ.

વિમોક્ખભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુગ્ગલભેદવણ્ણના

૬૮. સત્તક્ખત્તું સત્તસુ વારેસુ કામસુગતિયં પટિસન્ધિગ્ગહણં પરમં એતસ્સાતિ **સત્તક્ખત્તુપરમો** ન પન અટ્ઠમાદિકામભવગામીત્યધિપ્પાયો. યં સન્ધાય વુત્તં ''ન તે ભવં અટ્ઠમમાદિયન્તી''તિ (ખુ॰ પા॰ ૬.૯; સુ॰ નિ॰ ૨૩૨; નેત્તિ॰ ૧૧૫). રૂપારૂપસુગતિભવં પન સત્તવારતો પરમ્પિ ગચ્છતીતિ આચરિયા.

૬૯. **રાગદોસમોહાન**ન્તિ મોહગ્ગહણં રાગદોસેકટ્ઠમોહં સન્ધાયાતિ દટ્ઠબ્બં.

૭૦. ખીણા ચત્તારો આસવા એતસ્સાતિ **ખીણાસવો**. દક્ખિણારહેસુ અગ્ગત્તા **અગ્ગદક્ખિણેય્યો**.

પુગ્ગલભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સમાપત્તિભેદવણ્ણના

૭૨. **સબ્બેસમ્પી**તિ ચતુન્નમ્પિ અરિયપુગ્ગલાનં.

૭૩. ચિત્તચેતસિકાનં અપ્પવત્તિસઙ્ખાતસ્સ નિરોધસ્સ સમાપત્તિ **નિરોધસમાપત્તિ**, દિટ્ઠેવ ધમ્મે ચિત્તનિરોધં પત્વા વિહરણં. **અનાગામીનઞ્ચા**તિ કામરૂપભવટ્ઠાનં અટ્ઠસમાપત્તિલાભીનમેવ અનાગામીનં, તથા ખીણાસવાનઞ્ચ. **તત્થા**તિ નિરોધસમાપત્તિયં. **યાવ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ગન્ત્વા**તિ એવં સમથવિપસ્સનાનં યુગનદ્ધભાવાપાદનવસેન યાવ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં, તાવ ગન્ત્વા. **અધિટ્ઠેય્યાદિક**ન્તિ કાયપટિબદ્ધં ઠપેત્વા વિસું વિસું ઠપિતચીવરાદિપરિક્ખારગેહાદીનં અગ્ગિઆદિના અવિનાસનાધિટ્ઠાનં, સંઘપટિમાનનસત્થુપક્કોસનાનં પુરેતરં વુટ્ઠાનં, સત્તાહબ્ભન્તરે આયુસઙ્ખારપ્પવત્તિઓલોકનન્તિ ચતુબ્બિધં અધિટ્ઠાનાદિકં પુબ્બકિચ્ચં કત્વા.

સમાપત્તિભેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઉય્યોજનવણ્ણના

૭૫. **પટિપત્તિરસસ્સાદ**ન્તિ ઝાનસુખફલસુખાદિભેદં સમથવિપસ્સનાપટિપત્તિરસસ્સાદં.

ઇતિ અભિધમ્મત્થવિભાવિનિયા નામ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહવણ્ણનાય

કમ્મટ્ઠાનપરિચ્છેદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિગમનવણ્ણના

(ક) ચારિત્તેન કુલાચારેન સોભિતે વિસાલકુલે ઉદયો નિબ્બત્તિ યસ્સ, તેન, કમ્માદિવિસયાય સદ્ધાય અભિવુદ્ધો પરિસુદ્ધો ચ દાનસીલાદિગુણાનં ઉદયો યસ્સ, તેન, **નમ્પવ્હયેન** નમ્પનામકેન, **પરાનુકમ્પં** સાસને સુખોતરણપરિપાચનલક્ખણં પરાનુગ્ગહં, **પણિધાય** પત્થેત્વા યં પકરણં **પત્થિતં** અભિયાચિતં, તં એત્તાવતા પરિનિટ્ઠિતન્તિ યોજના.

(ખ) **તેન** પકરણપ્પસુતેન વિપુલેન પુઞ્ઞેન પઞ્ઞાવદાતેન અરિયમગ્ગપઞ્ઞાપરિસુદ્ધેન સીલાદિગુણેન સોભિતા. તતોયેવ લજ્જિનો ભિક્ખૂ, ધઞ્ઞાનં અધિવાસભૂતં, **ઉદિતોદિતં** અચ્ચન્તપ્પસિદ્ધં, **મૂલસોમં** નામ વિહારં, પુઞ્ઞવિભવસ્સ ઉદયસઞ્ઞાતાય મઙ્ગલત્થાય આયુકન્તં મઞ્ઞન્તુ, તત્થ નિવાસિનો ભિક્ખૂ ઈદિસા હોન્તૂત્યધિપ્પાયો.

નિગમનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચાયં અભિધમ્મત્થવિભાવિની નામ.

અભિધમ્મત્થસઙ્ગહટીકા.

નિગમનકથા

૧. રમ્મે **પુલત્થિ**નગરે નગરાધિરાજે,
રઞ્ઞા **પરક્કમ**ભુજેન મહાભુજેન;
કારાપિતે વસતિ **જેતવને** વિહારે;
યો રમ્મહમ્મિયવરૂપવનાભિરામે.

૨. સમ્પન્નસીલદમસંયમતોસિતેહિ,
સમ્માનિતો વસિગણેહિ ગુણાકરેહિ;
પત્તો મુનિન્દવચનાદિસુ નેકગન્થ-
જાતેસુ ચાચરિયતં મહિતં વિદૂહિ.

૩. ઞાણાનુભાવમિહ યસ્સ ચ સૂચયન્તી,
સંવણ્ણના ચ વિનયટ્ઠકથાદિકાનં;
સારત્થદીપનિમુખા મધુરત્થસાર-
સન્દીપનેન સુજનં પરિતોસયન્તી.

૪. તસ્સાનુકમ્પમવલમ્બિય **સારિપુત્ત**-
ત્થેરસ્સ થામગતસારગુણાકરસ્સ;
યો નેકગન્થવિસયં પટુતં અલત્થં,
તસ્સેસ ઞાણવિભવો વિભવેકહેતુ.

૫. સોહમેતસ્સ સંસુદ્ધ-વાયામસ્સાનુભાવતો.
અદ્ધાસાસનદાયાદો, હેસ્સં મેત્તેય્યસત્થુનો.

૬. જોતયન્તં તદા તસ્સ, સાસનં સુદ્ધમાનસં.
પસ્સેય્યં સક્કરેય્યઞ્ચ, ગરું મે સારિસમ્ભવં.

૭. દિનેહિ ચતુવીસેહિ, ટીકાયં નિટ્ઠિતા યથા.
તથા કલ્યાણસઙ્કપ્પા, સીઘં સિજ્ઝન્તુ પાણિનન્તિ.

ઇતિ ભદન્તસારિપુત્તમહાથેરસ્સ સિસ્સેન રચિતા

અભિધમ્મત્થવિભાવિની નામ

અભિધમ્મત્થસઙ્ગહટીકા નિટ્ઠિતા.